Volum coordonat de

Ruxandra Cesereanu

Comunism și represiune în România

Istoria tematică a unui fratricid național

POLIROM
2006

Cuprins

Precizare 9

Lista autorilor 11

De la Regatul României la Republica Populară Română : tranziția către totalitarism și semnificația ei (*Ioan Stanomir*) 15

Cadru constituțional și „putere populară" 16
Alegerile din noiembrie 1946 : între voință națională și falsificare 18
Și un epilog : anul 1947 21

Securitatea și moștenirea sa (*Marius Oprea*) 23

Represiune, sistem și regim penitenciar în România. 1945-1964 (*Ioan Ciupea, Stăncuța Todea*) 38

Anexa I 65
Anexa II 75

Rezistența anticomunistă armată din România între istorie și memorie (*Doru Radosav*) 82

Context istoric 82
Forme și tipologii de rezistență anticomunistă 83
Etape în rezistența anticomunistă 86
Motivații, forme și manifestări ale mișcării de rezistență armată anticomunistă 90
Discursul public și patrimoniul simbolic al mișcării de rezistență anticomunistă 96
Rezistența anticomunistă între memorie și istorie 99

Colectivizarea agriculturii și represiunea împotriva țărănimii din România (1949-1962) (*Dorin Dobrincu*) 108

Comuniștii români și problema agrară în primii ani postbelici 108
Exproprierea „moșierilor" și demararea colectivizării agriculturii 110

Reacție și contrareacție în timpul colectivizării agriculturii ; proporțiile represiunii 114
Colectivizarea din România în perspectivă istorică : o înfrângere temporară pentru țărănime, un eșec de substanță pentru regimul comunist 121

Canalul Morții (*Doina Jela*) 126

Canalul Dunăre – Marea Neagră, pretext ideal pentru a exalta țelurile generoase ale regimului, eroismul luptei de clasă și îndârjirea burgheziei care nu voia să cedeze și să-și abandoneze privilegiile 127
Clasa muncitoare, pentru prima dată stăpână pe propria soartă 129
Canalul, mormânt al burgheziei : marile procese-spectacol 130
Sfârșit 132

Un trist bilanț : deportările din perioada stalinistă a comunismului românesc (*Smaranda Vultur*) 135

Anatomia unei deportări 138
Cine erau deportații ? 142
Printre statistici 146
Ce și cum povestesc martorii 148

Tortură și oroare : fenomenul Pitești (1949-1952) (*Ruxandra Cesereanu*) 153

Comunismul și Biserica : represiune, compromitere și instrumentalizare (*Cristian Vasile*) 170

Gulagul basarabean : deportări, represiuni, foamete (1940-1941, 1944-1951) (*Igor Caşu*) 190

Introducere. Considerații generale 190
Represiunile din primul an de ocupație sovietică a Basarabiei, 1940-1941 194
Reluarea represiunilor în Basarabia și foametea din anii 1946-1947 198
Deportările în masă din 1949 și 1951 199
Rezistența antisovietică 201
Reabilitarea victimelor 202
În loc de concluzii 204

Persecuția psihiatrică a opozanților și disidenților (*Ion Vianu*) 208

Proiectul 208
Cadrul legal 208
Câteva cazuri individuale 209
Instituțiile psihiatrice ca locuri ale abuzului 213
Un drum anevoios și neterminat către recunoașterea abuzurilor 215

Cenzura instituţionalizată şi încorporată. Regimul publicaţiilor în România comunistă (*Ioana Macrea-Toma*) 217

Biografia unei secunde : 4 martie 1977 şi Mitul Marelui Arhitect – Nicolae Ceauşescu, eroul fondator (*Angelo Mitchievici*) 234

„Videologia" lui Nicolae Ceauşescu. Conducătorul şi obsesia autoportretului (*Adrian Cioroianu*) 251

Conducătorul şi portretistul său *nevăzut* : cazul pictorului Eugen Palade 252
Competiţia pe piaţa veneraţiei. Comanditarii 252
Artistul Palade şi modelul său 256
Recompensele morale şi financiare 259
Detalii tehnice ale câtorva tablouri ale lui Palade 261
Istorioare despre „arta omagială" 263

Anti-solidaritatea. Represiunea asupra greviştilor mineri din 1977 (*Andreea Iacob*) 266

Braşov, 15 noiembrie 1987 (*Daniel Iftene*) 272

Greutatea disidenţei asumate. Cazul Doina Cornea (*Octavian Coman*) 281

Indice de nume 293

Indice de localităţi 298

Precizare

Ideea acestui volum s-a născut după cum urmează: aflându-mă la Simpozionul de la Sighet, ediţia 2005, desfăşurat şi găzduit în fiecare vară în cadrul Memorialului de la Sighet al Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei (singurul muzeu de acest tip din România, care sintetizează pe etape ale represiunii întregul Gulag românesc) – amfitrioni fiind Ana Blandiana şi Romulus Rusan, alături de echipa lor de la Academia Civică (Bucureşti) şi de la Memorial –, am discutat pe scurt, dar aplicat cu Stéphane Courtois (coordonatorul *Cărţii negre a comunismului* – lucrare de anvergură dedicată represiunii comuniste în ţările-satelit ale Moscovei –, dar şi rectorul Şcolii de vară de la Sighet) despre fenomenul Piteşti (1949-1952), adică despre experimentul abominabil (supervizat de Moscova) de întretortură silită a deţinuţilor politici, dar şi despre ce înseamnă astăzi un curs universitar având ca obiect represiunea comunistă (atât Stéphane Courtois, cât şi eu fiind propunătorii şi titularii unor astfel de cursuri, în Franţa, respectiv în România).

La încheierea Simpozionului de la Sighet, domnul Courtois mi-a propus să coordonez pentru revista *Communisme* (al cărei director este) un număr monografic dedicat comunismului şi represiunii în România (proiectat să apară la sfârşitul anului 2006), lăsând la latitudinea mea alegerea echipei de cercetători angrenate într-un proiect de o asemenea anvergură, precum şi temele care vor fi supuse analizei şi sintezei, pentru a le fi prezentate cititorului de limbă franceză. M-am sfătuit mai întâi cu Ana Blandiana şi Romulus Rusan, apoi, întorcându-mă la Cluj, am început să schiţez un desfăşurător tematic al unui asemenea număr monografic, astfel încât ulterior să pot căuta şi contacta specialiştii pe temele respective. Aceştia nu au fost greu de găsit, întrucât, din fericire, ei se manifestă în mod competitiv şi profesionist în România actuală, încercând nu doar să pună bazele, ci şi să dezvolte cercetări ramificate şi interdisciplinare asupra istoriei recente. Aşa încât volumul de faţă panoramează şi în acelaşi timp scanează nucleele cele mai specifice pentru manifestarea comunismului şi a represiunii în România după cum urmează: falsificarea alegerilor politice din 1946 (Ioan Stanomir), structura şi strategiile Securităţii (Marius Oprea), sistemul penitenciar românesc (Ioan Ciupea şi Stăncuţa Todea), rezistenţa anticomunistă din munţi (Doru Radosav), colectivizarea (Dorin Dobrincu), Canalul Dunăre – Marea Neagră (Doina Jela), deportarea (Smaranda Vultur), fenomenul Piteşti (Ruxandra Cesereanu), Basarabia în Gulag (Igor Caşu), represiunea psihiatrică (Ion Vianu), cenzura în România (Ioana Macrea-Toma), cultul lui Nicolae Ceauşescu (Adrian Cioroianu). Câţiva dintre colaboratorii la versiunea franceză nu au mai putut participa şi la cea românească, din varii motive: Romulus Rusan lucrează actualmente la un Recensământ al

Gulagului românesc (care va fi publicat în 2007 de către Academia Civică); Ana Blandiana, care în versiunea franceză făcea o prezentare a Memorialului de la Sighet, a renunţat la publicarea aceluiaşi text în româneşte, având în vedere faptul că Memorialul de la Sighet este cunoscut în România şi nu necesită schiţarea unui profil ca pentru un cititor străin; Stejărel Olaru, care în versiunea franceză avea un studiu despre mişcările colective protestatare din 1977 şi 1987, apoi despre mişcarea Goma şi fenomenul disidenţei, a renunţat la publicarea în română a studiului său, întrucât era deja angrenat în alte proiecte în cadrul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului.

Pentru varianta românească am solicitat colaboratori de marcă, în plus faţă de varianta franceză, după cum urmează: Cristian Vasile (cu un excelent studiu despre persecuţia Bisericilor în timpul regimului comunist), Angelo Mitchievici (cu un studiu suculent despre cultul personalităţii lui Nicolae Ceauşescu, completând studiul lui Adrian Cioroianu) şi trei foarte tineri cercetători, formaţi chiar de mine în cadrul cursurilor de analiză a violenţelor politice (Gulagul românesc, Imaginar violent în secolul XX, Analiza discursului politic, Expresii ale violenţei în mass-media, Mişcări colective anticomuniste) pe care le-am ţinut la Facultatea de Ştiinţe Politice, secţia Jurnalism, din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, în perioada 2002-2005: este vorba despre Andreea Iacob (care semnează un studiu despre greva minerilor din 1977), Daniel Iftene (cu un studiu despre revolta muncitorilor braşoveni din 1987) şi Octavian Coman (care semnează un studiu de caz despre Doina Cornea). În ce mă priveşte, am renunţat la publicarea în varianta românească a celui de-al doilea text pe care îl aveam în volumul francez, şi anume textul despre decembrie 1989, întrucât cei interesaţi de temă pot citi direct cartea mea *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii*, publicată tot de Editura Polirom în 2004. Cum patru dintre colaboratori şi-au scris textele direct în limba franceză pentru numărul monografic dedicat României din revista *Communisme* (este vorba despre Adrian Cioroianu, Doina Jela, Ion Vianu şi Smaranda Vultur), acestea au fost fie traduse şi rescrise chiar de autori în versiunea românească (Doina Jela şi Smaranda Vultur), fie transpuse în limba română de traducători ai Editurii Polirom (în cazul textelor semnate de Adrian Cioroianu şi Ion Vianu).

Autorii studiilor din acest volum sunt în principal istorici, dar au şi alte formaţii profesionale. Deşi fixasem iniţial cu fiecare autor un anumit număr de pagini pentru fiecare temă, în multe cazuri acest protocol a fost încălcat de comun acord, întrucât unele subiecte abordate au avut (chiar şi sub raportul unei mini-sinteze) o desfăşurare mai amplă, din punct de vedere informativ, analitic şi speculativ, decât cea prevăzută, de unde şi decalajul dintre diversele studii cuprinse în volum în privinţa numărului de pagini alocate. Le mulţumesc tuturor cercetătorilor pentru participarea la această carte care nădăjduiesc să fie reprezentativă pentru ideea de comunism şi represiune în România şi care materializează, de fapt, ideea de fratricid naţional urmărită printr-un desfăşurător tematic (de aici subtitlul cărţii). Îi mulţumesc, de asemenea, domnului Stéphane Courtois pentru provocarea lansată la Sighet în 2005, care, iată, a coagulat fructuos şi în limba română, nu doar în franceză. Şi, în mod special, îi mulţumesc domnului Silviu Lupescu, directorul Editurii Polirom, pentru promptitudinea cu care a acceptat şi a concretizat publicarea acestui volum.

R.C.

Lista autorilor

Igor Caşu este licenţiat în istorie al Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi (1995). Doctor în istorie al aceleiaşi instituţii (2000). Conferenţiar la Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat din Moldova (1998-2004). Cercetător ştiinţific, coordonator la Institutul de Istorie, Chişinău (din 2004). Lucrări principale : *Politica naţională în Moldova sovietică, 1944-1989*, Cartdidact, Chişinău, 2000 ; „Problema exterminării evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial în istoriografia moldovenească postsovietică", în Viorel Achim şi Constantin Iordachi (ed.), *România şi Transnistria. Problema Holocaustului*, Curtea Veche, Bucureşti, 2004 ; „Ethnonationale Identität, Minderheiten und Föderalismus", în Alexander Rubel, Flavius Solomon şi Alexandru Zub (ed.), *Südosteuropa, im 20. Jahrhundert. Ethnostrukturen, Identität, Konflikte*, Hartung-Gorre Verlag, Konstanz, 2004.

Ruxandra Cesereanu a absolvit Facultatea de Litere în 1985. Şi-a susţinut doctoratul, în 1997, cu o teză despre *Infernul concentraţionar reflectat în conştiinţa românească*. Actualmente este conferenţiar la Catedra de literatură comparată a Facultăţii de Litere din Cluj-Napoca (după ce a activat patru ani la Catedra de jurnalism din cadrul Facultăţii de Ştiinţe Politice). Cărţi publicate în domeniul violenţelor politice : *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conştiinţa românească* (eseu), Fundaţia Culturală Română, Bucureşti, 1998 ; *Panopticum. Tortura politică în secolul XX* (eseu), Institutul European, Iaşi, 2001 ; *Imaginarul violent al românilor* (eseu), Humanitas, Bucureşti, 2003 ; *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii* (eseu), Polirom, Iaşi, 2004 ; *Gulagul în conştiinţa românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste* (eseu), ediţia a II-a, Polirom, Iaşi, 2005. A publicat împreună cu studenţii săi de la Jurnalism patru volume experimentale conţinând reportaje sociale şi analize de mentalitate ; volumele, semnate Ruxandra Cesereanu & Co., sunt intitulate : *Fărâme, cioburi, aşchii dintr-o Curte a Miracolelor*, Limes, Cluj-Napoca, 2004 ; *A doua Curte a Miracolelor*, Tritonic, Cluj-Napoca, 2004 ; *Made in Romania. Subculturi urbane la sfârşit de secol XX şi început de secol XXI*, Limes, Cluj-Napoca, 2005 ; *România înghesuită. Ipostaze ale ghetoizării în comunism şi postcomunism*, Limes, Cluj-Napoca, 2006. A beneficiat de mai multe burse şi stagii de cercetare în domeniul universului concentraţionar. Este director de program în cadrul *Phantasma*, Centrul de Cercetare a Imaginarului, din Cluj.

Adrian Cioroianu este doctor în istorie, conferenţiar la Facultatea de Istorie a Universităţii din Bucureşti. Volume publicate : *Scrum de secol. O sută de poveşti suprapuse*, Curtea Veche, Bucureşti, 2001 ; *Focul ascuns în piatră.*

Despre istorie, memorie şi alte vanităţi contemporane, Polirom, Iaşi, 2002 ; *Ce Ceauşescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Curtea Veche, L'Agence Universitaire de la Francophonie, Bucureşti, 2004 (ed. a II-a, 2005) ; *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Curtea Veche, Bucureşti, 2005 ; *Archive of Pain*, Pionier Press, Stockholm, 2000 (coautor).

Ioan Ciupea a absolvit Facultatea de Istorie din Cluj în 1969. Muzeograf la Muzeul Ţării Făgăraşului şi la Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca. Cercetări privind istoria modernă şi contemporană a României. După 1990, cercetări privind represiunea comunistă, închisorile de la Sighet, Gherla, Făgăraş.

Octavian Coman este absolvent al Facultăţii de Ştiinţe Politice din Cluj, secţia Jurnalism. Master în sociologie (Bucureşti). Reporter-jurnalist la Radio Europa FM. A publicat în volumele experimentale de reportaje sociale şi analize de mentalitate *A doua Curte a Miracolelor*, Tritonic, Cluj-Napoca, 2004 ; *Made in Romania. Subculturi urbane la sfârşit de secol XX şi început de secol XXI*, Limes, Cluj-Napoca, 2005, şi *România înghesuită*, Limes, Cluj-Napoca, 2006. Este iniţiatorul site-ului www.comunism.ro.

Dorin Dobrincu este absolvent al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza" din Iaşi şi cercetător la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi, Departamentul de Istorie Contemporană. Domenii de interes : istoria politică şi socială a României contemporane şi istoria creştinismului. Volume publicate : *Proba Infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securităţii, 1959-1962*, Scriptorium, Bucureşti, 2004 (editor) ; *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România, 1949-1962*, Polirom, Iaşi, 2005 (editor împreună cu Constantin Iordachi).

Andreea Iacob a absolvit Facultatea de Ştiinţe Politice, secţia Jurnalism. Are, de asemenea, un master în jurnalism. A publicat în volumele colective : *Fărâme, cioburi, aşchii dintr-o Curte a Miracolelor*, Limes, Cluj-Napoca, 2004 ; *România înghesuită*, Limes, Cluj-Napoca, 2006.

Daniel Iftene a absolvit Facultatea de Ştiinţe Politice din Cluj-Napoca, secţia Jurnalism. Master în jurnalism. A colaborat la volumele experimentale de reportaje sociale şi analize de mentalitate : *Fărâme, cioburi, aşchii dintr-o Curte a Miracolelor*, Limes, Cluj-Napoca, 2004 ; *Made in Romania. Subculturi urbane la sfârşit de secol XX şi început de secol XXI*, Limes, Cluj-Napoca, 2005 ; *România înghesuită*, Limes, Cluj-Napoca, 2006. A participat la realizarea site-ului www.comunism.ro.

Doina Jela este ziarist, scriitor şi editor. A publicat : *Cazul Nichita Dumitru – Încercare de reconstituire a unui proces comunist*, Humanitas, Bucureşti, 1995 ; *Telejurnalul de noapte*, Polirom, Iaşi, 1997 ; *Această dragoste care ne leagă*, Humanitas, Bucureşti, 1998 ; *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torţionar*, Humanitas, Bucureşti, 1999 ; *Lexiconul negru*, Humanitas, Bucureşti, 2000 ; *Reuşeşti sau mori. Convorbiri cu Vladimir Bukovski*, Humanitas, Bucureşti, 2003 ; *Afacerea Meditaţia Transcendentală*, Humanitas, Bucureşti, 2004. A tradus, în colaborare sau individual, diferite lucrări esenţiale despre Gulag : *Cartea neagră a comunismului*, Stéphane Courtois (coord.), Humanitas,

București, 1998 ; *Sărută mâna pe care n-o poți mușca*, Edward Behr, Humanitas, București, 1998 ; *Stalin*, Boris Souvarine, Humanitas, București, 1999 ; *Reușești sau mori*, Vladimir Bukovski, Humanitas, București, 2003 ; *Gulag*, Anne Applebaum, în curs de apariție la Editura Humanitas.

Ioana Macrea-Toma este licențiată în litere (2001) și doctorandă în literatură comparată (la Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, și Université d'Artois, Arras) cu o teză intitulată *Câmp politic – Câmp literar. Literatura română în comunism*. Cu ajutorul istoriei și sociologiei literare, studiază literatura și instituțiile literare din vremea comunismului.

Angelo Mitchievici este lector al Universității „Ovidius" din Constanța. A publicat proză în volumul colectiv *Ferestre 98*, Aristarc, Onești, 1998. Coautor al volumului *În căutarea comunismului pierdut*, Paralela 45, București, 2001. De același autor, la Editura Polirom au apărut, în colaborare cu Paul Cernat, Ion Manolescu și Ioan Stanomir : *O lume dispărută. Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici* (2004), *Explorări în comunismul românesc* (vol. I, 2004 ; vol. II, 2005).

Marius Oprea a obținut titlul de doctor în istorie la Universitatea din București în 2004, cu teza *Rolul Securității în România* (*1948-1964*). Între 2000 și 2004 a fost coordonator de programe la Institutul Român de Istorie Recentă. Ziarist, publicist comentator la *România liberă* și *Ziua*, corespondent al postului de Radio Europa Liberă, membru în Consiliul Român al Fundației „Open Society", consilier al președintelui Emil Constantinescu (1999-2000) ; din 2005, consilier al primului-ministru pe probleme de securitate națională. Actualmente este directorul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului. Cărți publicate : *Plimbare pe Ulița Tipografiei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996 ; *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente (1948-1989)*, Polirom, Iași, 2002 (Premiul Anual al Asociației Editorilor Români pentru „Cartea de istorie a anului") ; *Securiștii partidului*, Polirom, Iași, 2002 (coord.) ; *Ziua care nu se uită – Brașov, 15 noiembrie 1987*, Polirom, Iași, 2002 (coautor) ; *Moștenitorii Securității*, Editura Humanitas, București, 2004 ; *Zorba și catedrala*, în curs de apariție la Editura Humanitas ; *Chipul morții*, în pregătire la Editura Polirom.

Doru Radosav este profesor universitar, șeful Catedrei de Istorie Medievală și Istoriografie din cadrul Facultății de Istorie-Filosofie, Cluj-Napoca, și director al Institutului de Istorie Orală. Domenii de interes : istoria culturii medievale și premoderne românești ; istoria sensibilităților colective, secolele XVII-XX ; istoriografia românească și teoria istoriei ; istoria orală. Cărți publicate : *Carte și societate în nord-vestul Transilvaniei, sec. XVII-XIX*, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri", Oradea, 1995 ; *Donbas – o istorie deportată*, Ravensburg, 1994 (ediția germană, 1996) ; *Fond secret. Fond „S". Fond special*, Dacia, Cluj-Napoca, 1995 (în colaborare) ; *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică. Secolele XVII-XX*, Dacia, Cluj-Napoca, 1998 ; *Arătarea împăratului. Intrările imperiale în Transilvania și Banat. Secolele XVIII-XIX*, Dacia, Cluj-Napoca, 2002 ; *Cultură și umanism în Banat. Secolul XVII*, Editura de Vest, Timișoara, 2003 ; *Istoria Transilvaniei*, vol. II, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2005 (coautor).

Ioan Stanomir este licențiat în drept și litere, Universitatea București. Doctor în drept, Universitatea din București. Domenii de interes : imaginarul comunist,

istoria ideilor politice şi constituţionalismul comparat. Volume publicate : *Reacţiune şi conservatorism,* Nemira, Bucureşti, 2000 ; *Naşterea constituţiei. Limbaj şi drept în Principate, până la 1866*, Nemira, Bucureşti, 2004 ; *Conştiinţa conservatoare. Preliminarii la un profil intelectual*, Nemira, Bucureşti, 2004 ; *O lume dispărută. Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici*, Polirom, Iaşi, 2004 (coautor) ; *Explorări în comunismul românesc*, 2 vol., Polirom, Iaşi, 2004-2005 (coautor) ; *Libertate, lege şi drept. O istorie a constituţionalismului românesc*, Polirom, Iaşi, 2005.

Stăncuţa Todea a absolvit Facultatea de Istorie din Cluj-Napoca în 2003. Masterat în istorie contemporană, 2004. Doctorand în istorie contemporană, 2005.

Cristian Vasile a absolvit Facultatea de Istorie (1998) şi Facultatea de Ştiinţe Politice (2002), Universitatea din Bucureşti. Doctor în istorie (2004) cu teza *Clerul ortodox şi greco-catolic în anii 1944-1948*. În prezent este cercetător ştiinţific în cadrul Institutului de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române. A publicat numeroase lucrări, studii şi articole de specialitate, dintre care amintim : *Între Vatican şi Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Curtea Veche, Bucureşti, 2003 ; *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist. 1945-1989. Documente şi mărturii*, Polirom, Iaşi, 2003 ; *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Curtea Veche, Bucureşti, 2005 ; „Istoria teatrului românesc în primii ani de comunism", *Revista istorică*, nr. 5-6, 2005. În cadrul Programului *România şi Europa în secolul XX* se ocupă de tema *Artele şi învăţământul în România comunistă*.

Ion Vianu este doctor în medicină, psihiatru şi eseist ; părăseşte România în 1977, după ce a denunţat abuzurile politice ale psihiatriei româneşti. Se refugiază în Elveţia, unde practică psihiatria. Activează pentru apărarea drepturilor omului şi împotriva psihiatriei politice. După 1989 revine frecvent în România, unde se restabileşte în 2003. Volume publicate : *Introducere în psihoterapie*, Dacia, Cluj-Napoca, 1975 ; *Stil şi persoană*, Cartea Românească, Bucureşti, 1975 ; *Amintiri în dialog*, ediţia I, Litera, Bucureşti, 1994 ; ediţia a II-a, 1998 şi a III-a, 2005, Polirom, Iaşi (în colaborare cu Matei Călinescu) ; *Caietele lui Ozias* (roman), Polirom, Iaşi, 2004 ; *Paramnezii* (roman), Editura Trei, Bucureşti, 2005.

Smaranda Vultur este conferenţiar la Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie a Universităţii de Vest din Timişoara, unde predă literatură comparată şi antropologia memoriei. Conduce din 1997 Grupul de Istorie Orală şi Antropologie Culturală de la Fundaţia „A Treia Europă" din Timişoara. Este membră a Uniunii Scriitorilor din România din 1998. A publicat : *Infinitul mărunt. De la configuraţia intertextuală la poetica operei*, Cartea Românească, Bucureşti, 1992 (Premiul Uniunii Scriitorilor în 1992 pentru debut în eseu, istorie şi critică literară) ; *Istorie trăită, istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956*, Amarcord, Timişoara, 1997. A conceput şi coordonat volumele : *Lumi în destine. Memoria generaţiilor de început de secol din Banat*, Nemira, Bucureşti, 2000 ; *Germanii din Banat prin povestirile lor*, Paideia, Bucureşti, 2000 ; *Memorie şi diversitate culturală. Timişoara 1900-1945*, editat de Centrul Cultural Francez din Timişoara, Polirom, Iaşi, 2001 ; *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri şi azi*, Polirom, Iaşi, 2002. Coordonator şi coautor (împreună cu Alexandra Jivan şi Călin Rus) al volumului *Minorităţi : identitate şi coexistenţă* editat de Institutul Intercultural Timişoara, Programul „Măsuri de încredere" al Consiliului Europei, Timişoara, 2000.

Ioan Stanomir

De la Regatul României la Republica Populară Română: tranziția către totalitarism și semnificația ei

În economia anatomiei regimului comunist din România, o analiză instituțională și politică a intervalului ce urmează loviturii de stat regale din 23 august 1944 este esențială, acest interludiu fals democratic fiind, în multe privințe, un laborator la nivelul căruia Partidul Comunist din România și autoritatea de ocupație sovietică experimentează aplicarea unui scenariu al ingineriei totalitare. Este vorba despre un scenariu ale cărui articulații sunt identificabile în toate țările din centrul și estul Europei, confruntate la finele lui 1944 cu realitatea intrării în sfera de dominație sovietică[1]. Între lovitura de stat din 23 august 1944, care intenționa să ralieze Regatul României Națiunilor Unite, restabilind regimul de democrație parlamentară, și proclamarea unei Republici Populare odată cu forțarea abdicării regelui Mihai I, pe 30 decembrie 1947, tranziția este una de la monarhia constituțională la formula stalinistă: în traseul evocat, un punct capital e reprezentat de momentul alegerilor din 19 noiembrie 1946, a căror falsificare legitimează instalarea eșafodajului totalitar.

1. Vezi Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné, Andrej Paczowski, Karel Bartošek, Jean-Louis Margolin, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, traducere de Maria Ivănescu, Luana Schidu, Brânduşa Prelipceanu, Emanoil Marcu, Doina Jela Despois, Daniela Ştefănescu, Ileana Busuioc, Humanitas, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998, capitolul dedicat sovietizării în Europa Centrală şi de Sud-Est, pp. 365-465.

Cadru constituţional şi „putere populară”

Înţelegerea cazului românesc nu poate fi disociată de o dimensiune a politicii postbelice: realitatea expansiunii sovietice (succesoare a puterii germane, ca factor hegemon) este dublată, la un nivel al imaginarului politic, de fascinaţia pe care antifascismul şi lupta de eliberare a Europei, asumate ca obiective de Uniunea Sovietică, le exercită în aceşti ani de după 1945. Departe de a fi doar o pasiune sovietică, comunismul devine în acestă epocă o pasiune europeană, cu o capacitate spectaculoasă de a mobiliza energii şi de a modela agenda publică. Aşa cum a probat analiza lui François Furet, opoziţia faţă de deriva totalitară este asimilată, în Europa de Est, dar şi în cea Occidentală, cu un simptom al „reacţionarismului”, încadrabil în familia intelectuală a fascismului învins în război[2].

De aici şi nuanţa semantică, nuanţă care se cere reţinută şi în spaţiul României, ce implică echivalarea, propagandistică între atitudinea critic-democratică faţă de regimurile de democraţie populară, pe de o parte, şi „reacţionarism/fascism”, pe de altă parte. În acest mod, puterea sovietică şi aliaţii ei locali deturnează de la sensul său originar imperativul legitim al „denazificării”: dezideratul epurării instituţiilor cauţionează, în fapt, campania de eliminare a tuturor elementelor ce refuză aderarea la regimul de „ democraţie populară”.

Duplicitatea politicii Uniunii Sovietice şi a instrumentului local, Partidul Comunist, este manifestă şi în cazul cristalizării noului regim constituţional, în funcţiune imediat după demiterea Cabinetului mareşalului Ion Antonescu, la 23 august.

Cadrul constituţional este definit, în primul rând, prin repunerea în vigoare, graţie unui decret regal, a legii fundamentale române de la 1923, lege ce garanta reîntoarcerea la pluralismul politic şi la o guvernare a statului de drept. Dincolo de generozitatea gestului, repunerea în vigoare a Constituţiei de la 1923 este una parţială: această natură parţială va sta la originea cauţionării excelor şi abuzurilor din anii de până la 1948. Din dispoziţiile textului constituţional sunt absente, pe de o parte, textele ce garantează independenţa puterii judecătoreşti, iar pe de altă parte, în lipsa unui parlament ales, funcţia de legiferare este încredinţată guvernului în funcţiune[3].

---

2. Vezi François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseul despre ideea comunistă în secolul XX*, traducere de Emanoil Marcu şi Vlad Russo, Humanitas, Bucureşti, 1996, pp. 382-418.
3. Decretul regal este reprodus în Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituţională a României. Acte şi documente*, Regia Autonomă *Monitorul Oficial*, Bucureşti, 2000, p. 694.

Cadrul constituțional post-23 august 1944 este completat de un act internațional cu relevanță constituțională, grație căruia ingerințele autorităților sovietice pe teritoriul României sunt parte a unei mecanici juridic acceptabile. Încheiată la 12 septembrie 1944, „Convenția de armistițiu între guvernul Român, pe de o parte, și guvernele Uniunii Sovietice, Statelor Unite și Regatului Unit, pe de altă parte", oferă Înaltului comandament aliat (cu mențiunea în paranteză „sovietic") prerogative semnificative în monitorizarea felului în care sunt exercitate libertățile civile și politice pe teritoriul Regatului României. Dincolo de amănuntele dreptului internațional, documentul evocat poate fi privit ca un text constituțional *sui-generis*, a cărui vocație este limitarea suveranității României : ceea ce se conturează e un protectorat sovietic, exercitat în numele puterilor aliate, dar fără nici un control efectiv din partea reprezentanților britanici sau americani[4].

Tensiunea dintre proiectul de democratizare, în sens și direcție occidentale, promovat de Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal, formațiuni conduse de Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, și agenda comunistă este evidentă în lunile de după 23 august 1944. Formula de mare coaliție a Blocului Național-Democratic, care îi reunea pe național-țărăniști, liberali, social-democrați și comuniști, lasă loc unei campanii prin intermediul căreia Partidul Comunist din România și aliații săi revendică în întregime alcătuirea guvernului și, previzibil, monopolul puterii politice.

Soluția instituțională imaginată este una clasică : cea a „falsei mari coaliții", prin constituirea unei grupări, Frontul Național Democrat, dominată de Partidul Comunist, dar cuprinzând, din rațiuni de oportunitate politică, partide-satelit, de orientare agrariană sau liberală. În cadrul Frontului Național-Democrat se vor remarca două personalități destinate să joace un rol semnificativ în epocă : Petru Groza, conducătorul Frontului Plugarilor, și Gheorghe Tătărăscu, fost prim-ministru și ministru de Externe, care prezidează un partid național-liberal disident, desprins din formațiunea-mamă.

Punctul culminant al campaniei purtate de Partidul Comunist, în numele unei coaliții a partidelor autentic democratice, este data de 6 martie 1945. Din acest punct istoric, se poate realiza o genealogie a totalitarismului autohton : înlăturarea, prin intervenție sovietică directă, a Cabinetului Nicolae Rădescu în favoarea unui guvern „democrat", prezidat de doctorul Petru Groza, oferă ocazia eliminării din

4. Pentru textul Convenției de armistițiu, vezi Cristian Ionescu, op.cit., pp. 695-699. Pentru o evaluare a semnificației actelor constituționale evocate, vezi Ioan Stanomir, „Regimuri politice și regimuri constituționale : 23 august 1944/30 decembrie 1947", *Studia Politica. Romanian political science review*, 3/2004, pp. 609-631.

formula de guvernare a celor două partide democratice, Liberal şi Naţional-Ţărănesc. Imaginea noului Cabinet este paradoxală în aparenţă: poziţii importante (Externe, Tătărăscu, sau preşedinţia consiliului) sunt deţinute de politicieni necomunişti, dar fideli liniei Moscovei. Eterogenitatea Cabinetului Groza este una deceptivă: Partidul Comunist din România, prin câţiva dintre liderii săi, de la Gheorghe Gheorghiu-Dej până la Lucreţiu Pătrăşcanu şi Teohari Georgescu, deţine controlul poliţiei, justiţiei, jandarmeriei şi serviciilor secrete[5].

Momentul instalării guvernului Groza se reţine ca punctul din care neutralitatea acţiunii organelor de stat încetează să mai fie privită ca un obiectiv al puterii în funcţiune. Justiţia, adminstraţia, armata sunt epurate, în virtutea unicului criteriu al loialităţii faţă de noul regim. Represiunea este direcţionată împotriva adversarilor politici: partidele democratice devin „agenţi ai reacţiunii", riposta statului implicând limitarea libertăţii de asociere, întrunire şi expresie. Depoziţiile unui jurnalist american, Reuben Markham, au darul de a reţine, în tuşe sigure, imaginea unui guvern ce reinstituie detenţia arbitrară, reţinerea abuzivă în lagăre de muncă, precum şi cenzura asupra publicaţiilor scrise şi a serviciului de radio. Decalajul dintre retorica democratizării şi realitatea recurgerii la arsenalul stalinist este marca definitorie a intervalului de după 6 martie 1945[6].

Alegerile din noiembrie 1946: între voinţă naţională şi falsificare

Acordurile de la Moscova, încheiate între cele trei mari Puteri aliate la finele lui 1945, au avut drept efect două decizii semnificative: cooptarea în guvernul Groza a doi miniştri de stat delegaţi de partidele democratice, cooptare ce a permis recunoaşterea de către Marea Britanie şi Statele Unite a guvernului de la Bucureşti, precum şi asumarea de către autorităţile de la Bucureşti a obligaţiei de a asigura organizarea unor alegeri parlamentare libere şi corecte.

Ca şi în alte ocazii, realitatea politică a fost definită prin decalajul dramatic dintre substanţa angajamentelor asumate şi practica de guvernare. Cei doi miniştri de stat, liberalul Mihail Romniceanu şi

5. Pentru a o analiză a Partidului Comunist din România în această epocă de tranziţie, vezi Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, traducere de Cristina Petrescu şi Dragoş Petrescu, Polirom, Iaşi, 2005, pp. 107-154.
6. Vezi Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, traducere de George Achim, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1996, pp. 272-353.

ţărănistul Emil Haţieganu, au fost reduşi, după cum indică propriile lor intervenţii publice şi memorii către primul-ministru, la rolul de agenţi de ratificare a unor decizii deja luate la nivelul Cabinetului controlat în continuare de Partidul Comunist. În acest mod, cenzurarea activităţii guvernului, precum şi sporirea gradului de reprezentativitate democratică au rămas simple deziderate[7].

Cea de-a doua obligaţie ce revenea guvernului Groza, asigurarea unui cadru democratic de exprimare a voinţei naţionale, nu a fost, în cele din urmă, decât o concesie tactică. Diferenţa – fundamentală – dintre viziunea sovietică asupra libertăţii politice şi setul de exigenţe reclamat de opoziţia democratică şi de puterile occidentale nu a întârziat să se manifeste. Obiectivul pe care noua mare falsă coaliţie dominată de comunişti, Blocul Partidelor Democratice, l-a urmărit în lunile anului 1946 a fost constituirea unui cadru administrativ definit prin mobilizarea tuturor resurselor în vederea eliminării oricărei posibilităţi de manifestare a partidelor democratice. „Reacţiunea" avea să fie învinsă o dată pentru totdeauna, iar capacitatea opoziţiei de a se opune credibil efortului de comunizare a României – limitată sever.

Două instrumente juridice au reglementat organizarea alegerilor, fixate de regimul Groza pentru 19 noiembrie 1946. Este vorba, în primul rând, de decretul-lege dedicat exerciţiului puterii legislative de către Adunarea Deputaţilor, noul parlament monocameral al României. Promulgat la 13 iulie 1946, el elimina, în contradicţie cu regulile constituţionale, camera superioară a parlamentului, Senatul, menţinând, în aceeaşi linie a strategiei de monopolizare graduală a puterii, articulaţiile unui regim parlamentar[8].

Complementar legii evocate anterior, Decretul-lege nr. 2219 din 16 iulie 1946, referitor la alegerile pentru Adunarea Deputaţilor, era menit să contureze cadrul de desfăşurare a campaniei electorale şi să garanteze, la nivel formal-declarativ, libertatea de exprimare a electoratului. Adoptat cu ignorarea amendamentelor opoziţiei şi fără participarea efectivă a miniştrilor de stat delegaţi în guvern de partidele democratice, actul normativ nu oferea un set de pârghii credibile care să prevină ingerinţa guvernului în acţiunea de votare. Independenţa birourilor de la secţiile de votare şi transparenţa numărătorii voturilor nu erau decât două dintre exigenţele pe care guvernul Groza a omis, în mod deliberat, să le transcrie în decretul-lege[9].

---

7. Stenograma şedinţei de guvern, relatând instalarea celor doi noi miniştri, în Arhivele Statului, *România. Viaţa poltică în documente. 1946*, Bucureşti, 1996, pp. 65-70.
8. Pentru textul decretului-lege, vezi Cristian Ionescu, op.cit., pp. 726-727.
9. Pentru textul decretului-lege, vezi Cristian Ionescu, op.cit., pp. 727-744.

Strategia guvernului, confruntat cu un deficit de legitimitate şi cu o popularitate evidentă a opoziţiei, a implicat, în lunile care au precedat organizarea scrutinului, mobilizarea aparatului de stat în serviciul propagandei oficiale. Dincolo de partizanatul administraţiei, ceea ce au evidenţiat memoriile partidelor de opoziţie şi intervenţiile reprezentanţilor americani şi britanici a fost disponibilitatea autorităţilor de a recurge la violenţă fizică în vederea anihilării concurenţilor democratici. Dincolo de faţada retorică a apelului la naţiune şi la emanciparea păturilor sărace, practica guvernului era una perfect superpozabilă celei definind regimurile dreptei radicale, fasciste şi naţional-socialiste. În unul dintre memoriile adresate primului-ministru, datat 5 octombrie 1946, ministrul liberal Romniceanu acuza similitudinea dintre dictaturile antebelice şi abordarea comunistă, invocând confuzia deliberată dintre stat şi partid, ca şi vocaţia totalitară embrionară a regimului Groza[10].

Sub astfel de auspicii, alegerile desfăşurate pe 19 noiembrie 1946 au marcat pasul esenţial în direcţia confecţionării unei false legitimităţi democratice minorităţii politice reprezentate de Partidul Comunist şi de aliaţii săi. Cronologia zilei de 19 noiembrie 1946 se poate recompune, retrospectiv, din depoziţiile emisarilor occidentali şi din memoriile partidelor democratice. Tabloul a cuprins împiedicarea partidelor democratice de a fi prezente în secţiile de votare, agresarea fizică a electorilor din opoziţie, intervenţia nemijlocită şi brutală a factorului guvernamental în activitatea de votare. În acest mod, autoritatea de stat, controlată de Partidul Comunist, a încercat să prevină o victorie a partidelor democratice, victorie anticipată de altfel[11].

Ingerinţa brutală din 19 noiembrie 1946 a fost dublată, în zilele imediat următoare, de recurgerea la frauda electorală propriu-zisă. Proclamarea rezultatelor oficiale a fost amânată câteva zile, până când, pe data de 22 noiembrie 1946, a fost anunţată victoria Blocului Partidelor Democratice, cu aproximativ 70% din sufragii, în condiţiile în care Partidului Naţional-Ţărănesc şi Partidului Liberal le reveneau un număr nesemnificativ de mandate de deputaţi. Raţiunea întârzierii proclamării rezultatelor oficiale devenea, în acest context, explicabilă din unghiul de vedere oficial: în intervalul evocat, autoritatea de stat a procedat la revizuirea, în beneficiul Blocului, a rezultatelor comunicate la centru. În absenţa reprezentanţilor opoziţiei, în condiţiile sprijinului sovietic decisiv, Cabinetul a optat pentru recurgerea la trucarea rezultatelor.

---

10. Vezi Mihail Romniceanu, *Zece luni în guvernul Groza. Documente, memorii, note*, Editura Jurnalul literar, Bucureşti, 2003, pp. 188-189.
11. Vezi raportul lui Roy Melbourne, reprezenantul SUA, datat 27 noiembrie 1946, în Arhivele Statului, *România. Viaţa politică în documente. 1946*, pp. 512-515.

Reacția partidelor democratice și cea a oficialilor britanici și americani au fost marcate de un numitor comun: denunțarea fraudei și a lipsei de credibilitate a rezultatelor oficiale. Telegrama Departamentului de stat al Statelor Unite din 29 noiembrie 1946 adresată guvernului sovietic solicita realizarea unor demersuri în vederea anulării alegerilor și a convocării unor noi alegeri, în condițiile în care scrutinul parlamentar era marcat de fraudă și violențe inacceptabile[12]. Apelul adresat suveranului de Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, care îi cereau acestuia să refuze să se prezinte la deschiderea noului parlament, mergea în aceeași direcție, a refuzului de a cauționa legal proceduri ilegitime și totalitare[13].

Și un epilog: anul 1947

Anul 1947 închide cercul tranziției către regimul de democrație populară. Odată cu obținerea majorității confortabile în Adunarea Deputaților, întărirea controlului partinic asupra societății și statului devine prioritatea regimului. Fiecare pas este gândit în corelație cu proiectul de comunizare: de la etatizarea și planificarea economiei până la epurarea armatei și a personalului diplomatic. În noul edificiu modelat după cel sovietic, opoziția politică este asimilabilă unui delict penal, iar critica regimului – unui act de trădare.

Cel mai important partid democratic, Partidul Național-Țărănesc, este obiectul unei campanii de intimidare și violențe, ce culminează în noiembrie 1947 cu condamnarea la pedepse severe (detenție pe viață) a lui Iuliu Maniu și Ion Mihalache, în cadrul unui proces politic regizat de tip stalinist. Partidul Național-Liberal își încetează la rândul său activitatea, iar în noiembrie 1947 sunt eliminați din guvern liberalii disidenți, în frunte cu Gheorghe Tătărăscu. Controlul politic comunist era, acum, deplin[14].

---

12. Arhivele Statului, *România. Viața politică în documente. 1946*, pp. 518-519.
13. Textul memoriului adresat suveranului de către Dinu Brătianu, datat 27 noiembrie 1946, în Mihail Romniceanu, op.cit., pp. 208-315.
14. Prextetul dizolvării Partidului Național-Țărănesc este dat de înscenarea poliției secrete, montată la Tămădău, pe 14 iulie 1947, când liderii partidului sunt acuzați de încercare de părăsire frauduloasă a României. Procesul va debuta la Tribunalul Militar București pe 28 octombrie, iar sentința se va da pe 13 noiembrie 1947. În cazul Partidului Național-Liberal disident, membrii din guvern vor fi supuși unei moțiuni de neîncredere de către Adunarea Deputaților pe data de 6 noiembrie 1947, demisia fiind prezentată pe 7 noiembrie. Cronologia evenimentelor, în Șerban Rădulescu-Zoner, Daniela Bușe, Beatrice Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Cavaliotti, București, 1995, pp. 221-236.

Ultimul act este reprezentat de abdicarea regelui Mihai I: consumată în condiţii de coerciţie şi validată printr-un act parlamentar caduc, abolirea monarhiei constituţionale deschidea capitolul Republicii Populare. Tranziţia către totalitarism se încheia în mod oficial.

Bibliografie[15]

O prezentare generală a interviului evocat, la Keith Hitchins, în Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998, pp. 468-481.

O cronologie a evenimentelor analizate, la Cristian Păuişan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Tritonic, Bucureşti, 2002, pp. 7-48.

O colecţie de eseuri şi depoziţii dedicate epocii este reprezentată de seria de volume editată de Fundaţia Academia Civică sub titlul de „Analele Sighet":

Romulus Rusan (coord.), *Analele Sighet*, 2, *Instaurarea comunismului între rezistenţă şi represiune. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetul Marmaţiei, 9-11 iunie 1995*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1995.

Romulus Rusan (coord.), *Analele Sighet*, 3, *Anul 1946. Începutul sfârşitului. Comunicări prezentate la Sighetul Marmaţiei, 7-9 iunie 1996*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1996.

Romulus Rusan (coord.), *Anul 1947. Căderea cortinei. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetul Marmaţiei, 20-22 iunie 1997*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997.

Romulus Rusan (coord.), *Anul 1948. Instituţionalizarea comunismului. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Sighetul Marmaţiei, 19-21 iunie 1998*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998.

O analiză a mutaţiilor instituţionale din intervalul 1944-1947, la Eleodor Focşeneanu, *Istoria constituţională a României, 1859-1991*, Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 90-110.

15. Lucrările indicate aici sunt destinate să-i ofere cititorului un material complementar informaţiilor deja menţionate în corpul studiului.

Marius Oprea

Securitatea și moștenirea sa

Instaurarea brutală a comunismului în România în primii doi ani după terminarea războiului a provocat un reflex de lungă durată. Majoritatea populației, terorizată de violențele și omniprezența sovietice, a redeprins modul de viață sub un regim de ocupație, din nefericire îndelung exersat istoric și de care românii se despărțiseră doar de foarte scurtă vreme. Spre deosebire însă de regimurile de ocupație din trecut, rigorile impuse de ocupația sovieto-comunistă odată cu instituționalizarea ei în anii 1946-1948 nu doar în România, ci și în celelalte state intrate sub „Cortina de Fier" au fost mult mai mari, iar teroarea a fost mult mai „eficient" administrată. Războiul brutal dezlănțuit de comuniști împotriva propriului popor, cu sprijinul material și logistic al sovieticilor, și rolul esențial jucat în această permanentă „luptă de clasă" de către Securitate, poliția politică din România, ca instrument principal al reprimării oricărei împotriviri, au ajuns la culmi ale cruzimii greu de imaginat în anii interbelici, într-o țară care, abia intrată pe un făgaș al democrației parlamentare, începuse să cunoască alfabetul democrației.

După instaurarea prin forță a comunismului, pentru a depăși stadiul de regim de dominație externă, mai ales în condițiile unei legitimări pseudodemocratice în urma alegerilor trucate din 1946, de genul celor care au avut loc în majoritatea statelor ocupate de Armata Roșie, a fost nevoie de inducerea unui sentiment de asumare a condiției de popor ocupat. Aceasta s-a putut asigura mai întâi prin acte care au provocat frică, sentiment creator de lașitate și supunere, pentru ca apoi, după consolidarea regimului de ocupație comunist, frica să fie dublată de posibilitatea recunoscută a „democrației populare" de a-și controla supușii. Cele două faze ale tipului de control exercitat de comuniști în România au fost încredințate Securității, instituție care avea ca atribuție, încă de la crearea ei în august 1948, asigurarea stabilității și integrității regimului comunist, fiind abilitată legal cu toate mijloacele de acțiune specifice unei poliții politice.

Pe parcursul primei decade a regimului comunist, brutalităţile aparatului de Securitate au dus la prelungirea efectelor regimului concentraţionar dincolo de zidurile închisorilor şi ale birourilor de anchetă. Exigenţele regimului de detenţie au fost aşadar extinse, depăşind zidurile închisorilor, şi au impregnat societatea. După eliberarea foştilor deţinuţi politici, brutalităţile din anii instalării şi consolidării regimului comunist au fost conştientizate cu o mai mare pregnanţă, frica a părăsit şi ea sediul Securităţii, a ieşit din puşcării şi lagăre de muncă în stradă, a intrat în casele oamenilor şi a pervertit conştiinţe. Procesul de transformare a fricii într-un reflex social a fost rezultatul unei acţiuni concertate, pusă la punct de către Securitate, în urma indicaţiilor conducerii superioare de partid. Se trecea astfel de la utilizarea brutalităţii şi a torturilor pentru a obţine supunerea la subtilitatea exercitării controlului asupra societăţii prin întreţinerea sentimentului difuz al fricii.

După această schemă, Securitatea a evoluat în timp, transformându-se dintr-un bastion al cruzimii, populat de figuri sinistre în uniforme cu petliţe sângerii, într-un soi de demon fără chip, slujitor la fel de fidel şi ferm al regimului, mai puţin brutal, dar la fel de crud. Frica pe care a provocat-o şi a cultivat-o a fost principalul instrument în instaurarea şi perpetuarea regimului comunist şi a rămas o parte importantă a moştenirii ei.

*

* *

Primul deceniu de activitate al Direcţiei Generale a Securităţii Poporului, după apariţia Decretului nr. 221 din 30 august 1948, n-a fost deloc uşor. Atribuţiile instituţiei erau clar stipulate în decret („apărarea cuceririlor democratice şi asigurarea securităţii Republicii Populare Române contra duşmanilor din interior şi exterior"), scopul fiind „lichidarea duşmanului de clasă" în numele „consolidării democraţiei populare"[1].

Crearea aparatului represiv a fost efectuată sub atenta îndrumare a consilierilor sovietici. Părintele ei poate fi socotit generalul Dimitri Gheorghievici Fedicikin. Puterea acestui enigmatic personaj era atât de mare la Bucureşti, după cum îşi aminteşte fostul ofiţer KGB Oleg Gordievski, încât el îi dădea „sfaturi" lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar îi şi controla activitatea (prin intermediul şefului de Cabinet Mihail Gavrilovici şi al şefului gărzii personale Valerian Bucikov, doi agenţi sovietici infiltraţi în PCR). Probabil că tocmai ca o recunoaştere a contribuţiei lui Fedicikin la crearea agenturilor NKVD şi

1. Decretul a fost publicat în *Monitorul Oficial* nr. 200 din 30 august 1948.

apoi a instituţiilor represive din România şi Bulgaria, portretul acestuia va fi aşezat după moarte la loc de cinste în Camera Memoriei de la Directoratul extern al KGB[2].

Nu este de mirare deci că la conducerea Securităţii au fost numiţi de la bun început ofiţeri sub acoperire ai spionajului sovietic (INU), vechi agenţi ai NKVD-ului. Funcţia de director al Direcţiei Generale a Securităţii Poporului i-a fost încredinţată, odată cu gradul de general-locotenent, lui Pintilie Gheorghe (pe numele său adevărat Pantelei Bodnarenko, ucrainean de origine), iar directori adjuncţi au fost numiţi alţi doi agenţi sovietici, Alexandru Nicolski (născut Boris Grunberg, evreu basarabean, ofiţer NKVD din 1940) şi Vladimir Mazuru (ucrainean din nordul Bucovinei), care au primit odată cu noile funcţii şi gradul de general-maior. Numirea celor trei s-a făcut de către Secretariatul Comitetului Central comunist la mijlocul lunii august ; vreme de două săptămâni, cu mânecile suflecate, ei au lucrat la definitivarea schemei de funcţionare şi încadrare a viitoarei Securităţi. Au fost înlăturaţi din posturile de comandă abia în anii ’60, când Securitatea a trecut de la teroarea făţişă, impusă prin tortură, la acţiunea de controlare a disidenţelor cu ajutorul unui vast aparat informativ.

Trebuie totuşi reţinut că nici un nume al vreunui cadru de conducere al Securităţii nu a fost trecut în organigramă la înfiinţarea instituţiei fără acceptul consilierilor sovietici. Bugetul instituţiei pe 1948 prevedea un efectiv de 4.641 de posturi, dintre care la 11 februarie 1949 erau ocupate 3.549[3]. Numărul posturilor a fost mărit treptat, ajungându-se ca în 1989 Securitatea să deţină peste 20.000 de angajaţi, care coordonau un aparat de aproape 400.000 de informatori[4]. Evoluţia corespunde schimbării de tactică, adică trecerii de la exercitarea făţişă a terorii la controlul şi manipularea populaţiei în scopul prevenirii actelor care ar fi putut să pună în pericol stabilitatea, dar mai ales imaginea regimului. Astfel, se pot decela două faze în evoluţia Securităţii ca instituţie menită să conserve şi să perpetueze regimul comunist : cea a terorii operate cu ajutorul mijloacelor de tortură fizică, utilizată cu precădere în primul deceniu şi jumătate de la înfiinţare, şi cea a controlului exercitat cu ajutorul unei vaste reţele informative – în ultimă instanţă, a utilizării torturii psihice.

---

2. Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, All, Bucureşti, 1994, p. 362.
3. Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989)*, Polirom, Iaşi, 2002, p. 65.
4. Informaţiile au fost făcute publice la începutul anului 1997 de către oficiali ai Serviciului Român de Informaţii (directorul Virgil Măgureanu şi directorul arhivei SRI, Florin Pintilie).

*
* *

La 15 septembrie 1952, ministrul de Interne Teohari Georgescu prezenta un succint bilanţ al activităţii represive pe care o coordonase, arătând că:

> În şapte ani, Ministerul de Interne a avut de îndeplinit sarcini grele. De la 6 martie 1945 până la 26 mai 1952, duşmanul dinăuntru şi dinafară a primit nenumărate lovituri. În cei şapte ani, peste 100.000 de bandiţi au fost arestaţi şi condamnaţi pentru că au uneltit împotriva regimului nostru. Aceasta a însemnat sute de organizaţii teroriste, de diversiune, de spionaj descoperite şi nimicite. Întreg aparatul de opresiune al burgheziei (Siguranţa, Serviciul Special de Informaţii, Serviciul de Contrainformaţii al Armatei) a fost arestat. De asemenea, au fost arestate toate elementele legionare identificate, care au avut funcţii de răspundere, cei din poliţia legionară, fostele conduceri centrale şi judeţene ale partidelor burgheze, fostele state-majore ale secţiilor militare naţional-ţărăniste, foştii miniştri, prefecţi, senatori, deputaţi din 1920-1944, (...) precum şi alte categorii şi elemente cu trecut duşmănos. Toate acestea nu puteau să fie realizate fără ură de clasă.

Teohari Georgescu vorbeşte şi despre cei care au „înfăptuit" toate acestea:

> Un aparat la început tânăr, care a crescut, devenind astăzi un instrument puternic în mâna Partidului, plin de ură împotriva duşmanului. (...) Securitatea în prima ei organizare avea 3.000 de oameni. Nu am reuşit să acoperim acest efectiv, că a intervenit [sic!] sarcini noi, care a dus la o nouă reorganizare care a mărit efectivul la 8.000 de oameni. Iar astăzi, după ultima organizare, a ajuns la 15.000 de oameni. (...) S-au organizat sectoare noi, altele au fost reorganizate, s-a crescut cadre, toate acestea în timpul luptei împotriva duşmanului[5].

Există numeroase dovezi ale brutalităţii metodelor de acţiune ale Securităţii din această perioadă. Noul regim de ocupaţie a adus cu sine, cum spuneam, nu doar în România, ci şi în celelalte state intrate sub „cortina de fier", atrocităţi mult mai mari şi o teroare mult mai „eficient" administrată. „Libertatea este sclavia, războiul este pacea, ignoranţa este forţa", enumera Orwell cele trei principii după care se conducea lumea zugrăvită în romanul său *1984*, o lume izbitor de asemănătoare cu cea în care trăiau încă în anul ce dădea titlul ficţiunii scriitorului britanic popoarele aflate sub ocupaţia sovieto-comunistă.

---

5. Arhiva Serviciului Român de Informaţii, fond Documentar, dos. 40009, vol. 22, f. 226.

Mai multe elemente fac ca această asemănare să fie tulburătoare: războiul brutal dezlănţuit de comunişti împotriva propriului popor, cu sprijinul sovieticilor, ca şi rolul esenţial jucat în această permanentă „luptă de clasă" de către poliţia secretă, ca instrument principal al reprimării oricărei împotriviri. Apoi, ignoranţa, servilismul şi lipsa de scrupule utilizate drept criterii pentru recrutarea celor asmuţiţi împotriva semenilor sub stindardul secerii şi al ciocanului şi, nu în ultimă instanţă, scopul final al acestui război – transformarea în naţiuni de sclavi, la cheremul unei subţiri pături de activişti şi al Conducătorului Suprem – dau substanţă acestei asemănări.

*

* *

Moştenirea Securităţii, brutalităţile şi tot arsenalul de încălcări ale drepturilor omului de care aceasta s-a folosit ca „tăiş al sabiei" în lupta dusă de Partidul Comunist pentru impunerea marxism-leninismului de nuanţă stalinistă, apoi „dejistă" şi la final „ceauşistă" nu au fost întâmplătoare. Baza ideologică a acţiunilor violente îndreptate împotriva inamicilor regimului comunist fusese elaborată în mai multe scrieri de către V.I. Lenin, ideolog care nu a fost amendat vreodată de un activist de partid sau securist din România: „Caracteristica necesară, condiţia *sine qua non* a dictaturii proletariatului o constituie reprimarea prin violenţă a exploatatorilor ca clasă şi, în consecinţă, violarea democraţiei pure, adică a egalităţii şi a libertăţii faţă de această clasă"[6].

Comuniştii din România au aplicat întocmai dogma leninistă şi interpretările ei ulterioare din anii stalinismului, hruşciovismului sau brejnevismului. Au existat, e drept, divergenţe – şi nu întotdeauna neglijabile –, dar acestea nu au pus niciodată la îndoială situaţia României ca ţară parte a blocului politico-militar bazat pe doctrina marxist-leninistă. Fie el cu afinităţi staliniste sau maoiste (în ultimii ani ai lui Dej), fie de inspiraţie hruşciovistă (în primii ani ai lui Ceauşescu), castristă, nord-coreeană, îndreptat spre colaborarea cu socialismul arab sau cu regimurile de sorginte ce au luat forma celor mai crude dictaturi (regimul lui Pol Pot sau cele din ţările africane, cu care Ceauşescu menţinea strânse relaţii), comunismul românesc s-a revendicat, indiferent de timp, de la acelaşi substrat ideologic, comun tuturor acestor regimuri şi totodată străin propriilor popoare.

Comunismul românesc a promovat acelaşi tip de construcţie instituţională, bazat pe represiune şi recunoscând primatul ideologiei asupra binelui propriului popor. Gestul mult comentat al lui Ceauşescu de

6. Vladimir Ilici Lenin, *Stângismul, boala copilăriei comunismului*, ediţia a II-a, Editura PCR, Bucureşti, 1948, p. 31.

a nu permite armatei sovietice să tranziteze România în zilele fierbinţi ale „Primăverii de la Praga" nu a fost o disidenţă activă faţă de acest sistem, pentru simplul fapt că nu poate fi pus pe picior de egalitate cu cel al liderilor comunişti din Cehoslovacia, care *au generat* criza identitar-naţională a comunismului. Ţara a ajuns curând să fie dominată la modul absolut de un dictator care şi-a impus cultul personalităţii, exercitându-şi puterea prin intermediul aparatului de partid şi al Securităţii şi conferindu-i, tocmai pentru a-i masca adevărata natură, trăsăturile unui naţionalism de operetă. În fond, România anilor '80 nu era esenţial diferită de România anilor '50, când consilierii sovietici comandau peste tot şi ţara era plină de *Sovromuri*. Avuţia naţională a României se risipea în aceeaşi măsură, dar de astă dată nu în folosul Moscovei, ci al proiectelor megalomanice ale dictatorului Ceauşescu, pe baze ideologice nediferenţiate fundamental de cele anterioare.

Iar faţă de o asemenea politică nu a existat decât o slabă opoziţie, reprimată cu cruzime prin intermediul Securităţii, vârful unui triunghi represiv la baza căruia se afla Partidul Comunist, în timp ce pe celelalte două laturi se situau Procuratura şi Miliţia. Securitatea a fost parte a unui sistem integrat, care „obstrucţionează sau anulează activitatea juridică şi transformă guvernul într-un agent activ în lupta pentru putere", profesând terorismul de stat, după definiţia dată de politologul argentinian Ernesto Garzon Valdes în urma analizării practicilor totalitare sud-americane[7]. Cele trei elemente ale terorii de stat, teoretizate de Garzon, le regăsim susţinute în România cu ajutorul Securităţii. Ele constau, în primul rând, în practicarea violenţei, prin arestări abuzive, detenţii ilegale chiar în raport cu legislaţia comunistă şi torturarea oponenţilor politici. În al doilea rând, instituţiile statului au practicat o secretizare a informaţiei publice, impunându-şi monopolul şi controlul asupra acesteia, iar în al treilea rând, s-a derulat un amplu proces de controlare a populaţiei şi de manipulare a ei, cu sprijinul unei vaste reţele de informatori dezvoltate de către poliţia politică. Violenţa, secretizarea şi controlul au fost pârghiile utilizate de Securitate în conservarea regimului comunist, prin exercitarea poliţiei politice. Cele trei elemente ale terorii de stat reprezintă totodată o moştenire pe care actualul regim postcomunist din România a folosit-o în scopul conservării unor componente cât mai semnificative ale vechiului sistem.

Ne referim aici doar la cel mai inuman dintre ele: exercitarea terorii de stat prin mijloace violente, mai ales pentru că el a lăsat traumele cele mai adânci şi mai greu de vindecat nu numai celor asupra

7. Ernesto Garzon Valdes, „El terrorismo de estado", *Revista de estudio politicos*, Madrid, nr. 65/1989.

cărora a fost exercitat, ci asupra întregii societăţi. Rolul impunerii acestor rigori a fost preluat, în cazul specific al comunismului românesc, de către Securitate, ca principal instrument al terorii de stat. În mod paradoxal – şi nu întâmplător –, termenul *Securitate*, care defineşte de regulă starea de confort şi de absenţă a tulburărilor provocate de imixtiuni în viaţa privată a cetăţeanului, a fost ales să numească o instituţie ce a practicat tocmai restrângerea până la anulare a drepturilor omului, pentru a impune regulile partidului-stat, în numele dictaturii proletariatului şi al făuririi socialismului.

Cum a fost posibil? e o întrebare retorică, auzită foarte des în momentele de şoc de după răsturnarea regimului comunist. Un răspuns l-a dat încă din 1985 disidentul est-german Jens Reich, reputat profesor de bio-matematică, într-un eseu în care autorul vorbea de o „pierdere a conştienţei în umbra STASI", poliţia politică din Republica Democrată Germană. Textul, intitulat „Siguranţă şi laşitate : gândacul în sticla de lampă", pune puterea regimului pe seama controlului exercitat de Securitate asupra mecanismelor fricii, pentru că „alături de frică se strecoară şi laşitatea în faţa autorităţii, constrângerea de a te purta bine, de a fi pe linie, şi totodată acea abilă retragere în cochilie a melcului : un amestec între supunere şi reflexul de a te preface mort. Cele mai eficiente servicii le face Securitatea prin simpla ei existenţă, nu prin acţiuni. Ea declanşează un mecanism fin de autocenzură, subordonat conştientului, care acţionează ca un sistem de reflexe şi anihilează din faşă toate ieşirile, împiedicând apariţia unor conflicte cu sistemul"[8].

Pînă a se ajunge aici, în această descriere care evocă atmosfera anilor '80, în primele două decenii de după moartea lui Stalin a continuat, deşi într-un mod ceva mai camuflat, politica de reprimare brutală a oricărei împotriviri. Pe de o parte, s-a urmărit în continuare anihilarea oricărei încercări de a contesta regimul nu doar în substanţa legitimităţii sale, ci chiar şi prin refuzul acceptării normelor pe care le impunea existenţa cotidiană. Pe de altă parte, violenţa a urmărit obţinerea adeziunii formale a restului populaţiei, cea din afara lagărelor şi închisorilor, faţă de autorităţile comuniste şi politica partidului-stat.

Violenţa a urmărit menţinerea fricii în stare difuză. Manipularea ei în această stare, posibilă ca o consecinţă a mijoacelor brutale cu care regimul comunist din România şi-a tratat adversarii, s-a dovedit atât de eficientă, încât a creat percepţia unei puteri malefice de-a dreptul supranaturale a Securităţii. Frica, mai întâi cultivată şi apoi

8. Jens Reich, „Sicherheit und Feigheit – der Käfer im Brennglas", în Siegfried Suckut, Walter Süss (coord.), *Staatspartei und Staatssicherheit*, Ch. Links Verlag, Berlin, 1997, pp. 25-38.

întreţinută de poliţia politică în beneficiul puterii comuniste, a avut aceleaşi rezultate pe care le obţinuseră, cu două secole înainte, absolutismul monarhic şi, la mijlocul secolului XX, nazismul. Deşi, raportaţi la numărul populaţiei, cei care în anii regimului comunist din România au cunoscut în mod direct Securitatea sunt departe de a reprezenta o majoritate, totuşi cea mai mare parte a populaţiei a manifestat o adâncă teamă faţă de această instituţie. Chiar dacă moartea lui Stalin a diminuat, pentru trei ani, brutalităţile aparatului de Securitate, acestea au continuat cu o şi mai mare virulenţă între 1957 şi 1959 şi au mărit nesiguranţa oamenilor. Din cauza violenţei, frica a ieşit din sediul Securităţii, din puşcării şi lagăre de muncă, a ajuns în stradă şi a intrat în casele oamenilor pentru ca, la finele celor două decenii de consolidare a regimului, să reuşească performanţa unei manipulări care să nu mai reclame represiunea în forme dure. La mijlocul anilor ’60, rezistenţa anticomunistă din România era practic anihilată. Regimul era acceptat cu resemnare şi însuşit ca o parte a universului cotidian de larga majoritate a populaţiei, iar principiile sale erau proclamate şi chiar asumate drept legitime de mult mai numeroşi cetăţeni în comparaţie cu momentul instaurării comunismului. Represiunea impregnase cotidianul şi nu mai ieşea în evidenţă; răul se banalizase, la capătul a două decenii de administrare a violenţei, cu o rigoare ştiinţifică.

Literatura memorialistică a foştilor deţinuţi politici[9] dezvăluie numeroase faţete ale brutalităţii acţiunilor Securităţii din primele ei două decenii de funcţionare. „Câinilor o moarte de câine”, proclama o lozincă stalinistă, ilustrând duritatea politicii de teroare îndreptate de autorităţile comuniste contra celor care se împotriveau regimului totalitar. Securitatea s-a conformat: nu o dată, violenţele, diversele forme de tortură, după ce au fost cunoscute şi în afara lagărelor şi închisorilor, i-au cutremurat şi înspăimântat atât pe cei ce fuseseră închişi, cât şi pe cei liberi. Securitatea a utilizat neomenia din închisori şi din lagăre, exersată în anii ’50, drept experienţă pentru violenţa statală dezvoltată ulterior prin controlul şi secretizarea societăţii. Arestările în miez de noapte, imposibilitatea de a intra în contact vreme de ani întregi cu cei care luaseră calea temniţelor şi încarcerarea unor oameni fără vină au mărit lipsa de siguranţă a cetăţenilor.

---

9. Vezi retrospectivele bibliografice ale literaturii memorialistice a foştilor deţinuţi politici pe tema *Rezistenţa anticomunistă în România* publicate în revista *Arhivele Totalitarismului*, nr. 5 (4)/1994, pp. 244-266, nr. 6 (1)/1995, pp. 250-287, nr. 7 (2)/1995, pp. 202-221, nr. 8 (3)/1995, pp. 237-246, nr. 9 (4)/1995, pp. 203-220, nr. 10 (1)/1996, pp. 215-241, nr. 11-12 (2-3)/1996, pp. 221-233, revistă editată de Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului din Bucureşti.

În arsenalul de cruzimi ale regimului de dominaţie sovieto-comunistă la care românii au fost supuşi, un rol deosebit de important l-a jucat tortura, cu repercusiuni atât în plan social, ca factor psihologic, de provocare şi utilizare a fricii drept instrument de dominaţie, cât şi pentru atingerea unor scopuri imediate, prin obţinerea unor informaţii considerate utile de către aparatul de Securitate. În arhivele fostului Comitet Central al Partidului Comunist Român s-a păstrat un document clasificat strict secret, din 1 noiembrie 1967, care trece în revistă aşa-numitele „metode necorespunzătoare" folosite înainte de 1964 de către anchetatorii Securităţii. Acestea au fost clasificate în document în patru categorii, după cum urmează:

1. folosirea bătăii, a subalimentaţiei prelungite şi a torturii, în scopul obţinerii unor declaraţii acuzatoare;
2. presiuni morale pentru constrângerea anchetaţilor să declare ceea ce li se impunea;
3. falsificarea unor declaraţii date de cei anchetaţi şi folosirea unor scrisori plastografiate pentru a obţine recunoaşterea unor fapte;
4. redactarea unor declaraţii în lipsa anchetaţilor sau consemnarea unor răspunsuri ireale, pe care anchetaţii erau constrânşi să le semneze[10].

Tortura psihică a fost preponderentă atât în cursul anchetelor, cât şi pe parcursul detenţiei. Lena Constante, fostă deţinută în lotul Pătrăşcanu, membră de partid, anchetată brutal şi după moartea lui Stalin, declara următoarele în faţa unui oficial al Comitetului Central, în 1967: „Am fost ameninţată cu arestarea părinţilor mei, domnul anchetator scriind ordinul în faţa mea, dând şi un telefon şi spunând că-mi dă timp de gândire până a doua zi dimineaţa. Îngrozită la gândul arestării acestor bătrâni, mi-am spus că trebuie să duc minciuna pe drumul dictat de anchetă"[11]. Falsificarea declaraţiilor în anchete sau obligarea deţinuţilor să semneze declaraţii cu fapte ireale, dar care trebuiau să justifice noi arestări dublau efectele torturii morale, prin crearea sentimentului de culpabilitate faţă de cei incriminaţi prin aceste falsuri.

După 1953, anchetele, în ansamblul lor, nu şi-au modificat scenariile deja scrise. Anchetatorii şi anchetaţii îşi jucau rolurile în continuare: „Faptele erau astfel repartizate pe fiecare arestat încât ele dădeau tabloul unei acţiuni organizate, antisovietice, antipartinice şi

10. *Documentar privind unele măsuri necorespunzătoare folosite în anchetarea cazului Lucreţiu Pătrăşcanu*, Arhiva Comitetului Executiv al PCR, dosar 264, vol. XX, f. 343-363. Documentul a fost publicat integral (vezi Marius Oprea, op.cit., 2002, pp. 332-358).
11. *Ibidem*, f. 352.

antistatale. Şeful anchetei formula atât întrebările, cât şi răspunsurile pentru fiecare arestat în parte, din birou", relata un fost anchetator al Securităţii[12]. Problema care trebuia rezolvată consta în obţinerea confirmării acestor vinovăţii prestabilite. În acest scop, se recurgea la mijloacele de tortură fizică, a căror prezentare acoperă zeci de mii de pagini de mărturii. Vom consemna, citând acelaşi document, doar câteva dintre acele mijloace de tortură a căror utilizare a fost recunoscută în 1967-1968 chiar de foşti ofiţeri de Securitate. Trebuie precizat că utilizarea unor asemenea mijloace în anchetă se făcea cu aprobarea şi uneori sub supravegherea anchetatorului-şef sau ale altor cadre din conducerea Securităţii. Tortura nu constituia un simplu exces de zel, ci o atribuţie de serviciu pe care ofiţerii şi subofiţerii Securităţii şi-o asumau odată cu îmbrăcarea uniformei. În 1967, un maior al poliţiei secrete relata o astfel de scenă, la care, firește, nu uita să precizeze că nu a participat direct: „Deţinutul a fost scos la anchetă şi i s-a cerut să se dezbrace până la piele, după care, sub ameninţarea că va fi împuşcat dacă nu recunoaşte activitatea sa criminală, a fost dus în beciul bucătăriei închisorii. Aici a fost bătut până la sânge, după indicaţiile şefului anchetei. L-am văzut pe deţinut când, după circa două ore de tortură, era adus abia ţinându-se pe picioare. Era cu carnea ruptă şi plină de sânge şi zbiera cât îl ţinea gura. Anchetatorul-şef susţinea că anchetarea şi bătaia în pielea goală au efecte psihologice deosebite asupra anchetatului"[13].

O altă metodă utilizată, după declaraţia aceluiaşi securist, consta în smulgerea părului din cap, prin înfăşurarea câte unei şuviţe pe deget: „Am văzut când un ofiţer a smuls, începând de la ureche, o treime din părul alb (al deţinutului), într-o singură anchetă"[14].

Cel mai des folosită dintre metodele de constrângere, conform depoziţiilor foştilor ofiţeri de Securitate, a fost bătaia la tălpi şi palme. Arestatul era legat de mâini şi de picioare, iar pe sub legături era trecut un drug de fier. Atârnat de acesta, cel anchetat era bătut cu o curea, până la leşin – procedura era numită, cu cinism, de către anchetatori *rotisor*. Inventivitatea torţionarilor nu avea uneori limite, iar cel torturat nu rezista mijloacelor folosite. Aurel Florian, un fost militant social-democrat[15], relatează chinurile prin care a trecut un coleg de celulă, pînă la decesul în cursul anchetei:

12. *Ibidem*, f. 356.
13. *Ibidem*, f. 349.
14. *Ibidem*, f. 350.
15. Interviu realizat în aprilie 1992 la Târgu-Mureş, unde dl Alexandru Florian, cel ce ne-a relatat aceste scene, conducea la acea dată filiala locală a Partidului Social-Democrat (atunci fără nici o legătură cu actualul PSD, care a intrat mult mai târziu, printr-o tranzacţie, în posesia numelui acestei formaţiuni politice de tradiţie interbelică din România).

> Ce nu i-au făcut! I-au smuls unghiile, l-au bătut la testicule, l-au ars cu ţigara. Odată l-au adus şiroind de sânge pe picioare, de se făceau băltoace: i-au găurit pulpele cu cuţitul şi i-au băgat sare în rănile deschise. Zilnic îl luau, îi prindeau mâinile cu cătuşe şi îl legau de picioare, apoi îi treceau printre mâini şi picioare o rangă, pe care o aşezau între două birouri. Aşa, spânzurat, îl băteau până leşina. Era clar că nu va rezista mult. Trecuse puţin peste o săptămână de la arestare şi corpul lui era tot o rană. Într-o noapte, l-au luat din nou şi a fost pentru ultima oară. Am aflat că, beţi fiind, securiştii i-au deschis un testicul cu cuţitul şi i-au băgat sare înăuntru şi apoi l-au bătut până l-au ucis.

Informaţiile despre brutalitatea arestărilor şi a mijloacelor de anchetă depăşiseră nu numai zidurile închisorilor, ci şi graniţele ţării. Presa română din exil scria:

> Arestările se fac de obicei noaptea. Sub pretextul că s-ar fi primit o reclamaţie, mai mulţi poliţişti, îmbrăcaţi în civil, percheziţionează amănunţit locuinţa denunţatului ca să găsească... arme. Negăsind nimic compromiţător, îşi cer scuze în mod perfid spunând că e vorba probabil de un denunţ calomnios, dar nu fără a-l invita pe cetăţean la poliţie *pentru o scurtă declaraţie*. Luarea declaraţiei durează câteodată luni şi ani, fără ca familia să mai poată afla de urma celui dispărut, care zace undeva prin beciurile Securităţii sau între zidurile unei închisori. Imputările cele mai curente sunt acelea de a fi ascultat posturile de radio *imperialiste* sau de a fi citit cărţi apărute în *lumea capitalistă*. În prima fază a anchetei, arestatul este tratat cu bineţuri. I se promite *iertarea* dacă va face o declaraţie *completă şi cinstită*. În faza a doua, oricât ar fi fost declaraţia de sinceră, el este bătut, torturat, pentru a nu fi divulgat tot. E lovit cu o rangă de fier la tălpile picioarelor, supus la manej sub supravegherea unor câini dresaţi sau aşezat pe plăci fierbinţi de oţel pentru a-l convinge să facă mărturisiri complete. Prin mărturisiri complete, zbirii înţeleg denunţarea şi implicarea a cât mai multe persoane cu care pârâtul a avut de-a face[16].

Mijloacele deosebit de brutale nu au fost abandonate decât pentru scurte perioade de timp în istoria Securităţii. În primii trei ani de după moartea lui Stalin, de pildă, ca şi în unele momente în care protestele internaţionale puteau pune regimul în situaţii delicate pe plan internaţional, în special după admiterea Republicii Populare Române în Organizaţia Naţiunilor Unite în 1955, se ordonau vremelnice îmbunătăţiri ale tratamentelor deţinuţilor din lagăre şi închisori, ca şi evitarea deceselor în anchetă. Efectul acestor măsuri nu era de durată, iar aparatul Securităţii, destinat prin selecţie şi

16. Ziarul *România*, anul V, nr. 55/ianuarie-februarie 1951, editat de Comitetul Naţional Român, New York.

formaţie represiunii brutale, se întorcea în scurtă vreme la vechile obiceiuri.

S-a afirmat că în anii ’80 acest gen de violenţe nu au mai făcut parte din arsenalul de mijloace utilizate de către Securitate. Nimic mai fals. Este de notorietate cazul inginerului Gheorghe Ursu, ucis în bătaie în arestul Securităţii la 17 noiembrie 1985 pentru faptul de a fi scris un jurnal intim în care ironiza cuplul Nicolae şi Elena Ceauşescu[17]. Toţi disidenţii din anii ’80 au relatat, de altfel, că au fost supuşi unor anchete brutale, singura deosebire faţă de anii stalinismului fiind un regim de detenţie ceva mai blând. Violenţe excesive, decupate din arsenalul stalinist, au fost utilizate şi împotriva muncitorilor revoltaţi la Braşov în 15 noiembrie 1987. Am cules peste 50 de mărturii privind anchetarea lor de către Securitate. Unul dintre muncitorii arestaţi atunci ne-a relatat:

> N-am crezut că sunt în stare să suport asemenea bătaie. Am căzut şi tot nu se opreau, mă loveau şi cu picioarele. După care m-au ridicat, mi-au legat mâinile la spate în veriga din perete şi preţ de câteva ore au continuat bătaia. Cred că leşinasem, m-am trezit că au aruncat cu apă, mi-au desfăcut mâinile şi mi-au spus: „Scrie”. Nu puteam să scriu, tremuram tot. Eram şi nervos, pentru că nu puteam să le dau nici măcar una peste faţă. Am fost dus în celula 4 la subsol şi, a doua zi, ne-au scos pe hol şi ne-au aliniat. A venit tovarăşa Cebuc, reprezentanta partidului, împreună cu câţiva generali: „Ia să-i vedem pe ăştia care... vă ia dracu, aţi făcut Braşovul de ruşine”. Treceau pe lângă noi şi ne scuipau. Am reuşit să slăbesc cel puţin 12-13 kg, în 7-8 zile. M-au bătut în fiecare zi şi nu mă lăsau să dorm. Ofiţerii cu care am avut de-a face au avut un comportament care a lăsat de dorit. Un om care are o pregătire şi o şcoală nu-ţi dă cu picioarele în burtă sau sfărâmă scaunul pe tine. Aveai impresia că fac nişte experimente, să înţeleagă şi ei ce vedeau prin filme. În Bucureşti erau bătăile mai clasice. La rinichi, numai în zona rinichilor. Te legau într-o anumită poziţie şi nu te loveau cu bastonul, pentru că era prea moale, ci cu picioare de scaun. Sau le plăcea să-ţi prindă degetele la uşă, până curgea sângele de sub unghii...[18].

17. Stéphane Courtois (ed.), *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 775 (Addenda).
18. Mărturia îi aparţine muncitorului Gheorghe Gyerko, braşovean de naţionalitate maghiară. Soţia sa, Eniko, ne-a declarat şi cele suferite de familia arestatului: „Tot calvarul familiei mele a început din data de 19 noiembrie. Din seara de 19 noiembrie, soţul meu nu a venit acasă. După câteva zile, au venit la domiciliul meu doi ofiţeri, care m-au anunţat că soţul meu este reţinut şi că trebuie să facă sechestrul bunurilor din casă. Au făcut proces-verbal şi mi-au spus că nu am voie să vând şi să deteriorez obiectele comune, deoarece se vor licita. După două săptămâni, soţul meu a fost adus acasă de doi securişti. Era foarte slăbit şi tras la faţă”. După ce le-au fost înstrăinate bunurile, soţii Gyerko au fost deportaţi într-un alt oraş, unde au primit

Doi dintre muncitorii arestaţi au decedat la scurtă vreme după eliberare, iar majoritatea celor anchetaţi atunci, deşi erau tineri, suferă în prezent de boli grave de rinichi, stomac, ficat, din cauza leziunilor provocate prin violenţă de către securişti.

Violenţa nu a fost doar apanajul regimului comunist. Ea a fost utilizată şi după decembrie 1989, în cadrul instituţiilor poliţieneşti. Mărturie stau chiar acte oficiale, ce arată modul brutal în care a fost reprimată în 13-15 iunie 1990 manifestaţia opozanţilor politici ai regimului Iliescu. Câţiva oameni au fost împuşcaţi de poliţişti şi militari, iar alte câteva sute au fost arestate şi torturate în sediile de poliţie sau unităţi militare de către brigăzi mixte de poliţişti, ofiţeri ai serviciilor secrete şi mineri. De altfel, serviciile secrete (atât Serviciul Român de Informaţii, cât şi Unitatea de Informaţii din Ministerul de Interne), în componenţa cărora au intrat numeroşi ofiţeri din Securitate, au participat activ la infiltrarea şi reprimarea manifestaţiilor[19]. Chiar dacă violenţa nu mai face parte din practicile curente ale regimului politic postcomunist din România, cazurile semnalate din când în când de presă sau de organizaţii de apărare a drepturilor omului arată conservarea unui număr mare de foşti miliţieni, procurori şi ofiţeri din Securitate în structurile de stat, care nu se pot desprinde de vechile obiceiuri.

Pe parcursul regimului comunist, violenţa a fost caracterizată public ca fiind „fără cruţare" împotriva celor mai diverse categorii de oponenţi ai regimului, întodeauna în numele binelui comun – numit fie dictatură a proletariatului, fie făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate sau, în timpul revoluţiei din decembrie 1989 ori al mineriadei din iunie 1990, apărarea liniştii publice în faţa unor „forţe destabilizatoare".

Organizarea primelor mari procese-spectacol staliniste şi-a găsit ulterior corespondent în prigoana publică îndreptată împotriva intelectualilor în anii '80 sub pretextul participării la activitatea unei inventate secte a „meditaţiei transcendentale" sau în procesul-spectacol intentat în 3 decembrie 1987 participanţilor la revolta anticomunistă de la Braşov. Ele nu au avut numai menirea să pedepsească, ci şi să intimideze. Măsurile fac parte din acelaşi scenariu, care poate fi regăsit sub aspecte diferite în toate statele din estul şi centrul Europei, ca şi în modelul terorii de stat aplicate în societate „pe verticală",

---

domiciliu forţat într-un cămin de nefamilişti. Aceeaşi soartă au împărtăşit-o alţi 60 dintre participanţii la revolta anticomunistă a muncitorilor braşoveni (vezi Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită: 15 noiembrie 1987 – Braşov*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 113-114).

19. Vezi Marius Oprea, Filip Florian, „Ce-am avut şi n-am pierdut: serviciile de informaţii din România", *Dilema*, nr. 64-68/aprilie-mai 1994 (text difuzat de Radio Europa Liberă).

pentru anihilarea inamicilor şi controlarea totală a societăţii. În România, în momentul în care opoziţia anticomunistă internă fusese efectiv decimată în urma acţiunilor brutale ale Securităţii, acţiunile represive au vizat practic, prin măsuri de control, fiecare cetăţean. Fără să-şi piardă fondul, acestea şi-au schimbat doar forma. De aceea, în cazul românesc nu se poate vorbi de o de-stalinizare a represiunii, de o întronare a aşa-zisei „legalităţi socialiste". Securitatea a acţionat întotdeauna cu obedienţă, în urma dispoziţiilor primite de la nivelul conducerii unui partid comunist care nu şi-a pus niciodată problema unor reforme interne şi, chiar şi în anii '80, profesa un dogmatism de tip stalinist.

Spre deosebire de ceea ce se întâmplă în celelalte ţări foste comuniste, în România şi Rusia investigaţiile crimelor şi abuzurilor comunismului sunt doar la începuturi (sunt de menţionat câteva instituţii care se ocupă cu astfel de cercetări – de pildă, Academia Civică, Memorialul de la Sighet al Victimelor Comunismului şi Centrul de Studii asupra Comunismului, precum şi, recent, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului). Autorii acestor abuzuri beneficiază nu numai de invocarea imunităţii, prin prescriere, dar şi de declaraţii politice de sprijin din partea unor oficiali. Pentru România, putem oferi ca exemplu cazul în care un deputat al Partidului Social-Democrat (din timpul regimului Iliescu 2000-2004) a fost acuzat de un muncitor braşovean că l-a anchetat cu brutalitate în 1987. Acest deputat, fost ofiţer de Securitate vreme de 28 de ani, nu numai că s-a bucurat de declaraţii de sprijin din partea primului-ministru (Adrian Năstase) şi a preşedintelui ţării (Ion Iliescu), ci şi-a acţionat în judecată propria victimă, ca şi pe subsemnatul Marius Oprea, pentru că am făcut publică declaraţia muncitorului. De altfel, nu este primul proces intentat de un fost securist celor ce îi scormonesc trecutul. Un general care a condus serviciul secret de combatere a corupţiei din Ministerul Justiţiei (în timpul aceluiaşi regim Iliescu 2000-2004) m-a acţionat şi el în judecată, solicitînd trimiterea mea la închisoare pentru faptul de a fi publicat documente ce arată acţiuni de poliţie politică la care a participat.

Aceste fapte recente continuă politica oficială aplicată în România imediat după căderea regimului Ceauşescu, când iniţiativa instrumentării unui aşa-zis „proces al comunismului" a eşuat în derizoriu. Cele câteva anchete demarate la finele anului 1991 cu privire la crimele fostei Securităţi au fost stopate, cu rare excepţii, înainte de a se finaliza prin trimiterea în judecată a făptuitorilor, iar procurorii care s-au ocupat de asemenea cazuri au fost îndepărtaţi din sistem sau marginalizaţi. Petiţionarilor care au reclamat dispariţia unor apropiaţi în universul concentraţionar din România comunistă li s-a răspuns, în genere, că „nu există date" în legătură cu respectivele

persoane dispărute, fără ca organele statului să treacă la anchetarea serioasă a împrejurărilor acestor dispariţii. Majoritatea dispariţiilor, aşa cum relevă documente pe care le-am făcut publice în diferite împrejurări, au în spate executarea sumară a celor dispăruţi, deşi împotriva lor justiţia nu se pronunţase prin condamnări la moarte. Execuţiile au fost premeditate, săvârşite cu sânge rece şi în cunoştinţa încălcării normelor legale.

Nici Securitatea, nici ofiţerii ei nu şi-au modificat vreodată comportamentele violente de exercitare a poliţiei politice, ci doar le-au diminuat, în circumstanţele în care acestea nu mai puteau fi ţinute secrete. Practicarea îndelungă a violenţei de stat îndreptate împotriva semenilor în scopul perpetuării puterii corpului politico-militar comunist a împins în cele din urmă arbitrariul în cotidian. Prin ’89, Securitatea devenise de mai multă vreme un rău banal. La fel a rămas până în prezent, când structurile ei continuă să impregneze societatea. Moştenitorii ei sunt clasa politică a foştilor activişti, securişti şi informatori, care au tot interesul să păstreze în continuare, sub acoperirea unui discurs de subestimare a răului, cât mai puţin ştirbite structurile şi puterea ei. Şi chiar să o integreze astfel în NATO şi Uniunea Europeană. Voinţa politică a foştilor activişti de partid şi a ofiţerilor Securităţii, dominantă în România ultimilor ani, s-a regăsit în decizii parlamentare sau administrative şi a făcut ca moştenirea trecutului să fie administrată tot de cei ce au susţinut vechiul regim comunist.

Bibliografie

Andrew, Cristopher, Gordievski, Oleg, *KGB. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, All, Bucureşti, 1994.

Courtois, Stéphane (ed.), *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti, 1998.

Lenin, Vladimir Ilici, *Stângismul, boala copilăriei comunismului*, ediţia a II-a, Editura PCR, Bucureşti, 1948.

Oprea, Marius, *Banalitatea Răului. O istorie a Securităţii în documente (1949-1989)*, Polirom, Iaşi, 2002.

Oprea, Marius, Florian, Filip, „Ce-am avut şi n-am pierdut: serviciile de informaţii din România”, *Dilema*, nr. 64-68/aprilie-mai 1994.

Reich, Jens, „Sicherheit und Feigheit – der Käfer im Brennglas”, în Siegfried Suckut, Walter Süss (coord.), *Staatspartei und Staatssicherheit*, Ch. Links Verlag, Berlin, 1997.

Valdes, Ernesto Garzon, „El terrorismo de estado”, *Revista de estudio politicos*, Madrid, nr. 65/1989.

Ioan Ciupea, Stăncuța Todea

Represiune, sistem și regim penitenciar în România. 1945-1964

Un proces de o asemenea anvergură precum a fost acela al sovietizării României presupunea un ansamblu de măsuri care să susțină proiectul pe fiecare dintre palierele societății. Erau necesare adaptarea și prefacerea instituțiilor statului, crearea altora noi, odată cu asigurarea resurselor umane care să facă posibilă comunizarea țării. Condițiile contextuale globale și regionale erau create[1], cele interne rămâneau a fi configurate sub tutela supremului garant – Kremlinul –, ai cărui trimiși găseau în România personaje dinainte pregătite de serviciile secrete, cadrele Partidului Comunist și alți agenți ai Moscovei. Desfășurată în etape, urmărindu-se pas cu pas destructurarea societății românești tradiționale și preluarea controlului asupra instituțiilor statului, cucerirea puterii politice permitea trecerea la construirea noii societăți comuniste.

Represiunea a însemnat un important capitol al procesului de comunizare a unei societăți structural diferite de aceea din Rusia bolșevică, de modelul sovietic care trebuia impus României. Anihilarea opoziției politice deschis afirmate și timorarea celei mai mari

1. Reținem aici doar patru dintre reperele exprimate direct de protagoniști ai procesului: Molotov (2 aprilie 1944): „Guvernul sovietic declară că nu urmărește obiectivul de a schimba ordinea socială existentă în România…" (*apud* Liviu C. Țîrău, *Între Washington și Moscova*, Tribuna, Cluj-Napoca, 2005, p. 267); Lucrețiu Pătrășcanu (septembrie 1944): „…Anei (Pauker) nu-i place că s-a făcut acest 23 August, că ar fi preferat să vină ei, nu să facem noi actul de la 23 August" (*apud* Robert Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza și Ioana Gagea, Polirom, Iași, 2002, p. 230, n. 59); Stalin (aprilie 1945): „Acest război nu seamănă cu cele din trecut; cel care ocupă (acum) un teritoriu își impune propriul sistem social. Fiecare își impune propriul sistem până acolo unde i-au ajuns armatele. Nu poate fi altfel" (*apud* Liviu C. Țîrău, op.cit., p. 139); Molotov (1953) către Gheorghe Gheorghiu-Dej: „Dacă n-ar fi armata sovietică, nici trei zile nu v-ar răbda poporul" (*apud ibidem*, p. 460).

părţi a populaţiei au fost obiective primordiale ale instalării şi apoi ale consolidării regimului comunist. S-a ajuns în câţiva ani la o realitate foarte sugestiv exprimată de mulţi dintre aceia care au supravieţuit sistemului penitenciar şi care, părăsind „închisoarea cea mică" a detenţiei lor, intrau în „închisoarea cea mare" ce devenise ţara. Sutele de mii de întemniţaţi reveneau la masa milioanelor de concetăţeni care îşi aveau rezervată partea lor de suferinţă. Totul se petrecea însă în tăcere, în teama de a nu oferi nici cel mai mărunt motiv de a repeta experienţa carcerală, fatală pentru câteva zeci de mii de oameni şi ruinătoare, fizic şi psihic, pentru sute de mii de supravieţuitori.

Din 1948, masiv prefigurată propagandistic, dar şi prin numeroase acte de violenţă ce au mers până la suprimarea fizică a unora dintre adversari, avea să se instaureze, după modelul sovietic, teroarea generalizată. În acel an au avut loc primele valuri de arestări în masă[2] şi era legalizată funcţia primordial represivă a fostei Direcţii Generale a Siguranţei Statului, aflată deja sub controlul direct sovietic, care devenea, din 30 august 1948, Direcţia Generală a Securităţii Poporului (DGSP). Funcţionând formal ca departament în cadrul Ministerului de Interne, condus din 6 martie 1945 de Teohari Georgescu, Securitatea era diriguită de Gheorghe Pintilie, director general cu rang de ministru, având ca adjuncţi alţi doi generali, Alexandru Nicolski şi Vladimir Mazuru, toţi trei importanţi agenţi ai serviciilor secrete sovietice[3]. Cu o misiune precis formulată : „apărarea cuceririlor democratice şi asigurarea securităţii RPR contra duşmanilor din interior şi exterior", Securitatea devenea principalul instrument represiv al comunizării ţării.

---

2. În anul 1947, asemenea arestări a mii de oameni s-au produs în baza ordinelor 18.000 şi 50.000. În 14-15 mai 1948, în baza Ordinului nr. 5 Cabinet, au fost arestaţi 3.229 de legionari (apoi alţii, până la circa 5.000), în 15 august 1948 fiind făcute arestări în rândurile membrilor altor partide politice. (Dumitru Şandru, „Deţinuţii politici de la Gherla în 1947", *AIIC*, XXXIV, p. 271, *CAS*, p. 533).
3. Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România*, traducere de Lucian Leuştean, Polirom, Iaşi, 2001, pp. 96 şi urm. ; Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999, pp. 320 şi urm. ; Marius Oprea, *Banalitatea răului*, Polirom, Iaşi, 2002, *passim*. Totul se petrecea sub strictul control sovietic şi aceasta în condiţiile în care ambasadorul american la Moscova, George Kennan, considera, în 1952, că, „prin organizarea întregii societăţi după modelul sovietic, România se află în situaţia de a fuziona complet cu Uniunea Sovietică. (…) Probabil că liderii sovietici sunt motivaţi în primul rând de poziţia geografico-strategică a României, care ar întări astfel sistemul defensiv sovietic la Dunăre şi la Marea Neagră. (…) S-ar putea să conteze şi faptul că naţiunea română este, între cele satelite, aceea care are cele mai puţin bune sentimente faţă de Kremlin. Situaţia este reciprocă, iar sovieticii îi tratează pe români ca atare". Parametrii înalţi ai represiunii din România, după aprecierea Legaţiei Britanice de la Bucureşti dintr-un raport privind evoluţiile din anul 1953, se datorau şi „lipsei de scrupule a conducătorilor comunişti locali, al căror mod ticălos de a-şi trata propriul popor îşi găseşte greu un echivalent, chiar şi în Europa estică" (*apud* Liviu C. Ţârău, op.cit., pp. 347-348, 357).

Despre modul în care a făcut-o a declarat la anchetă, în 1953, însuşi fostul ministru de Interne:

> De la 6 martie 1946 până la 26 mai 1952, duşmanul dinăuntru şi dinafară a primit numeroase lovituri. În cei şapte ani, peste 100.000 de bandiţi au fost arestaţi şi condamnaţi pentru că au uneltit împotriva regimului nostru. Aceasta a însemnat sute de organizaţii teroriste, de diversiune, de spionaj descoperite şi nimicite. Întreg aparatul de opresiune al burgheziei, Siguranţa, Serviciul Special de Informaţii, Serviciul de Contrainformaţii al Armatei a fost arestat. De asemenea, au fost arestate: toate elementele legionare – identificate – care au avut funcţii de răspundere, cei din poliţia legionară, fostele conduceri centrale şi judeţene ale partidelor burgheze, fostele state majore ale Secţiilor militare naţional-ţărăniste, foştii miniştri, prefecţi, senatori, deputaţi din 1920-1944, elementele legate în trecut cu serviciile de spionaj ale ţărilor imperialiste, conducătorii sectelor duşmănoase regimului, precum şi alte categorii şi elemente cu trecut duşmănos. Toate acestea nu puteau să fie realizate fără ură de clasă. În perioada în care nu exista pedeapsa cu moartea, s-a aplicat această pedeapsă acelor care au încercat să lovească în interesele poporului muncitor. S-a curăţat ţara de bandele înarmate din munţi, care trecuse(ră) la acte banditeşti. Toate acestea s-au realizat cu un aparat la început tânăr, care a crescut, devenind astăzi un instrument puternic în mâna Partidului, plin de ură împotriva duşmanului, devotat Partidului, clasei muncitoare. Fără ură de clasă, nu aş fi putut munci la crearea unui astfel de aparat[4].

Ura de clasă a fost principiul suprem al acţiunii regimului comunist în întregul lui şi al fiecărui segment instituţional în parte. Totul, în epocă, era subordonat ideii luptei de clasă. Recunoaşterea acestei realităţi, venită mai târziu (1968) şi din partea succesorului celui citat (Alexandru Drăghici), era astfel exprimată: „Lenin spunea că lupta de clasă este sângeroasă şi nesângeroasă, că dictatura proletariatului este o luptă pe viaţă şi pe moarte cu clasele stăpânitoare. Să nu credeţi că lupta aceasta a încetat în momentul când l-am arestat pe Maniu, ea a continuat sub diferite forme şi aspecte”[5].

Ajunsă în posesia arhivelor fostei Siguranţe şi ale serviciilor secrete, Securitatea şi-a realizat propriile evidenţe ale inamicilor şi ale celor suspectaţi de a fi ostili regimului[6] şi a ajuns să aibă sub control instituţiile statului, între care şi sistemul penitenciar.

---

4. Marius Oprea, op.cit., pp. 255-256.
5. Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, *Agresiunea comunismului în România*, Paideia, Bucureşti, 1998, p. 220.
6. După ce încă din 1949 au fost identificaţi cca 168.000 de chiaburi, exploatatori ai muncii (Robert Levy, op.cit., p. 99), la sfârşitul anului 1951 Securitatea dispunea deja de liste alcătuind „evidenţa elementelor duşmănoase” cu 417.916 persoane *care mai erau încă în libertate*. Dintre acestea: 2.384 erau foştii deputaţi, senatori, miniştri, prefecţi, pretori, primari de oraşe (activi în 1918-1945) şi rude de gradul I şi II ale lor, diferenţa de până la 4.867,

Ceea ce cunoaştem astăzi despre sistemul şi regimul penitenciar din România comunistă se datorează în principal mărturiilor victimelor represiunii comuniste[7] şi explorării, încă insuficientă şi deficiente, a imensului fond arhivistic creat de instituţiile politice şi de stat. În special trebuie amintite aici, cu toate precauţiile de rigoare, documentele conţinând dezvăluirile venite de la vârfurile aparatului de partid şi ale Securităţii, legate de încercările învingătorilor de a se disocia de crimele şi abuzurile făcute de învinşii acerbelor lupte pentru putere. Atribuirea de vinovăţii criminale predecesorilor făcea parte din însăşi viaţa regimurilor comuniste. După cum Gheorghe Gheorghiu-Dej continua lupta cu troica Pauker-Luca-Georgescu înlăturată de la putere, şi Nicolae Ceauşescu lupta cu … fantoma lui Dej şi cu fostul său rival Alexandru Drăghici (vezi V. Tismăneanu). Anchetarea lui Teohari Georgescu (1953) şi „discuţiile" cu Alexandru Drăghici (1968) sunt edificatoare din această perspectivă[8].

Sub controlul direct şi permanent al Securităţii, toate instituţiile implicate în angrenajul represiunii au concurat în a asigura caracteristica generală a sistemului şi regimului penitenciar, aceea de distrugere fizică şi psihică a opozanţilor şi de timorare a celorlalţi. Perioadei 1949-1953 îi este unanim recunoscută nota de paroxism a terorii, cu cele mai multe victime şi cu cele mai inumane mijloace. Au urmat anii aşa-zisei relaxări, 1954-1956. *Anul Genevei*, 1955, a însemnat momentul maxim al refluxului represiunii, din toamna anului 1956 trecându-se gradual la cea de-a doua perioadă de maximă teroare, 1958-1962. Această evoluţie globală a represiunii a fost evident marcată şi de contextul politic extern, dar şi de cel intern de la vârful conducerii PCR. În cele ce urmează vom încerca să aducem completări şi nuanţări acestei caracterizări generale.

---

cât totaliza lista „duşmanilor" din această categorie, fiind deja închişi. Mai figurau în evidenţe 47.491 de fruntaşi de la nivel local şi central ai vechilor partide politice, 48.000 din categoria legionari şi 131.114 „elemente duşmănoase pe linia cultelor şi a sectelor" (Marius Oprea, op.cit., p. 236, n. 352). De aici şi până la cei circa 7.000.000 de cetăţeni – jumătate din populaţia adultă, „elemente duşmănoase" şi suspectate – ce erau înregistraţi în cartoteca Securităţii în 1965, avem imaginea dimensiunilor controlului asupra unei societăţi într-un regim totalitar (Arhivele SRI, Fond „D", dosar 9822, f. 134-139). O contribuţie importantă la realizarea acestor evidenţe au avut-o şi informatorii şi colaboratorii Securităţii. O statistică indică un număr de 42.187 de persoane în 1948, 80.734 în 1963, 118.576 în 1967, 83.410 în 1969, 100.187 în 1971 şi 486.000 în 1989 (Cristina Anisescu, „Dinamica de structură şi rol a reţelei informative în perioada 1948-1989", în *Arhivele Securităţii*, I, Pro Historia, Bucureşti, 2002, p. 35).

7. Pentru substanţiale liste de titluri, vezi Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conştiinţa românească*, Polirom, Iaşi, 2005, pp. 383-399 ; Octavian Roske, *Mecanismele represive în România*, D-G, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, pp. 17-46.
8. Marius Oprea, op.cit., *passim* ; Gheorghe Buzatu, M. Chiriţoiu, op.cit., pp. 163-232.

Trecută, din 6 martie 1949, în subordinea MAI, Direcţia Generală a Penitenciarelor devenea un instrument oricând la îndemâna „braţului înarmat al Partidului", supranumele propagandistic al Securităţii. O mărturie a unui foarte bun cunoscător al realităţilor vremii[9] susţinea îndreptăţit: „Pentru deţinuţii politici legea a fost suspendată...". O confirmă documentele de arhivă din care aflăm că, într-o şedinţă din 4 mai 1949, miniştrii Teohari Georgescu şi Gheorghe Pintilie au luat în discuţie „Regulamentul interior asupra aplicării regimului penitenciar", l-au aprobat şi au dispus „...emiterea unui ordin circular-confidenţial care va stabili, până la noi dispoziţiuni, regimul deţinuţilor politici". Conţinutul *ordinului circular-confidenţial* privind „regimul deţinuţilor politici" şi planul pentru „îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale deţinuţilor" nu este cunoscut, dar poate fi uşor reconstituit din mărturiile supravieţuitorilor, care s-au convins direct de faptul că prevederea a fost respectată: „Toate punctele enumerate mai sus se vor duce la îndeplinire de către DGSP şi DGP, în cel mai scurt timp". Aşa a fost, dar nu în sensul aşteptărilor celor aflaţi în închisori.

Alte decizii au fost luate într-o altă şedinţă, din 23 septembrie 1949, una dintre acestea – „Se vor lua măsuri ca toţi deţinuţii din penitenciare să muncească" – anunţând marele capitol al *internărilor în Unităţi de Muncă* ce va fi legiferat în ianuarie 1950 şi se va derula până în anul 1954[10]. Era deschisă calea configurării celei de-a treia mari categorii de deţinuţi politici din închisori şi lagăre: internaţii

9. „Prin trecerea Direcţiei Generale a penitenciarelor, lagărelor şi coloniilor de muncă de la Justiţie la MAI fusese introdusă militarizarea, iar în 1948/1949 a apărut un nou regulament secret, de ordine internă, de funcţionare a închisorilor şi a regimului de detenţie. El a fost copiat după cel sovietic – adică reprezenta o formă barbară de exterminare lentă, fizică şi psihică, a opozanţilor, prin izolarea totală de familii şi societate, căreia i se adăugau munca forţată şi epuizantă, înfometarea, condiţiile inumane de neînchipuit şi permanenta supraveghere. Pentru deţinuţii politici, legea a fost suspendată, fiind înlocuită de fărădelege, de umilinţe, bătăi, schingiuiri, adică de toată gama distrugerii fiinţei umane. Securitatea îşi urmărea victimele până în mormânt şi nimeni, niciodată, nu putea interveni." (Aurel Sergiu Marinescu, *Prizonier în propria ţară*, I, Vremea, Bucureşti, 1997, p. 125) Despre ce însemna „Legea", un alt martor reproducea textul unei lozinci ce „prezida" o sală de tribunal în 24 iunie 1948: „Nu legea impune dreptatea, ci dreptatea noastră devine lege!" (Teodor Duţu, *Amintiri despre cei care nu mai sunt*, I, Alpha MDN, Buzău, 1999, p. 154).

10. Primele reglementări privind regimul detenţiei politice din România aplicat celor „daţi de Securitate sau de Instanţe, sabotorii şi trecerea frauduloasă de frontieră", datează din decembrie 1948, atunci când, în urma unei inspecţii din conducerea Direcţiei Generale a Penitenciarelor, la P. Râmnicul Sărat se instituia un regim discriminatoriu pentru această categorie de deţinuţi. Se preciza dreptul la pachet cu alimente, 3 kg, o dată pe lună, o carte poştală în care se vor comunica doar chestiuni familiale, tot o dată pe lună, acestea însă doar pentru cei ce *se poartă frumos*. Pachetele celor *care nu merită* urmau a fi confiscate. Deţinuţilor politici nu le mai era permisă deţinerea

administrativ (în unităţi/colonii de muncă), prin decizii ale Securităţii şi ale Ministerului de Interne. Internările aveau ca termen de detenţie perioade cuprinse între şase şi 60 de luni, cu posibilitatea prelungirii

---

de hârtie şi creion, iar pentru lectură li se vor da doar „articole din ziar care vor conţine: victoriile armatelor democratice din lume şi întrecerile la muncă şi cărţi progresiste... controlate". Vorbitorul le era permis doar deţinuţilor de drept comun *care se poartă frumos*. În anii 1949-1950, în P. Râmnicul Sărat se aflau peste 200 de deţinuţi şi 50 de gardieni, repartizaţi în 35 de celule, cu dimensiunile de 3,5/2/3 m, şi şase camere mari (Emil Lupu, în *AT*, nr. 24-25/ 1999, pp. 154-179). În 4 mai 1949, şefii MAI şi DGSP decid: aprobă „Regulamentul asupra aplicării regimului penitenciar". „S-a dispus emiterea unui ordin circular-confidenţial care va stabili, până la noi dispoziţiuni, regimul deţinuţilor politici"; măsurile ce vor fi luate se vor aplica: din 6 mai „vârfurilor" celor condamnaţi în marile procese (Iuliu Maniu, Alexandru Popp-Ion Bujoiu, generalul Aurel Aldea), „vârfurilor" organizaţiilor subversive şi condamnaţilor pentru crime de război, iar din 1 iunie tuturor condamnaţilor politici; la Galaţi şi Craiova, un inspector din DGP va controla condiţiile detenţiei condamnaţilor din procesul Maniu, numărul şi data vorbitoarelor, coletelor, medicamentelor, revistelor, cărţilor şi ziarelor, scrisorilor trimise şi primite şi „când li s-a dat creion şi hârtie"; prezentarea planului pentru *îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale deţinuţilor*, hrană, echipament, cazarmament; stabilirea penitenciarelor destinate exclusiv deţinuţilor politici; respingerea coletelor trimise; studierea construirii a două-trei penitenciare; „*deţinuţii politici nu vor fi mutaţi sau deplasaţi în nici o parte din penitenciarul unde se găsesc fără aprobarea Securităţii...*" (s.n.). În 23 septembrie 1949, şefii MAI şi DGSP decid: deţinuţii politici cu pedepse de până la un an se eliberează de Securitatea locală fără avizul DGSP; deţinuţii cu pedepse de peste un an, la expirarea pedepsei, se depun la Securitatea judeţeană, care va proceda conform ordinelor DGSP; DGP va înainta, cu 60 de zile înaintea termenelor de expirare a pedepsei, către DGSP tabele cu toate datele din dosar şi un referat privind comportarea deţinutului; „cei care vor obţine aviz negativ din partea DGSP pentru eliberare vor fi îndreptaţi de către serviciile judeţene de Securitate la locul de muncă care se va stabili. La fel se va proceda şi cu cei ce sunt depuşi administrativ şi nu pot fi condamnaţi din lipsă de probe sau alte motive"; pentru aceştia se va elabora *Legea chemării la muncă* şi se va lua legătura cu Ministerul Minelor şi Petrolului; „se va întocmi regulamentul pe baza căruia se va aplica legea care socoteşte 3 zile executate pentru 2 zile muncite; se vor stabili precis zonele unde vor fi trimişi cei cărora le expiră pedeapsa şi nu prezintă garanţie, din ambele categorii (drept comun şi politici); se vor lua măsuri ca toţi deţinuţii din penitenciare să muncească; se va lua din nou legătura cu Ministerul Industriei, pentru formarea de ateliere" – Regulament privind uniforma, îndatoririle, disciplina şi sancţiunile pentru cei din paza penitenciarelor (Marius Oprea, op.cit., pp. 105-107; Radu Ciuceanu, *Regimul penitenciar din România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001, pp. 16-17). În afară de cele enumerate mai sus, penitenciarele cunoşteau şi alte realităţi. Din ordinul generalului de Securitate Alexandru Nicolski, în 1 august 1949, de la închisoarea Gherla erau scoşi şapte deţinuţi implicaţi în rezistenţa armată anticomunistă, cu condamnări pronunţate de instanţele de judecată şi care, conform documentelor, urmau a fi transferaţi la Timişoara. Nu se ştie unde, cei şapte au fost împuşcaţi. Aceeaşi soartă au avut-o şi alţi zeci de deţinuţi cu condamnări, câteva luni mai târziu (Marius Oprea, op.cit., pp. 327-332; I. Ciupea, *Diritti...*, pp. 271-280).

acestora în funcţie de caracterizările asupra comportamentului. Primele două mari categorii de detenţie politică erau reprezentate de condamnaţii instanţelor de judecată şi de cei internaţi în regimul de prevenţie. Acestei ultime categorii îi aparţin cele câteva sute de mii de deţinuţi pentru motive politice, pe perioade scurte şi cu tratament de maximă duritate, în sectoarele unor închisori, aşa-numitele „depozite ale Securităţii", în localurile de arest ale Securităţii şi Miliţiei, dar chiar şi în alte spaţii special rechiziţionate. Este cazul internărilor din perioadele asaltului asupra membrilor fostelor partide politice, asupra opozanţilor colectivizării agriculturii, precum şi a multor altora direct legate de acţiunile politice şi social-economice ale regimului[11].

Gama mijloacelor represive folosite de regimul comunist a cuprins şi pe acelea ale deportările şi stabilirea de domicilii obligatorii. Amintim aici doar marile acţiuni desfăşurate în 2-3 martie 1949, când, într-o operaţiune desfăşurată pe întreaga ţară, au fost evacuate 7.804 persoane, din care 2.972 de moşieri (50 ha), 3.744 de membri de familie, 363 de administratori şi 725 de alte persoane, precum în 17-18 iunie 1951, când 43.899 de persoane de la graniţa de vest au fost dislocate la sute de kilometri depărtare de satele lor. Li s-a permis revenirea în localităţile de origine abia în anul 1956[12].

Sunt numeroase mărturiile ce consemnează turnura pe care avea să o ia evoluţia regimului penitenciar în anul 1949, spre deosebire de perioada anterioară. Anii 1947-1948 încă mai păstrau vechile norme ale regimului de detenţie. Internaţii din motive politice au avut de înfruntat în special serioasa problemă a subalimentaţiei, ce

11. Exemplu: în preajma alegerilor din 28 martie 1948, în baza Ordinului nr. 342 C/13 martie 1948 Cabinet, Siguranţa Turda arestase preventiv cca 90 de *reacţionari/elemente duşmănoase* (ANDJC, Fond Inspectorat de Poliţie Cluj, 209, dos. 660, f. 3). Astfel de arestări au fost făcute şi cu prilejul reformelor monetare, al naţionalizărilor etc.

12. Prin Decretul nr. 83/2 martie 1949 (BO, nr. 1/2 martie 1949) s-a decis exproprierea exploatărilor agricole mari (50 ha) şi a fermelor-model cu inventarul lor. Proprietarilor şi familiilor lor li s-au fixat domicilii obligatorii. În 1968, conducerii PCR îi era prezentată cifra de 3.000 de persoane afectate de această măsură (Marius Oprea, op.cit., p. 242, n. 362). Deportările din Banat s-au efectuat în baza HCM nr. 326/1951 şi a Deciziei nr. 200/18 iunie 1951 a MAI. În anul 1952, alte circa 6.000 de familii de „reacţionari" şi „duşmani ai regimului" au fost îndepărtate din marile oraşe (*CNC*, Marius Oprea, *Addenda*, p. 754). O estimare a celor dislocaţi între 1949 şi 1964 se cifrează la circa 60.000 (*CNC*, Marius Oprea, *Addenda*, p. 755). Notăm aici şi operaţiunea „Jug", deportarea de către sovietici (5-6 iulie 1949) a 35.796 de persoane din Basarabia (9.864 de bărbaţi, 14.033 de femei, 11.899 de copii). În 12-13 iunie 1941, 29.839 persoane (75% femei şi copii) au fost deportate din Basarabia şi din nordul Bucovinei. În 1946-1947, în timpul „foametei organizate" în Basarabia au murit peste 200.000 de oameni (Ion Şişcanu, „Instaurarea regimului sovietic în Basarabia", în *6 martie 1945*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995, pp. 194-195).

a putut fi totuşi ameliorată prin regimul liber al primirii unor pachete de la familii, în măsura în care acestea dispuneau de posibilitatea de a contribui la hrana deţinuţilor, dată fiind cronicizarea stării de sărăcie în întreaga ţară[13].

Tranziţia spre noul regim al detenţiei este exact surprinsă de una dintre victimele emblematice pentru destinul elitei româneşti interbelice, profesorul universitar Nicolae Mărgineanu (1905-1980):

> ...în regimurile premergătoare raţia de alimente a deţinutului... totaliza peste 2.500 de calorii. În plus, apoi, deţinuţii aveau dreptul să-şi cumpere pâine şi să primească lunar un pachet cu alimente. Alte alimente le puteau aduce familiile lor, cu ocazia vizitei lunare. Camerele erau încălzite, iar dreptul la odihnă în pat nu era limitat. Obloanele la ferestre erau necunoscute. Peste zi deţinuţii puteau părăsi celula pentru a merge în curte sau la bibliotecă. Acum aveam o raţie de mâncare care putea urca la cel mult 800 de calorii! Drept la pachet nu aveam, iar foc în 1948-1949 am avut numai de la 15 ianuarie la 1 martie. Nu aveam nici pat, nici saltea, ci doar o jumătate de rogojină şi o jumătate de pătură, ruptă şi ea. Mai târziu ni s-a interzis şi odihna de la ora 5 dimineaţa şi până la ora 10 seara. Iar dacă, singuri fiind, încercam să schimbăm o vorbă cu vecinii de cameră, pe la uşă ori prin perete, atunci eram nu numai bătuţi, ci eram pedepsiţi cu reducerea mâncării la jumătate. Mai era astfel motiv de mirare că mureau deţinuţii în fiecare an cu sutele la Aiud?[14]

Memorialistica înregistrează şi tratamentul relativ îngăduitor aplicat de mulţi dintre cei rămaşi din vechiul personal al administraţiei penitenciarelor, dar şi apariţia ofiţerilor politici şi înăsprirea treptată a regimului de detenţie. Ofiţerul politic/de informaţii apare în sistemul şi regimul penitenciar ca „prezenţă delegată a Securităţii şi Partidului

---

13. Aflată în cercetarea autorilor acestui text, problemei marelui număr de morţi din penitenciarul Gherla în anul 1947 – 110?, marea majoritate având vârsta între 20 şi 50 de ani – nu i-a fost încă găsită o explicaţie satisfăcătoare doar din perspectiva lipsei de hrană, alte informaţii de arhivă fiind poate lămuritoare (Marius Lupu, în *Analele Sighet*, 5, pp. 455-456). Pentru situaţia de la Aiud este publicată o mărturie despre lipsa de minimă igienă şi samavolniciile temnicerilor (Dennis Deletant, op.cit., pp. 253-254). Şi la Piteşti, unde se aflau întemniţaţi 7-800 de deţinuţi, subalimentaţia a făcut multe victime (Ion T. Dumitru, în „Penitenciarul Piteşti", pp. 385-387).

14. Nicolae Mărgineanu, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002, pp. 336-337. Profesorul Nicolae Mărgineanu, aflat timp de 16 ani (1948-1964) în închisorile comuniste, a fost condamnat la 25 de ani de închisoare în aşa-zisul „Proces al Marii Finanţe", unul din şirul de procese larg mediatizate şi puse în scenă ostentativ pentru a timora societatea românească prin demonstraţia de forţă oferită (Şerban Rădulescu-Zoner, „Primul mare proces politic după lăsarea «Cortinei de Fier»", în *Analele Sighet*, 6, pp. 370-404). Despre suferinţele familiei Mărgineanu, vezi Dana Ţăranu, interviu luat de S. Cordoş şi A. Haţiegan, în *Memoria*, 46/2004, pp. 44-56.

Comunist din România" cu atribuţii largi atât asupra celor întemniţaţi, cât şi asupra personalului închisorilor[15]. Apar alţi directori şi alţi temniceri, figuri patibulare despre care amintesc aproape toţi memorialiştii[16]. Tot mărturiilor acestora li se datorează cunoaşterea realităţii generalizării violenţei în tratamentul aplicat deţinuţilor, precum şi a abuzurilor în ceea ce priveşte ordonarea şi executarea pedepselor penitenciare. Şi mai apare ceva în peisajul penitenciar din RPR : începuturile „reeducării", iniţial sub forma benignă a şedinţelor de îndoctrinare politico-ideologică, lecturi din oficiosul comunist *Scânteia* şi din broşuri propagandistice ori chiar încercări de discuţii libere.

În penitenciarul de la Târgşor, jud. Prahova, unde funcţionau de la sfârşitul anului 1948 două secţii distincte (una a elevilor, majoritatea membri ai organizaţiilor de tineret legionare – „Frăţiile de Cruce" –, cealaltă a poliţiştilor, arestaţi într-o operaţiune simultană la scară naţională (26/27 iulie 1948), fiecare cu circa 7-800 de internaţi), în primăvara anului 1949 debutaseră acţiunile de reeducare. Rezistenţa majorităţii deţinuţilor la acţiunea de îndoctrinare a determinat eşecul acesteia. O delaţiune a unui poliţist arestat spunea :

> Prin luna martie 1949, la propunerea directorului penitenciarului, s-a încercat să se facă şedinţe de lectură, unde se citeau diferite cărţi cu caracter marxist. Şedinţele erau ţinute de foştii chestori, dar nu s-a ajuns la nici un rezultat pozitiv, deoarece, în timpul şedinţelor, majoritatea dormeau, circulau pe uşă sau făceau diferite spirite hazlii. După ce s-a renunţat, cei mai de sus sau, mai bine zis, iniţiatorii au fost ameninţaţi cu bătaia şi că nu vor mai ieşi vii din închisoare. (...) În rezumat, circa 70% din aceştia nutresc ură şi răzbunare contra regimului şi a acelora care au lucrat până în ultimul moment în poliţie[17].

În cealaltă secţie, a elevilor, rezistenţii la reeducare erau pedepsiţi cu izolarea[18]. Dar, fără ştiinţa lor, era făcută şi selecţia pentru infernul pe care aveau să-l cunoască în închisorile de la Piteşti şi Gherla, la Canal şi în alte locuri de detenţie.

Reeducarea[19] a avut loc şi în penitenciarul de la Suceava, dar de aici un grup condus de Eugen Ţurcanu a fost trimis la Piteşti (19 aprilie 1949), unde avea să înceapă în 6 decembrie 1949 cel mai odios capitol al istoriei spaţiului concentraţionar românesc – *experimentul Piteşti*. Dezvoltat şi în alte locuri de detenţie de pe harta Gulagului românesc

---

15. Radu Ciuceanu, op.cit., p. 21.
16. Pentru o tipologie a anchetatorilor, torţionarilor şi gardienilor, vezi Ruxandra Cesereanu, op.cit., pp. 158-193 ; Constantin Giurescu, *Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet*, Fundaţia Culturală Română, Bucureşti, 1994, pp. 91-129.
17. *CAS*, pp. 536-537.
18. Gheorghe Andreica, *Târgşorul Nou*, Printeuro, Ploieşti, 2000.
19. O recentă analiză a *reeducării* în închisorile din România la Mircea Stănescu, în vol. *Experimentul Piteşti*, pp. 107-118.

(Târgu-Ocna, Peninsula, Ocnele Mari, Braşov), *experimentul reeducării* de tip Piteşti a cunoscut expresia completă a manifestării sale – dezumanizarea şi exterminarea – în închisoarea din localitatea omonimă şi în aceea de la Gherla. În cazul celei de-a doua închisori, perioada de vârf a practicării experimentului a fost marcată de transferarea în august-septembrie 1951 a două loturi de „studenţi" de la Piteşti. Din cei 116 şi, respectiv, 54 de transferaţi la Gherla, în decembrie 1951 plecau Eugen Ţurcanu şi alţi câţiva torţionari şi victime, iar în 14 ianuarie 1952 un alt grup de 39 era transferat la Baia Sprie (Arhiva Penitenciarului Gherla). Se încheia *experimentul* care prin monstruoasa lui desfăşurare ne oferă imaginea a ceea ce se pregătea pentru contingente şi mai largi de deţinuţi dacă nu s-ar fi petrecut deconspirarea ororilor care au avut loc. În virtutea principiului *Partidul nu greşeşte* (ci doar unii dintre oamenii lui), după una dintre practicile, acum bine cunoscute, ale comunismului din Uniunea Sovietică şi din ţările-satelit, şi anume aceea a găsirii *ţapilor ispăşitori*, deţinuţilor protagonişti ai *reeducării de tip Piteşti* li se va pregăti un proces în care vor fi acuzaţi de faptul că „au fost ucişi în penitenciarele Piteşti şi Gherla peste 30 de deţinuţi, au fost maltrataţi, torturaţi şi schingiuiţi peste 780 de deţinuţi la Piteşti şi alte sute de deţinuţi la Gherla şi alte penitenciare… în perioada 1949-1952, din care deţinuţi peste 100 au rămas cu infirmităţi foarte grave"[20]. Au fost pronunţate 22 de condamnări la moarte pentru *crimă de acte de teroare în grup*, 18 dintre ele fiind executate în 1954-1955[21]. Documentele anchetei şi procesului intentat celor 22 de torţionari sunt relevante pentru modul în care a fost deturnată realitatea desfăşurării *reeducării* în totalitatea ei, care dintr-o monstruoasă crimă pregătită, organizată şi desfăşurată de Securitate a devenit o acţiune a Gărzii de Fier şi a cercurilor imperialiste pentru compromiterea „regimului democrat popular" din România. După stabilirea vinovăţiei celor 22, sentinţa consemna şi participarea directă sau indirectă a unor „organe administrative, ale penitenciarelor sau ale Securităţii Statului" şi cerea continuarea cercetărilor pentru precizarea răspunderilor penale. Arestaţi încă din 1953, în 1957 au fost condamnaţi patru ofiţeri MAI şi medicul penitenciarului Gherla, fiind repede graţiaţi[22].

Alte procese, puse în scenă după aceeaşi reţetă, aveau să incrimineze ofiţeri şi subofiţeri, precum şi deţinuţi brigadieri de la două din lagărele de muncă, Salcia şi Capu Midia. Ancheta Procuraturii stabilea :

20. *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda…*, p. 767.
21. Există suficiente dovezi documentare şi memorialistice conform cărora numărul celor morţi în timpul „reeducării" a fost mai mare decât acela incriminat oficial.
22. *Memorialul ororii*, coord. Silvia Corfescu, Vremea, Bucureşti, 1995, pp. 781-783 ; Mircea Stănescu, *Organismele politice româneşti (1948-1965)*, Vremea, Bucureşti, pp. 301-378.

> Mulţi deţinuţi au fost bătuţi cu bare de fier, lopeţi, hârleţe şi bice. Mulţi au murit ca urmare a loviturilor primite, iar alţii au rămas infirmi pentru restul vieţii. Câţiva deţinuţi au fost împuşcaţi, altora li s-a refuzat tratamentul medical când au fost bolnavi şi au fost siliţi să muncească în pofida sfatului medicului şi, ca urmare, au murit. Deţinuţii erau ţinuţi dezbrăcaţi sau îmbrăcaţi sumar în carcere, în toiul iernii. Deţinuţii erau pedepsiţi fiind puşi să stea până la prânz în apă îngheţată. Vara, deţinuţii erau legaţi de mâini şi lăsaţi în pielea goală, ca să-i ciupească ţânţarii[23].

Găsiţi vinovaţi pentru „instigare la omor, crime de omor prin torturi, acte de teroare", în 1954-1955 s-au pronunţat împotriva lor pedepse de muncă silnică pe viaţă şi pe alte termene mari, dar în 1957 erau şi ei graţiaţi[24]. La Salcia, „în intervalul iunie 1952 – martie 1953, au decedat 63 deţinuţi, un mare număr au fost răniţi, iar alţii s-au ales cu infirmităţi foarte grave"[25].

Cine erau deţinuţii aduşi în situaţia de a le fi aplicate asemenea tratamente?

Erau reprezentanţii altor câteva zeci de mii de elemente duşmănoase regimului „democrat popular"/comunist, care, odată etichetate ca atare, trebuiau să fie şi ele „reeducate", dar prin muncă. Ideea a fost afirmată în şedinţa din 23 septembrie 1949, condusă de Teohari Georgescu, ministru de Interne şi totodată unul dintre membrii Secretariatului PMR. Câteva luni mai târziu, din iniţiativa miniştrilor de Interne şi de Justiţie, Prezidiul Marii Adunării Naţionale promulga Decretul nr. 6/14 ianuarie 1950 privind înfiinţarea unităţilor de muncă. Motivaţia: „reeducarea elementelor duşmănoase RPR şi în vederea pregătirii şi încadrării lor în viaţa socială, în condiţiile democraţiei populare şi construirii socialismului…". Art. 2 îi desemna pe cei ce puteau face obiectul internărilor: a) „Cei care prin faptele sau manifestările lor, direct sau indirect, primejduiesc sau încearcă să primejduiască regimul de democraţie populară, îngreunează sau încearcă să îngreuneze construirea socialismului în RPR, precum şi acei care, în acelaşi mod, defăimează puterea în stat sau organele sale, *dacă aceste fapte nu constituie sau nu pot constitui*, prin analogie, infracţiuni" (s.n.); b) „Condamnaţii pentru infracţiuni împotriva securităţii RPR care la expirarea executării pedepsei nu se dovedesc a fi reeducaţi".

Cu semnătura lui Gheorghe Pintilie, şeful Securităţii şi ministru adjunct de Interne, în 3 aprilie 1950 era emis ordinul MAI nr. 100/ Cabinet, aducând precizări privind internările în unităţile de muncă. Acestea urmau să fie aplicate celor ce răspândesc zvonuri alarmiste, duşmănoase, ascultă şi difuzează propaganda posturilor de radio

23. Dennis Deletant, op.cit., p. 166.
24. *Ibidem*, p. 171; *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda…*, pp. 765-766.
25. Pentru lista deţinuţilor decedaţi, a ofiţerilor şi brigadierilor condamnaţi, vezi Monica Grigore, Oana Ionel, „Colonia-penitenciar «Salcia»: victime şi călăi", *Arhivele Securităţii*, vol. I, Pro Historia, Bucureşti, 2002, pp. 108-129.

imperialiste, celor ce aduc injurii Partidului Muncitoresc Român, conducătorilor RPR, URSS şi ţărilor de democraţie populară, celor ce frecventează legaţiile imperialiste, bibliotecile, concertele, întreţin legături cu membrii şi familiile ambasadelor[26], celor ce aţâţă la manifestări rasiale şi şovine, celor ce fac prozelitism religios cu conţinut subversiv, duşmănos, celor ce transmit prin corespondenţă străinătăţii ştiri duşmănoase, reacţionare. Punctul V al ordinului spunea textual că vor fi internaţi:

> ...instigatorii la nesupunere sau neexecutare – cei ce duc acţiuni duşmănoase, atât la sat, cât şi la oraş – în contra măsurilor guvernului cu privire la colectivizări, colectări (de produse agricole), planuri de cultură (agricole), comasări (de terenuri agricole în vederea înfiinţării de GAC-uri), sau elementele cu un trecut reacţionar cunoscut sau foşti exploatatori care ocupă încă posturi de răspundere şi care dovedesc continuu, prin activitatea lor, delăsare gravă, nejustificată prin incapacitatea lor profesională, atitudine care atrage după sine defecţiuni vizibile sau frânarea producţiei.

Erau precizate şi termenele acestor internări: de la şase la 24 de luni, cu posibilitatea prelungirii lor până la cinci ani. Cu aducerea la îndeplinire a prevederilor decretului MAN şi ale ordinului MAI era însărcinat Ministerul de Interne[27].

Caracterului predominant represiv al acestor două acte normative îi era adăugată componenta economică, fiind astfel găsită o soluţie pentru asigurarea unor contingente consistente de braţe de muncă necesare marilor obiective de construcţii proiectate. Din a doua jumătate a anului 1949 începuseră lucrările la Canalul Dunăre – Marea Neagră, care trebuia să devină o mare realizare a partidului şi guvernului.

Condamnaţilor şi preveniţilor pentru infracţiuni politice care umpluseră închisorile existente la acea dată (şedinţa şefilor MAI din 4 mai 1949 – nota 7 – aprecia că era necesară şi construirea unor penitenciare), precum şi întemniţaţilor de drept comun plecarea la Canal le apărea ca o alternativă salvatoare pentru ieşirea din spaţiile

---

26. În 1 martie 1950, Biroul Politic al CC al PMR adopta propunerea tov. Ana Pauker: „Noi trebuie să închidem oficiile de informaţii, pentru că le folosesc pentru propagandă, dau filme, au bibliotecă, vin acolo copii de la şcoală". Tov. Gheorghiu-Dej a intervenit: „Completez de aceea propunerea, tov. Ana să-i cheme (în calitatea sa de ministru de Externe) şi să ia măsura închiderii. Să se publice după aceea în presă şi Ministerul de Interne să ia măsuri împotriva acelora care merg acolo, să fie trimişi în batalioane de muncă. Aşadar, să fie clar, trebuie luate măsuri de arestare împotriva tuturor care merg acolo" (Şerban Rădulescu-Zoner, „Procesul bibliotecilor" engleză şi americană, în *Analele Sighet*, 7, p. 323).
27. Cristian Troncotă, „Colonia de muncă", *AT*, nr. 1/1993, pp. 169-170; Ion Bălan, *Regimul concentraţionar din România, 1945-1964*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, pp. 79-81

carcerale, ale căror condiţii ajunseseră extrem de greu suportabile. Munca în aer liber şi soare, cu raţii alimentare mai consistente, era considerată preferabilă regimului celular. Memorialiştii detenţiei confirmă această realitate. Începând cu primele luni ale anului 1950, se formează loturi care pleacă din închisori pe şantierele de la Canal, unde existau deţinuţi încă din anul 1949[28].

După doi ani şi jumătate, era emis HCM nr. 1554/22 august 1952:

> Art. 1. Având în vedere rezistenţa tot mai activă a elementelor duşmănoase şi faptul că acestea încearcă încontinuu să saboteze în mod organizat măsurile Guvernului şi Partidului îndreptate spre întărirea dictaturii proletariatului şi construirea cu succes a socialismului; pentru a uşura supravegherea activităţii elementelor duşmănoase şi străine de clasa muncitoare, pentru a le atrage la munca de utilitate socială şi pentru a curăţa cele mai importante centre vitale ale societăţii de elementele duşmănoase, se va admite ca măsură excepţională, provizorie, internarea administrativă pentru efectuarea muncii obligatorii. În acest scop se organizează: 1) colonii de muncă; 2) domiciliu obligatoriu; 3) batalioane de muncă.

Pentru capitolul *Colonii de muncă*, în afara celor prevăzute de D. 6/14 ianuarie 1950 şi Ordinul nr. 100/3 aprilie 1950, erau menţionate şi alte categorii de persoane ce puteau fi internate: vechea agentură a SSI, a Marelui Stat-Major, Siguranţei, Poliţiei, agenturile germană şi maghiară, foştii condamnaţi, începând din 1945, pentru trecerea frauduloasă a frontierei, pentru sabotaj şi speculă, chiaburii care sabotează măsurile guvernului, rudele trădătorilor, spionilor şi elementelor duşmănoase fugite din ţară, precum şi ale fruntaşilor fostelor partide burgheze. Internările urmau a fi făcute prin decizii ale unei Comisii Speciale din MAI, pe baza propunerilor Securităţii şi Miliţiei. Durata internărilor: de la şase luni la cinci ani.

Regimul domiciliului obligatoriu (DO) se aplica pentru „toţi foştii exploatatori", moşieri, bancheri, mari negustori, fabricanţi, expropriaţi, rudele trădătorilor şi ale spionilor fugiţi peste graniţă, ale elementelor

---

28. Lor urmau să li se adauge apoi loturile pe care Securitatea avea să le ofere cu dărnicie. Atât de la sate, cât şi de la oraşe. Agresivitatea campaniei de colectivizare a agriculturii este marcată de sloganul-ameninţare adresat rezistenţilor: „Ori în GAC, ori la Canal". Şi acest lucru nu a rămas doar o ameninţare, ci a fost larg aplicat. În 14 şi 17 aprilie 1950, organele centrale ale Securităţii primeau de la cei din subordine tabele cu propuneri pentru internări în unităţi de muncă. Analiza celor aproape 200 de propuneri venite de la Bistriţa şi Cluj arată limpede că ele fuseseră întocmite în spiritul decretului şi ordinului prezentate mai sus. Motivele propunerilor: defăimarea PMR, a URSS şi a conducătorilor, ascultarea şi colportarea informaţiilor difuzate de posturile occidentale de radio, apartenenţa la culte religioase interzise, rezistenţa la colectivizare etc. etc. (Dan Cătănuş, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului în România, Bucureşti, 2004, pp. 33, 144-186).

duşmănoase etc. Stabilirea DO se făcea la nivel regional cu avizul unei Comisii Centrale. Părăsirea DO şi a locului de muncă se pedepsea cu trei-cinci ani închisoare.

În batalioanele de muncă, organizate „acolo unde statul va avea necesităţi", urmau a fi mobilizaţi pentru muncă, sub pază, bărbaţii apţi de muncă fără ocupaţie precisă, permanentă, care cel puţin şase luni pe an nu muncesc, misiţii, micii speculanţi, meseriaşii fără autorizaţie, cei ce trăiesc din vânzarea obiectelor personale şi nu sunt încadraţi în muncă. Decizia de trimitere era de competenţa unei comisii regionale. Fuga din batalioanele de muncă se pedepsea cu cinci-zece ani închisoare. Adnotarea aflată pe exemplarul descoperit în arhiva Cancelariei PCR – „Atât HCM, cât şi Decretele sunt interioare, nu se publică nicăieri. 22/VIII 1952" – se înscrie în obişnuitul epocii[29]; vezi anexa II.

Cunoaştem din cercetarea celor aproximativ 70.000 de fişe matricole penale din ACIMS[30] că au fost emise numeroase decizii de internare

29. Mircea Stănescu, op.cit., pp. 324-333.

30. Le mulţumim şi aici domnului Romulus Rusan, director al Centrului Internaţional de Studii asupra Comunismului, Memorialul Sighet, editorul *Analelor Sighet*, şi Ioanei Boca, secretar stiinţific al aceleiaşi instituţii, pentru facilităţile acordate în vederea studierii fondului de arhivă ACIMS. D. 377/30 august 1951, 163 de internaţi, D. 417/20 septembrie 1951, 114 internaţi, D. 446/26 septembrie 1951, 346 de internaţi. Prin D. 334/1 august 1951, 90 de foşti demnitari care se aflau la Sighet din 7 mai 1950 erau consideraţi ca fiind internaţi în UM pentru 24 de luni, internarea fiind prelungită cu încă 60 de luni prin D. 559/6 august 1953. Clerici catolici, unii arestaţi încă din octombrie 1948, deveneau internaţi prin D. 64/1952, cu prelungirea internării cu încă 24 de luni prin D. 684/28 decembrie 1953. Formal, deţinuţii de la Sighet se aflau într-o unitate de muncă (Ion Bălan, în *AT*, nr. 10/1996, pp. 93-107; Andrea Dobeş, Ioan Ciupea, „Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acţiune", în Alexandru Raţiu *et al., Memoria închisorii Sighet*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003, pp. 207-225). D. 346/26 septembrie 1951 înscrie numele a 346 de foşti agenţi SSI internaţi la UM/CM Cernavodă 3, un *lagăr special* pentru foştii poliţişti, agenţi SSI şi jandarmi, celor mai mulţi dintre ei internarea fiindu-le majorată cu încă 24 de luni prin D. 529/1953 şi 597/1953. În ianuarie 1953, la Cernavodă 3 erau 1.614 internaţi. În 1953, alte decizii (nr. 552-555) *legalizau* situaţia celor câteva sute de arestaţi în şi după 27 iulie 1948 (Ordinul nr. 26.500/1948), în februarie 1951 (foşti poliţişti rămaşi în Miliţie şi arestaţi conform Ordinului nr. 300.631/1951), în octombrie 1951 (ofiţeri SSI arestaţi şi internaţi conform Ordinului nr. 401.200/1951). În 1 mai 1954, statutul juridic al celor din SSI s-a schimbat: ei devin preveniţi de către Procuratura Generală, o mică parte fiind judecaţi şi condamnaţi, majoritatea fiind puşi în libertate fără judecată în 1955-1956. Poliţiştii, cu excepţia celor condamnaţi în baza legilor din 1945/1948 (pentru crime de război şi pentru crime contra umanităţii), vor fi judecaţi şi condamnaţi după introducerea unui aliniat special la art. 193 Cod penal privitor la *activitatea intensă contra clasei muncitoare* (Decretul nr. 62/1954). Au fost condamnaţi majoritatea la câte şase/şapte/opt ani, tocmai anii scurşi de la arestarea lor. Pentru poliţiştii care au lucrat în Siguranţă/SSI

în unităţi/colonii de muncă, unele dintre acestea cuprinzând sute de nume. O parte dintre ele prelungeau termenul de internare, altele stabileau acest regim după expirarea termenelor pedepselor pronunţate de justiţie, iar altele, „legalizau" retroactiv situaţia multor deţinuţi ce fuseseră arestaţi cu ani în urmă prin ordine ale Securităţii/MAI.

Peste 22.000 de internaţi în coloniile de muncă ale construcţiei socialiste trebuiau să se reeduce, aşa cum spuneau textele actelor normative în baza cărora fuseseră arestaţi. În fapt, „era un regim de distrugere fizică", aşa cum afirma un înalt şef comunist în 1968, când îl ancheta pe fostul ministru de Interne, Alexandru Drăghici[31]. Propaganda vremii vorbea despre Canal ca despre „mormântul burgheziei". Sloganurile cu care erau primiţi în colonii erau „Prin muncă, la reabilitare" sau „Astăzi un bun colonist, mâine un om liber". Cel de-al doilea, citit de deţinuţi, devenea „Astăzi un om liber, mâine un bun colonist"[32].

Arestările şi internările în lagăre de muncă au cunoscut momentul lor de vârf în anul 1952. În bibliografia problemei găsim cifre precum cea de 24.826 de arestări, dar şi pe aceea de 11.913 internări în UM (probabil a doua fiind inclusă)[33].

În noaptea de 14/15 aprilie 1952, a avut loc arestarea rudele demnitarilor care erau închişi din 1950 la Sighet. Numai la Ghencea se aflau în jur de 100 de arestaţi[34]. Pentru data de 18-19 iulie 1952, ora 0,30, fusese minuţios pregătită (într-o *strictă/totală conspirativitate*) o operaţiune de anvergură prin care câteva mii dintre legionarii[35] şi poliţiştii ce nu erau încă în închisori urmau a fi şi ei arestaţi[36]. În noaptea de 15 august 1952, operaţiunea s-a repetat, avându-i de data aceasta ca subiecţi pe foştii militanţi de nivel local ai „partidelor istorice". Mai fusese pregătită o continuare a acţiunii de arestare a legionarilor, dar, într-o şedinţă a Biroului Politic al PMR (4 septembrie 1952), a intervenit obiecţia lui Gheorghiu-Dej:

în *problema comunistă*, pedepsele mergeau de la 10 la 25 de ani, unii fiind condamnaţi chiar la muncă silnică pe viaţă. Cei condamnaţi pentru crime de război au fost, în cea mai mare parte, eliberaţi prin Decretul nr. 421/1955 (Ioan Ciupea, Florin Olteanu, A. Dobeş, R. Fürtös, *Făgăraş – Închisoarea poliţiştilor*, în curs de apariţie).

31 Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op.cit., p. 200.

32. Teohar Mihadaş, *Pe muntele Ebal*, Clusium, Cluj-Napoca, 1990, p. 143.

33. Cristian Troncotă, „Colonia de muncă", p. 172; Dennis Deletant, op.cit., pp. 105, 116, n. 48.

34. Toader Buculei, *Clio încarceratã*, Libertatea, Brăila, 2000, p. 152.

35. Privitor la statutul juridic al legionarilor arestaţi în iulie 1952, ne lămureşte raportul comisiei de verificare a coloniilor de la Canal: „Au fost internaţi în lagăre de muncă acei legionari care au fost condamnaţi în 1941-1942, pentru participare la rebeliune, şi care au ispăşit o parte din condamnarea avută, fiind graţiaţi pentru a pleca pe frontul antisovietic". Comisia propunea *legalizarea* situaţiei lor „întrucât ei trebuie să ispăşească în prezent restul de pedeapsă pe care o mai au de executat" (Ion Bălan, în *AT*, nr. 22-23/1999, p. 199).

36. Marius Oprea, op.cit., pp. 236-240.

Sunt 12.000. Aproape două divizii... La fiecare dintre aceştia, mai trebuie să numărăm încă 3 suflete în medie şi să mai adăugăm aici şi rubedenii. Este o problemă foarte serioasă. Este, sigur, o măsură radicală, însă nu ştiu dacă va da şi rezultatul dorit. Trebuie judecaţi după poziţia lor actuală, lucrează sau nu lucrează, avem nevoie de ei într-un loc sau altul, li se poate pune chestiunea în faţă: ori, ori...[37]

În anul 1952, deţinuţilor li se aduceau la cunoştinţă prevederi ale unui Regulament de funcţionare al Direcţiei Generale a Penitenciarelor, Coloniilor şi Unităţilor de Muncă. Sunt semnificative formulările conform cărora aplicarea regimului penitenciar se făcea în continuare după decizii şi dispoziţii ale MAI. Dacă pentru organele centrale ale DGP CUM erau precizate în regulament principalele atribuţii, pentru Direcţia Politică era specificată sarcina de a organiza şi a îndruma munca politică din toate unităţile „potrivit ordinelor şi dispoziţiunilor date de Direcţiunea Generală Politică din MAI"[38]. Din nou, un ordin intern, din 17 octombrie 1952, cerea organizarea a două regimuri pentru deţinuţi, dintre care unul *cât mai aspru*. Era indicată expres introducerea diferenţierii raţiei de hrană după muncă şi comportare[39]. Lăsată la

37. *Ibidem*, pp. 237-238.
38. Radu Ciuceanu, op.cit., pp. 144-186.
39. Ordinul MAI nr. 170/17 octombrie 1952: „1. Se vor organiza, până la 1 noiembrie 1952, două regimuri pentru deţinuţi, şi anume: a) un regim cât mai aspru pentru deţinuţii periculoşi, legionari, instigatori, recalcitranţi, sabotori, precum şi cei care nu vor să muncească – vor fi încadraţi în detaşamente de muncă separate, unde vor avea ca şefi de detaşament pe cei mai buni miliţieni; b) şi un alt regim mai puţin aspru pentru deţinuţii care nu sunt periculoşi, care obţin rezultate în muncă şi au o comportare bună". *Se mai interziceau: contactul deţinuţilor cu muncitorii, scoaterea deţinuţilor din birourile administrative, plata în mână a banilor pentru muncile prestate, aceştia fiind convertiţi în cartele sau depuşi pe carnet de CEC, vorbitoarele şi primirea pachetelor de către deţinuţii recalcitranţi sau care munceau sub normă. Erau prevăzute stimulente pentru cei cu bună comportare. Se mai prevedea*: „Trebuie să se pună capăt sistemului defectuos şi lipsit de logică de a se distribui tuturor deţinuţilor aceeaşi raţie de mâncare (Pentru impunerea dublului standard în privinţa alimentaţiei deţinuţilor găsim mărturii memorialistice la cei care au lucrat în «fabricile» de la Aiud şi Gherla)... Munca cultural-educativă cu deţinuţii trebuie organizată în aşa fel încât să contribuie la reeducarea deţinuţilor şi stimularea lor în muncă. Şi nu în ultimul rând, pentru organele respective (de informaţii), să asigure descoperirea la timp a tuturor uneltirilor duşmanului de clasă. Ministru AI, Pavel Ştefan" (Ion Bălan, în *AT*, nr. 18/1998, pp. 160-162). Un regim „privilegiat" le-a fost rezervat şi odraslelor elementelor ostile/contrarevoluţionare. Directiva Biroului Politic al CC al PMR nr. 36/4 august 1952, prevedea: „Fiii elementelor duşmane statului democrat-popular (criminali de război, trădători, spioni, condamnaţi politic, sabotori, fugiţi peste hotare, foşti miniştri sau alte elemente conducătoare ale regimului burghezo-moşieresc etc.) vor fi scoşi din clasele V-X ale şcolilor de 7 şi 10 ani, din şcolile pedagogice, şcolile medii tehnice şi din învăţământul superior. De asemenea,

latitudinea comandanţilor de lagăre, organizarea unui asemenea regim a condus la cunoscutul tablou al detenţiei zugrăvit de memorialişti.

Foarte greu de suportat pentru deţinuţii de la Canal erau normele de muncă, în condiţiile în care acestea le depăşeau cu mult pe cele general practicate pe şantierele „civile". În iunie 1952, ministrul adjunct de Interne exprima ceea ce de fapt deţinuţii percepeau ca fiind o componentă a regimului de exterminare la care erau supuşi: „Deţinuţii trebuie să muncească cu norma dată de noi… este o greşeală ca ei să cunoască normele Canalului. Noi folosim normele Canalului şi le dăm lor alte norme, ne ghidăm după ele. Astăzi se pune în faţa noastră (problema) de a da maximum de randament. Trebuie să fiţi atenţi ca fiecare om să fie folosit…"[40]. Din această perspectivă, capătă un cu totul alt înţeles fraza dintr-un raport, datat iulie 1951, de analiză a activităţii, conform căreia „toţi muncitorii MAI au depăşit normele cu 50-100%, în vreme ce muncitorii civili le-au depăşit numai cu 41%"[41]. Între Direcţia Generală a Canalului şi MAI erau încheiate convenţii în care era stipulată şi plata volumului de muncă prestat de *efectivele MAI*.

Condiţiile detenţiei din penitenciare şi lagăre ajungeau şi în atenţia conducerii la vârf a partidului. În 19 noiembrie 1952, în şedinţa Biroului Politic al CC al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea:

> Este vorba de a pune puţină ordine în situaţia închisorilor şi lagărelor… Lucrurile sunt cu mult mai grave decât ne închipuim noi… Dispoziţia a fost aşa dată (de Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu): să se aresteze în fiecare comună 1-2-3 chiaburi – a fost o normă –, cum şi pentru ce anume nu interesa, ci să se aresteze, să se facă judecată la faţa locului, să fie convocaţi ţăranii. Aceasta ca un mijloc de presiune asupra ţăranilor. Faci acest lucru, însă legal. Dar aşa cum s-au dat dispoziţiile a împins la acte abuzive. (…) Am ajuns la concluzia că din o serie întreagă de motive s-a procedat aventurist, fără socoteală, au fost arestaţi mii de oameni care nu trebuiau să fie arestaţi şi în special ţărani muncitori, ei sunt majoritatea, mai mulţi decât chiaburii. Ţăranii săraci şi mijlocaşi luaţi cu muncitorii sunt majoritatea zdrobitoare… Nu este vorba de elemente care au săvârşit acte criminale. Prin acte criminale înţeleg începând cu ucidere, asasinat, lovire gravă, cu intenţie criminală, de devastare, instigare care a ridicat masa, aceştia sunt acum elemente politice… În vederea soluţionării cât mai grabnice a situaţiei, întrucât prezintă un pericol şi pentru sănătate răspândind molima, închisoarea Văcăreşti e plină, dorm şi în curte, n-au loc, e ceva groaznic,

---

vor fi scoşi din învăţământul de toate gradele elevii şi studenţii care au avut manifestări duşmănoase sau au luat parte la acţiuni potrivnice regimului de democraţie populară, indiferent de originea lor socială şi anul de studii…" (Eugen Denize, „Învăţământul în România comunistă a anului 1952", *Memoria*, nr. 42, 1/2003, p. 55).

40. Marian Cojoc, *Istoria Dobrogei în secolul XX*, Mica Valahie, Bucureşti, 2001, p. 78.
41. *Ibidem*.

e ceva de neimaginat... Să se alcătuiască pentru fiecare penitenciar, colonie etc. câte o comisie... cu împuternicire de a proceda la triere şi la trimitere acasă...

Procesul-verbal al şedinţei consemna că:

Biroul Politic ascultând expunerea tov. Gh. Gheorghiu-Dej asupra situaţiei unor cetăţeni, în majoritate ţărani muncitori, care au fost arestaţi abuziv datorită rămăşiţelor influenţei devierii de dreapta şi se găsesc reţinuţi preventiv de mult timp, hotărăşte următoarele: a) Aprobă în unanimitate propunerea ca cei arestaţi pentru fapte fără caracter politic – pentru că n-au însămânţat la timp, n-au plătit la timp impozitele, n-au achitat cotele de colectare la timp, nu s-au priceput să mânuiască gestiunea la cooperative, au comis mici delicte silvice şi de păşunat – precum şi micii meseriaşi arestaţi să fie puşi în libertate (probabil prin D. 155/4 aprilie 1953, *infra*), considerând aceasta ca un act de dreptate şi o primă măsură pentru înlăturarea abuzurilor ce s-au făcut... Punerea lor în libertate se va face pe baza verificării fiecărui dosar în parte şi cu grija de a nu se pune în libertate elemente duşmănoase. (...) Acţiunea va începe imediat. b) Stabileşte alcătuirea unei comisii centrale care să organizeze şi să coordoneze aplicarea acestor hotărâri. Comisia va fi condusă de tov. P. Borilă şi formată din tovarăşii: Al. Drăghici, D. Petrescu, A. Tatu Jianu, Pavel Ştefan şi Şt. Niţulescu. La toate închisorile şi coloniile de muncă se vor constitui comisii alcătuite din delegaţi ai Securităţii Statului – care vor conduce comisiile –, ai Procuraturii, Justiţiei şi şefii secţiilor administrativ-politice ale Comitetelor regionale respective. Comisia centrală va întocmi instrucţiuni precise, pe baza cărora comisiile constituite la faţa locului vor proceda la trierea şi eliberarea celor reţinuţi în mod abuziv... 2. Biroul Politic, sesizându-se de faptul că mulţi cetăţeni din mediul sătesc au fost condamnaţi mai ales în cursul anului 1951 la pedepse mari pentru nepredarea la timp a cotelor de colectare, nerespectarea planului de însămânţări şi alte delicte asemănătoare: a) consideră necesar să se reexamineze condamnările pronunţate de instanţele judecătoreşti pentru astfel de delicte; b) însărcinează comisia de sub conducerea tov. Borilă P. să pregătească şi să prezinte Biroului Politic un raport asupra situaţiei acestor condamnaţi şi să propună graţieri sau reduceri de pedepse în cazurile în care se va constata că sentinţele au fost nejuste în raport cu delictele comise. Decretul de graţieri şi reduceri de pedepse va trebui întocmit din timp pentru a putea fi emis cu ocazia celei de a 5-a aniversări a Republicii[42].

Era discutată o realitate care era pusă pe seama *devierii de dreapta* şi de care Gheorghe Gheorghiu-Dej/Partidul dorea să se disocieze[43]. Se cerea chiar pregătirea unui decret de graţieri ce ar fi

42. Eugen Denize, „Partidul şi politica de represiune. Şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 19 noiembrie 1952", *Memoria*, nr. 46/2004, pp. 28-42.
43. Altă trimitere la *deviaţionişti*: Gh. Gheorghiu-Dej, într-o şedinţă a Biroului Politic al CC al PMR, 5 august 1953: „În cursul anului 1951, când a fost măsura aceea arbitrară şi provocatoare de a se aresta în fiecare comună câte

urmat să fie emis în decembrie 1952. Nu mai era timp. Dar comisiile şi-au început investigaţiile. Din 18 decembrie 1952, au început verificările la şase colonii de muncă de la Canal, finalizate printr-un raport datat 23 mai 1953 care făcea constatări valabile pentru întreg sistemul penitenciar: arestări abuzive şi durate expirate ale detenţiei, condiţii de detenţie ce contraveneau prevederilor regulamentare, muncă în regim de 12 ore plus durata deplasării, evidenţe foarte aproximative (la Peninsula, biroul de evidenţă nu cunoştea pedeapsa a 2.292 de internaţi contrarevoluţionari), neaplicarea prevederilor D. 72/1950 (eliberări condiţionate) etc. Securitatea, în multe cazuri, ridica deţinuţi fără „forme legale în acest scop şi uneori nici nu i-a mai trimis înapoi, punându-i direct în libertate sau trimiţându-i la altă unitate". Nu în ultimul rând, era sesizată existenţa în lagăre a bătrânilor, bolnavilor şi inapţilor, care constituiau „un balast pentru acele unităţi. Aceasta este o problemă destul de acută întrucât procentajul mortalităţii acestora este foarte ridicat (în luna ianuarie 140, iar în luna februarie 200 de decedaţi în lagărele de muncă de pe Canal" (decretul de înfiinţare a unităţilor de muncă specifica scopul internărilor: reeducarea). Comisia a făcut şi propuneri ce vizau eliberarea la termen a celor internaţi, încunoştinţarea deţinuţilor cu privire la termenele internării, precum şi accelerarea verificării situaţiei poliţiştilor şi agenţilor SSI „internaţi de câţiva ani de zile fără a fi fost încă anchetaţi". Se mai propunea înfiinţarea unei comisii medicale permanente care să constate starea de sănătate a internaţilor, cu întocmirea unor fişe medicale individuale, scoaterea din lagărele de la Canal a bătrânilor şi bolnavilor, organizarea unei bune asistenţe medicale şi repartizarea de medicamente, îmbunătăţirea condiţiilor de cazare, reducerea la opt ore a programului de muncă etc. Nimic despre hrana deţinuţilor. Comisia de verificare de la Canal a procedat la punerea în libertate a 3.105 deţinuţi (Galeşu 1.422, Midia 899, Castelu 370, Peninsula 293, UM3 Cernavodă 91, Poarta Albă 30) din cele 13.818 cazuri avute în vedere. În total, comisiile din toată ţara au

---

2-3 chiaburi pentru a teroriza pe ceilalţi ţărani, care a fost pur şi simplu o provocare primejdioasă, a creat o atmosferă de încordare în rândul ţărănimii..." (Liviu Ţăranu, în *AT*, nr. 44-45/2004, p. 183). Unul dintre vizaţi, Teohari Georgescu, în 15 septembrie 1952, făcea precizări: „Numai în 1951, în trei-patru luni au fost arestaţi peste 3.000 de chiaburi care s-au manifestat duşmănos" (Marius Oprea, op.cit., p. 243). Cu un an înainte, în august 1950, şeful Securităţii din Turda pleca de la o şedinţă cu mai-marele regionalei, colonelul Patriciu, având clar precizată misiunea: „Iei câţiva chiaburi, dai cu ei de pământ, pe urmă Miliţia adună chiaburii şi neamurile bandiţilor din Bistra ca să îngroape pe ei şi să le spună că şi ei păţesc la fel...". *A da cu ei de pământ* însemna a-i executa, după care se raporta fuga de sub escortă sau atacul venit din partea victimei. În anii 1949-1950, în regiunea Cluj au avut loc zeci de asemenea cazuri (Octavian Roske, în *AT*, nr. 4/1994, pp. 132-152; Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, în *AIIC*, tom XXXVII/1998, p. 287).

eliberat 6.324 de persoane[44]. În 4 aprilie 1953, era emis Decretul nr. 155 prin care au fost puşi în libertate 2.266 de deţinuţi cu pedepse care nu aveau o *bază politică*, cei mai mulţi de la Poarta Albă (1.582), alţii de la Culmea (316), Columbia (289) şi Penitenciarul Constanţa (79)[45].

În 6 februarie 1953, era emis un ordin MAI care constata că în sistemul penitenciar se folosea bătaia, „procedee (care) nu ne aparţin nouă", şi cerea măsuri în consecinţă[46]. O declaraţie târzie aducea nuanţări şi în privinţa acestei practici de care regimul comunist *era străin* :

> În anul 1952, s-a emis un ordin al ministrului Afacerilor Interne prin care se interzicea ca la anchetă şi, în general, în cadrul ministerului să se mai folosească bătaia ca mijloc de constrângere. Dar pentru cei anchetaţi în cazul Pătrăşcanu tocmai în 1952 s-a dat în mod expres dezlegare şi indicaţia ca să se folosească bătaia cea mai feroce. S-au folosit cele mai diversificate căi şi mijloace de violenţă fizică asupra celor anchetaţi...[47]

În primele luni ale anului 1953 s-a continuat emiterea unor decizii de internare care însumau un număr mult mai mic deţinuţi, dar multe dintre ele prelungeau termenele cu încă 24, 48 sau chiar 60 de luni (altele aveau caracter retroactiv, acoperind perioadele scurse de la arestare – nr. 552-555/1953). Şi a venit şi ziua de 17 iulie 1953, când prin HCM nr. 2404 se decidea încetarea lucrărilor la Canal. Parte dintre ei au fost dirijaţi spre alte lagăre de muncă (Borzeşti, Oneşti, Bicaz), parte mutaţi dintr-o colonie în alta, lucrând la dezafectarea organizărilor de şantier, parte eliberaţi. Alţii, până în mai-iulie 1954, când s-au făcut masive eliberări de internaţi, au lungit lista jertfelor de vieţi pe altarul marelui obiectiv al construcţiei socialismului din România, eşuat lamentabil. Dar reeducarea celor rămaşi prizonieri continua. Cei cu pedepse mari ori încă fără condamnări revin la penitenciarele de executare a pedepsei hotărâte de

---

44. Ion Bălan, în *AT*, nr. 22-23/1999, pp. 185-200.
45. Marian Cojoc, op.cit., pp. 76, 195.
46. Ordinul MAI nr. 005163/6 februarie 1953 : „S-a constatat că în unele penitenciare, lagăre şi colonii de muncă personalul din corpul sergenţilor şi ofiţerilor, precum şi unii comandanţi întrebuinţează bătaia împotriva deţinuţilor şi internaţilor ca mijloc de imprimare a disciplinei în rândul acestora. De asemenea, s-a constatat că unii deţinuţi şi cu diferite munci de răspundere – brigadieri, şefi de detaşamente etc. – sunt încurajaţi şi toleraţi chiar de unele cadre de conducere în a folosi bătaia. Aceste procedee nu ne aparţin nouă, ele nu ajută la reeducarea deţinuţilor. Trebuie înţeles de toţi comandanţii că locurile de detenţie sunt centre de reeducare prin muncă a celor care au încălcat legile RPR, au manifestat acte duşmănoase contra regimului, căutând să lovească în cuceririle poporului muncitor şi să-l împiedice în munca lui paşnică de construire a socialismului" (Radu Ciuceanu, op.cit., pp. 60-61).
47. Declaraţia generalului de Securitate Grigore Răduică, *apud* Teşu Solomovici, *Securitatea şi evreii*, Ziua, Bucureşti, 2003, p. 239.

tribunale sau de „instanţele" Ministerului de Interne, până la prima mare graţiere, aceea din toamna anului 1955.

Privind această etapă a represiunii comuniste din România, mai există o perspectivă care trebuie luată în seamă. Aceea a celui de-al doilea ministru de Interne al epocii Dej, Alexandru Drăghici. În anul 1968, când al doilea dictator, N. Ceauşescu, îşi consolida poziţia şi prin denunţarea unor abuzuri ale predecesorilor şi reabilitarea publică a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, fostul său rival era supus discuţiilor unei comisii de partid.

Acesta îşi autoreleva mai întâi meritul principal: „Dacă a distrus cineva spinarea Gărzii de Fier, eu am făcut acest lucru. Organizaţiile ilegale care se creaseră peste tot au fost distruse, eu am făcut acest lucru. A fost o luptă pe viaţă şi pe moarte. Dacă nu luam măsuri, apoi gaia venea peste noi"[48]. La fel făcea şi înaintaşul său în 1953. Numai că, în 1968, autoapărarea nu venea din genunchi, ci atacând: „Eu înţeleg toată problema aceasta: aţi vrut să mă excludeţi din partid; poftim, excludeţi-mă, dar atunci să excludeţi din partid şi pe aceia care au făcut represiuni în raionul Focşani, pentru că acolo au fost împuşcaţi oameni, au fost împuşcaţi copii..."[49] (responsabilitate directă: N. Ceauşescu, în a doua campanie a colectivizării).

Odată spuse aceste lucruri, putea apoi declara cu conştiinţa datoriei împlinite:

> În privinţa legalităţii am moştenit la Minister o situaţie groaznică. Legalitatea era la pământ. (...) În primul rând, erau sute de mii de oameni arestaţi fără să existe cât de cât o anchetă în cazul lor, fără mandat de arestare. (...) Oamenii aceştia a trebuit să-i punem în libertate. Exista însă aici şi o teamă a aparatului, le era teamă să le dea drumul oamenilor. Îşi spuneau: mai bine să stea la noi aici cum o sta, decât să iasă afară. Am repus legalitatea în picioare... am terminat cu starea aceasta de lucruri neplăcute moştenite, pe care şi Teohari (Georgescu) a patronat-o... i-am raportat şi lui Dej treaba aceasta şi a spus că trebuie clarificat. Asta în 1952-1953. În 1954 am lichidat lagărele de muncă...

Dar a mai spus ceva Alexandru Drăghici atunci când se referea la raporturile dintre Securitate şi Partid: „În primul rând, Securitatea era şi este un instrument al partidului. Ea este obligată să respecte legalitatea, dar legalitatea o întoarcem cum ne convine"[50].

Există, fără îndoială, adevăruri în cele declarate de Drăghici, dar există şi unele doar pe jumătate şi altele escamotate. Autorii mai sus citaţi constatau că „locul unei aşa-zise «dictaturi a Securităţii» a fost preluat treptat de o Securitate ce a slujit tot mai mult instalarea

48. Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op.cit., p. 201.
49. *Ibidem*, p. 229.
50. *Ibidem*, p. 199, 218.

unei „dictaturi de partid”[51]. Dacă până în 1952-1953 *legalitatea era la pământ*, s-a trecut într-o altă epocă în care legalitatea era întoarsă aşa *cum ne convine*. Prin *legalitate*, termen atât de drag lui Alexandru Drăghici, trebuie mai degrabă să înţelegem *legalizare*, o punere în acord a situaţiei de fapt cu norme juridice existente sau care urmau a fi emise. Este ştiut faptul că şedinţele mai mult sau mai puţin secrete urmate de *circulare confidenţiale* şi ordine secrete către cei din subordine caracterizau modul de lucru al partidului şi al organelor de represiune până în 1952-1953, dar emiterea unor acte normative, rămase nepublicate, precum şi transmiterea unor ordine secrete care completau, iar unele chiar contraveneau respectivelor norme etc. au continuat[52].

Şi totuşi, s-a mai întâmplat ceva în legătură cu situaţia internărilor din anul 1952 şi în general cu starea de lucruri din România. Ele au fost făcute cunoscute guvernelor occidentale şi opiniei publice. În chiar ziua de 26 mai 1952, când, la Bucureşti, Gheorghe Gheorghiu-Dej tranşa în favoarea lui lupta cu *deviaţionişti*i, la Washington erau denunţate lumii libere proiectele represive ale regimului comunist din România.

În 19 octombrie 1951, Conferinţa Europei Centrale şi de Est, reprezentând statele europene satelizate de Moscova, a înaintat Organizaţiei Naţiunilor Unite şi guvernului american un raport privitor la situaţia acestora. În secţiunea consacrată României se arăta că dominaţia sovietică agresivă, prin măsurile represive luate, precum întemniţările şi deportările, „nu urmăreşte numai eliminarea temporară a unor indivizi sau facţiuni de opoziţie, ci însăşi frângerea rezistenţei întregii naţiuni şi populaţii, oprimarea prin violenţă a dorinţei lor de a fi liberi şi transformarea lor într-o masă amorfă care ascultă orbeşte ordinele emanate de la Kremlin… Comitetul Naţional Român a accentuat că există perspectiva înspăimântătoare ca populaţia română să nu fie deplasată numai în limitele propriei ţări, ci chiar în vastul imperiu sovietic, unde nenumăraţi alţi români, prizonieri de război, deportaţi civili, minorităţi etnice, prizonieri politici şi alţii, au fost deja înghiţiţi pentru vecie” (pp. 283-285).

---

51. *Ibidem*, p. 41.
52. În cazul Lucreţiu Pătrăşcanu, deşi i se raportase lui Gheorghe Gheorghiu-Dej că probele acuzării lipsesc, acesta a decis: „Ce trebuie să se facă, se face”. Şi s-a făcut. Un alt caz: Iosif Chişinevschi către Alexandru Drăghici (1956): „Voi faceţi şi noi închidem ochii” (execuţii sumare pe străzile Bucureştiului). Drăghici însuşi, agasat, a ordonat (1954): „Terminaţi cu această ruşine!”. Noaptea, într-o pădure, nefericitul a fost împuşcat „în timp ce încerca să fugă de sub escortă”. Procuratura fusese informată (*ibidem*, pp. 179, 215). În 1957, se intra în *legalitate* prin întocmirea retroactivă a sute de acte de deces. În 1967, Securitatea constata că pentru un număr de 1.304 deţinuţi decedaţi nu existau nici un fel de acte înregistrate. Încă nu ştim cum s-a intrat în *legalitate* (Cristian Troncotă, „Colonia de muncă”, p. 176). O serie de asasinate, arestări şi detenţii abuzive sunt recunoscute de şefii sau colegii făptaşilor în aprilie 1968 (Marius Oprea, op.cit., pp. 379-387).

În 26 mai 1952, Comitetul Naţional Român, reprezentat de preşedintele său, Constantin Vişoianu, i-a prezentat preşedintelui SUA Harry Truman un memoriu care făcea cunoscute noile măsuri represive preconizate de regimul de la Bucureşti. Dintre acestea, arestările, deportările şi internările în lagăre de muncă au contribuit la instaurarea unei atmosfere de coşmar, nu doar în marile oraşe, ci în toată ţara. Acelaşi raport a fost prezentat secretarului general al ONU şi guvernelor din lumea liberă.

La doar două zile după primirea memoriului, preşedintele Harry Truman a reacţionat printr-o declaraţie în care şi-a exprimat compasiunea pentru poporul român şi speranţa în redobândirea libertăţii („Veţi supravieţui ca ţară liberă!"). În 29 mai 1952, ziarul *New York Times*, prezentând declaraţia preşedintelui SUA, informa şi despre datele conţinute în memoriul amintit. Se vorbea despre categoriile de populaţie ce alcătuiau cele 20.000 de persoane deportate din Bucureşti, aceştia fiind „doar o parte a planului de exilare a 200.000 de persoane pe care-l are pregătit regimul dominat de ruşi în România"[53].

În 31 mai 1952, Gheorghiu-Dej făcea cunoscut membrilor Biroului Politic al PMR conţinutul notei prin care Legaţia română de la Washington relata despre intervenţia publică a preşedintelui american şi propunea un protest oficial. Dej respingea ideea protestului oficial şi propunea în locul acestuia „un articol bătăios/ţeapăn" în presă, în care „să demascăm politica lui Truman şi trumanilor de a se amesteca în treburile interne..."[54].

Pentru moment, s-a înteţit campania propagandistică împotriva imperialismului şi s-a continuat campania de represiune împotriva poporului român. În vara anului 1952, când valurile de arestări ating cote asemănătoare celor din anii 1948-1949, era emisă o altă HCM, nr. 1554/22 august 1952, referitoare la internările în colonii de muncă, având prevederi suplimentare faţă de Decretul nr. 6/1950 de înfiinţare a unităţilor de muncă. Se reglementa şi regimul domiciliului obligatoriu şi erau înfiinţate batalioane de muncă. Faţă de decretul din 1950, acum justificarea înfiinţării coloniilor de muncă nu mai era reeducarea celor internaţi, ci tocmai un răspuns la „rezistenţa tot mai activă a elementelor duşmănoase", curăţarea „centrelor vitale ale ţării de elementele duşmănoase" şi mai eficienta supraveghere a acestora. Au fost deja menţionate suficiente probe de continuitate a politicii represive de dinainte de momentul mai 1952. Internările făcute pe baza deciziilor emise în anul 1953 aveau, multe din ele, înscrise termene de 48 sau 60 de luni, perspectiva fiind asigurată. Instanţele judecătoreşti emiteau sentinţe în continuare, nu însă la parametrii

53. Mircea Ciobanu, *Regele Mihai şi exilul românesc*, Princeps, Iaşi, 1994, pp. 308-310.
54. Mircea Stănescu, op.cit., pp. 154-155.

cantitativi de dinainte. Rezistenţa armată din munţi se reducea acum doar la câteva nuclee, împotriva cărora se pregăteau ultimele asalturi.

Dar au venit şi alte vremuri când, într-o altă conjunctură internaţională, RPR îşi dorea să fie acceptată în ONU (25 septembrie 1954, cererea României de obţinere a statutului de membru ONU/ 14 decembrie 1955, primirea), iar la Moscova se înregistra începutul unui alt curs. Începea, pe plan mondial, o altă epocă, aceea a „destinderii relative”[55].

HCM nr. 337/11 martie 1954 desfiinţa coloniile de muncă şi punea în libertate internaţii *reeducaţi*, dar „acelor elemente care, la expirarea pedepsei în închisori sau lagăre, dovedesc că nu s-au reeducat şi prezintă pericol deosebit pentru Securitatea statului”, urmau să li se stabilească DO pe termene între şase luni şi cinci ani[56].

În iunie 1954, Alexandru Drăghici propunea guvernului un proiect de hotărâre privind eliberarea unor deţinuţi de la Sighet şi ridicarea regimului de DO pentru alţii care nu contraveneau *intereselor securităţii statului*. Decizia de eliberare a acestora a fost luată numai după un an (HCM nr. 1199/25 iunie 1955)[57]. La trei luni de la eliberarea unora dintre demnitarii şi clerici catolici, era emis Decretul nr. 421/24 septembrie 1955 al MAN privind graţierea şi amnistierea unor infracţiuni. Acest decret, prin care au fost graţiaţi şi amnistiaţi mai mult de 10.000 de întemniţaţi, a însemnat punctul de maximă relaxare în privinţa regimului represiv/penitenciar din RPR[58].

---

55. Liviu C. Ţîrău, op.cit., pp. 363 şi urm.
56. Radu Ciuceanu, op.cit., pp. 53, 59, n. 55.
57. Petre Niţu, în *AT*, nr. 44-45/2004, pp. 189-201.
58. „Art. 1. Se graţiază în întregime cei condamnaţi la pedepse privative de libertate până la zece ani inclusiv, pentru săvârşirea de crime de război, împotriva păcii şi umanităţii, prevăzute de Legea nr. 312/1945, Legea nr. 291/1947 şi Decretul nr. 207/1948. Cei condamnaţi la pedepse mai mari de zece ani se graţiază în întregime dacă au participat la războiul antihitlerist în zona de operaţii. De asemenea, se graţiază în întregime cei condamnaţi la pedepse mai mari de zece ani dacă nu au săvârşit din proprie iniţiativă omoruri. Art. 2. Celor condamnaţi pentru infracţiunile prevăzute de art. 1, alin. 1, la pedepse mai mari de zece ani li se reduc pedepsele la jumătate. Art. 3. Cei care au fost membri ai guvernelor fasciste în perioada de la 6 septembrie 1940 la 23 August 1944 nu beneficiază de prevederile art. 1 şi 2 din prezentul decret. Art. 4. Se graţiază în întregime cei condamnaţi la pedepse privative de libertate până la cinci ani inclusiv, pentru infracţiunile contra statului, prevăzute de art. 184-196 inclusiv, Cod penal; art. 198-203 inclusiv, Cod penal; art. 207-227 inclusiv, Cod penal; art. 229-235 inclusiv, Cod penal; art. 258-262 inclusiv, Cod penal; art. 320-326 inclusiv, Cod penal; art. 300 şi 331, Cod penal. În cauzele în curs de judecată privitoare la infracţiunile prevăzute în aliniatul precedent, săvârşite până la data prezentului decret, instanţele vor dispune neexecutarea sentinţei în cazul când vor aplica pedepse până la cinci ani privaţiune de libertate. Art. 5. Se graţiază în

După numai un an, în contextul izbucnirii revoluţiei din Ungaria, Securitatea, Procuratura, Justiţia şi penitenciarele se aflau în stare de alertă. Arestări, condamnări, internări în închisori de ordinul miilor, multe dintre *elementele ostile* fiind arestate pentru a doua sau chiar a treia oară, intelectuali, studenţi, muncitori, ţărani. În ceea ce-i priveşte pe ultimii, majoritatea au fost opozanţii celei de-a doua mari campanii de colectivizare[59].

În 25 iulie 1958, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în condiţiile plecării trupelor sovietice din România, anunţa de fapt trecerea la cea de-a doua etapă de dură represiune:

> Succesele istorice obţinute de poporul nostru pe toate tărâmurile vieţii sociale – în economie, cultură, viaţă de stat – demonstrează întregii lumi că regimul nostru de democraţie populară este un regim care-şi soarbe puterea din lupta şi munca plină de avânt a maselor, din sprijinul unanim al întregului popor, din elanul nesecat cu care lucrează oamenii muncii pentru construirea vieţii noi. Totodată, nu trebuie să uităm că există în ţara noastră epave jalnice ale vechilor clase exploatatoare, rămăşiţe ale fostelor grupări reacţionare şi fasciste, care se leagănă şi acum în speranţa că mersul istoriei ar putea fi întors şi că România ar putea să fie readusă în starea de robie şi înapoiere pe care a cunoscut-o în vremea regimului burghezo-moşieresc. Să fie siguri toţi aceşti strigoi jalnici ai trecutului, toţi cei pe care poporul nostru i-a aruncat în lada de gunoi a istoriei, că visurile lor vor rămâne şi pe viitor deşarte şi că mâna poporului muncitor şi a statului său democrat-popular nu va şovăi nici pe viitor, lovind fără cruţare în toţi cei ce atentează împotriva cuceririlor revoluţionare ale poporului. Cât priveşte speranţele pe care aceste epave le pun în sprijinul cercurilor reacţionare străine, orice încercare a acestora de a se amesteca în treburile interne ale ţărilor socialiste va primi şi pe viitor o ripostă nimicitoare[60].

întregime, indiferent de durata pedepsei, cei care, săvârşind infracţiunile prevăzute la art. 4, erau la data comiterii faptelor cetăţeni străini. Art. 6. Se amnistiază infracţiunile prevăzute de art. 197 Cod penal, art. 267 şi 268 Cod penal, art. 315-319 inclusiv, Cod penal, art. 327 Cod penal, art. 327 bis Cod penal, art. 328 şi 329 Cod penal, art. 332 Cod penal, art. 335 şi 336 Cod penal şi cele prevăzute de Legea nr. 91/1946, de Legea nr. 190/1947, de Decretul nr. 163/1950, de Decretul nr. 205/1954 şi de Legile nr. 284/1947 şi nr. 285/1947. Art. 7. Favorizatorii, tăinuitorii, precum şi toţi ceilalţi participanţi, inclusiv cei care au omis a denunţa, beneficiază de prevederile prezentului decret în aceeaşi măsură ca şi autorii. Art. 8. În aplicarea prezentului decret pedeapsa muncă silnică pe viaţă va fi socotită douăzeci şi cinci de ani. Art. 9. Se abrogă Legea nr. 291/1947, completată prin Decretul nr. 207/1948 cu modificările ulterioare." (BO, nr. 27/24 septembrie 1955). Decizia MI nr. 6200/20 decembrie 1955 anula restricţiile domiciliare pentru deportaţi.

59. În perioada 1956 – august 1959, din rândurile ţărănimii au fost arestate 5.341 de persoane, din care fuseseră condamnate 3.686 şi se mai aflau în prevenţie 1.655 (Octavian Roske, Dan Cătănuş, în *AT*, nr. 21/1998, p. 216).
60. Ioan Scurtu, *România. Retragerea trupelor sovietice, 1958*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, pp. 359-360; Dennis Deletant, op.cit., p. 211.

Are loc reintroducerea pedepselor administrative/internărilor în lagăre de muncă pe o durată de la 24 la 72 de luni, prin Decretul-lege nr. 89/17 februarie 1958 al PMAN (HCM nr. 282/5 martie 1958), pentru „persoanele care prin faptele sau manifestările lor primejduiesc sau încearcă să primejduiască ordinea în stat, dacă acestea nu constituie infracţiuni". Aceste persoane erau foştii legionari cu funcţii, cei ce după detenţii nu s-au reeducat, precum şi altele care *primejduiesc*... Au fost internate (formularea oficială folosită era: *fixare a locului de muncă*) în lagărele de muncă din zona Dunării, Ostrov, Salcia (6.000), Stoeneşti (2.000 de studenţi + 1400 de ţărani), Giurgeni, Periprava ş.a. 3.658 de persoane care au instigat şi au participat la răzmeriţe, 545 ce la eliberarea din detenţie nu erau reeducate, 417 foşti legionari periculoşi pentru Securitatea statului[61]. O estimare globală: 60.000 de deţinuţi[62]. Semnificativă este şi emiterea Decretului nr. 318/21 iulie 1958, care extindea sfera infracţiunilor pasibile de pedeapsa cu moartea.

La Gherla, după statisticile penitenciarului, numărul încarceraţilor politici a cunoscut următoarea evoluţie: decembrie 1955 – 428; iulie 1956 – 842; decembrie 1956 – 1.255; iulie 1957 – 1.622; decembrie 1957 – 2.253; iulie 1958 – 2.852; decembrie 1958 – 3.317; iulie 1959 – 4.466; decembrie 1959 – 2.525 (doar în august 1959 plecau la muncă cca 1.000 de deţinuţi); iulie 1960 – 2.461; decembrie 1960 – 2.480; iulie 1961 – 2.552; decembrie 1961 – 2.914; iulie 1962 – 2.983; decembrie 1962 – 2.630; iulie 1963 – 2.545; decembrie 1963 – 2.039; iulie 1964 – 858; decembrie 1964 – 608 deţinuţi de drept comun.

Această evoluţie de la Gherla este în acord cu situaţia generală din penitenciarele din România acelor ani. Cifrele însă nu pot spune totul despre epocă. Memorialiştii evocă reîntoarcerea la regimul de la începutul anilor '50 sub toate aspectele – supraaglomerarea celulelor, hrana sub orice critică, violenţa tratamentului gardienilor, duritatea pedepselor etc. Consecinţa tragică este marele număr de morţi înregistraţi, cu momentul de vârf în anii 1959-1960.

Şi mai trebuie adăugat ceva: reluarea *reeducării*. Dar într-o cu totul altă manieră decât ceea ce s-a întâmplat în 1950-1951. Menţinându-se presiunea asupra deţinuţilor, treptat regimul penitenciar devine mai puţin aspru, se îmbunătăţeşte hrana, se moderează regimul pedepselor, în paralel cu introducerea programelor culturale şi de propagandă politico-ideologică. „Caracteristice acestei reeducări nu mai sunt bătaia şi tortura, ci presiunile exercitate asupra deţinuţilor, combinate cu promisiuni de eliberare din detenţie. (...) Ceea ce interesează de această dată nu mai este convertirea totală a deţinuţilor,

61. Cristian Troncotă, „Colonia de muncă", pp. 171-172.
62. Dennis Deletant, op.cit., pp. 212-213.

ci anihilarea lor ca opozanţi…”[63]. Câteva mărturii de la Gherla sunt edificatoare:

> Ne aflam deja în 1962, s-a început reeducarea, nu în stil Piteşti, mai discretă. S-a recurs la o altă stratagemă: deţinuţii au fost împărţiţi în grupe de câte 100 de persoane şi o dată pe săptămână, între orele 17 şi 19, trebuia să participăm la o activitate de club. Un deţinut primea o carte, trebuia să o citească, să îi facă recenzia, să o prezinte celorlalţi şi obligatoriu restul timpului trebuia afectat discuţiilor. Majoritatea participanţilor dormitau… Alegerea cărţilor puse în discuţie nu ne aparţinea… Calitatea şi cantitatea hranei s-au îmbunătăţit treptat; în anul 1963 aveam deja parte de două feluri de mâncare la prânz. (…) După anul 1962, trebuia să fi comis un delict deosebit de grav ca să mai ajungi la izolare. S-a intrat de fapt în legalitate, o legalitate dirijată de la centru…[64]

Din 1962 a avut loc o ameliorare a condiţiilor penitenciare şi au început o serie de graţieri de pedepse în baza unor decrete precum: DL 322/1959, DL 441/1959, D. 79/24 februarie 1960 (820 de graţiaţi), D. 454/1961, D. 294/18 aprilie 1962, D. 295/21 aprilie 1962 (773 de graţiaţi), D. 772/27 septembrie 1962 (1.462 de graţiaţi), al CS, D. 5/3 ianuarie 1963 (2.543 de graţiaţi)[65].

În anul 1964, în virtutea Decretelor nr. 176/9 aprilie 1964, nr. 310/16 iunie 1964 şi nr. 411/24 iulie 1964, au fost eliberaţi ultimii deţinuţii politici din România[66]. La eliberare trebuia semnată o declaraţie:

> Subsemnatul… La punerea mea în libertate din P. …, am luat la cunoştinţă de faptul că nu am voie să divulg nimic din cele văzute şi auzite de mine în legătură cu locurile de detenţie prin care am trecut. De asemenea, nu voi divulga nimic referitor la organizarea şi ordinea interioară ale închisorii şi asupra regimului aplicat. Nu voi comunica nimic scris sau verbal rudelor sau altor persoane despre deţinuţii rămaşi în locurile de detenţie.

---

63. Mircea Stănescu, „Istorie şi memorie a reeducării”, în *Experimentul Piteşti*, Fundaţia Culturală Memoria, Piteşti, 2003, p. 101.
64. Alexandru Maier, *Am fost medic la Gherla*, Mentor, Târgu-Mureş, 1998, pp. 236-237, 240, 263-264.
65. Eliberări de deţinuţi s-au făcut şi prin ordine ale MAI. Exemplu: Ordinul E/10.102/6 aprilie 1958, prin care erau puşi în libertate 305 ţărani ostili colectivizării, din cca 70 de sate ale regiunilor Bucureşti, Piteşti, Ploieşti, internaţi pe 48/60 de luni (DL 89/17 februarie 1958 – Ion Bălan, Octavian Roske, în *AT*, nr. 11-12/1996, pp. 151-164, nr. 15-16/1997, pp. 158-171, nr. 17/1997, pp. 174-188). Eliberări: din Berceni, Comani şi Drăgăneşti-Olt câte şase, din Vâlcele şapte, din Mozăceni şi Negreni câte opt, din Mărunţei şi Mărceşti câte nouă, din Morteni 11, din Răscăeţi 13, din Petreşti 14, din Bălăneşti 17, din Izvoarele 18, din Dobroteşti 24, din Tătăreştii de Sus 25. Prin D. 522/22 octombrie 1957, au fost graţiaţi o parte din foştii prizonieri din URSS, internaţi la Gherla (3 decembrie 1955). Prin D. 403 şi 484/1957, au fost graţiaţi torţionarii de la colonia Salcia.
66. Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op.cit., pp. 44-45.

În cazul că nu voi respecta cele arătate mai sus, am luat cunoştinţă de faptul că sunt pasibil a suporta rigorile legilor RPR.

Începea o nouă epocă, în care socialismul a devenit biruitor, aşa încât nu mai existau infracţiuni politice/contrarevoluţionare (acestea erau travestite în delicte de drept comun), ci doar cazuri de propagandă, uneltire sau trădare faţă de orânduirea socialistă, pedepsite cu închisoarea sau cu internarea în spitale psihiatrice, nelipsind nici situaţiile de lichidare fizică a opozanţilor[67].

Anexa I

O dimensionare mai precisă a fenomenului detenţiei în penitenciare şi al internărilor în lagăre de muncă (penitenciare + aresturi ale MAI şi ale Securităţii + lagăre de muncă), precum şi a deceselor survenite nu este posibilă din păcate nici astăzi, în ciuda numeroaselor abordări ale temei. Principala dificultate constă în faptul că puţinele documente statistice folosite de diverşi autori nu sunt publicate integral pentru a permite înţelegerea perspectivei din care au fost elaborate. Unele dintre ele au în vedere arestările, altele condamnările de către instanţe judecătoreşti, iar altele internările administrative ordonate de Securitate şi de MAI. Altele se referă la segmente cronologice mai largi sau mai restrânse, cuprinzând cifre privitoare la deţinuţi de diferite categorii. Această realitate poate fi constatată din parcurgerea datelor de mai jos. Publicarea integrală a acestor date şi a altora va oferi apoi şi posibilitatea testării gradului de verosimilitate al respectivelor documente.

I. Pentru început, vom lua în discuţie un document provenit din arhivele Securităţii: „Situaţia nominală privind persoanele arestate în perioada 23 august 1944 – 31 decembrie 1967, pentru infracţiuni contra securităţii statului, care au decedat în faza de urmărire penală, în timpul executării pedepsei, sau au fost condamnate la moarte şi executate". Acest document a fost publicat de Ion Bălan (în *AT*, nr. 11-12/1996, pp. 191-220, nr. 15-16/1997, pp. 221-240, nr. 19-20/1998, pp. 245-254, şi nr. 28-29/2000, pp. 235-254). Aflat în copie xerox şi la Memorialul Sighet (mulţumiri soţilor Andrea Dobeş şi Robert Fürtös pentru bunăvoinţa cu care ni l-au oferit pentru studiu), remarcăm că este vorba de un exemplar de lucru al Serviciului de Evidenţă

67. Alexandru Drăghici: „Când am plecat (24 iulie 1965) de la Ministerul de Interne, am predat în cont la Banca de Stat 6.250.000 de dolari de la aceştia care plecau afară şi plăteau în valută" (Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op.cit., I, pp. 197-198).

al Securităţii, care cuprinde doar anii 1945-1958. Nu ştim cum arăta forma definitivă, destinată, foarte probabil, conducerii PCR. În continuare, câteva probe privind credibilitatea documentului. Sunt înscrise 1.091 de nume de decedaţi între anii menţionaţi. Cunoscând astăzi, nominal, un număr, pe care-l apreciem ca minimal, al decedaţilor din patru închisori – 622 (?) la Gherla (1946-1964), 437 (?) la Aiud (1947-1964 – 437 de decedaţi identificaţi nominal la Primăria Aiud de Ramona Şandru, în lucrarea de licenţă de la Facultatea de Istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca), 166 (?) la Făgăraş (1950-1960) şi 53 la Sighet (1950-1955) – pentru perioada 1945-1958, am încercat să verificăm câţi din cei înscrişi în listele noastre se regăsesc în situaţia Securităţii. Astfel, pentru intervalul 1945-1958, la Gherla, din 372 de decedaţi, regăsim 95; la Aiud, din 312 decedaţi, regăsim 127; la Făgăraş, din 101 decedaţi, regăsim 23; iar la Sighet, din 53 de decedaţi, regăsim şase. Adăugăm calculului o listă de 63 de decedaţi la colonia Salcia[68], din care nu regăsim nici unul. Dl Mirel Stănescu a obţinut, pentru patru colonii de muncă de la Canal, o listă totalizând 839 de morţi (Capu Midia: 1951-1953 – 167 de morţi; Peninsula: 1950, 1952-1954 – 57 de morţi; Culmea: 1952-1953 – 167 de morţi, Poarta Albă: 1950-1953 – 448 de morţi[69]. Nefiind publicată această listă, am încercat să identificăm în situaţia Securităţii câţi dintre decedaţi au fost de la cele patru colonii de muncă. A rezultat un număr de aproximativ 130-140 de decedaţi din cei 839 identificaţi în cercetarea amintită. Recapitulând cifrele: 372 (95) + 312 (127) + 101 (23) + 53 (6) + 63 (0) + 839 (140) = 1.740 (391). De aici rezultă că din 1.740 de decedaţi identificaţi nominal până acum în registrele primăriilor din aceste localităţi, cifră pe care din multe motive o apreciem ca minimală, doar 391 erau înscrişi şi în lista Securităţii (= 22,47%).

Pentru închisoarea Aiud există şi o altă estimare[70] privind numărul morţilor din anii 1947-1952, şi anume 270 de decese, din care 110 în anii 1947-1949, cifre pe care le apreciem ca fiind mai aproape de realitate. Marius Cristea, muzeograf (Alba Iulia), a identificat peste 700 de nume. Un alt memorialist susţine cifra de 625 de morţi *de foame*, la Aiud, numai între septembrie 1949 şi august 1950[71].

La colonia Poarta Albă a funcţionat un spital-penitenciar deservit de medici deţinuţi care ar fi ştiut de circa 1.200 de morţi între 1949 şi 1952[72].

---

68. Monica Grigore, Oana Ionel, op.cit., pp. 108-124.
69. Sabin Ivan, în *Memoria*, nr. 33/2000, p. 50, A. Brişcă, în *AT*, nr. 22-23/1999, p. 65.
70. Ion Constantinescu-Mărăcineanu, în *Memoria*, nr. 43/2003, p. 29.
71. Grigore Caraza, *Aiud însângerat*, Vremea XXI, Bucureşti, 2004, p. 55.
72. D. Iamandi şi C. Ticu Dumitrescu, în *Arhivele Securităţii*, vol. I, p. 251.

O altă cercetare, făcută la primăriile de la Poarta Albă, Ovidiu, Lumina (Valea Neagră), Năvodari (Midia şi Peninsula), Cernavodă, Medgidia şi Constanţa, permite o estimare de ordinul a câteva mii de morţi din rândul deţinuţilor survenite în intervalul 1949-1953[73]. La Primăria Poarta Albă sunt înregistraţi 30 de morţi în 1949, 28 în 1950, 81 în 1951, 217 în 1952, 312 în 1953; la Primăria Năvodari (Midia şi Peninsula): 14 în 1949, 25 în 1950, 64 în 1951, 130 în 1952, 141 în 1953; la Primăria Cernavodă: 101 în 1949, 131 în 1950, 137 în 1951, 200 în 1952, 260 în 1953; la Primăria Medgidia: 121 în 1949, 129 în 1950, 174 în 1951, 207 în 1952, 216 în 1953; la Primăria Constanţa: 271 în 1949, 1.022 în 1950, 1.111 în 1951, 1.223 în 1952, 1061 în 1953. Pentru colonia Ovidiu (Canara) sunt înregistrate 167 de decese, iar pentru Lumina (Valea Neagră) 57 de decese, pentru aceeaşi perioadă – 1950-1953[74]. O continuare a cercetărilor pentru anii 1954-1956 ar putea aduce estimări necesare în privinţa deceselor din rândul localnicilor (pentru anii 1948-1949 şi 1956-1956), astfel încât cifrele de peste respectiva medie să fie atribuite coloniilor de deţinuţi.

După o statistică a Securităţii, în cursul anului 1952 mortalitatea deţinuţilor din coloniile de muncă de la Canal cunoştea o medie de aproximativ 30 de decese pe lună[75]. Raportul comisiei de verificare a internaţilor din CM de la Canal susţinea că în ianuarie-februarie 1953 au murit 340 de deţinuţi[76]. Dacă luăm în calcul cei doi indicatori de mai sus, ar rezulta un număr de 360 de decedaţi în 1952 şi de 340 în ianuarie-februarie 1953, deci 700 de decedaţi doar pe acel segment cronologic.

Un „Tabel nominal cu deţinuţii decedaţi în cursul lunii ianuarie 1953", întocmit de Centrul de Coordonare Constanţa, consemna că, din 133 de decese, 16 au fost provocate de caşexie, 34 de distrofie gravă gradul III, iar 27 de sindrom carenţial[77]. Condiţiile extrem de grele de muncă, o alimentaţie cu totul insuficientă, o asistenţă medicală deficitară, atunci când nu lipsea complet, tratamentul brutal aplicat deţinuţilor, toate asociate cu climatul aspru al regiunii, au contribuit la extenuarea fizică, la bolile şi decesele numeroase. După informaţiile noastre, principalele cauze ale deceselor din cele patru închisori mai sus amintite au fost: TBC pulmonar/renal, miocardita, insuficienţa cardiacă/hepatică/renală, cancerul gastric/renal/ciroza hepatică, caşexia,

73. Marian Cojoc, op.cit., pp. 90-94.
74. *Ibidem*, pp. 92-93.
75. Marius Oprea, în *Experimentul...*, p. 154.
76. Ion Bălan, în *AT*, nr. 22-23/1999, p. 198 – 140 decedaţi în ianuarie şi 200 în februarie 1953; Marian Cojoc, op.cit., p. 90 – în februarie 1953, 128 de deţinuţi decedaţi; Marius Oprea, în *Experimentul...*, p. 154 – în ianuarie 1953, 134 decedaţi.
77. Radu Ciuceanu, op.cit., p. 22, n. 14.

de multe ori asociate. Majoritatea derivate, cum am spus mai sus, din regimul de detenţie: subalimentaţia cronică, frigul şi umezeala, asistenţa medicală deficitară, normele de muncă epuizante, violenţele la care erau supuşi de către gardieni, regimul inuman al pedepselor.

Un alt document al Securităţii consemna: „Pentru un număr de 1.304 deţinuţi decedaţi, nu s-au întocmit acte, *decesele nefiind înregistrate în nici o evidenţă, nici la Consiliile Populare*"[78] (s.n.).

Dar să revenim la documentul iniţial adus în discuţie, privind numărul de decedaţi din perioada 1945-1958. Profesorului Dennis Deletant i-au fost comunicate de Serviciul „C" MAI cifre privind decesele survenite între 1945 şi 1964[79]: morţi în detenţie – 3.847, din care: în timpul cercetărilor (I) – 203; în timpul executării pedepsei (II) – 2.851; condamnaţi la moarte şi executaţi (III) – 137; în lagărele de muncă – 656. Presupunând că aceste cifre le includ şi pe acelea din intervalul 1945-1958 (publicate de I. Bălan), ar rezulta pentru intervalul 1959-1964 un număr de 2.756 (3.847 – 1.091) de decedaţi în detenţie.

Am văzut câtă credibilitate poate fi acordată cifrei de „1.091 de decedaţi" din perioada 1945-1958.

În coloniile de muncă – 656 de decedaţi[80]. Dar numai în patru dintre ele au murit cel puţin 839 de persoane (după Mirel Stănescu), câteva mii după cercetarea lui Marian Cojoc.

Există şi alte probe. Au fost publicate[81] liste de persoane decedate între 1949 şi 1955: la P. Jilava – 19 (*1*) condamnaţi la moarte şi executaţi (17 din „grupul Ţurcanu"); la Canal – 24 de decedaţi (*2*); la Galaţi – 15 decedaţi (*2*); la Cluj – 13 decedaţi (*12*); la Timişoara – 25 de decedaţi (*18*); la Piteşti – 16 decedaţi (*16*). Cifrele cursive indică regăsirea deceselor în statistica din 1968. Surprinzător de mare este numărul de la ultimele trei penitenciare. „Situaţia" din 1968 înscria numele lor la categoria celor decedaţi „în timpul executării pedepsei". De fapt, acolo Securitatea a comis asasinate în anii 1949 (şapte cazuri, Timişoara, *decedaţi* în 2 august 1949) şi 1950 (13 la Cluj, 17 la Timişoara, 16 la Piteşti, toţi *decedaţi* în grupuri, în 10 martie, 13 martie, 20 martie, 23 martie, 2 aprilie, 3 aprilie şi 5 aprilie 1950, unii la aceeaşi oră). Toţi aceştia erau *contrarevoluţionari* implicaţi în rezistenţa armată anticomunistă, condamnaţi pe termene de la 15 ani până la detenţia pe viaţă şi trimişi în diferite penitenciare pentru executarea pedepsei. Din ordin, au fost apoi livraţi Securităţii şi împuşcaţi. Certificatele de deces, întocmite în 1957, înscriau drept cauze ale acestor *decese naturale* – „insuficienţă circulatorie, miocardită etc.". Considerăm că există informaţii care să susţină existenţa altor zeci de asasinate

78. Marius Cojoc, op.cit., p. 94; Dennis Deletant, op.cit., p. 167.
79. *Ibidem*, pp. 105, 116, n. 47.
80. Cristian Troncotă, „Colonia de muncă", p. 176.
81. Ion Bălan, în *AT*, nr. 4/1995, pp. 221-232.

individuale comise doar în aria de autoritate a Direcţiei de Securitate Cluj. Ele erau raportate de regulă ca tentative de fugă de sub escortă/atac asupra agenţilor. Şi aceasta atunci când au fost raportate… Cercetări atente vor aduce şi alte probe ale crimelor, multe altele rămânând necunoscute. De ce? Deoarece, în cazul acestor asasinate, sunt cunoscute documente precum ordinul către penitenciare de predare către Securitate a unor deţinuţi, acte de predare-primire, dar nu vom şti care a fost conţinutul ordinului verbal/secret dat celor ce i-au preluat decât reuşind să aflăm ce s-a întâmplat cu respectivii deţinuţi.

După studierea registrelor speciale de decese (altele decât cele comune ale primăriilor) se poate susţine că doar în iulie-august 1957 au fost completate actele de deces ale celor care au murit la Sighet, Timişoara, Cluj, Piteşti. Pentru cei de la Cluj, având înscrisă specificarea „deces natural", cu o altă caligrafie şi altă cerneală, a fost consemnată şi cauza medicală a morţii (*TBC*, *insuficienţă cardiacă*, *pneumonie*). Tot atunci au fost înregistrate civil decesele foştilor miniştri ai României, ale episcopilor şi preoţilor catolici morţi la Sighet între 1950 şi 1955[82]. Moartea la Sighet a marilor personalităţi politice şi ecleziastice avea să fie cunoscută lumii abia în anul 1955. Legaţia SUA din Bucureşti transmitea, în 26 iulie 1955, la Washington informaţii primite din diferite surse. În 21 octombrie 1955, ziarul *The New York Times* publica ştirea morţii lui Iuliu Maniu (5 februarie 1953), iar *Journal de Genève*, în 22 noiembrie 1955, îi omagia postum pe liderii celor două mari politice[83]. De la Bucureşti, anunţul deceselor era făcut, într-un interviu, de… Gheorghe Tătărescu, şi el fost preşedinte al Consiliului de Miniştri şi deţinut la Sighet.

Din studierea fişelor matricole penale din ACIMS se poate constata şi o altă practică frecvent întâlnită: anunţarea familiilor celor decedaţi se făcea doar după primirea unei aprobări superioare. Un exemplu: fostul secretar al CC al PMR, Vasile Luca, decedat în P. Aiud în 27 iulie 1963, înregistrat la Primăria Aiud (cu nr. 1165/30 iulie 1963). Penitenciarul Aiud cere, în 7 august 1963, aprobarea comunicării decesului şi primeşte „ordin să nu se comunice familiei decesul". După graţierile din 1964, în 14 septembrie 1964, familia solicita relaţii asupra situaţiei lui Vasile Luca, iar în 29 septembrie 1964 se primea aprobarea comunicării decesului, în aceeaşi zi fiind expediată adresa oficială a penitenciarului.

Aceste consemnări privind comunicarea decesului deţinutului pot fi întâlnite pe fişele din ultimii ani dinainte de 1964. Pentru începutul anilor '50, multe asemenea fişe erau completate sumar şi retroactiv.

---

82. Ioan Ciupea, *I diritti del'uomo e il regime penitenziario in Romania negli anni '50*, pp. 98-111, 271-280.
83. Liviu Ţârău, „Iuliu Maniu şi Constantin I.C. Brătianu comemoraţi la Istanbul, în ianuarie 1956", în *AIIC*, tom XXXIX, 2001, pp. 354-370.

Pe unele dintre ele găsim consemnarea : „după tabelul decedaţilor de la penitenciarul X" sau „după tabelul de la DGP". Deci au existat asemenea tabele. Nici azi, în 2005, situaţia lor nu este cunoscută.

După părerea noastră, în penitenciare, lagăre de muncă şi aresturi ale Securităţii şi Miliţiei au murit, în perioada 1945-1964, aproximativ 15-20.000 de deţinuţi, din care majoritatea politici. Acestei cifre i se adaugă numărul celor morţi în deportările interne şi externe.

II. Privitor la dimensiunile reale ale detenţiei în sistemul penitenciar din România, bibliografia consultată aduce în discuţie următoarele date :

– decembrie 1944 – ianuarie 1945, circa 80.000 de germani deportaţi în URSS (1/5 dintre ei nu s-au mai întors)[84] ;
– 1944-1949, condamnaţi şi internaţi administrativ – 12.915 ; în 1949 : arestaţi 8.539 ; în 1951 – 19.236 ; în 1952 – 24.826[85] ;
– 1948-1953, arestaţi : 60.428[86] ;
– 1949, total arestări în toată ţara : 23.597, din care : 4.755 legionari, 4.541 din organizaţii subversive, 575 crime de război, 3.125 frontieriști, 429 tentative de sabotaj, 2.633 instigatori, 1.807 membri marcanţi ai PNŢ, 5.732 diverşi[87] ;
– în primăvara anului 1950, numărul cererilor de emigrare ale evreilor : cca 220.000[88] ;
– 23-24 ianuarie 1950, plenara CC de persoane considerate a fi PMR – excluderea a 192.000 de elemente exploatatoare şi dușmănoase, din care multe au fost întemniţate ;
– 1951-1952, ţărani arestaţi : 34.738, din care 22.008 chiaburi, 7.226 ţărani mijlocaşi şi 5.504 ţărani săraci[89] ;
– până în 1952, arestaţi peste 80.000 de ţărani, din care 30.000 condamnaţi în procese publice[90] ;
– 1951-1953, ţărani arestaţi : 89.000[91] ;
– deţinuţi „forţă de muncă pentru completarea efectivelor muncitoreşti/efective MAI" la Canal : 6.400/1 septembrie 1949, 7.721/30 septembrie 1950, 15.609/1 septembrie 1951, 15.332/17 iunie 1952,

84. *CNC*, Gheorghe Onişoru, în *Addenda,* pp. 731-732.
85. Statistică a Securităţii, 1968, *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda*, p. 763.
86. Dennis Deletant, op.cit., p. 102.
87. F. Pintilie, în *Analele Sighet*, 6, p. 325.
88. Robert Levy, op.cit., pp. 152, 283-284, n. 77.
89. Raport MI, 1 decembrie 1961, *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda*, p. 763 ; Raport al Securităţii, 1953 ; Dennis Deletant, op.cit., p. 109 ; Octavian Roske, *Mecanisme...*, I, p. 12 ; Dan Cătănuş, Octavian Roske, op.cit., pp. 413-419 ; Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Ţărănimea şi puterea*, Polirom, Iaşi, 2005, p. 37, n. 2.
90. Gheorghe-Dej, 1961 ; Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, op.cit., pp. 21, 37, n. 2 ; Dan Cătănuş, Octavian Roske, op.cit., p. 59.
91. Nicolae Ceauşescu, 1961 ; Octavian Roske, op.cit., I, p. 12 ; Dan Cătănuş, Ooctavian Roske, op.cit., p. 59.

17.837/iulie 1952, 22.442/august 1952, 22.877/octombrie 1952, 20.768/noiembrie 1952, 18.000/decembrie 1952 (total Canal : 30.500), 15.664/10 februarie 1953 (total muncitori Canal : 29.634), 20.193/aprilie 1953, 17.014/iunie 1953, 14.244/iulie 1953. Procentual, deţinuţii de la Canal reprezentau 19,2% din totalul forţei de muncă la 1 septembrie 1949, 43,8% la 1 mai 1951, 82,5% în noiembrie 1952, 47,5% în trim. I 1953, 55,5% în trim. II 1953 şi 62,4% în trim. III 1953[92];

– 1951, DGP se angaja să pună 15.000 de oameni la dispoziţia administraţiei Canalului. La 1 mai 1951, din totalul efectivelor de muncă de la Canal, 43,8% erau de la MI, iar 19,8% de la Ministerul Apărării[93];
– în primăvara anului 1952, numărul deţinuţilor politici de la Canal : cca 19.000. Erau cca 20.000 de muncitori civili şi 18.000 de militari în termen[94];
– 1948-1958, condamnaţi politici : 58.733[95];
– 1950-1953, arestaţi : 55.427. Din care : 6.635 în 1950, 19.236 în 1951, 24.826 în 1952, 4.730 în 1953[96];
– 1950 – 31 martie 1958 : arestaţi : 75.808 ; condamnaţi : 73.636. În colonii de muncă : 22.007. Din cei 75.808 arestaţi : 6.636 în 1950, 19.236 în 1951, 24.826 în 1952, 4.730 în 1953, 5.073 în 1954, 3.332 în 1955, 3.257 în 1956, 3.257 în 1957, 6.362 în 1958[97];
– 1944-1959, condamnaţi : 53.164. Din care : 53 în 1944, 315 în 1945, 483 în 1946, 500 în 1947, 3.019 în 1948, 8.539 în 1949, 7.146 în 1950, 4.135 în 1951, 8.275 în 1952, 4.119 în 1953, 2.956 în 1954, 2.243 în 1955, 1.422 în 1956, 2.737 în 1957, 4.083 în 1958, 3.139 în 1959[98];
– 1945-1964, condamnaţi : 73.310. Din care : 335 de condamnaţi la moarte ; 24.905 achitaţi ; în lagăre de muncă 21.608[99];
– 1945-1964, cercetaţi 107.294, condamnaţi : 73.310[100];
– 1950-1968, arestaţi : 91.333 ; condamnaţi : 73.636[101];
– 1955-1964, condamnaţi : decembrie 1955 – 6.406 ; ianuarie 1956 – 6.081 ; decembrie 1956 – 5.067 ; ianuarie 1957 – 5.350 ; decembrie 1957 – 6.177 ; ianuarie 1958 – 6.211 ; decembrie 1958 – 10.125 ; ianuarie 1959 – 10.647 ; decembrie 1959 – 16.682 ; ianuarie 1960 – 17.613 ; decembrie 1960 – 16.292 ; ianuarie 1961 – 16.167 ; decembrie 1961 – 16.299 ; ianuarie 1962 – 16.327 ; decembrie 1962 –

92. Marian Cojoc, op.cit., pp. 73-77.
93. C. Cheramidoglu, în *AT*, nr. 21/1998, pp. 173, 176.
94. Dennis Deletant, op.cit., p. 166.
95. *Ibidem*, p. 105
96. Statistică Securitate, 1968. Dan Cătănuş, Octavian Roske, op.cit., p. 60.
97. Dennis Deletant, op.cit., pp. 105, 116, n. 48.
98. Octavian Roske, *Mecanisme...*, I, p. 12.
99. Dennis Deletant, op.cit., p. 105.
100. Constantin Aioanei, Cristian Troncotă, „Arhipelagul ororii", *Magazin Istoric*, nr. 3/1993, pp. 22-27.
101. Statistică a Securităţii, 1968 ; *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda*, p. 761 ; Octavian Roske, *Mecanisme...*, I, p. 12.

13.017; ianuarie 1963 – 12.944; decembrie 1963 – 9.333; ianuarie 1964 – 9.008; mai 1964 – 8.875[102];
- 1950-1954 şi 1958-1968, internaţi administrativ 25.740; 1950-1958 – 23.023; 1950-1963 – 25.735[103];
- internări în UM: 5.154 în 1950, 2.519 în 1951, 11.913 în 1952, 2.491 în 1953-1954 (total: 22.077)[104];
- 1957-1959, arestaţi: 18.529[105];
- 1958, arestaţi: 6.362, din care 1.103, între 1 iulie şi 8 august 1958, acuzaţi de „agitaţie cu caracter duşmănos/apartenenţă la organizaţie contrarevoluţionară/uneltire contra ordinii sociale”[106];
- statistică privind numărul deţinuţilor utilizaţi la muncă, 1963-1964:

Anul	Efective Control	În UM productive	Unităţi MI	Total	Incapabilităţi, alţii
1963	43.057	16.198	8.968	25.068 (58%)	17.989 (42%)
1964	36.321	17.513	4.753	22.266 (61%)	14.055 (35%)

Sursa: Constantin Aioanei, Cristian Troncotă, op.cit., p. 24

- SRI declara un număr de 116.000 de dosare judecate în timpul regimului comunist[107].

Luând în considerare toate informaţiile de mai sus, precum şi estimările unor cercetători avizaţi ai problemei – de exemplu, M. Oprea (*Banalitatea...*, p. 557), care vorbeşte de arestări, de internarea în lagăre şi deportarea a aproape 400.000 de oameni, sau Corneliu Coposu (*Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Anastasia, Bucureşti, 1992, p. 95), care considera că numărul celor arestaţi, după 1947, ar fi fost de 282.000 –, credem că undeva în jurul a 250.000 s-ar situa numărul celor arestaţi, condamnaţi şi necondamnaţi, internaţi în lagăre de muncă şi reţinuţi pentru perioade mai scurte în aresturi sau alte depozite ale Securităţii. Cu cei deportaţi, în ţară şi în afara ei, numărul se apropie de cifra estimată de M. Oprea.

102. Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997, p. 497.
103. Octavian Roske, *Mecanismele...*, I, p. 12; *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda*, p. 764.
104. Cristian Troncotă, „Colonia de muncă”, p. 172.
105. *CNC*, Ştefan Mariţiu, *Addenda*, p. 763.
106. Dennis Deletant, op.cit., p. 212.
107. C. Nicoară, în *Analele Sighet*, 8, p. 528.

*
* *

Reţeaua penitenciarelor din sistem număra, în 1945, 74 de penitenciare cu o capacitate de cca 15.000 de locuri[108]. Au funcţionat între 1945 şi 1947 zeci de lagăre de internare: Târgu-Jiu (capacitate: 4.600; în noiembrie 1944, erau 4.650 de internaţi, din care 3.161 bărbaţi, 1.155 femei, 334 copii; în decembrie 1944 – 5.000 de detinuţi, cu un medic), Slobozia (2.000), Ciurel-Bucureşti (500), Piteşti (400), Lugoj (200), Vulcan, Hunedoara (2.500), Caracal (aprilie 1945, cca 1.400 de persoane[109], Turnu-Măgurele, Băneasa, Jimbolia (1.000), Sighet (prizonieri germani), Timişu de Sus – Braşov (călugări/călugăriţe), în jud. Arad: Sebiş, Pâncota, Drăuţi, Hălmagiu, Arad; în jud. Bihor, Tărcaia, Beiuş, Oradea; în jud. Braşov: Feldioara, Sânpetru, Braşov ş.a.[110].

După R. Ciuceanu (*Regimul...*, pp. 18, 23), în anii 1948-1955 funcţionau (în paranteze – ani/deţinuţi): categoria I: Aiud (1954/2.571), Gherla (1954/2.174, 1959/4.561), Jilava (1951/5.000?); categoria II (penitenciare închise): Arad, Caransebeş (1954/554), Cluj (Tribunal, Principal), Constanţa (1952/700), Craiova (1954/765), Făgăraş (Central, 1951/950, 1954/669), Galaţi (1954/998), Mărgineni (1954/1.066), Mislea (femei, 1954/397), Ocnele Mari, Oradea (1954/533), Oraşul Stalin (Braşov) (Tribunal, Cetate), Piteşti (1950/1.200, 1954/856), Ploieşti, Rahova, Suceava (1954/502), Târgşor (1954/660), Târgu-Ocna (penitenciar-spital TBC, 1950/150), Timişoara, Văcăreşti (penitenciar--spital, 1953/3.140); categoria III: Alba Iulia (1953/295), Bacău, Baia Mare, Botoşani (1953/527), Brăila, Buzău, Cluj (minori), Dej, Deva (1953/216), Dumbrăveni (femei), Focşani, Iaşi, Rahova II, Râmnicul Sărat (1950/200), Sibiu, Satu Mare („închis"), Sighet (Principal, 200), Târgu-Mureş; categoria IV: Bârlad, Bistriţa, Caracal, Carei, Călăraşi (1953/95), Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Muscel, Codlea (1953/490), Dăeni, Giurgiu (1953/290), Făgăraş (raional), Fălticeni, Dorohoi, Huşi, Işalniţa, Lugoj, Miercurea-Ciuc (femei), Odorhei, Oraviţa, Petroşani, Piatra-Neamţ, Rădăuţi, Râmnicu-Vâlcea, Roman, Sfântul Gheorghe, Sighişoara, Sighet (raional), Slatina, Târgovişte, Târgu-Jiu, Tecuci, Tulcea, Turda, Turnu-Măgurele, Turnu Severin, Vaslui, Zalău.

Au fost desfiinţate, între 1959 şi 1963, penitenciarele Făgăraş (1960), Cluj-minori (1959), Focşani (1959), Ocnele Mari (1959), Suceava, Bistriţa, Constanţa, Călăraşi, Caracal, Huşi, Lugoj, Oraviţa, Râmnicul

108. Marius Radu Mocanu, în *Analele Sighet*, 7, p. 31.
109. Onisifor Ghibu, *Ziar de lagăr*, Albatros, Bucureşti, 1991, p. 12.
110. Ion Balan, op.cit., pp. 36-37.

Sărat, Roman, Sighişoara, Slatina, Turda, Târgovişte, Brad, Zalău, Câmpulung Moldovenesc (1962), Giurgiu (1962).

În afara acestor penitenciare, au mai fost folosite pentru perioada anchetelor spaţiile din arestul clădirilor Securităţii (mare parte din ele foste proprietăţi ale unor fruntaşi politici sau ai vieţii social-economice, întemniţaţi sau doar evacuaţi) şi ale Miliţiei ori din închisorile militare. În 1949 (nota 10), şefii Securităţii îşi puneau problema construirii a două-trei penitenciare. Sub imperiul acestei necesităţi, la Făgăraş, în impozanta cetate medievală, a fost repede amenajat un penitenciar care, în septembrie-octombrie 1950, primea aproape o mie de deţinuţi.

Alexandru Drăghici afirma în 1968: „Erau trei închisori: Malmezonul, închisoarea din beciul Securităţii (MI, devenit sediu al CC al PMR) şi Jilava (penitenciar de tranzit şi depozit), care erau ale Securităţii, nu ale Direcţiei Penitenciare”[111].

Unităţi/Colonii de muncă (formaţiuni): Arad (minori), Baia Mare, Baia Sprie (1954/761), Bârcea Mare (penitenciar/colonie), Bicaz, Borzeşti (1954/1.458), Brad, Bragadiru, Brâncoveneşti, CRM Bucureşti (ISRM Roşu), Buzău (minori), Capu Midia (1953/2.337), Castelu (1953/732), Cavnic (400), Câmpulung, Cernavodă (F. 0722), Cernavodă (F. 0762), Cernavodă 3 (F. 0857, 1954/1.624), Chilia Constanţa (1954/391), Chirnogi, Crâscior, Culmea, Deduleşti, Doiceşti, Domneşti, Dorobanţu, Dudu, Fântânele (1954/457), Fundulea, Galeşu (1953/3.532), Giurgeni, Ghencea, Iaşi, Iţcani, Km 31, Lucăceşti (1954/430), Mărculeşti, Mihai Vodă, Mogoşoaia, Valea Nistrului (1954/264), Oneşti (1954/3.004), Oneşti Baraj (1954/467), Peninsula/Valea Neagră (1953/5.521, 1954/2.875), Periprava (1964/1.500), Periş, Poarta Albă (1954/3.545), Popeşti-Leordeni, Roşia Montană, Roşia Pipera, Roznov, Salcia (1954/1.435, Grădina, Băndoiu, Strâmba, Stoeneşti, Piatra-Frecăţei), Saligny (femei), Sibiu, Simeria (1954/683), Slatina, Spanţov, Tătaru, Târnăveni (1954/198), Toporu, Vlădeni, Zlatna[112]. Capacitatea, după o statistică din 1964: Văcăreşti (4.665), Gherla (4.282), Poarta Albă (3.929), Aiud (2.941), Piteşti (2.990), Alba Iulia (2.160), Craiova (1.914), Satu Mare (1.788), Brăila (1.740)[113]. Peste 20 de asemenea formaţiuni au fiost desfiinţate în anii 1955-1956 şi 1958-1959.

Localităţi de trimitere în domiciliu obligatoriu: situaţie privind numărul dislocaţilor cu DO, 15 aprilie 1955: Olaru (689 familii dislocate/şase persoane cu DO), Pelicanu (353/32), Dâlga (566/11), Dropia (427/11), Salcâmi (567/23), Movila Gâldăului (471/22), Valea Viilor

111. Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op.cit., I, p. 199.
112. Radu Ciuceanu, op.cit., pp. 18, 23. La pp. 351-354, este totalizat numărul deţinuţilor din 35 de unităţi penitenciare la sfârşitul anului 1953 şi trimestrul I al anului 1954 = 36.592.
113. Octavian Roske, în Radu Ciuceanu, *Potcoava fără noroc. Memorii II*, Meridiane, Bucureşti, 1994, p. 290.

(696/15), Viişoara (593/16), Brateş (621/13), Bumbăcari (437/12), Răchitoasa (700/14), Măzăreni (455/14), Frumuşiţa Nouă, Fundata (421/13), Lăteşti (542/24), Valea Călmăţui-Rubla (451/21), Schei (406/34), Ezeru (389/3), Zagna Vădeni (613/16) şi Modelu[114]. Numărul celor cu DO va creşte mult după 1956, anul în care dislocaţii s-au putut întoarce la locurile de origine.

Anexa II

În motivaţia Decretului nr. 2/14 I 1950, privind înfiinţarea Serviciului Muncii, avându-l ca autor pe ministrul Apărării, Emil Bodnăraş, acesta găsea o justificare de-a dreptul cinică pentru organizarea aşa-numitului Serviciu al Muncii: „Datorită stipulaţiunilor militare, prevăzute în Tratatul de pace, o parte din tinerii contingentelor anuale nu pot fi încorporaţi, deoarece s-ar depăşi efectivele atinse. Acest plus de tineri, ce nu se încorporează de către armată, constituie prisosul de contingent şi, în prezent, se află la vatră, fără a fi supus vreunei obligaţiuni. Ca o măsură echitabilă faţă de camarazii lor aflaţi sub arme şi având în vedere nevoile actuale de refacere şi reconstrucţie a ţării, se impune ca aceşti tineri să fie obligaţi a efectua muncă de interes public, care să reprezinte echivalentul militar sub arme". Respectiva structură, subordonată Ministerului Construcţiilor, urma să asigure prestarea de muncă *la executarea lucrărilor de construcţii de interes general*, din partea unui însemnat număr de tineri care nu dobândeau statutul de militar încorporat în unităţile Ministerului Apărării, într-un stagiu echivalent ce le aducea dreptul de a primi livret militar. În fapt, acestui Serviciu, cu consistente beneficii economice pentru stat, prin ordine şi directive ale Ministerului Apărării îi era conferită şi o pronunţată notă discriminatoriu-represivă. Se prevedea ca la recrutarea tinerilor să fie avute în vedere atât originea socială, cât şi caracterizarea politică, astfel încât cei provenind din categoriile: chiaburi, moşieri, burghezi, comercianţi, condamnaţi politici, deportaţi, cu rude în străinătate, sectanţi religioşi, suspecţi aparţineau de fapt sferei *elementelor duşmănoase regimului*. Emiterea decretului de înfiinţare în proximitatea imediată a adoptării celuilalt decret privitor la înfiinţarea unităţilor de muncă nu poate trece neobservată. În anii 1949-1960, Direcţia Generală a Serviciului Muncii (numele primit în 1956), organizată pe centre regionale, brigăzi şi detaşamente de muncă, a avut în efectivele sale

114. Aurelian Păuna, *Colonii penitenciare*, Koinónia, Cluj-Napoca, 2004, pp. 83-84; Ion Bălan, op.cit., pp. 172-174.

un număr de 520.055 de *militari constructori*, cu o medie anuală de 73.000 şi cu un maximum de 143.880 de oameni în anul 1952[115].

Mărturia lui Pascal Bentoiu, compozitor, fiu al omului politic liberal, deputat şi ministru al Justiţiei Aurelian Bentoiu, întemniţat între 1948-1955, din nou arestat în 1957 şi mort la Jilava în 27 iunie 1962.

> Cele patru celebre iniţiale [DGSM] sub care era desemnată Armata Muncii (*uniformele gri*, *kuomintangii* etc. – în terminologia curentă) au constituit pentru sute de mii de tineri din ţara noastră o realitate apăsătoare, o şcoală a constrângerii şi – de cele mai multe ori – o sistematică ciuntire a personalităţii, a iniţiativei, a curajului opiniei. Prezentată drept „serviciu militar", înregimentarea de care vorbesc era în fapt cu totul altceva. Era crearea, din pământ, din iarbă verde, a unui izvor gratuit şi nesecat de braţe de muncă, bune la tot felul de treburi, de la transporturi la minerit, de la construcţii la industria lemnului şi a petrolului şi – practic – la orice fel de altă ramură de activitate. Exista, e drept, un simulacru de organizare militară, însă destul de superficială, suficientă doar spre a menţine minimul necesar de disciplină... Numeroasele Sovromuri, înfiinţate în mai toate ramurile de producţie, aveau nevoie urgentă de o forţă de muncă foarte ieftină, uşor de deplasat dintr-un loc într-altul, fără cine ştie ce pretenţii (de! *disciplina militară*), dar net mai performantă decât a nenorociţilor din coloniile de muncă gen Canal, subalimentaţi, terorizaţi mult mai rău decât noi şi necesitând *paza* cu oameni înarmaţi. Ostaşul DGSM avea dreptul la jumătate din valoarea depăşirii sale de normă...

Aflat timp de trei ani în această condiţie, memorialistul reţinea şi momentul morţii lui Stalin (5 martie 1953): „La ora fatidică... toate sirenele din fabrici, de pe vapoare, locomotive... au trebuit să sune îndelung a jale... Iar noi am jucat trei zile table şi am băut tot ce aveam, închinând cu *trăiască mortul*!"[116].

Mărturia lui Ştefan Zorzor, compozitor la München, fiul generalului Vasile Zorzor, arestat în 1947 şi decedat în 9 august 1952 în închisoarea de la Făgăraş, după absolvirea primului an de studii la Conservator, în toamna anului 1952 a fost exmatriculat, iar în 1 mai 1953 încorporat în batalion de muncă. Pe şantierul unde ajunsese „cei mai mulţi băieţi erau fii de chiaburi sau de ţărani certaţi cu oamenii colectivizării şi ajunseseră la aceste detaşamente de muncă ale armatei (în realitate lagăre de muncă!) din cauza *dosarului* sau persecuţiei vreunui activist. Chiaburi – duşmani! Duşmanii de clasă – şi tocmai ăştia erau cei vrednici cu care se rezolva la timp şi destul de bine *planul*... Tăceau, îşi ţineau secretul ascuns... DGSM-ul se

115. Alexandru Oşca, Vasile Popa, „Tratatul de pace de la Paris – pretext pentru înfiinţarea Serviciului Muncii", în *Analele Sighet,* 5, 1997, pp. 181-189.
116. Pascal Bentoiu, în *Analele Sighet*, 7, pp. 167-172.

vedea ! [Erau înrolaţi şi numeroşi tineri ţigani.] Soldaţii îmbrăcaţi în gri arătau rău, *decorau* negativ toate oraşele şi inspirau milă. Erau murdari, obosiţi, sfârşiţi, încartiruiţi pe unde se putea, hrăniţi ca animalele. Detaşamentele de muncă ale armatei, create cu aceleaşi intenţii, suferind aceleaşi dureroase condiţii de existenţă, aveau avantajul unei aparenţe normale. Pe stradă se vedeau sub cazmale… soldaţii !… Trei ani am fost folosit ca să construiesc magazii şi private pentru armata opresiunii, pentru grănicerii care aveau ordin să ne împuşte mai bine decât să ne lase să ne scăldăm în Dunăre. În aceşti trei ani aş fi putut scrie simfonii şi opere pe care foarte puţini ar fi în stare să le realizeze…”[117].

Bibliografie

Fonduri de arhivă

Arhiva Centrului Internaţional de Studii asupra Comunismului, Memorialul Sighet (ACIMS).
Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Cluj (ANDJC).
Arhivele Oficiilor de Stare Civilă de la Primăriile Sighet, Aiud, Gherla, Făgăraş, Cluj-Napoca.
Arhiva Penitenciarului Gherla.

Lucrări

Aioanei, Constantin, Troncotă, Cristian, „Arhipelagul ororii”, *Magazin Istoric*, nr. 3/1993, pp. 22-27.
Andreica, Gheorghe, *Târgşorul Nou. Închisoarea minorilor, 1948-1950*, Printeuro, Ploieşti, 2000.
Anisescu, Cristina, „Dinamica de structură şi rol a reţelei informative în perioada 1948-1989”, în *Arhivele Securităţii*, 1, Pro Historia, Bucureşti, 2002, pp. 10-50.
Antohe, Ion, *Răstigniri în România după Ialta*, Albatros, Bucureşti, 1995.
Bălan, Ion, *Regimul concentraţionar din România, 1945-1964*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000 (alte contribuţii ale lui I. Bălan sunt citate cu trimitere la *AT*).
Boca, Ioana, *1956 – un an de ruptură. România între internaţionalismul proletar şi stalinismul antisovietic*, studiu însoţit de anexe de documente selectate din arhive de către autoare, Teodor Stanca şi Mircea Popa, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2001.
Buculei, Toader, *Clio încarcerată. Mărturii şi opinii privind destinul istoriografiei româneşti în epoca totalitarismului comunist*, Libertatea, Brăila, 2000.

117. Ştefan Zorzor, în *Memoria,* nr. 44-45/2003, pp. 98-115.

Buzatu, Gheorghe, Chiriţoiu, Mircea, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, 2 vol., Paideia, Bucureşti, 1998.

Caraza, Grigore, *Aiud însângerat*, Vremea XXI, Bucureşti, 2001.

Cătănuş, Dan, Roske, Octavian, *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2004.

Cârja, Ion, *Canalul morţii*, Cartea Românească, Bucureşti, 1993.

Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conştiinţa românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Polirom, Iaşi, 2005.

Ciobanu, Mircea, *Regele Mihai şi exilul românesc*, prefaţă de Al. Zub, Princeps, Iaşi, 1994.

Ciuceanu, Radu, *Intrarea în tunel. Memorii I*, *Potcoava fără noroc. Memorii II*, prefaţă şi note de Octavian Roske, Meridiane, Bucureşti, 1991, 1994.

Ciuceanu, Radu, *Regimul penitenciar din România. 1940-1962*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001.

Cojoc, Marian, *Istoria Dobrogei în secolul XX. I. Canalul Dunăre – Marea Neagră, 1949-1953*, Mica Valahie, Bucureşti, 2001.

Cojoc, Marian, *Rezistenţa armată din Dobrogea. 1945-1960*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2004.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1997.

Coposu, Corneliu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Anastasia, Bucureşti, 1992.

Cosmineanu, Clara, „Trupele de Securitate în 1968. Organizare, structură şi zone de responsabilitate", în *Totalitarism şi rezistenţă, teroare şi represiune în România comunistă* (pp. 92-100), Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, 2001.

Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas, Panné, Jean-Louis, Paczkowski, Andrzej, Bartosek, Karel, Margolin, Jean-Louis, *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune*, cu colaborarea lui Rémi Kauffer, Pierre Rigoulot, Pascal Fontaine, Yves Santamaria şi Sylvain Boulouque, Humanitas, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998 ; volumul conţine şi o *Addenda*, alcătuită sub egida Fundaţiei Academia Civică, autori : Romulus Rusan, Gheorghe Onişoru, Dennis Deletant, Marius Oprea, Ştefan Mariţiu (pp. 727-776).

Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, traducere de Delia Răzdolescu, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997.

Deletant, Dennis, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul poliţienesc, 1948-1965*, traducere de Lucian Leuştean, cu o prefaţă a autorului, Polirom, Iaşi, 2001.

Denize, Eugen, „Partidul şi politica de represiune. Şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 19 noiembrie 1952", *Memoria*, nr. 46/2004, pp. 28-42.

Dima, Nicholas, *Călătorie spre libertate. Întâlnire cu destinul*, traducere de Constantin Sfeatcu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1993.

Dobeş, Andrea, Ciupea, Ioan, „Decapitarea elitelor. Metode, mijloace, mod de acţiune", în *Memoria închisorii Sighet* (pp. 159-322), Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003.

Dobeş-Fürtös, Andrea, „Implicarea organelor MAI în procesul de reeducare. Cazul Piteşti (1949-1951)", în *Experimentul Piteşti* (pp. 309-317), Fundaţia Culturală Memoria, Filiala Argeş, Piteşti, 2003.
Dobrincu, Dorin, Iordachi, Constantin (editori), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, cuvânt înainte de Gail Kligman şi Katherine Verdery, Polirom, Iaşi, 2005.
Duţu, Teodor, *Amintiri despre cei care nu mai sunt*, 2 vol., Alpha MDN, Buzău, 1999.
Ghibu, Onisifor, *Ziar de lagăr. Caracal, 1945*, ediţie îngrijită de Romeo Dăscălescu şi Octavian Ghibu, Albatros, Bucureşti, 1991.
Gheorghe, Constantin, Şerbu, Miliana, *Miniştri de Interne ai României (1862-2001)*, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 2001.
Giurescu, Constantin C., *Cinci ani şi două luni în penitenciarul din Sighet (7 mai 1950 – 5 iulie 1955)*, ediţie de Lia Ioana Ciplea, introducere de Dinu C. Giurescu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1994.
Goma, Paul, *Gherla*, Humanitas, Bucureşti, 1990.
Goma, Paul, *Patimile după Piteşti*, Cartea Românească, Bucureşti, 1990.
Grigore, Monica, Ionel, Oana, „Colonia-penitenciar «Salcia»: victime şi călăi", în *Arhivele Securităţii*, 1, Pro Historia, Bucureşti, 2002, pp. 108-129.
Iancu, Gheorghe, Ţârău, Virgiliu, Traşcă, Ottmar, *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative. 1945-1962*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
Ierunca, Virgil, *Piteşti, laboratoire concentrationnaire (1949-1952)*, traducere din limba română de Alain Paruit, prefaţă de François Furet, Editions Michalon, Paris, 1996.
Ioniţoiu, Cicerone, *Victimele terorii comuniste, arestaţi, torturaţi, întemniţaţi, ucişi*, Dicţionar A-B, C, D-E, F-G, H-L, M, lucrare revizuită de Florin Ştefănescu, Mihaela Andreiovici, Maşina de Scris, Bucureşti, 2000-2004.
Jela, Doina, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Humanitas, Bucureşti, 2001.
Lefa, Aristide, *Fericiţi cei ce plâng*, Eminescu, Bucureşti, 1998.
Levy, Robert, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002.
Lupu, Marius, Nicoară, Cornel, Onişoru, Gheorghe, *Cu unanimitate de voturi*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997.
Maier, Alexandru, *Am fost medic la Gherla. Dreptul la adevăr*, Mentor, Târgu-Mureş, 1998.
Marinescu, Aurel Sergiu, *Prizonier în propria ţară*, vol. I, Vremea, Bucureşti, 1997, vol. II, Du Style, Bucureşti, 1996.
Mărgineanu, Nicolae, *Mărturii asupra unui veac zbuciumat*, prefaţă de Mircea Miclea, ediţie îngrijită de Daniela Mărgineanu-Ţăranu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002.
Mihadaş, Teohar, *Pe muntele Ebal*, Clusium, Cluj-Napoca, 1990.
Mihalache, Andi, „1944-1947: PCR, între teroare şi represiune", în *Analele Sighet*, 5, 1997, pp. 415-429.
Muntean, Ioan, *La pas prin „reeducările" de la Piteşti, Gherla şi Aiud sau „Ridică-te Gheorghe, ridică-te Ioane"*, Majadahonda, Bucureşti, 1997.
Oprea, Marius, „Naşterea Securităţii", în *Analele Sighet*, 6, *Anul 1948 – instituţionalizarea comunismului* (pp. 271-306), Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1998.

Oprea, Marius, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente, 1949-1989*, Polirom, Iaşi, 2002.
Oşca, Alexandru, Popa, Vasile, „Tratatul de pace de la Paris – pretext pentru înfiinţarea Serviciului Muncii", în *Analele Sighet*, 5, 1997, pp. 181-189.
Pantazi, Ion, *Am trecut prin iad*, Constant, Sibiu, 1992.
Pavlovici, Florin Constantin, *Tortura pe înţelesul tuturor*, Crater, Chişinău, 2001.
Popa, Neculai, *Coborârea în iad, amintiri din închisorile României comuniste*, Vremea, Bucureşti, 1999.
Raţiu, Anton, *Cumplita odisee a grupului Lucreţiu Pătrăşcanu. Adevăruri dureroase*, 2 vol., Gestiunea, Bucureşti, 1996.
Rădulescu-Zoner, Şerban, *A fost un destin. Amintiri, mărturii, dezvăluiri*, Paideia, Bucureşti, 2003.
Rădulescu-Zoner, Şerban, Buşe, Daniela, Marinescu, Beatrice, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Cavallioti, Bucureşti, 1995.
Roske, Octavian, „Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962", *AT*, nr. 1/1993, pp. 146-168.
Roske, Octavian, „Accente în strategia colectivizării. Articolul 209 Cod Penal", *AT*, nr. 1-2/1994, pp. 277-312.
Roske, Octavian (coord.), *Mecanisme represive în România. 1945-1989. Dicţionar biografic A-C*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001; *Dicţionar biografic D-G*, 2003.
Scurtu, Ioan (coord.), *România. Retragerea trupelor sovietice, 1958*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996.
Secaşiu, Claudiu, „Serviciul de informaţii al PCR; Secţia a II-a Informaţii şi Contrainformaţii din cadrul Comandamentului Formaţiunilor de Luptă Patriotice (FLP) – Penetrarea serviciilor oficiale de informaţii (23 august 1944 – 6 martie 1945)", în *6 martie 1945* (pp. 146-157), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
Secaşiu, Claudiu, „Contribuţii privind distrugerea elitei politice româneşti", în *Memoria închisorii Sighet*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003, pp. 323-350.
Solomovici, Teşu, *Securitatea şi evreii. Despre călăi şi despre victime*, vol. I, prefaţă de acad. Răzvan Teodorescu, cuvânt înainte de Sorin Roşca Stănescu, Ziua, Bucureşti, 2003.
Stănescu, Mircea, „Histoire et mémoire de la rééducation", în *Experimentul Piteşti* (pp. 107-118), Fundaţia Culturală Memoria, Piteşti, 2003.
Stănescu, Mircea, *Organismele politice româneşti (1948-1965). Documente privind instituţiile şi practicile*, Vremea, Bucureşti, 2003.
Şandru, Dumitru, „Decretul 83/1949", *AT*, nr. 1/1993, pp. 133-145.
Şandru, Dumitru, „Metamorfozele gulagului românesc. Centrele de internare: 1944-1945", *AT*, nr. 1-2/1994, pp. 7-21.
Şandru, Dumitru „Deţinuţii politici de la Gherla în 1947", *AIIC*, XXXIV, p. 271.
Şandru, Dumitru, Onişoru, Gheorghe, „Începuturile represiunii în România", I-II, *AT*, 19-20, 21/1998.
Şişcanu, Ion, „Instaurarea regimului sovietic în Basarabia", în *6 martie 1945* (pp. 190-198), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
Timaru, Mihai, *Memorial din Cotul Carpaţilor…*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2005.
Tismăneanu, Vladimir, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*, prefaţă de Mircea Mihăieş, Univers, Bucureşti, 1995.

Tismăneanu, Vladimir, *Arheologia terorii*, ediţia a II-a, *ALLFA*, Bucureşti, 1998.
Troncotă, Cristian, „Colonia de muncă", *AT*, nr. 1/1993, pp. 169-181.
Troncotă, Cristian, *Istoria serviciilor secrete româneşti. De la Cuza la Ceauşescu*, cuvânt înainte de Florin Constantiniu, postfaţă de Ion Cristoiu, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999.
Ţârău, Virgiliu, *Alegeri fără opţiune : primele scrutinuri parlamentare din Centrul şi Estul Europei după cel de-al Doilea Război Mondial*, Eikon, Cluj-Napoca, 2005.
Ţîrău, Liviu C., *Între Washington şi Moscova. Politicile de Securitate naţională ale SUA şi URSS şi impactul lor asupra României (1945-1965)*, Tribuna, Cluj-Napoca, 2005.
Vighi, Daniel, Marineasa, Viorel, Sămânţă, Valentin, *Deportarea în Bărăgan*, Mirton, Timişoara, 1996.
Vişa, Augustin, *Din închisorile fasciste în cele comuniste din URSS şi România*, prefaţă de Gabriel Ţepelea, cuvânt de încheiere de Corneliu Coposu, Institutul pentru Analiză şi Strategie Politică „Iuliu Maniu", Bucureşti, 1997.
Vultur, Smaranda, *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan (1951-1956)*, Amarcord, Timişoara, 1997.
Wurmbrand, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană*, traducere de Marilena Alexandrescu-Munteanu şi Maria Chilian, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1993.
Zugravu, Cezar, „Metodele de tortură din Securitate, din închisori şi din lagărele de exterminare", în *Analele Sighet*, 5, 1997, pp. 478-486.
*** *Analele Sighet*, editor Romulus Rusan, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti (*Analele Sighet*).
*** *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca (*AIIC*).
*** *Arhivele Securităţii*, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, vol. I, Pro Historia, Bucureşti, 2002.
*** *Arhivele Totalitarismului*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, (*AT*).
*** *Cartea Albă a Securităţii*, vol. I, *23 august 1944 – 30 august 1948*, editată de Serviciul Român de Informaţii, Bucureşti, 1997 (*CAS*).
*** *Comunismo e comunismi. Il modello rumeno*, Atti del convegno di Messina, 3-4 maggio 2004, editată de Gheorghe Mândrescu-Giordano Altarozzi, prefaţă de Antonello Biagini, Accent, Cluj-Napoca, 2005.
*** *Despre Holocaust şi Comunism*, vol. I, Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă, Polirom, Iaşi, 2002.
*** *Experimentul Piteşti. Comunicări prezentate la Simpozionul „Experimentul Piteşti – Reeducarea prin tortură"*, ediţia I, 2001, ediţia a II-a, 2002, vol. I, Fundaţia Culturală Memoria, Filiala Argeş, Piteşti, 2003.
*** *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
*** *Memoria. Revista gândirii arestate*, editată de Uniunea Scriitorilor, Bucureşti, 1990.
*** *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Piteşti, Gherla*, coord. Silvia Colfescu, Vremea, Bucureşti, 1995.
*** *România – Viaţa politică în documente – 1950*, prefaţă de Alesandru Duţu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2002.

Doru Radosav

Rezistența anticomunistă armată din România între istorie și memorie

Context istoric

Rezistența anticomunistă armată din România a fost un fenomen istoric care s-a derulat începând cu intrarea unităților militare sovietice în România, în anul 1944. Ea este de la bun început expresia confruntării dintre două lumi, două sisteme politice, culturale și etice, mai exact între o lume românească remanent democratică după 1944 și una comunistă, străină, totalitară. Stranietatea acestei lumi vine atât dinspre o situare etnică și mai ales supraetnică, așa cum se întâmplă în cazul lumii sovietice, centrată pe lupta de clasă, pe promovarea ateismului și pe colectivismul forțat, cât și dinspre o societate ale cărei valori etice sunt cultivarea fricii, delațiunea, conformismul, minciuna, falsul, duplicitatea. În profunzime, confruntarea este de ordin politic, etic, cultural, religios, marcată în istoria României de momente sau evenimente încă puțin cunoscute. Toate aceste valențe ale confruntării își găsesc corespondent în motivațiile sau cauzele rezistenței anticomuniste din România, aspect ce conturează și asamblează reactivitatea complexă a societății românești la instalarea sistemului comunist.

Intrarea armatei sovietice în 1944 în România, instalarea guvernului procomunist și prosovietic condus de dr. Petru Groza în 1945, falsificarea flagrantă a rezultatului alegerilor din 1946 ce marca „legitimarea" impenitentă, din interior, a comuniștilor la conducerea țării, anularea brutală a activității PNȚ, autosuspendarea PNL și „absorbția" PSD de către Partidul Comunist, marile procese politice ale conducerii PNȚ din 1947, alungarea Regelui din țară în 1947, reformele comuniste de tip sovietic din 1948 în domeniul proprietății, justiției, armatei, culturii, învățământului, academiei, toate provoacă și fundamentează forme de rezistență la comunism, în cadrul cărora

lupta armată de rezistenţă anticomunistă din munţi a rămas manifestarea cea mai radicală şi cea mai acută în confruntarea cu comunismul.

În cadrul mişcării de rezistenţă armată anticomunistă din zona Europei Centrale şi de Est, cea din România deţine un loc important în percepţia mediilor politice şi a serviciilor strategice şi de informaţii din lumea occidentală. În comparaţie cu mişcările de rezistenţă din Letonia, Polonia („Libertate şi independenţă"), din Ucraina („Organizaţia naţionaliştilor ucraineni"), din Albania („Organizaţia Balli Kombetar")[1], mişcarea de rezistenţă din România se derulează într-un interval de timp mult mai mare, între 1944 şi 1962[2].

Forme şi tipologii de rezistenţă anticomunistă

Mişcarea anticomunistă din România derulează o serie de forme de manifestare definite după criterii organizatorice, scopuri, strategii de acţiune, după componenţa socială, impactul şi durata lor, după zonele şi spaţiile geografice în care ea s-a manifestat. Dacă forma cea mai acută o reprezintă rezistenţa armată din munţi, celelalte forme ale rezistenţei se pot contextualiza într-o ierarhie sau gradualitate descendentă. În cadrul acestei gradualităţi pot fi definite tipologii ale mişcării de rezistenţă ce sunt conturate atât după formele de manifestare, cât mai ales în funcţie de *implicările socioculturale* în aceste mişcări.

Într-un prim palier al tipologiei mişcării anticomuniste se pot plasa cele caracterizate de *implicarea civică* în acţiuni şi manifestări anticomuniste: organizaţii şi grupări civile care au făcut permanent propagandă anticomunistă, compuse din intelectuali, studenţi, elevi, muncitori, ţărani; acţiuni de protest ale societăţii civile îndreptate împotriva proiectatei demolări a 7-8.000 de sate, care s-au convertit ulterior într-o manifestare de largă solidaritate a opiniei publice internaţionale în anul 1988, cunoscută sub numele de „Opérations

1. L.M. Bejenaru, „Să lupţi pentru a muri: mişcarea de rezistenţă armată anticomunistă din România. O încercare de analiză", în CNSAS, *Mişcarea armată de rezistenţă anticomunistă din România. 1944-1962*, Kullusys, Bucureşti, 2003, pp. 395-396.
2. *Ibidem*, p. 394, ultimul luptător din rezistenţa anticomunistă este socotit a fi fost ţăranul Ion Banda din Banat, ucis în 1962; *cf.* şi *Bande, bandiţi şi eroi. Grupurile de rezistenţă şi Securitatea. 1948-1968*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 19. După 1960, când a fost arestat Gheorghe Arsenescu din Muscel (executat în 1962 la închisoarea din Jilava), rezistenţa anticomunistă armată este lichidată, cu excepţia lui Ioan Gavrilă Ogoranu, care este arestat în 1976.

Villages Roumains"; atitudini civice publice împotriva comunismului începând cu 1977 în cadrul cărora s-au remarcat o serie de exponenţi ai societăţii civile precum Paul Goma, Radu Filipescu, Doina Cornea etc.[3].

Un al doilea grup de acţiuni sunt cele cu *implicarea intelectualilor*: cercuri de intelectuali laici şi clerici, constituite ca grupuri de reflecţie şi de întreţinere a ideilor anticomuniste, a unei etici întemeiate pe valorile creştine şi democratice, cum a fost grupul de reflecţie spirituală şi religioasă „Rugul aprins"; atitudini şi forme de manifestare anticomunistă în lumea intelectualilor privind recuperarea conştiinţei istorice, care au culminat în anii 1957-1958, când s-a marcat aniversarea a 500 de ani de la urcarea pe tron a voievodului Moldovei Ştefan cel Mare, receptat în memoria colectivă ca simbol al independenţei şi identităţii etnice, al gesticii ctitoriale aferente pietăţii creştine româneşti, în condiţiile în care Basarabia şi Bucovina, părţi ale Moldovei voievodale de odinioară, se aflau sub dominaţia sovietică, alogenă şi atee; acţiuni ale intelectualilor din perioada 1983-1988, îndreptate împotriva politicii de sistematizare iraţională a oraşelor ce viza distrugerea monumentelor de arhitectură din Bucureşti şi din alte oraşe[4].

Se poate degaja şi o *implicare studenţească* în rezistenţa anticomunistă, în forme şi exprimări variate care au traversat primul deceniu al comunismului şi care au culminat cu manifestaţiile antisovietice şi anticomuniste din 1956 ale studenţimii din Timişoara (în timpul revoluţiei antisovietice din Ungaria)[5]. Procesul comunizării, al instalării sistemului colhoznic în agricultură, prefaţat de o strategie bine pusă la punct de statul comunist de distrugere a clasei ţărăneşti proprietare prin sistemul cotelor, a determinat şi o *implicare ţărănească* masivă, distribuită în toată ţara, concretizată în proteste, revolte şi răscoale ţărăneşti îndreptate împotriva colectivizării agriculturii[6].

---

3. *Cf.* Dennis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea: constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, Humanitas, Bucureşti, 1998.
4. *Ibidem*.
5. *Cf.* M. Sitariu, *Oaza de libertate. Timişoara, 30 octombrie 1956*, Polirom, Iaşi, 2004.
6. *Cf.* Octavian Roske, „Colectivizarea agriculturii în 1949-1962", *Arhivele Totalitarismului*, an I, I/1993; *cf.* şi grupul de studii pe tema colectivizării în *AIO* (*Anuarul de istorie orală*), vol. II, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001, pp. 329-419; Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Polirom, Iaşi, 2005; D.A. Kideckel, „Discourses of Resistance: Antisystemic Performance on a Romanian Collective Farm", *AIO*, vol. VI, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, pp. 110-133; Dumitru Şandru, „Decretul 83/1949", *Arhivele Totalitarismului*, I, 1/1993, pp. 133-145.

La reacțiile față de comunism, față de consecințele sale nefaste în viața cotidiană au luat parte și categoriile muncitoare. Se produce lent, pe parcursul epocii comuniste, un proces de convertire a clasei muncitoare, industriale dintr-un aliat al PCR într-un adversar al acestuia, în condițiile în care ideologia comunistă urmărea constituirea unei clase muncitoare ideologizate și abstracte. Mai exact, se produce o adversitate a realității muncitorești față de o utopie muncitorească comunistă. În aceste condiții, clasa muncitoare își recuperează conștiința de sine și memoria identitară ocultată, confiscată sau pervertită de comunism. *Implicarea muncitorească* în fenomenul rezistenței anticomuniste s-a particularizat prin sabotaje în perioada de început a comunismului, pentru ca mai apoi să se radicalizeze sub forma unor greve și revolte de mare amploare, precum greva generală a minerilor din Valea Jiului din 1977, revolta muncitorească din 1981 din Bazinul minier Motru sau revolta muncitorilor din Brașov din 1987[7]. Un element semnificativ în exprimarea anticomunistă a muncitorimii îl reprezintă formarea în același an fatidic 1977 – an al grevei din Valea Jiului, al manifestării disidenței lui Paul Goma, fapt care semnifică începutul dezarticulării unanimității aparente a discursului politic și a aplicațiilor ideologice ale comunismului din România – a sindicatelor libere, precum SLOMR (Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România) și sindicatul liber „Libertatea”[8].

Toate aceste forme și tipologii asamblează și întrețin o *cultură a rezistenței* relevabilă printr-o manifestare proteiformă declanșată și reprodusă la nivelul mentalului colectiv *subzistent*, *neideologizat*. Altfel spus, o rezistență informală care s-a localizat la nivelul comunicării, psihologiei și mentalităților colective s-a manifestat prin folclorul anticomunist, paraliteratură, prin umorul și deriziunea față de ideologia și liderii comuniști[9], prin lucrări de literatură cultă ale unor scriitori mai mult sau mai puțin disidenți, în piese de teatru cu o semantică eufemist anticomunistă. În cazul de față este vorba despre o *implicare sociabilă* în contextul acțiunilor anticomuniste. Această valență sociabilă se construiește, așa cum am arătat mai sus, la nivelul comunicării și vorbirii publice, ceea ce presupune o diseminare a acestei forme de rezistență într-un spațiu social al proximității ce mizează pe similitudinea de valori asumate, pe o conștiință comună și complice în zona rezistenței, pe o reactivitate împărtășită de o „audiență ce ar fi în temă”. Se produce, conform lui

7. *Cf.* Dennis Deletant, op.cit. ; Gheorghe Gorun și H. Gorun, „Revolta minerilor din Motru, 19 octombrie 1981”, *AIO*, vol. VI, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, pp. 262-283.
8. *Cf.* Dennis Deletant, op.cit.
9. *Cf.* Cornelia Călin-Bodea, *Folclorul rezistenței anticomuniste*, Studium, Cluj-Napoca, 1999 ; Aurelian Popescu (coord.), *Poezia în cătușe*, Omniscop, Craiova, 1995.

Habermas, o rezistenţă discursivă, evidentă în acte şi „acţiuni comunicative" ce se bazează pe „valorile universale, precum adevărul, dreptatea, sinceritatea, pe care participanţii le asumă în mod implicit şi le recunosc în mod reciproc şi care fac posibil consensul ce uneşte acţiunea"[10].

Toate acestea elaborează un discurs public care intră în strategia rezistenţei. Această rezistenţă la nivelul vorbirii, al comunicării, conturate ideomatic (cei angajaţi în rezistenţă) şi într-o proximitate (complicitatea în rezistenţă), este în esenţă o reacţie la sistemul de propagandă şi control al expresiei şi comunicării, la „impunerea asupra societăţii a necesităţii de a repeta «ceea ce trebuie să se spună» în care poezia şi glumele periculoase asediază comedia unanimităţii care se bazează pe capacitatea artificial formată de cooperare şi receptare"[11].

Aceste forme şi organizări tipologice ale rezistenţei anticomuniste nu includ întreaga varietate şi multitudinea manifestărilor faţă de opresiunea prezentă în societatea românească în a doua jumătate a secolului XX. Viitoare cercetări derulate pe un orizont metodologic interdisciplinar vor putea recupera şi formaliza şi alte expresii ale fenomenului rezistenţei anticomuniste.

Etape în rezistenţa anticomunistă

Reperele cronologice ale fenomenului rezistenţei anticomuniste din România, dincolo de proiecţiile lor strict referenţiale, pot să inducă semnificaţiile şi dinamica internă ale acestui fenomen istoric ce talonează instalarea şi consolidarea procesului de comunizare în România. O anumită gradualitate care se derulează, aşa cum am arătat mai sus, de la formele acute precum rezistenţa armată spre cele informale ce se transformă în atitudini şi mentalităţi anticomuniste, sedimentate adânc în conştiinţa colectivă, se poate declina şi în contextul unor etape şi secvenţe temporale.

În istoriografia românească dedicată studierii comunismului, care a început să se contureze în ultimele decenii, s-au definit două mari etape care, în parte, se suprapun cronologic, dar se disting prin formele lor prevalente de manifestare de la o perioadă la alta. Dinamica şi succesiunea în timp ale formelor de manifestare recompun un fenomen istoric încă în parte necunoscut.

---

10. *Cf.* J. Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*, MIT Press, Cambridge, 1997, *apud* D.A. Kideckel, op.cit., pp. 113-114.
11. Luisa Passerini, „Introduction", în *idem* (ed.), *Memory and Totalitarianism*, Oxford University Press, New York, 1992, pp. 7-8.

Prima mare etapă o reprezintă rezistența armată anticomunistă dintre 1944-1962, iar cea de-a doua etapă pune în evidență, alături de forma armată a rezistenței, o rezistență civilă și se desfășoară între 1953 și 1989. Ambele etape evidențiază faptul că societatea comunistă s-a construit și apoi s-a manifestat pe un latent *casus belli*, în condițiile în care comunismul, este știut, s-a manifestat ca o „societate punitivă", în accepțiunea dată de M. Foucault, o societate în care dușmanul de clasă e obiectul unui rasism de stat[12].

Societatea comunistă ca societate ordonată este expresia unei bioputeri în care anularea adversarului era cuvântul ei de ordine, era rațiunea ei de a fi. Dialectica convingerii și legitimării în comunism era războiul. Or, în fața acestui război permanent și amplu, formele de rezistență sunt pe măsură. Rezistența este o consecință a războiului și a opresiunii, o *transcriere* a acestora în spațiul libertății, niciodată în totalitate anulat. Unei opresiuni *ordonate* și *supraordonate* i se opune o rezistență *proteică*.

Comunismul se instalează în țările din Est pe un incomensurabil deficit de legitimitate în perspectivă istorică. Chiar în condițiile în care democrația în general germinează structuri ce „facilitează aplicarea latentă a forței, opresiunea persoanei de către altă persoană prin violența structurală, insesizabilă, ce modelează ideologii, valori și dependențe"[13] specifice ulterior regimurilor totalitare, fasciste și comuniste, în zona estică a Europei deficitul de legitimitate se originează istoric și este un adevărat și profund stigmat al modernității[14].

Acest deficit de legitimitate impune un masiv și imperativ *apel la memorie*. Legitimitatea construită prin ideologizarea istoriei (a luptei de clasă) de către comunism se află într-un conflict evident, prin validarea sa reală, prin raportarea sa la adevăr[15]. Lipsa unei culturi sau a unui „habitus" al legitimității produce o indistincție între „drept" și „putere", între „adevăr" și „putere", între „memorie" și „scrisul istoric", între „mit" și „rațiune"[16] Ieșirea din comunism și, mai exact, *delegitimarea* lui se fac – în condițiile în care memoria era înăbușită sau cenzurată – prin *memorie*. Se decodifică așadar, în aceste condiții, un discurs al memoriei în fața prescripției istorice. Delegitimarea comunismului prin memorie este în primul rând o delegitimare a istoriei oficiale încă impenitentă în ceea ce privește ultima jumătate de secol din istoria României.

---

12. Michel Foucault, *Trebuie să apărăm societatea*, Univers, București, 2000, pp. 94-95.
13. Luisa Passerini, op.cit., p. 8.
14. A. Brossat, S. Combe, Jean Yves Potel, Jean Charles Szurek, *A l'Est la mémoire retrouvée*, La Découverte, Paris, 1990, p. 27.
15. *Cf.* J. Habermas, *Raison et légitimité*, Payot, Paris, 1978.
16. A. Brossat *et al.*, op.cit., p. 28.

Prima etapă, 1944-1962, etapa rezistenţei armate, forma cea mai acută şi de cea mai mare amplitudine, a reprezentat deopotrivă cea mai lungă rezistenţă armată anticomunistă, aşa cum s-a arătat mai sus, a popoarelor din estul Europei ocupate de sovietici[17]. În cadrul acestei prime etape se pot degaja mai multe segmente cronologice. Un prim segment cronologic ar fi cel cuprins între 1944 şi 1948, care debutează odată cu intrarea armatei sovietice în România şi se încheie în luna ianuarie 1948, odată cu plecarea forţată a Regelui Mihai I. În cadrul acestui segment cronologic se pot degaja trei perioade ce îşi găsesc corespondent şi în trei tipuri de rezistenţă derulate în perioadele martie 1944 – august 1944, 23 august 1944 – toamna anului 1945 şi 1945-1948.

În prima perioadă are loc rezistenţa antisovietică, în condiţiile în care, la sfârşitul lunii martie 1944, trupele sovietice pătrund pe teritoriul României, în nord, în Bucovina. La iniţiativa Marelui Stat-Major al armatei române s-au organizat aşa-numite batalioane regionale fixe, formate din militari şi voluntari civili, care aveau drept scop oprirea infiltrărilor sovietice pe linia frontului, acţiuni de diversiune şi culegere de informaţii. Astfel de batalioane au fost organizate în judeţele Neamţ, Vrancea, dar cel mai cunoscut şi mai activ era cel din Bucovina, format din militari şi civili din rîndul populaţiei româneşti şi ucrainene antisovietice. Ele erau compuse din mai multe plutoane şi companii conduse de învăţători din satele bucovinene, care erau totodată şi ofiţeri în rezervă. Odată cu înaintarea trupelor sovietice, aceste batalioane s-au transformat şi s-au regrupat începând cu luna mai 1944 în grupuri de partizani sau de autoapărare în faţa jafurilor, violurilor şi crimelor comise de armata sovietică de ocupaţie. Numărul luptătorilor din batalionul „Bucovina" s-a ridicat la peste 1.300 de combatanţi, care apoi s-au repliat în grupuri mai mici sau unităţi de partizani ce cuprindeau 15-120 de combatanţi. Cele mai active grupuri au fost cele conduse de Vladimir Macoveiciuc, grupul Constantin Cenuşă, grupul Ion Vatamaniuc, grupul „Vulturii", grupul Vasile Motrescu[18].

A doua perioadă a rezistenţei armate anticomuniste, fixată cronologic între 23 august 1944 şi toamna anului 1945, se caracterizează prin activitatea unităţilor de rezistenţă antisovietică, paraşutate din Germania şi Austria în România şi formate în special din foşti legionari refugiaţi după 1941 – odată cu lichidarea mişcării legionare de către generalul Ion Antonescu – în Germania şi Austria. Ei urmau

17. A. Brişcă, „Rezistenţa armată anticomunistă din România", *Arhivele Totalitarismului*, VII, nr. 22-23, Bucureşti, 1995, p. 42.
18. Dorin Dobrincu, „Bucovineni contra sovietici. Rezistenţa armată antisovietică-anticomunistă din Bucovina", *AIO*, vol. V, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, pp. 96-129.

să lupte în spatele frontului româno-sovietic cu scopul de a răsturna regimul politic din ţară instalat după 23 august 1944 şi de a reînscrie România în alianţa cu Germania. În intervalul 6 martie 1945 – 10 decembrie 1945, au acţionat un număr de 17 grupuri paraşutate în toată ţara, fiecare având în jur de 30-50 de combatanţi.

A treia perioadă este cea cuprinsă între decembrie 1945 şi sfârşitul anului 1947, perioadă în care s-a remarcat activitatea organizaţiei „Haiducii lui Avram Iancu, Divizia Sumanele Negre", formată la început în Transilvania din militari, ofiţeri, voluntari civili, fără nici o coloratură politică, ea având un profund caracter naţional îndreptat împotriva sovietizării şi comunizării ţării promovate de guvernul procomunist al lui Petru Groza. Această organizaţie se structurează în unităţi şi subunităţi, cele mai mici cuprinzând între 50 şi 100 de luptători, iar cele mai mari ajungând până la 2.000 de combatanţi. Ele s-au grupat în cele trei provincii istorice – Transilvania, Moldova, Muntenia. Alături de aceste organizaţii mari, paramilitare, au existat şi o serie de grupări civile (unele dintre ele şi cu o componentă militară), în număr de 35, care au activat în 1945-1947 şi care, pe lângă acţiuni militare, au dus o importantă activitate propagandistică anticomunistă[19].

A doua etapă, 1948-1962, reprezintă cea mai amplă şi mai complexă manifestare a rezistenţei armate anticomuniste, diseminată în toate regiunile ţării. Ea s-a desfăşurat într-un context politic intern masiv comunizat şi sovietizat. În această perioadă au existat zece *centre* de rezistenţă distribuite în toate zonele ţării, fiecare dintre ele încorporând mai multe *grupuri* a căror activitate s-a desfăşurat în această perioadă. Aceste centre au fost : Bucovina – 11 grupuri ; Banat – 12 grupuri ; Braşov – un grup ; Vrancea – şase grupuri ; Sibiu – cinci grupuri ; Maramureş – şase grupuri ; Munţii Apuseni – 12 grupuri ; Arad – cinci grupuri ; Dobrogea – trei grupuri ; Bacău – două grupuri ; Muscel – două grupuri ; Făgăraş – două grupuri[20]. O confruntare statistică între cele două tabere, forţele rezistenţei anticomuniste şi forţele de Securitate, pune în evidenţă dimensiunile fenomenului, spaima provocată în rândul autorităţilor comuniste, iar pe de altă parte, inegalitatea în planul dotărilor şi al forţelor angajate. Astfel, în 1953, structura organizatorică a Direcţiei Trupelor Operative de Securitate din cadrul MAI se prezintă astfel : 3.241 ofiţeri, 3.176 subofiţeri, 36.941 trupă şi 1.485 angajaţi civili[21]. În anul 1969, într-un raport al Securităţii se arată că au fost descoperite şi anihilate 1.196 de „grupuri şi organizaţii subversive" dintre care 119 în 1948, 200 în 1949, 182 în

19. A. Brişcă, op.cit., pp. 42 şi urm.
20. *Cf. Remember for the Future* ; Cosmin Budeancă, *Rezistenţa armată anticomunistă din România*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2004, pp. 6-38.
21. *Bande, bandiţi, eroi...*, p. 14.

1958 şi 180 în 1959[22]. Există aşadar o evaluare a activităţii „subversive" cu aproape 1.200 de identificări, fapt ce evidenţiază dimensiunile fenomenului rezistenţei anticomuniste, iar în spatele rapoartelor întocmite în anii comunismului se legitimizează supradimensionarea aparatului represiv şi totodată se insinuează un proces de eroizare a acestuia, atât de necesar panteonului şi mitologiei comuniste.

Motivaţii, forme şi manifestări ale mişcării de rezistenţă armată anticomunistă

O analiză din perspectivă morfologică a acestor grupuri anticomuniste poate pune în evidenţă următoarele aspecte: modul de agregare, structura conducerii grupurilor, componenţa lor, obiectivele specifice, strategii de acţiune, zone de operaţii şi formele de represiune direcţionate asupra acestor grupuri.

Agregarea grupurilor s-a făcut pe baza convingerilor anticomuniste ale membrilor, în condiţiile în care aceştia erau urmăriţi, persecutaţi sau pasibili de a fi arestaţi, mai ales după 1947, o dată cu desfiinţarea partidelor istorice PNŢ şi PNL. Alte grupuri au fost organizate de persoane cu puternice convingeri anticomuniste care nu au fost urmărite sau care nu au fost în pericol de a fi arestate. Convingerile anticomuniste s-au format prin asocierea unor motivaţii de natură economică, politică şi cultural-etică. O succintă analiză a participanţilor şi martorilor la mişcarea de rezistenţă armată anticomunistă este deosebit de relevantă în acest sens. Astfel, din punctul de vedere al motivaţiilor de natură *economică*, opiniile martorilor înregistrează sistemul oneros de cote şi obligaţii către stat sau pericolele profilate pe fondul colectivizării, de confiscare a muncii şi proprietăţii după modelul sovietic al colhozurilor:

> A trebuit să cumpărăm grâu din Vechiul Regat, Teleorman, pentru a plăti cota de cucuruz şi crumpei. În această iarnă [1952 – n.n.] nu am tăiat nici un porc şi acum am simţit colţii foamei[23].

> Am văzut oameni care veneau plângând după ce primeau obligaţia de predare, făcută de aşa-numiţii oameni ai dreptăţii, dar care erau membri de partid şi aveau carnetul roşu de comunist şi care erau scutiţi de obligaţii de predare a produselor.[24]

---

22. L.M. Bejenaru, op.cit., p. 392.
23. Arhiva Institutului de Istorie Orală, Cluj-Napoca. Rezistenţa din Munţii Banatului. Interviu cu Stepanescu Ion, 1998.
24. G. Bica, *Mişcarea de rezistenţă din Munţii Banatului în memoria colectivă*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2006, p. 16.

> În 1947, în aprilie, în cea de-a doua zi de Sfintele Paşti, tatăl meu împreună cu Gruia Martin, Gin Andrei au fost scoşi din sfânta biserică de către activiştii de partid şi alte persoane necunoscute pentru a fi duşi la plug pentru arăturile de primăvară... Preotul le-a spus activiştilor să-i lase în pace pe oameni şi a fost luat de patrafir şi strâns de gât.[25]

> Noi fugeam ca dracu' de tămâie de colectiv, că nu ne plăcea colectivu', ştiam de la părinţii noştri ce fuseseră Rusia şi văzuseră ce înseamnă colectiv.[26]

Motivaţiile *politice* ale formării convingerilor anticomuniste au fost induse în conştiinţa publică în şcolile din perioada intrebelică: „Am ştiut din şcoală ce-i comunismul, care nu-i spre binele omenirii, îi o doctrină care asupreşte lumea. Am aflat în şcoala primară, am fost educaţi în stilul ăsta"[27]. Contactul cu realităţile Rusiei sovietice din timpul războiului a consolidat aceste convingeri anticomuniste:

> În Rusia am văzut sărăcie, era colectiv... Numai dacă ceva făceau, primarul, starosta, că aşa îi spuneau, cu miliţianul puteau să-i împuşte. (...) Era deja un an de front şi ştiu ce-i comunismu', cum sunt colhozurile, era exact aşa cum am învăţat la şcoală: jârezi [grămezi] de grâu pe câmp sau la gară adunate zeci de vagoane de grâu, plouau pe ele, vai ş-amar[28].

La nivelul unor lideri de grupuri din rezistenţă, cum a fost Teodor Şuşman din Munţii Apuseni, formarea opiniilor anticomuniste este rezultatul unor lecturi formative şi reflexive din anii premergători comunismului. Ele şi-au primit confirmarea în istorie-realitate prin instalarea iminentă a comunismului al cărui pericol a fost perceput cu acuitate de lumea elitară românească:

> Tatăl meu nu putea suferi venirea comuniştilor la putere. El citea în cărţi ce era în Rusia şi a citit cartea *Pustiul Roşu*, unde scria toată situaţia din Rusia de la Nicolae Împărat, căruia i-au omorât copiii, cum l-au arestat, şi el zicea că asta îl aşteaptă şi pe el. Şi, cum a citit mult, şi-a dat seama că-i un pericol şi mai spunea la câte un om cum îi comunismu'[29].

Motivaţiile *cultural-etice* în formarea şi consolidarea opiniilor anticomuniste aveau cea mai mare relevanţă în condiţiile în care comunismul presupunea răsturnarea ierarhiei valorilor din lumea românească, a structurii ei axio-normative şi o forţare a conştiinţei colective identitare, un atentat la patrimoniul simbolic al *leadership*-ului

---

25. *Ibidem*, p. 16.
26. *Ibidem*.
27. Arhiva Institutului de Istorie Orală, Cluj-Napoca, „Interviu Banda Ion din Rusca", 1998.
28. G. Bica, op.cit., p. 18.
29. Doru Radosav, „Petre a Icoanei. Travesti şi clandestinitate în mişcarea de rezistenţă anticomunistă", în Doru Radosav (coord.), *Rezistenţa anticomunistă din Apuseni. Studii de istorie orală*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2003, p. 208.

centrat pe prestigiu, demnitate, sistem concurenţial, exemplarităţi: „Venirea comuniştilor a fost văzută de oamenii din Teregova foarte rău. Primii membri de partid au fost nişte hoţi de animale veniţi din închisori în frunte cu un şef de post numit Guist Mihai... şi alţi oameni de nimic care au fost săraci şi care tot au furat”[30]. „Primii comunişti aici în sat or fost ăi mai amărâţi. Era un bătrân, un beţiv, unu' Duicu Mikşa, era unu' Gaiţă, tot bătrân, toţi ăia amărâţi, săracii s-or băgat la comunişti şi ăia or condus comuna.”[31] Doctrina comunistă „este adversara creştinismului... Se vor dărâma biserici, rămânem fără preoţi. Crescând în religia creştină, am urât cu înverşunare comunismul”[32]. Acest aspect a constituit una dintre cele mai puternice reprezentări în asamblarea atitudinilor anticomuniste. O destructurare în planul valorilor consolidate în durata lungă a identităţii spirituale, religioase, creştine era percepută drept cel mai mare pericol şi proiecta cea mai imprescriptibilă adversitate faţă de un sistem alogen şi ateu.

Conducerea şi componenţa grupurilor de rezistenţă anticomunistă semnifică angajamente şi implicări din toate categoriile sociale, fapt ce conturează aderenţa variată la rezistenţa anticomunistă armată, ce a reverberat în toate structurile sociale, chiar dacă – ţinând cont de dimensiunile sau numărul celor angajaţi în această rezistenţă – ea nu a devenit un fenomen de masă. Conducerea grupurilor era formată în proporţie de 60% din ofiţeri ai armatei regale române, restul se distribuia în funcţie de componenţa socială a grupurilor: învăţători, profesori, funcţionari, avocaţi, ingineri, medici, comercianţi, preoţi, ţărani, pădurari, elevi şi studenţi.

Formele şi strategiile de acţiune vizau clandestinitatea. Grupurile de rezistenţă activau în zone strategice: munţii României, Delta Dunării. Unele, mai puţine la număr, activau clandestin în localităţi urbane, precum Timişoara, Arad, Caransebeş, Făgăraş; în majoritatea cazurilor însă, se activa în localităţi rurale, unde erau constituite filiale conspirative, centre sau grupuri de sprijin în relaţie cu rezistenţa din munţi. Structura taberelor sau a locaţiilor din munţi cuprindea: depozite de muniţii, adăposturi în funcţie de anotimp şi de acţiunile de urmărire sau reprimare exercitate de Securitate, căi de acces sau de refugiu în caz de pericol. Arsenalul de luptă era format din armament uşor: puşti-mitraliere, pistoale automate, puşti, revolvere.

Numărul membrilor grupurilor mari varia între zece şi 200 de persoane, din care nucleul ce stătea permanent în munţi cuprindea

30. Arhiva Institutului de Istorie Orală, Cluj-Napoca, interviu cu Ilie Grozăvescu, 1998.
31. G. Bica, op.cit., p. 20.
32. *Ibidem*, p. 21.

maximum 30-40 de combatanţi, iar restul erau dispersaţi în localităţile aferente centrului şi acţionau în condiţii specifice impuse de conducerea grupului. În momentul acţiunilor operative, al confruntării cu trupele de Securitate şi armata, partizanii se regrupau în formaţiuni mai mici, de trei până la cinci combatanţi, specifice acţiunilor de gherilă[33].

Misiunea, obiectivele şi formele de acţiune ale grupurilor de rezistenţă armată pot fi structurate în funcţie de misiunea lor strategică, tactico-operativă şi de urgenţele impuse de contextul dat. Planul strategic al acestei mişcări de rezistenţă armată anticomunistă era structurat pe mai multe componente de acţiune şi propagandă. Pregătirea unei insurecţii naţionale împotriva comunismului în condiţiile unui conflict internaţional dintre URSS şi ţările occidentale, în momentul concret al intrării trupelor americane în ţară, era principala direcţie strategică în acţiunea rezistenţei armate anticomuniste din România. Întreţinerea şi etalarea unui astfel de obiectiv s-a sedimentat pe imaginarul colectiv circumscris proiecţiei salvatorului, a unei ieşiri soteriologice din comunism şi care a luat expresia *mitului „venirii americanilor”*. El se derulează în conformitate cu mecanismul construirii legendelor şi miturilor, şi anume acela al „reprezentării lumii în funcţie de dorinţa şi nevoile noastre”[34]. Ca orice mit germinat în perimetrul psihologiei şi memoriei colective[35], venirea salvatoare a americanilor este plasată în afara timpului sau, altfel spus, acest mit îşi adjudecă principiile detemporaţiei după cum aşteptarea izbăvitoare poate fi exprimată şi prin non-referenţialitatea din zona eshatologiei. Delocalizarea şi detemporaţia sunt surprinse la nivelul memoriei individuale, concentrată în mărturiile participanţilor la mişcarea de rezistenţă anticomunistă : „Toată lumea ne spunea că nu mai e mult, să avem răbdare să nu ne prindă. Şi asta se gândeau [că o să vină americanii – n.n.] toţi oamenii” (Lucreţia Jurj) ; „Că oamenii trăiau tot cu speranţa că mâine, poimâine se schimbă treaba şi vor rămâne oamenii cum au fost înainte, liberi”[36].

Amânarea venirii americanilor impunea realimentarea acestui mit, reconstruirea lui permanentă sau autorealimentarea lui dinspre aceleaşi impulsuri mesianice care frecventau în durata lungă imaginarul popular. Această realimentare presupunea în cele din urmă articularea referenţială a mitului „venirii americanilor”, a unui *descensus* în timpul şi spaţiul aşteptărilor înfricoşate de pericolul instalării

33. *Cf.* A. Brişcă, op.cit., *passim*.
34. Arnold Van Gennep, *Formarea legendelor*, Polirom, Iaşi, 1997.
35. Adrian Neculau, *Memoria pierdută*, Polirom, Iaşi, 1999, p. 183.
36. C. Jurj, „Mitul «venirii americanilor». Studiu de caz: rezistenţa anticomunistă de la Huedin”, *AIO*, vol. III, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 180.

definitive a comunismului în lumea românească. Localizarea şi temporaţia (articularea referenţială) urmau să răspundă la întrebările: „Când?" (vor veni americanii) şi „Cum?" (vor veni americanii). Momentul izbăvitor trebuia reamplasat din *memorie şi imaginar* în *istorie*, care nu este altceva decât o reîntâlnire postbabeliană (după aprecierea lui P. Zumthor) a timpului cu povestirea, cuvântul. Aşadar, momentul, temporalitatea (când?), a beneficiat de o povestire, de o anecdotică (cum?), iar îngemănarea dintre timp şi povestire recompune plasamentul istoric al „venirii americanilor", fapt ce presupune extragerea din *mit* şi intrarea în *istorie*.

Înregistrările memoriei individuale a celor care au participat la rezistenţa anticomunistă relevă răspunsul pe care aceştia îl aşteptau, şi anume momentul venirii americanilor: „Or să vină americanii, mai ales după ce o venit Truman şi pă urmă toţi spuneau: fraţilor, rezistaţi, ba la primăvară, ba la toamnă, ba la vară"; sau: „Planu' ştiţi care era? Planu' era că toată lumea vorbea atunci că se va face un război între americani şi ruşi şi, în caz că se făcea un război cum se vorbea, noi trebuia să fim organizaţi"[37].

Dincolo de activarea mitului „venirii americanilor" în contextul mişcării de rezistenţă anticomunistă, se poate contura sau evidenţia un anumit reperaj istoric al acestui mit, o prefaţare istorică a lui. Americanii şi America pot fi circumscrişi unor funcţii intelectuale şi simbolice ale memoriei colective, cele care livrează noţiuni, percepţii, esenţializări generice, valorizează fapte, evenimente. Reperajul istoric al mitului venirii americanilor este deopotrivă rezultatul „forjării coerenţei, al transmiterii, al continuităţii istoriei unui grup"[38]. Mai exact, acest mit al venirii americanilor este prefaţat de sedimentarea unor percepţii, imagini, simboluri extrase din ceea ce a însemnat înainte de 1918 emigrarea românilor în America privită ca pământ al făgăduinţei, din interpolarea sau prelucrarea în memoria colectivă dinspre discursul elitei politice ardelene a principiilor wilsoniene ale autodeterminării din preajma unirii din 1918, din sprijinul american acordat partidelor istorice în perioada 1945-1947, din percepţia mediatică, prin radio Vocea Americii şi Europa Liberă[39] a americanului eliberator. Acest joc între realitate şi iluzie, între suferinţă şi redempţiune, între constrângere şi eliberare recompune, la nivelul mentalităţilor şi sensibilităţilor colective, mitul venirii americanilor. Fără îndoială că experienţele-limită trăite de membrii grupurilor de rezistenţă anticomunistă favorizau coabitarea miturilor şi acţiunilor propriu-zise, ficţiunii şi realităţii.

37. *Ibidem*, p. 181.
38. Adrian Neculau, op.cit., p. 185.
39. C. Jurj, op.cit., pp. 185-189.

În perimetrul acelorași acțiuni strategice ale grupurilor de rezistență erau prevăzute și alte obiective: răscularea populației pentru eliberarea unor orașe sau centre urbane mari de sub dominația comunistă, așa cum se proiecta în cadrul grupurilor de rezistență din Banat, organizarea unor sabotaje pe liniile de transporturi în zone petroliere, pe arterele de comunicație, ambuscade în defileele marilor râuri (Someș, Mureș, Olt), organizarea unor răscoale țărănești împotriva colectivizării etc.

Contrapropaganda elaborată și lansată de grupurile de rezistență împotriva ideologiei comuniste s-a concretizat în tipărirea și răspândirea unor manifeste, în dislocarea lozincilor și tablourilor, a simbolurilor comuniste, în distrugerea registrelor de cote și dări din zona rurală, în paralel cu intensificarea propagandei anticomuniste de la om la om.

Acțiunile *justițiare*, *punitive* în fața abuzurilor autorităților comuniste constituiau, alături de obiectivele strategice, al doilea set de manifestări ale rezistenței anticomuniste: acțiuni de apărare a proprietății (grupurile din Vrancea), pedepsirea activiștilor care îi forțau pe țărani să se înscrie în colhoz (grupul din Banat), acțiuni punctuale ca reacții declanșate de anumite stări de fapt, cum au fost atacarea primăriilor și sediilor miliției (grupurile din Banat și Munții Apuseni), acțiuni armate împotriva tentativelor de instalare a administrației sovietice (în Maramureș) etc.

Acțiunile *logistice* reprezintă o a treia componentă din activitatea rezistenței anticomuniste: realizarea unei comunicări între grupurile de combatanți și comunitățile care susțineau aceste grupuri prin mesaje cifrate, trimiterea unor mesaje ambasadelor din București ale SUA, Franței, Angliei, cu scopul de a le comunica existența mișcărilor de rezistență anticomunistă și de a stabili legături cu lumea occidentală în cazul insurecțiilor naționale declanșate de războiul dintre Occident și URSS, acțiuni logistice pentru aprovizionarea cu arme și alimente a grupurilor de partizani[40].

Formele de represiune a mișcării de rezistență anticomunistă au fost variate. În primul rând s-au operat arestări în rețelele de sprijin logistic și s-au exercitat persecuții asupra membrilor familiilor de partizani. O tactică foarte des întâlnită a fost infiltrarea de informatori militari sau civili în rândul grupurilor de partizani sau recrutarea unor informatori din rândul membrilor de familie. Forma cea mai acută de represiune în percepția opiniei publice au constituit-o execuțiile exemplare de partizani, cadavrele lor fiind expuse în locurile publice din localitățile aferente zonei de acțiune a grupurilor (rezistența din

40. *Cf.* A. Brișcă, op.cit., *passim*.

Munţii Banatului). Pentru a determina reprimarea cât mai urgentă a grupurilor de rezistenţă armată anticomunistă s-au instituit premii în bani (rezistenţa din Munţii Vrancei). Pedepsele aplicate membrilor mişcării de rezistenţă erau: condamnări la moarte, muncă silnică pe viaţă, perioade îndelungate de detenţie care au durat până în 1964[41].

Discursul public şi patrimoniul simbolic al mişcării de rezistenţă anticomunistă

Discursul public asupra mişcării de rezistenţă anticomunistă din munţi privită ca un fenomen ce stă sub marca unui *casus belli* se dispută între un nivel emis de autorităţile comuniste, organele de represiune, Securitate, armată şi miliţie şi un altul emis de combatanţii anticomunişti.

În primul nivel al discursului public se poate inventaria un vocabular exclusiv stigmatizator, diseminat în adjective sau în sintagme în care reverberează atât ura de clasă, cât şi tendinţa de expulzare a acestor grupuri în afara legii, a ordinii şi a normalităţii. Perioada de elaborare a acestui vocabular cunoaşte două etape. O primă etapă o constituie anii 1947-1962, perioadă în care grupurile de rezistenţă erau active, iar formulările aveau o anumită tranşanţă, o anumită radicalitate eliptică determinată de starea de război ce reclama impunerea sau formarea unei opinii publice potrivnice acestor grupuri de rezistenţă şi în care s-a apelat la un vocabular demonizant: „bande", „bande teroriste", „reacţionari", „bandiţi", „criminali", „tâlhari", „terorişti", „subversivi", „fugari înarmaţi", „atac banditesc", „asasini". Este un vocabular cu tonalităţi belicoase ce dorea să întreţină un *tonus războinic* în rândul organelor de represiune şi o *legitimare* în opinia publică a „răului" împotriva căruia trebuia luptat şi care trebuia eradicat. Agresivitatea acestui tip de vocabular insinua construcţia ideologică a unui maniheism pe care regimul comunist trebuia să-l prelungească şi să-l acrediteze sub marca unui elementar conflict instalat în istoria imobilă, acela dintre bine şi rău, mai uşor acceptat şi asumat de percepţia publică.

În perioada de după înfrângerea şi dezactivarea mişcării de rezistenţă armată anticomunistă se emite un vocabular mai temperat şi deopotrivă mai *ideologizat*. În condiţiile în care comunismul şi „realizările revoluţionare" s-au instalat în lumea românească, este un vocabular ce conturează şi exprimă victoria postbelică. Acest vocabular, indexat într-o legimitate istorică imediată, este în fond tot o prelungire

41. *Cf. Bande, bandiţi, eroi...*, *passim*: A. Brişcă, op.cit., *passim*.

a luptei de clasă pe care ideologia comunistă a aplicat-o cu succes. Victoria împotriva rezistenței anticomuniste încorpora note eroizante, fapt ce induce construirea unei „religiozități" *sui-generis* în care erau plasați „eroii" căzuți în lupta cu partizanii anticomuniști, religiozitate ce se instituționaliza într-un panteon al luptei și martirajului comuniste.

Rapoartele de bilanț întocmite în 1968 cu prilejul aniversării a 20 de ani de la înființarea Securității, cu vădite rațiuni să legitimeze abuzurile și crimele comise de organele de represiune, instalează un vocabular articulat nu de cuvinte scurte, eliptice, tăioase, războinice, ci derulat la nivelul unor sintagme elaborate ideologic precum : „lupta cu dușmanul pentru apărarea cuceririlor revoluționare", „elemente dușmănoase", „dușmanii patriei", „dușmanii clasei muncitoare", „grupuri de rezistență" etc. Substituirea apelativului „bandit" cu „dușman al clasei muncitoare" marchează metamorfoze în discursul public asupra rezistenței anticomuniste emis de organele de represiune, precum și un înalt grad de ideologizare și de impunere în conștiința publică a unor „victime și jertfe" ce întrețin o dialectică permanentă a luptei de clasă în propaganda și în discursul oficial comuniste.

În ceea ce privește discursul public emis de mișcarea de rezistență anticomunistă, acesta se poate recupera dinspre angajamentul mesianic al luptei *eliberatoare* pe care și-au asumat-o cei din munți. Acest discurs acoperă o varietate de autodefiniri și percepții, de la cele impregnate de sacralitate, centrate pe jertfă și martiraj, ale celor care „au lăsat un Testament scris nu cu slove, ci cu propriul sânge", „martiri ce se sacrifică pe sine pentru alții"[42], până la cele ce se regăsesc în formulări comune, ca „partizani", „luptători", „frați". Relevante rămân autodefinirile colective ale grupurilor de partizani sau luptători din munți. Aceste denumiri transmit o semantică de o mare varietate : una *istoricistă*, care apelează la personalități și eroi din panteonul național („Organizația Vlad Țepeș", „Haiducii lui Avram Iancu", „Gărzile lui Decebal" etc.), și una *cruciată* („Cruce și spadă" etc.). Alte denumiri trimit spre o semantică *justițialistă* a haiducului construit în durata lungă în tradițiile populare, precum „Haiducii Muscelului". Există și denumiri în care rezistența acoperă o semantică *regalistă*, precum „Garda albă", „Armata albă". Un alt set de denumiri de grupuri încorporează ideea *salvării naționale*, cu încărcătura simbolică dată de o mișcare patriotică precum mișcarea de rezistență din munți îndreptată împotriva comunismului alogen : „Frontul Apărării Naționale", „Partizanii României Mari", „Mișcarea Națională de Eliberare" etc.[43].

---

42. Victor Ioan Pica, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, Arhipelag, Târgu-Mureș, 1993, p. 8.
43. *Cf.* A. Brișcă, op.cit., *passim* ; M. Dobre, *Jertfe în munți*, Cluj-Napoca, 2003 ; Radu Ciuceanu, *Mișcarea națională de rezistență din Oltenia, 1947-1949*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001 ;

Discursul public al mişcării de rezistenţă anticomunistă este consolidat de adjudecarea unor valori şi noţiuni care alcătuiesc *patrimoniul simbolic* al acesteia: *naţiune*, *credinţă*, *libertate*, *legalitate*, *regalitate*, ce se regăsesc în exprimările publice directe şi în manifestele de contrapropagandă la ideologia comunistă. Libertatea ca valoare la care au subscris partizanii este recognoscibilă direct în manifestele lansate de grupurile de rezistenţă din Făgăraş şi semnate „Craii libertăţii", „Partizanii libertăţii" sau implicit, în semnături ca „Şoimii Carpaţilor", „Vulturii Carpaţilor"[44]. Aceste denumiri extrase din universul natural al fiinţelor ce sublimează curajul şi libertatea aparţin tradiţiilor populare, ethosului românesc în durata lungă.

Acelaşi patrimoniu simbolic este detectabil în titlul manifestelor emise de grupul Capotă-Dejeu din Munţii Apuseni, grup care s-a remarcat prin puternica propagandă anticomunistă. Varietatea tematică prezentă în aceste manifeste este centrată pe noţiunile de *patrie*, *etnicitate*, *credinţă*, *libertate*, *tradiţie* contrapuse *bolşevismului*, *ateismului*, *comunismului*, toate comprimate într-o expresivitate şi o retorică mobilizatoare, activatoare: „Solie către fraţi români", „Dorul românilor din sclavia bolşevică", „Rușii – dușmanii dreptăţii şi pământului românesc", „Stalin – anticristul evangheliilor", „Noi nu vrem bolşevism", „Ţărani români, ne poruncesc strămoşii!", „Neamul şi ţăranii una sunt!", „Armatele creştine, soli ai libertăţii" etc.[45].

Jurămintele luptătorilor din munţi evidenţiază printr-o retorică nuncupativă aceleaşi valori ce compun patrimoniul simbolic şi ideatic al mişcării de rezistenţă anticomunistă. În jurământul de credinţă depus în cadrul Organizaţiei Naţional-Creştine din Banat se menţionează:

> Subsemnatul... văzând situaţia în care se află ţara astăzi sub regimul social-democrat comunist compus din cei mai răi oameni, duşmani ai religiei şi datinilor strămoşeşti, mă înscriu din momentul de faţă în Organizaţia Naţional-Creştină pentru răsturnarea acestui regim şi pedepsirea creatorilor lui. Jur în faţa lui Dumnezeu că mă voi lupta prin orice mijloace pentru distrugerea regimului de cruntă teroare comunistă... Aşa să-mi ajute Dumnezeu![46].

I.R. Voicu Arnăuţoiu, *Luptătorii din munţi*, Vremea, Bucureşti, 1997; Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă, *Începuturile mişcării de rezistenţă în România*, 2 vol., Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1998, 2001; Constantin Ionaşcu, *Rezistenţa anticomunistă din Dobrogea*, Ex Ponto, Constanţa, 2000, etc.

44. *Mişcarea de rezistenţă anticomunistă din România, 1944-1962*..., p. 22.
45. *Ibidem*, p. 124.
46. I. Silveanu, *Cărările speranţei. Destine ale rezistenţei anticomuniste din Banat*, Marineasa, Timişoara, 1998, p. 15.

Jurămintele și adeziunile membrilor grupurilor Arnăuțoiu și Arsenescu se fundamentează pe aceleași valori circumscrise de țară, națiune, regalitate etc.:

> Subsemnatul G.I. Mămăligă, prin prezenta, adeveresc că m-am înscris de bunăvoie și nesilit de nimeni ca haiduc pentru a lupta la eliberarea și salvarea Patriei și Neamului...
>
> Subsemnatul Ioan P. Chircă, din Nucșoara, de bunăvoie și nesilit de nimeni, numai din spirit patriotic, naționalist, preiau comanda subgrupei Nucșoara cu misiunea de a lupta contra fiarei comunisto-bolșevice și pentru eliberarea Patriei și pentru Regele Mihai I... Voi răspunde în fața comandanților mei, a Țării și a Neamului de felul cum îmi voi îndeplini misiunea cu care am fost încredințat.[47]

Fixarea acestor valori simbolice drept articulații ale discursului public, ale mișcării de rezistență anticomunistă relevă deopotrivă caracterul și complexitatea motivațională ale acestui fenomen istoric cu reverberanță încă prezentă în memoria colectivă.

Rezistența anticomunistă între memorie și istorie

Înscriindu-se printre cele mai radicale și mai tragice momente și manifestări din istoria recentă a României, reconstituirea rezistenței armate anticomuniste din munți este disputată ambivalent de memorie și de istorie. Aparținând unui „trecut care nu a trecut" sau unui „trecut care nu vrea să treacă"[48], întrucât actorii lui sunt încă în viață, mișcarea de rezistență anticomunistă este alocată în bună parte memoriei. Este vorba despre un trecut care prin netrecerea lui devine inconfortabil, dar și imprescriptibil din punct de vedere etic și, prin urmare, e cenzorial din punct de vedere istoriografic. El produce tensiuni etice și istoriografice deopotrivă.

Contiguitatea dintre *memorie* și *mișcarea de rezistență armată anticomunistă* poate fi evidențiată pe mai multe direcții interpretative și analitice. În primul rând, există o întreținere „biologică" a memoriei acestui fenomen prin faptul că martorii și participanții sunt surse de istorie, amintirile lor provocate prin ancheta orală producând o reconstituire istorică de primă importanță în concurență cu istoria oficială.

În al doilea rând, percepția rezistenței anticomuniste s-a sedimentat la nivelul memoriei colective care se dispută sau se dinamizează

47. Cosmin Budeancă, op.cit., pp. 36-37.
48. *Cf.* dezbaterile teoretice și istoriografice privind raportul dintre memorie și istorie în cazul problematicii nazismului și Holocaustului, E. Nolte, „Un passé qui ne veut pas passer", în *Devant l'histoire*, Cerf, Paris, 1988, p. 29; H. Russo, *Un passé qui ne passe pas*, Fayard, Paris, 1994.

prin jocul dintre real şi imaginarul popular în cadrul actului memorizator. Altfel spus, imaginea luptătorilor anticomunişti transcrie o serie de clişee din durata lungă în receptarea lor între real şi imaginar. Figurile partizanilor beneficiază de transfigurări legendare. Astfel, unii dintre ei sunt asimilaţi cu haiduci sau eroi populari, invulnerabili la gloanţe, posesori ai unor arme miraculoase primite în dar de la rege sau împărat (aspect ce trimite spre prelucrările din imaginarul popular ale actelor de învestitură ale cavalerilor medievali), cum este cazul lui G. Paşca, comandantul unui grup anticomunist din Maramureş[49]. Unii dintre ei au apariţii miraculoase, salvatoare şi justiţiare în situaţii-limită, cum este cazul lui Sfîrloagă, partizan din Munţii Banatului[50]. Percepţia grupurilor de partizani transmisă prin memoria colectivă glisează aşadar între realitate şi mit, fapt ce demonstrează că mişcarea de rezistenţă anticomunistă a avut un puternic impact în conştiinţa colectivă circumscrisă zonelor de activitate ale grupurilor.

Degajările imaginarului popular din reconstituirea prin releul oralităţii a mişcării de rezistenţă rămâne în sarcina unor întreprinderi istoriografice care ar trebui să-şi asocieze particularităţile metodologice şi interpretative centrate pe raportul dintre memorie şi istorie. Acest raport este în fapt o confruntare dintre memorie şi istorie care în mod firesc angajează o serie de dualităţi şi contradicţii detectabile pe mai multe direcţii analitice. Astfel, există o confruntare între discursul istoriografic *oficial*, *ideologizat*, ce a indus timp de aproape 50 de ani o imagine negativă, de condamnare în virtutea luptei de clasă şi a pericolelor reprezentate de „duşmanii orânduirii socialiste", şi discursul *memorialistic* şi *memorizator*. Discursul de tip oficial – dincolo de structurarea sa internă, maniheistă – încearcă să recompună un alt tip de memorie colectivă apelând la o serie de tactici discursive ce vizau *amnezia*, *ocultarea* prin rescrierea permanentă a istoriei, iar pe de altă parte, prin anihilarea *diversităţii* memoriei (diversitate culturală, politică, etnică) şi elaborarea unei memorii omogenizatoare, artificiale şi a unei realităţi „imaginare şi inexistente"[51]. Această confruntare dintre istoria scrisă şi memorie, în care mizele diferenţei sau omogenizării sunt prezente, se elaborează în cazul regimurilor totalitare ca formă de rezistenţă prin memorie în faţa istoriei (istorie-realitate) şi în faţa istoriografiei (scris istoric). Percepţiile diferite asupra trecutului sunt evaluate ca trădare de

49. *Cf.* R. Hriniuc, „Rezistenţa naţională anticomunistă. Profil de partizan – Gheorghe Paşca", *AIO*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
50. *Cf.* G. Bica, op.cit., pp. 102-115; D. Radosav, op.cit., pp. 198 şi urm.
51. Luisa Passerini, op.cit., p. 8.

către regiunile totalitare, iar memoria colectivă, prin formulele sale orale sau vizuale, oferă un spațiu adecvat pentru exprimarea dezacordului, a *diferenței*, a *opoziției* și a *rezistenței*[52].

Această confruntare discursivă dintre mărturie și memorie, pe de o parte, și discursul oficial al istoriei, pe de altă parte, tensionează etic opinia publică, conștiința colectivă față de ceea ce înseamnă compromis, trădare, lașitate majoritară, față de recunoașterea suferinței. De asemenea, ea tensionează etic prin mărturisirea trădării ori netrădării grupurilor de luptători anticomuniști.

Mărturiile celor care au participat la rezistență sunt relevante în acest sens. Astfel, la sosirea, după 1990, a lui Traian Șușman, fiul lui Teodor Șușman, conducătorul grupului de rezistență din nordul Apusenilor, în satul natal pentru a revedea locurile pe care fusese construită casa părintească rasă de pe fața pământului de către comuniști, un sătean îi spune: „Domnule, dumneata nu mai ai ce căuta în Răchițele. Tatăl meu a făcut 7 ani de pușcărie pentru părinții voștri și o venit nebun din pușcărie și o murit". Un alt mod de activare a tensiunii etice vine dinspre mărturia sau opinia-bilanț asupra anilor de rezistență și opresiune impregnată de etica creștină și a solidarității umane: „Și când am fost la închisoare, eu am făcut-o conștient și nu am regretat și nici astăzi nu regret. Conștiința mea zice că: să-ți iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți. Ce aș fi făcut eu dacă în 1950, când am știut toată organizația [a lui Teodor Șușman – n.n.] unde-i adăpostită, m-aș fi dus să-i dau pe mâinile Securității? Cum aș sta eu astăzi în fața lumii?"[53].

Memoria și mărturia intră în cele din urmă și într-o miză etică internă manipulată sau controlată de puterea politică. Acest tip de control sau manipulare se relevă în modul în care *mărturia* sau *mărturisirea* devine *depoziție*. Între mărturie și depoziție se interpune autoritatea coercitivă a statului și a justiției comuniste. Dincolo de aspectul formal sau structural, mărturia în confruntarea cu depoziția produce aceleași tensiuni etice. Depoziția ca mărturie controlată sau ca memorie controlată intră în jocul arbitrat etic dintre adevăr și minciună, a căror graniță la nivelul textului înregistrat sau transcris este uneori greu perceptă. Relevantă în acest sens este rememorarea unui episod din lupta partizanilor anticomuniști din Munții Banatului cu trupele de Securitate, din 22 februarie 1949. Distanța dintre *adevăr* și *fals* prin interpunerea și manipularea memoriei de

52. Rubie S. Watson, „Memory, History and Opposition under Socialism (Introduction)", în *idem* (ed.), *Memory, History and Opposition under State Socialism*, School of American Research Press, Santa Fe, 1999, p. 9.
53. *Rezistența anticomunistă din România. Grupul Teodor Șușman. 1948-1958. Mărturii*, Institutul de Istorie Orală al Universității „Babeș-Bolyai", Argonaut, Cluj-Napoca, 2004, pp. 134-135.

către anchetatorii Tribunalului Militar Timişoara se măsoară echivalent în distanţa dintre mărturie şi depoziţie (declaraţie): „Tot în acest timp a ajuns şi restul bandei în acel loc unde am fost descoperiţi şi surprinşi de organele de stat, la care *moment toată banda s-a pus pe poziţie de tragere şi a deschis focul asupra organelor de stat*" (declaraţia partizanului Ioan Berzescu, depusă la Securitate în 12 octombrie 1949) şi „După un mers de o oră şi ceva Securitatea ne-a ajuns din urmă, aproape de Pietrele Albe, acolo unde ne-am răspândit în trecători, *armata Securităţii a început să tragă în noi, la fel am răspuns cu foc*" (mărturia lui Ioan Berzescu înregistrată în 1993). Un al doilea exemplu legat de acelaşi eveniment: „Tot în acel timp am fost urmăriţi şi de organele de stat, în care *moment întreaga bandă s-a pus în poziţie de tragere şi s-a angajat în luptă contra organelor de stat*" (depoziţie a lui Anculea Romulus depusă la Securitate la 11 octombrie 1949) şi „Plecarăm pe culmea ce merge la Piatra Albă. (…) *Deodată în spatele noastre auzirăm focuri de armă şi începu să tragă în noi Securitatea*" (mărturia lui Anculea Romulus înregistrată în 1994)[54].

Mărturia controlată ca depoziţie şi declaraţie intră în mecanismul memoriei provocate şi este o poveste *nespusă* sau *respusă* (ca genuri ale istoriei orale)[55]. Între o poveste *spusă* şi una *nespusă* şi *respusă* se poate detecta acelaşi acordaj etic. Dacă depoziţia în faţa Securităţii este o mărturie *spusă*, în faţa interlocutorului de istorie orală ea este o istorie *respusă*. Sintaxa diferenţei dintre cele două tipuri de comunicări are, prin urmare, şi un plasament etic diferit. În proximitatea acestor mărturii *nespuse* sau *respuse* se plasează, în virtutea tăcerilor în istorie (*silence de l'histoire*), o *contraistorie*[56] raportată la istoria oficială, instituţionalizată. Tăcerea „semnificativă" a istoriei sau în istorie poate avea valenţele unui „dezacord tăcut" (*silent disagreement*)[57]. Aceste istorii nespuse, ca formă de opoziţie faţă de istoriile oficiale, sunt şi un gen de istorie ascunsă (*histoire cachée*) derulată subteran, subzistentă într-un circuit clandestin, de „samizdat". Ele sunt supuse însă unei presiuni etice determinate de nevoia de a comunica o istorie ocultată de comunism, de a lăsa mărturie asupra unor jertfe şi tragedii ascunse de discursul triumfalist comunist. V.I. Pica, membru al rezistenţei anticomuniste din Făgăraş, mărturiseşte că memoriile sale asupra rezistenţei din Făgăraş scrise în 1986 sunt impulsul venit din zona confesiunii şi a datoriei de a nu lăsa uitării: „De peste

54. G. Bica, op.cit., pp. 35-36.
55. *Cf.* A. Portelli, *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, State University New York Press, Albany, 1991, pp. 3-39.
56. M. Ferro, *L'histoire sous surveillance*, Calman-Lévy, Paris, 1985, pp. 71-80.
57. R.S. Watson, op.cit., p. 11.

36 de ani port în mine povara unor amintiri... în așteptarea marii și mereu amânatei confesiuni... cu datoria sacră de a nu-i uita [pe cei care au murit în rezistența anticomunistă – n.n.]”[58].

Controlul în care se face acest circuit de „istorii ascunse” se află el însuși într-o tensiune între tendința de a mărturisi și de a lăsa mărturie și teama de a nu fi descoperite de autorități. Orice mărturie scrisă sau comunicată în anii comunismului era expusă descoperirii ei de către autorități: „Cât timp a durat scrierea acestui manuscris, circa 3 luni, am trăit mereu cu spaima în suflet”[59]. De altfel, producțiile memorialistice realizate în clandestinitate se intensifică după 1980 în condițiile în care generația de supraviețuitori ai rezistenței ajunsese la vârsta a treia, iar iminența sfârșitului biologic impunea necesitatea transmiterii memoriilor rezistenței și opresiunii. Acest aspect intră însă în „urmărirea informativă” a Securității – prin releul delațiunii –, fapt ce profilează definitiv memoria ca formă de opoziție și rezistență la comunism. Lucian Toader, jurist pensionar din Iași, compune un „roman autobiografic cuprinzând mai multe volume în care descrie perioada de detenție”; Borca Toader, profesor pensionar din Sighet, redacta un „material memorialistic cu conținut tendențios”[60].

Din perspectiva istoriografiei oficiale, fenomenul rezistenței anticomuniste a fost un subiect tabu până în 1989. Acest fenomen a fost, așa cum am arătat mai sus, ascuns de discursul triumfalist al istoriografiei comuniste, în sensul că socialismul victorios a învins „dușmanii ordinii publice și ai cuceririlor revoluționare”. Era un dușman nepersonalizat, nespecificat, transpus maniheist la nivelul răului care a fost învins de binele comunist. Sintezele istoriografice care reconstituiau drumul parcurs de instaurarea democrației populare, socialiste ascund în mod intenționat fenomenul rezistenței, el fiind doar intuit în măsura în care noua armată, noua miliție și noua Securitate, organizate în 1948-1949 după model sovietic, au avut drept scop „reprimarea comploturilor, a sabotajelor și a altor acțiuni dușmănoase îndreptate împotriva poporului muncitor”[61].

Subiectul rezistenței anticomuniste a fost confiscat în mod eufemistic în discursul politic în care se menționa cu insistență că „veghea revoluționară” trebuie să fie contrapusă „dușmanului de clasă”. Pe de altă parte, acest subiect a fost prezent în articole de presă din ziarele și revistele editate de miliție și de Securitate, cum a fost

58. V.I. Pica, op.cit., p. 8.
59. *Ibidem*, p. 178.
60. F. Banu, „Epilog optzecist la mișcarea de rezistență armată din anii ’50”, în *Mișcarea de rezistență anticomunistă din România. 1944-1962*..., p. 443.
61. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României*, București, 1965, p. 579.

revista *Pentru Patrie,* în care „bandiţii" erau subiecte de articole unde nota de *thriller* se asocia cu cea ideologică, eticist-comunistă, centrată pe acţiunile de anihilare a acestor duşmani şi de eroizare a organelor de represiune comunistă[62]. Tema rezistenţei anticomuniste a populat multe din lucrările literaturii „angajate" ce trata procesul colectivizării la sate şi în care opoziţia reprezentată de chiaburi era asociată rezistenţei, detaşamentelor de „bandiţi" anticomunişti. Această temă se regăseşte în romanele scrise de M. Sadoveanu, T. Popovici, I. Lăncrănjan etc. Subiectul rezistenţei anticomuniste, în care personajele negative sunt folosite pentru construirea mitului comunismului salvator, eliberator, justiţiar, se regăseşte în literatura didactică a manualelor şcolare care aveau drept scop modelarea conştiinţei elevilor în sensul ideologiei comuniste. Un exemplu în acest sens este poemul „Lazăr de la Rusca" al poetului comunist Dan Deşliu, prin care „eroul" Lazăr Cernescu este promovat în manualele şcolare drept victimă şi martir în luptele cu partizanii anticomunişti din Munţii Banatului. Acest personaj a făcut o carieră îndelungată şi pregnantă în martirologia şi hagiografia comuniste, alături de alţi „eroi" ai luptei din ilegalitate a partidului comunist. Aşadar, subiectul rezistenţei anticomuniste a fost exilat şi la propriu, şi la figurat din istoriografia românească. El s-a putut regăsi în lucrări istorice apărute peste hotare, editate de exilul românesc din occident, cu predilecţie cel de factură legionară (H. Sima, F. Verca, F. Brădescu)[63], şi în lucrările aparţinând unor personalităţi româneşti tot din exil, consacrate în mediile academice occidentale, precum Ghiţă Ionescu, Vlad Georgescu etc.[64].

Tema rezistenţei anticomuniste a fost reluată şi dezvoltată în istoriografia şi jurnalistica românească abia după 1989. Receptarea fenomenului rezistenţei a fost una din cele mai fascinante teme de istorie în discursul public după 1989. Subiect interzis de ideologia comunistă, el a fost recuperat mai întâi la nivelul publicisticii populate de interviuri şi evocări ale foştilor combatanţi, în nenumărate volume de memorialistică. S-a întreprins o retrospectivă bibliografică a articolelor apărute pe tema rezistenţei armate în 1945-1965, înregistrîndu-se în 35 de ziare şi reviste, apărute în 1990-1994, între 250 şi 400 de articole pe an. Dacă la început dominau o formă şi o tonalitate foiletonistice, ulterior aceste articole îmbracă o formă mai

62. V. Orga, *Premise în rezistenţa anticomunistă din Apuseni. Studii de istorie orală*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2003, p. 15.
63. *Cf.* Horia Sima, „Pentru ce-am pierdut războiul din răsărit şi am căzut în robia comunistă", *Buletinul Comitetului Naţional Româno-American*, XV, 20 aprilie 1972; Faust Brădescu, *Guvernul de la Viena*, Madrid, f.a.
64. Ghiţă Ionescu, *Comunism în România. 1944-1965*, Londra, 1974; Vlad Georgescu, *Istoria românilor*, American-Romanian Academy of Arts and Scriences, Los Angeles, 1984.

apropiată de exigențele istoriografice, în care sunt aduse ca surse ale istoriei atât mărturiile orale, cât și cele arhivistice. Purtând însemnele traziției, fapt ce presupune o serie de metamorfoze și corecții și în planul discursului istoriografic, în planul eticii profesionale, recuperarea istoriografică a rezistenței anticomuniste nu a fost la început un subiect agreat în mediile academice (institute de cercetare, universități), ea realizându-se cu predilecție în cadrul unor societăți și organizații din zona societății civile: Academia Civică, Fundația Memoria etc. Mefiențele față de un asemenea subiect încorporau și tarele unei mentalități din lumea istoriografică puternic contaminată și marcată de ideologia comunistă, mai ales în ceea ce privește segmentul istoricilor specialiști în istorie contemporană.

Această problematică a rezistenței anticomuniste devine subiectul unor cercetări sistematice, instituționalizate în cadrul Academiei prin Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului și în cadrul Institutului de Istorie Orală al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Reconstituirea istoriografică și, în paralel, recuperarea memoriei colective, componentă a conștiinței istorice privind rezistența anticomunistă, au beneficiat de elaborarea sau articularea unui discurs public asupra acestui fenomen din istoria noastră, „Memorialul durerii", în plan mediatic, sau locuri ale memoriei (monumente, statui, cruci) dedicate rezistenței anticomuniste constituie exemple în acest sens. Colectarea, prelucrarea și confruntarea unor date prezente în istoria oficială (cu predilecție cele din arhivele scrise) și a celor tezaurizate în memorie și memorialistică suplinesc reciproc „uitările". Astfel, istoria oficială și memoria determină o critică reciprocă pentru înțelegerea istoriei-realitate[65].

În perimetrul acelorași recuperări și reconstituiri ale istoriei-realitate, pornind de la sursele de arhivă (cercetate de Institutul pentru Studierea Totalitarismului), de la depoziții și mărturii (în Analele Memorialului de la Sighet editate de Academia Civică), de la poveștile de viață sau extensia biografică a percepției prin oralitate a rezistenței anticomuniste (din cadrul Institutului de Istorie Orală din Cluj-Napoca), se poate articula un discurs coerent marcat de *arhivă-memorie-oralitate* și se poate susține un discurs public eufonic și de mare credibilitate și acurateță asupra rezistenței armate anticomuniste. Parcursul marcat de transferurile succesive ale *amintirii* în *memorie* și ale *memoriei* în *istorie*[66] va profila și valida valențele unei „noi istorii" în perioada postcomunistă în România. Impostarea istorică (istoriografică) a rezistenței armate anticomuniste în discursul public este motivată însă prevalent etic.

65. R.S. Watson, op.cit., pp. 12-13.
66. *Ibidem*, p. 12.

Bibliografie

Banu, F., „Epilog optzecist la mişcarea de rezistenţă armată din anii ’50”, în *Mişcarea de rezistenţă anticomunistă din România. 1944-1962*, Kullusys, Bucureşti, 2003.

Bejenaru, L.M., „Să lupţi pentru a muri: mişcarea de rezistenţă armată anticomunistă din România. O încercare de analiză”, în CNSAS, *Mişcarea armată de rezistenţă anticomunistă din România. 1944-1962*, Kullusys, Bucureşti, 2003.

Bica, G., *Mişcarea de rezistenţă din Munţii Banatului în memoria colectivă*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2006.

Brădescu, Faust, *Guvernul de la Viena*, Madrid, f.a.

Brişcă, A., „Rezistenţa armată anticomunistă din România”, *Arhivele Totalitarismului*, Bucureşti, VII, nr. 22-23/1995.

Brossat, A., Combe, S., Potel, Jean Yves, Szurek, Jean Charles, *A l’Est la mémoire retrouvée*, La Découverte, Paris, 1990.

Budeancă, C., *Rezistenţa armată anticomunistă din România*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2004.

Călin-Bodea, Cornelia, *Folclorul rezistenţei anticomuniste*, Studium, Cluj-Napoca, 1999.

Ciuceanu, Radu, *Mişcarea naţională de rezistenţă din Oltenia, 1947-1949*, Bucureşti, 2001.

Ciuceanu, Radu, Roske, Octavian, Troncotă, Cristian, *Începuturile mişcării de rezistenţă în România*, 2 vol., Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1998, 2001.

Constantinescu, Miron, Daicoviciu, Constantin, Pascu, Ştefan, *Istoria României*, Bucureşti, 1965.

Deletant, Dennis, *Ceauşescu şi Securitatea: constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989*, Humanitas, Bucureşti, 1998.

Dobre, M., *Jertfe în munţi. Din rezistenţa anticomunistă din Munţii Ţibleşului şi Ţara Lăpuşului*, Cluj-Napoca, 2003.

Dobrincu, Dorin, „Bucovineni contra sovietici. Rezistenţa armată antisovietică--anticomunistă din Bucovina”, *Anuarul de istorie orală*, vol. V, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, pp. 96-129.

Dobrincu, Dorin, Iordachi, Constantin (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Polirom, Iaşi, 2005.

Ferro, M., *L’histoire sous surveillance*, Calman-Lévy, Paris, 1985.

Foucault, Michel, *Trebuie să apărăm societatea*, Univers, Bucureşti, 2000.

Georgescu, Vlad, *Istoria românilor*, American-Romanian Academy of Arts and Sciences, Los Angeles, 1984.

Gorun, Gheorghe, Gorun, H., „Revolta minerilor din Motru, 19 octombrie 1981”, *Anuarul de istorie orală*, vol. VI, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, pp. 262-283.

Habermas, J., *Raison et légitimité*, Payot, Paris, 1978.

Habermas, J., *Moral Consciousness and Communicative Action*, MIT Press, Cambridge, 1997.

Hriniuc, I., „Rezistenţa naţională anticomunistă. Profil de partizan – Gheorghe Paşca", *Anuarul de istorie orală*, vol. I., Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
Ionaşcu, C., *Rezistenţa anticomunistă din Dobrogea*, Ex Ponto, Constanţa, 2000.
Ionescu, Ghiţă, *Comunism în România. 1944-1965*, Londra, 1974.
Jurj, C., „Mitul «venirii americanilor». Studiu de caz: rezistenţa anticomunistă de la Huedin", *Anuarul de istorie orală*, vol. III, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
Kideckel, D.A., „Discourses of Resistance: Antisystemic Performance on a Romanian Collective Farm", *Anuarul de istorie orală*, vol. VI, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, pp. 110-133.
Neculau, Adrian, *Memoria pierdută*, Polirom, Iaşi, 1999.
Nolte, E., „Un passé qui ne veut pas passer", în *Devant l'histoire*, Cerf, Paris, 1988.
Orga, V., *Premise în rezistenţa anticomunistă din Apuseni. Studii de istorie orală*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2003.
Passerini, Luisa, „Introduction", în Luisa Passerini (ed.), *Memory and Totalitarianism*, Oxford University Press, New York, 1992.
Pica, Victor Ioan, *Libertatea are chipul lui Dumnezeu*, Arhipelag, Târgu-Mureş, 1993.
Popescu, Aurelian (coord.), *Poezia în cătuşe*, Omniscop, Craiova, 1995.
Portelli, A., *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories : Form and Meaning in Oral History*, State University New York Press, Albany, 1991.
Radosav, Doru, „Petre a Icoanei. Travesti şi clandestinitate în mişcarea de rezistenţă anticomunistă", în Doru Radosav (coord.), *Rezistenţa anticomunistă din Apuseni. Studii de istorie orală*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2003.
Roske, Octavian, „Colectivizarea agriculturii în 1949-1962", *Arhivele Totalitarismului*, an I, 1/1993.
Russo, H., *Un passé qui ne passe pas*, Fayard, Paris, 1994.
Silveanu, I., *Cărările speranţei. Destine ale rezistenţei anticomuniste din Banat*, Marineasa, Timişoara, 1998.
Sima, Horia, „Pentru ce-am pierdut războiul din răsărit şi am căzut în robia comunistă", *Buletinul Comitetului Naţional Româno-American*, XV, 20 aprilie 1972.
Sitariu, M., *Oaza de libertate. Timişoara, 30 octombrie 1956*, Polirom, Iaşi, 2004.
Şandru, Dumitru, „Decretul 83/1949", *Arhivele Totalitarismului*, I, 1/1993, pp. 133-145.
Van Gennep, Arnold, *Formarea legendelor*, Polirom, Iaşi, 1997.
Voicu-Arnăuţoiu, Ioana Raluca, *Luptătorii din munţi*, Bucureşti, Vremea, 1997.
Watson, Rubie S., „Memory, History and Opposition under Socialism (Introduction)", în Rubie S. Watson (ed.), *Memory, History and Opposition under State Socialism*, School of American Research Press, Santa Fe, 1999.
*** *Bande, bandiţi şi eroi. Grupurile de rezistenţă şi Securitatea. 1948-1968*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.
*** *Rezistenţa anticomunistă din România. Grupul Teodor Şuşman. 1948-1958. Mărturii*, Institutul de Istorie Orală al Universităţii „Babeş-Bolyai", Argonaut, Cluj-Napoca, 2004.

Dorin Dobrincu

Colectivizarea agriculturii și represiunea împotriva țărănimii din România (1949-1962)

Istoria reală a colectivizării agriculturii a fost vreme de decenii în România unul dintre numeroasele subiecte tabu pentru cercetători. Fenomenul este deosebit de complex, diversele sale implicații fiind investigate de specialiști din diverse discipline, lucrând individual sau în echipe mono- ori interdisciplinare, rezultatele neîntârziind să apară[1]. În acest text ne vom opri asupra represiunii împotriva țărănimii în anii colectivizării, adică între 1949 și 1962, folosind mai ales documente ale Securității (poliția politică a regimului comunist), legislație și documente de partid.

Comuniștii români și problema agrară în primii ani postbelici

După ieșirea din clandestinitate, în urma loviturii de stat de la București (23 august 1944) și în contextul ocupației sovietice, Partidul Comunist Român[2] a militat pentru soluționarea problemei rurale în

1. Amintim una din cărțile recente asupra subiectului, rod al unei cercetări de echipă, reunind contribuțiile a 20 de antropologi, istorici, sociologi, juriști și critici literari din România, Statele Unite ale Americii și Marea Britanie: Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, cuvânt înainte de Gail Kligman și Katherine Verdery (coordonatoarele proiectului interdisciplinar), Polirom, Iași, 2005.
2. De-a lungul existenței sale, partidul comunist din teritoriul aflat sub ascultarea Bucureștiului a purtat diferite denumiri: Partidul Comunist („Socialist") din România, Partidul Comunist din România – Secție a Internaționalei a III-a, Partidul Comunist (Secția Română a Internaționalei Comuniste), Partidul Comunist din România (până în 1945), Partidul Comunist Român (1945-1948), Partidul Muncitoresc Român (1948-1965), Partidul Comunist

ţară, mai precis pentru realizarea unei noi reforme agrare, care să ducă la împărţirea marilor proprietăţi către ţărani. Nu se pomenea nimic despre colectivizarea după modelul sovietic, deşi exista în societatea românească, îndeosebi în mediul rural, o adevărată psihoză în acest sens. Strategia comunistă nu putea să nu ţină cont de puternicul sentiment de proprietate care îi caracteriza pe ţăranii români. O declarare deschisă a adevăratelor intenţii ale extremei stângi ar fi reprezentat un act de sinucidere politică.

Şi după venirea la putere a guvernului condus de Petru Groza (6 martie 1945), pe care îl controlau, comuniştii au continuat să susţină că doresc împroprietărirea ţăranilor, îndeosebi a celor fără pământ sau cu pământ puţin, precum şi a soldaţilor care luptaseră (sau luptau încă) în campania din Vest. Prin Legea nr. 187 din 23 martie 1945 a fost legiferată reforma agrară[3], în urma căreia peste un milion de hectare au trecut în posesia a aproape opt sute de mii de ţărani[4]. Ceea ce a urmărit PCR în anii 1944-1948 a fost instrumentarea conflictului dintre proprietatea mare, pe de o parte, şi proprietatea mică şi mijlocie, pe de altă parte. „Transformarea" agriculturii se limita la o generică alianţă a muncitorimii cu ţărănimea, nedepăşind limitele redistribuirii. Colectivizarea era amânată pentru viitor, urmărindu-se mai întâi neutralizarea ţărănimii din punct de vedere politic şi anihilarea influenţei vechilor elite politice[5]. În schimb, încă din primii ani postbelici a început să apară o abundentă legislaţie care a încorsetat ţărănimea, situaţie ce avea să cunoască o înăsprire de-a lungul negrilor ani '50[6].

Înainte de a face cunoştinţă cu realitatea colectivizării, ţăranii români s-au confruntat cu un fenomen care părea a fi rezervat mai degrabă vremurilor de război şi de ocupaţie: prelevările forţate de cereale, dar şi de floarea-soarelui, cartofi, fân, lapte, carne, lână ş.a.m.d., rămase atât în amintirea oamenilor, cât şi în cărţile de istorie sub numele de *cote*. Statul confisca pur şi simplu o parte importantă din recolta agricultorilor. Metoda era de inspiraţie sovietică,

---

Român (1965-1989). Pentru a evita derutarea cititorului în acest labirint al numelor, în textul de faţă folosim doar denumirea de Partidul Comunist Român (cu acronimul PCR), iar pentru organizaţia sa de tineret pe cea de Uniunea Tineretului Comunist (prescurtat UTC).

3. Legea a fost publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 68/23 martie 1945.
4. Vezi Dumitru Şandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000, *passim*.
5. Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 71-72; Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 413.
6. Vezi Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, Ottmar Traşcă (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative. 1945-1962*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, *passim*.

experimentată încă din timpul războiului civil care a măcinat Rusia la sfârşitul primei conflagraţii mondiale. Cotele au fost aplicate pentru prima dată în România în 1946, asupra unei ţărănimi sărăcite de anii de război, de rechiziţiile efectuate de trupele de ocupaţie, de seceta şi foametea care au bântuit o bună parte a ţării în 1946-1947. Cum era de aşteptat, colectările au provocat mari nemulţumiri în rândurile ţăranilor[7]. Ele aveau să fie un adevărat coşmar pentru aceştia până la începutul anului 1957, când au fost desfiinţate în cea mai mare parte, doar cele de carne fiind menţinute până în 1962[8].

Dobândirea controlului politic total în România – care s-a petrecut la sfârşitul anului 1947 (înlăturarea monarhiei) şi începutul lui 1948 (absorbirea Partidului Social-Democrat de către Partidul Comunist, ceea ce avea să permită instituirea în scurt timp a partidului unic, sub denumirea de Partidul Muncitoresc Român) – a deschis calea impunerii direcţiilor „clasice" ale gândirii bolşevice şi în economie. S-a început cu industria şi băncile, „naţionalizate" (a se citi confiscate) în iunie 1948. În mod logic, venea rândul agriculturii. Ca în atâtea alte privinţe, modelul era cel sovietic[9]. În proiectul comunist de inginerie socială, „transformarea socialistă a agriculturii" era o parte esenţială. Punerea în practică avea să afecteze direct cea mai mare parte a populaţiei ţării, având în vedere că ţăranii formau între 75 şi 80% din total, adică aproximativ 12.000.000 de suflete.

Exproprierea „moşierilor" şi demararea colectivizării agriculturii

În luna martie 1949 au avut loc două evenimente importante pentru lumea rurală din România. Mai întâi, la 2 martie s-a aprobat Decretul nr. 83, prin care erau expropriate toate proprietăţile ce

7. Vezi Dorin Dobrincu, „Colectivizarea, cote şi revolte ţărăneşti în vestul României (1949)", *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. I, 2002, pp. 285-286.
8. Pentru tema colectărilor şi relaţia cu procesul colectivizării, vezi Octavian Roske, „Colectivizarea şi mecanismul colectărilor: istorii paralele", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), op.cit., pp. 113-135.
9. Claudiu Degeratu, Octavian Roske (ed.), „Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: ridicarea necontenită a nivelului de trai", *Arhivele Totalitarismului*, II, nr. 1-2/1994, pp. 80-91; *idem*, „Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: drumul belşugului", *Arhivele Totalitarismului*, II, nr. 3/1994, pp. 54-68*; idem*, „Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: ştiinţa biruitoare", *Arhivele Totalitarismului*, II, nr. 4/1994, p. 47-59; Dan Cătănuş, Octavian Roske, „Studiu introductiv", în *idem* (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000, pp. 12-13.

depăşeau 50 ha, prevederea fiind îndeplinită efectiv în noaptea de 2/3 martie 1949[10]. Victimele erau foştii „moşieri", în cea mai mare parte adevăraţii fermieri, cu exploatări agricole în bună măsură mecanizate şi modernizate[11]. Au făcut obiectul exproprierii nu doar pământurile, ci şi tot inventarul viu sau mort, clădirile, instalaţiile agricole, produsele agricole, precum şi creanţele, titlurile şi participările decurgând din activitatea exploatărilor moşiereşti (art. 2). Se mai prevedea că rezistenţa la confiscare sau tăinuirea bunurilor se pedepsea cu 5-15 ani de muncă silnică şi confiscarea averii (art. 4)[12]. Ca urmare a aplicării Decretului nr. 83/1949, moşierii (şi familiile acestora) au fost dislocaţi şi li s-a fixat domiciliu obligatoriu pe termen nelimitat în diferite localităţi din ţară. Celor care nu se găseau pe proprietăţile lor în momentul emiterii decretului respectiv li s-a fixat domiciliu obligatoriu pe timp nelimitat în oraşele unde au fost identificaţi. Conform unor statistici ale Securităţii, au fost afectate 2.000 de familii, reunind 3.000 de persoane[13]. Ridicaţi din casele lor, expropriaţii au fost deportaţi peste noapte în locuri şi mai ales în condiţii de neimaginat anterior. Casele lor au fost ocupate imediat de echipe special constituite şi au primit destinaţii diverse: sedii ale întreprinderilor agricole de stat, ale viitoarelor gospodării agricole colective, ale primăriilor, ale posturilor de miliţie etc. Furtul valorilor mobile şi devastarea au însoţit mai peste tot această preluare „revoluţionară" a bunurilor confiscate[14]. Operaţiunea de deportare a fost în afara legii, întrucât Decretul nr. 83/1949 nu prevedea dislocarea şi fixarea domiciliului obligatoriu. Faptul a fost sesizat ulterior chiar de autorităţile comuniste şi, pentru a exista un temei legal, a fost emisă Hotărârea Consiliului de Miniştri (HCM) nr. 1154 din 26 octombrie

10. Arhivele Serviciului Român de Informaţii, fond „D" (Documentar), dos. 7778, vol. 36, f. 44-45 (în continuare se va cita: ASRI; Serviciul Român de Informaţii a moştenit după căderea regimului comunist, în 1989, cea mai mare parte a Arhivelor Securităţii). Vezi şi Dumitru Şandru, „Decretul 83/1949", *Arhivele Totalitarismului*, I, nr. 1/1993, pp. 133-145. Ghiţă Ionescu numea ironic acţiunea de la 2/3 martie 1949 drept „ultima «reformă agrară»" din România (Ghiţă Ionescu, *Comunismul în România*, traducere din limba engleză de Ioan Stanciu, Litera, Bucureşti, 1994, p. 218).
11. Ghiţă Ionescu, op.cit., p. 218.
12. *Buletinul Oficial*, nr. 1/2 martie 1949. Şi în Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău, Ottmar Traşcă (ed.), op.cit., pp. 86-88.
13. ASRI, fond „D", dos. 7778, vol. 27, f. 81, 89; vol. 32, f. 3.
14. Pentru detalii asupra aplicării şi consecinţelor Decretului nr. 83/1949, vezi Dumitru Şandru, „Decretul 83/1949", *passim*; Mihai Râpeanu, „Deportări şi confiscări în baza decretului 83/1949", *Analele Sighet*, 2, 1995, pp. 406-410; Augustin Ţârău, „Aplicarea decretului nr. 83/1949 în judeţul Bihor (Noaptea moşierilor)", *Crisia*, vol. XXVI-XXVII, 1999, pp. 223-244; Nicoleta Ionescu-Gură, „Decretul 83. Începutul sfârşitului la sate", *Magazin Istoric*, nr. 10/octombrie 2000, pp. 27-31, nr. 11/noiembrie 2000, pp. 40-44.

1950, modificată prin HCM nr. 344 din 15 martie 1951, prin care era reglementată doar parţial problema stabilirii de către Ministerul Afacerilor Interne (MAI) a domiciliului obligatoriu pentru „unele categorii de persoane”[15]. Măsurile administrative şi restricţiile domiciliare petrecute în martie 1949 aveau să fie considerate ilegale chiar de către autorităţile comuniste în anii ’60 (ce-i drept, în contextul noilor lupte pentru putere din conducerea partidului[16]).

Pe 3-5 martie 1949 a avut loc celălalt eveniment important al lunii, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român. S-a hotărât trecerea la „transformarea socialistă a agriculturii”, adică înfiinţarea gospodăriilor agricole colective şi „limitarea chiaburilor”. Prin vocea liderului său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, PCR îşi expunea politica faţă de populaţia rurală: „Ne sprijinim pe ţărănimea săracă, strângem alianţa cu ţărănimea mijlocaşă şi ducem o luptă neîntreruptă împotriva chiaburimii”[17]. Erau identificate cinci categorii de agricultori în România: 1) ţăranii lipsiţi de pământ, proletariatul agricol, cuprinzând 2,5% din totalul populaţiei; 2) ţăranii săraci, 57%; 3) ţăranii mijlocaşi, 34%; 4) chiaburii; 5) resturile moşierimii, ultimele două pături cuprinzînd 7%[18].

Practic, din perspectiva comasării terenurilor în mari gospodării agricole colective se anula reforma agrară din 1945[19]. În comparaţie cu Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice din 1929, care cerea lichidarea culacilor, Plenara comuniştilor români stabilea ca obiectiv imediat „îngrădirea” chiaburilor, ca apoi să se treacă la politica de „desfiinţare completă a exploatării chiabureşti la sate, mobilizând în această luptă întreaga ţărănime muncitoare, când condiţiile vor fi pregătite”[20]. Visul urât al ţărănimii române începea să devină realitate. Rezoluţia CC al PCR din acea

15. ASRI, fond „D”, dos. 7778, vol. 36, f. 36-37.
16. *Ibidem*, vol. 27, f. 82.
17. „Rezoluţia şedinţei plenare a CC al PMR din 3-5 martie 1949 asupra sarcinilor partidului în lupta pentru întărirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare şi pentru transformarea socialistă a agriculturii”, în *Rezoluţii şi hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, *1948-1950*, ediţia a II-a, Editura pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1952, p. 95. Comuniştii de la Bucureşti preluau în mod explicit ideile exprimate de Stalin: „Alianţa dintre muncitori şi ţărani, în condiţiile actuale ale dictaturii proletariatului, poate fi înfăptuită numai sub cunoscuta lozincă a lui Lenin: sprijină-te pe sărăcime, organizează o alianţă trainică cu ţăranul mijlocaş, nu înceta nici o clipă lupta împotriva chiaburimii” (*ibidem*). Şi în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări*, Editura pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1953, p. 261.
18. Gheorghe Gheorghiu-Dej, op.cit., p. 261.
19. Victor Frunză, op.cit., p. 413.
20. Gheorghe Gheorghiu-Dej, op.cit., p. 302.

zi s-a dovedit „textul de bază în problema colectivizării, (…) cea mai clară declaraţie a politicii agricole a comunismului român”[21].

În anii care au urmat, rezoluţia din martie 1949 a fost cu obstinaţie pusă în practică, deşi uneori cu schimbări tactice, inclusiv cu pauze de conjunctură. S-a dus o ofensivă cu mijloace administrative împotriva ţăranilor care utilizau munca salariată, aceştia fiind pur şi simplu integraţi chiaburimii[22]. Politica agrară a regimului comunist a fost însoţită de numeroase violenţe, îndeosebi împotriva moşierilor şi a ţăranilor avuţi (chiaburii), după cum avea să admită chiar un fost fruntaş al PCR[23]. Potrivit *DEX*-ului (*Dicţionarul Explicativ al Limbii Române*), cuvântul *chiabur* este de origine turcă şi înseamnă „(ţăran) înstărit, bogat”[24]. Însă, în anii comunismului, el a ajuns un sinonim perfect pentru rusescul *kulak*, un termen având mai curând semnificaţii politice şi ideologice decât economice[25]. Prin rezoluţia din martie 1949 se stabilise, după cum am văzut, „îngrădirea” chiaburilor, adică împiedicarea acestora de a se dezvolta economic, inclusiv de a utiliza munca salariată. Modalităţile de aplicare a „îngrădirii” presupuneau, printre altele, „o politică fiscală de clasă, care să uşureze situaţia ţăranului sărac şi mijlocaş, pe de o parte, şi să apese pe chiabur, pe de altă parte”; „o politică de clasă în domeniul colectărilor, al creditelor etc.”[26]. „Îngrădirii” avea să-i urmeze, logic, „lichidarea” ţărănimii înstărite, termen utilizat chiar în documentele de partid. Teroarea şi colhozul aveau să facă posibil scopul ultim al partidului în agricultură, colectivizarea[27].

În rândurile ţărănimii exista fără îndoială o diferenţiere economică. Interesele sale de grup se manifestaseră însă mai ales prin opoziţie faţă de moşieri şi faţă de orăşeni, percepuţi ca „străini”. Ţăranii săraci îi invidiau pe cei bogaţi, dar în acelaşi timp îi şi

21. Ghiţă Ionescu, op.cit., p. 219.
22. Stelian Tănase, op.cit., p. 76.
23. Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viaţă*, Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2000, pp. 108-109, 185-186.
24. *DEX. Dicţionarul Explicativ al Limbii Române*, ediţia a II-a, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 168.
25. Petre Guran, „Colectivizarea, între mit şi realitate”, în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Nemira, Bucureşti, p. 168; Dan Cătănuş, Octavian Roske, op.cit., p. 15.
26. „Rezoluţia şedinţei plenare a CC al PMR din 3-5 martie 1949…”, în loc. cit., p. 96. Pentru un studiu de caz asupra situaţiei chiaburilor într-un sat din România, vezi interesantul studiu al lui Katherine Verdery, „Chiaburii vechi şi noi: închiaburirea şi deschiaburirea ţăranilor din Aurel Vlaicu”, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), op.cit., pp. 349-367.
27. Dan Cătănuş, Octavian Roske, op.cit., p. 15. Pentru o cronologie a instituirii sistemului sovietic în satul românesc, vezi Octavian Roske, „Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962”, *Arhivele Totalitarismului*, I, nr. 1/ 1993, pp. 146-168.

respectau, deoarece făceau parte din lumea lor, fiind gata să se solidarizeze cu ei în caz de necesitate[28]*. Modelul pe care îl reprezentau chiaburii pentru ansamblul ţărănimii era cu exactitate perceput de comuniştii români în momentul demarării procesului colectivizării. Un pasaj dintr-un discurs al lui Gheorghiu-Dej, redat cu greşelile autorului, este sugestiv :*

> Chiaburimea – burghezia satelor – e un tip cu totul deosebit, un tip care şi-a întocmit gospodăria muncind, asudând, exploatând şi speculând, e un tip combativ, un element care nu se deosebeşte mult de restul ţăranilor dacă te uiţi la îmbrăcămintea lor, la faptul că muncesc. De aceea şi în ochii ţăranilor, chiaburimea trece încă drept nişte oameni vrednici, buni gospodari. Câtă putere are acest punct de vedere în sat asupra restului ţăranilor, despre fizionomia lor de buni gospodari, o dovedeşte şi faptul că această mentalitate, şi felul de a considera pe bunii gospodari, a pătruns chiar şi în rândurile partidului nostru[29].

La măsurile cu caracter economic luate împotriva chiaburilor în special, împotriva ţăranilor în general, s-a adăugat represiunea directă : confiscări de bunuri, violenţe diverse, inclusiv deportări[30].

Reacţie şi contrareacţie în timpul colectivizării agriculturii ; proporţiile represiunii

Însuşi Gheorghe Gheorghiu-Dej avea să prezinte în octombrie 1961, la Moscova, la Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, o dare de seamă, reluată la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961. Liderul de pe Dâmboviţa afirma că peste 80.000 de ţărani au fost arestaţi şi trimişi în judecată între 1949 şi 1952, majoritatea „ţărani muncitori", eufemism utilizat în epocă pentru a-i denumi pe ţăranii săraci şi mijlocaşi. Din totalul menţionat, mai mult de 30.000 fuseseră judecaţi în procese publice[31]. Evident, cifrele erau şocante, de aceea au şi fost puse exclusiv pe seama măsurilor luate de Ana Pauker[32],

28. Dan Cătănuş, Octavian Roske, op.cit., p. 15.
29. *Ibidem*, p. 16 (document de la Arhivele Naţionale Istorice Centrale ale României, fond „CC al PCR-Cancelarie", dos. 21/1949, f. 82).
30. Stelian Tănase, op.cit., p. 76.
31. *Scânteia*, nr. 5371, 7 decembrie 1961, pp. 1-2. Preluat şi în Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări, iunie 1961 – decembrie 1962*, Editura Politică, Bucureşti, 1962, p. 206.
32. Pentru rolul Anei Pauker în acţiunile de colectivizare în primii ani după declanşarea acestui proces, vezi Robert Levy, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002, mai ales capitolul IV, „Secretar pe probleme de agricultură", pp. 78-110.

Vasile Luca şi Teohari Georgescu, care nu mai erau în conducerea PCR, iar primii doi nici măcar în viaţă. Cifrele prezentate de Dej la Moscova sau Bucureşti sunt confirmate, în parte, de sursele interne ale Securităţii, atâtea câte au devenit accesibile după 1989.

Numai între 1 septembrie 1948 (a doua zi după înfiinţarea Securităţii) şi 7 noiembrie 1949 au fost reţinute de poliţia politică 23.597 de persoane, dintre care 10.152 erau ţărani (4.518 mijlocaşi, 2.979 săraci, 2.655 chiaburi)[33]. Într-o notă-raport din 1 decembrie 1961, cu privire la situaţia arestărilor făcute de MAI şi procuratură în rândurile ţăranilor în anii 1951-1952, se înregistrau, riguros, 34.738 de persoane: 22.088 erau ţărani chiaburi, 7.226 ţărani cu gospodărie mijlocie, iar 5.504 ţărani cu gospodărie mică. În acelaşi interval avuseseră loc 438 de procese publice în care fuseseră implicaţi ţărani[34]. „Fruntaşe" se dovediseră în această privinţă Regionalele MAI Hunedoara, cu 16.146 de ţărani arestaţi (14.394 chiaburi, 1.254 mijlocaşi şi 498 cu gospodărie mică), Oradea, cu 9.760 (2.919 chiaburi, 2.854 mijlocaşi şi 3.987 cu gospodărie mică), Cluj, cu 4.025 (1.715 chiaburi, 1.811 mijlocaşi şi 463 cu gospodărie mică), şi Constanţa, cu 1.484 (1.210 chiaburi, 257 mijlocaşi şi 17 cu gospodărie mică). Majoritatea celorlalte regionale înregistraseră sub 1.000 de arestaţi. Pe ultimele locuri erau Regionalele MAI Suceava, cu doar patru ţărani chiaburi reţinuţi (unul condamnat, iar trei încadraţi în colonii de muncă), Ploieşti, cu 98 de ţărani (65 chiaburi, 28 mijlocaşi şi cinci cu gospodărie mică), şi Bacău, cu 99 (55 chiaburi, 32 mijlocaşi şi 12 cu gospodărie mică)[35].

În anii 1950-1954, 4.865 de ţărani au fost încadraţi în colonii şi unităţi de muncă, alături de alţi 17.212 oameni[36]. Altor 1.899 de ţărani (dintre ei, 1.407 fuseseră legionari, doi membri ai Partidului Naţional-Ţărănesc [PNŢ], doi membri ai Partidului Naţional-Liberal [PNL], 488 neîncadraţi) li se fixase „loc de muncă" (mai erau în aceeaşi situaţie încă 1.734 de persoane de diferite profesii)[37]. 1.643 de ţărani avuseseră domiciliu obligatoriu (dintr-un total de 11.526 de persoane care au cunoscut această formă a represiunii), aici nefiind incluse şi „comunele speciale" din Bărăgan (vezi *infra*)[38]. Dintr-un

33. ASRI, fond „D", dos. 9047, vol. 3, f. 43.
34. *Ibidem*, dos. 7778, vol. 27, f. 9-10, 91. Alte date întocmite de MAI, Serviciul „C" (Arhiva), probabil tot în anii '60, reliefau că în 1951-1952 fuseseră arestate 4.644 de persoane provenind din „mediul ţărănesc". Dintre acestea, 38 făcuseră parte din grupuri de rezistenţă armată (18 reţinute în 1951 şi 20 în 1952), iar 4.606 se evidenţiaseră prin „agitaţie cu caracter duşmănos împotriva transformării socialiste a agriculturii" (1.305 în 1951 şi 3.301 în 1952 – *ibidem*, vol. 3, f. 92, 99).
35. *Ibidem*, vol. 3, f. 85-86.
36. *Ibidem*, vol. 27, f. 83-84.
37. *Ibidem*, f. 125-126.
38. *Ibidem*, f. 127.

document nedatat (cel mai probabil de la jumătatea anilor '50) aflăm că 166 de ţărani au avut domiciliu obligatoriu până la cinci ani, unul singur până la şapte ani, iar 150 pe termen nelimitat[39].

Pentru a întregi tabloul menţionăm că prin Decizia nr. 200/1951 au fost dislocate/deportate din zona frontierei cu Iugoslavia (raioanele Sânnicolau Mare, Timişoara, Deta, Reşiţa, Oraviţa, Mehadia), precum şi din regiunea Constanţa (raioanele Băneasa şi Constanţa) 10.099 de familii, numărând 43.899 de persoane, de diferite naţionalităţi (români – foarte mulţi dintre aceştia erau basarabeni, bucovineni şi macedo-români, refugiaţi din teritoriile cedate de România, în 1940, Uniunii Sovietice, respectiv Bulgariei –, sârbi, germani etc.). Era vorba în majoritatea cazurilor de familii de ţărani, cei mai mulţi cu o bună situaţie materială. Operaţiunea a fost coordonată de o comisie a MAI condusă de generalul Gheorghe Pintilie (cetăţean sovietic, nume real Pantelei Bodnarenko, celebru sub numele de Pantiuşa), ministru adjunct în acelaşi minister şi şeful Securităţii[40]. Deportarea s-a făcut în baza unei „logici" a vinovăţiei colective, trădând o concepţie premodernă asupra dreptului public. Urcaţi în camioane şi trenuri de vite/marfă, cu foarte puţine lucruri aupra lor, ei au fost duşi în Bărăgan – o stepă din sud-estul ţării, cu localităţi rare, cu climă secetoasă vara, cu furtuni de praf toamna şi vânturi aspre iarna –, regiune devenită un fel de Siberie a României în timpul regimului „democrat popular". S-au format 18 comune noi în regiunile Bucureşti, Constanţa şi Galaţi[41]. Condiţiile în aceste localităţi (aşa-numitele „comune speciale"[42]) au fost pur şi simplu groaznice, deportaţii fiind nevoiţi să-şi construiască locuinţele în teren deschis, cu materiale improvizate, să presteze munci istovitoare pentru o retribuţie de mizerie – altfel spus, să suporte aruncarea în barbarie, după cum a reieşit dintr-o întreagă literatură memorialistică şi din

39. *Ibidem*, f. 128. Pentru informaţii suplimentare privind dimensiunea represiunii împotriva ţărănimii în primii ani ai colectivizării, vezi utilul volum de documente publicat de Dan Cătănuş, Octavian Roske (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2004.
40. ASRI, fond „D", dos. 7778, vol. 36, f. 37-38; vol. 27, f. 81, 89.
41. *Ibidem*, vol. 36, f. 37. Vezi şi Ion Bălan, *Regimul concentraţionar din România, 1945-1964*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000, pp. 146-168. Cele 18 comune nou-înfiinţate în Bărăgan erau: Dropia, Pelicani, Ezeru şi Olaru în raionul Călăraşi; Măzăreni şi Zagna în raionul Brăila; Rubla, Schei şi Bumbăcari în raionul Călmăţui; Brateş în raionul Galaţi; Salcâmi, Valea Viilor, Răchitoasa, Movila Gâldăului, Lăteşti în raionul Feteşti; Fundata şi Viişoara în raionul Slobozia; Dâlga Nouă în raionul Lehliu (ASRI, fond „D", dos. 7778, vol. 36, f. 55).
42. ASRI, fond „D", dos. 7778, vol. 27, f. 127.

numeroase interviuri de istorie orală publicate deja[43], dar şi din documentele Securităţii[44].

Măsurile luate de autorităţi în mediul rural – în special cele de natură economică – au determinat proteste ale ţărănimii, inclusiv în forma radicală a răscoalei. În anii 1949-1951 s-au înregistrat numeroase revolte în diverse regiuni ale României, ajungându-se la confruntări deschise cu trupele de Miliţie şi Securitate, în urma cărora mulţi ţărani şi-au pierdut viaţa (unii ca urmare a unor execuţii sumare), iar alţii au fost arestaţi, judecaţi şi condamnaţi. De asemenea, sute de familii, însumând mii de persoane (ţăranii încă aveau foarte mulţi copii), au fost deportate în regiuni situate la mare distanţă de locurile lor de baştină (de regulă în Dobrogea şi în Bărăgan). Nu e cazul să insistăm aici asupra amănuntelor – fără doar şi poate, importante în lucrările de mari dimensiuni –, însă vom menţiona câteva locuri unde s-au petrecut astfel de răscoale ţărăneşti.

În anul 1949 s-au înregistrat revolte în judeţele Botoşani (comuna Roma)[45], Dorohoi (comunele Vorniceni, Avrămeni, Grămeşti, Dersca, Cândeşti, Brăeşti, Cracalia, Dimăcheni, Havârna, Hilişeu, Mihăileni, Zamostea, Liveni, Adâşeni şi Mitoc)[46], Rădăuţi (comunele Calafindeşti, Frătăuţii Noi, Rogojeşti şi Milişăuţi)[47], Suceava (Bălăceana şi Stroieşti)[48], Bihor (comunele Marţihaz, Cheţ, Almaşu Mare, Almaşu Mic, Chenetea, Cociuba Mare, Tăuteu, Bicaciu, Giriş, Girişul Negru, Batăr, Belfir, Coroiu, Ucuriş, Craiova – azi Craiva –, Susag, Talpoş, Suiug, Marginea, Saldabagiul, Barcău şi Barba)[49], Arad (comunele Şomoşcheş, Moţiori, Berechiu, Apateu, Şepreuş, Ţipar şi Vărşand)[50], Sălaj (zona Zalău)[51],

---

43. Vezi Daniel Vighi, Viorel Marineasa (ed.), *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Marineasa, Timişoara, 1994; Daniel Vighi, Viorel Marineasa, Valentin Sămânţă (ed.), *Deportarea în Bărăgan, 1951-1956. Destine – Documente – Reportaje*, Mirton, Timişoara, 1996; Smaranda Vultur (ed.), *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan (1951-1956)*, Amarcord, Timişoara, 1997.
44. Vezi Smaranda Vultur, „Deportări în Bărăgan. Limbaj, morală şi moravuri", *22*, nr. 814/11-17 octombrie 2005, pp. 16-18; nr. 814/11-17 octombrie 2005, p. 15.
45. ASRI, fond „D", dos. 1908, f. 358.
46. *Ibidem*, f. 353-357, 384-386; *ibidem*, dos. 7611, vol. 1, f. 61-74.
47. *Ibidem*, dos. 1908, f. 156, 352; *ibidem*, dos. 4638, f. 93-102; Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (ale României), fond „Poliţia Oraşului Rădăuţi", dos. 10/1949, f. 1, 2-3 bis, 9.
48. Mărturiile lui Dumitru Sasu, Felicia Doboş (comuna Bălăceana, judeţul Suceava) şi Grigore Ureche (comuna Stroieşti, judeţul Suceava), 1990.
49. ASRI, fond „D", dos. 1908, f. 102-105, 107-108, 111-114, 144-150, 203-206, 240, 306-308; *ibidem*, dos. 4638, f. 45-46, 65 bis, 290-292.
50. *Ibidem*, dos. 1908, f. 61-65, 128, 144-150, 158, 170, 200, 270; *ibidem*, dos. 4638, f. 19-38, 66-69.
51. *Ibidem*, dos. 1908, f. 144-150, 201-202, 209-210.

Braşov (comunele Drăguş, Ucea de Sus, Arpaşu de Jos şi Sebeş)[52] şi Târnava Mare (comunele Zorgheş şi Chijapla)[53]. Ţăranii au fost reprimaţi fără milă, autorităţile comuniste fiind înspăimântate de pericolul extinderii răscoalelor, aşa cum se mai întâmplase în trecutul nu foarte îndepărtat al ţării (marea răscoală din 1907, care cuprinsese integral provinciile Moldova, Muntenia şi Oltenia)[54]. În anul următor, 1950, s-au produs răscoale ţărăneşti şi în sudul României – spre exemplu, în judeţele Vlaşca, Ilfov şi Ialomiţa. Cele mai importante prin numărul localităţilor cuprinse şi al ţăranilor implicaţi s-au dovedit răscoalele din judeţul Vlaşca (comunele Ciuperceni, Siliştea, Berceni, Tudor Vladimirescu, Cămineasca, dar ulterior şi Baciu, Udeni, Cosmeşti, Blejeşti, Scurtu, Negreni, Sârbeni, Corbii Mari, Corbii Ciungi, Ghimpaţi etc.)[55]. Şi aceste răscoale au fost înecate în sânge[56]. Satul românesc era supus unei represiuni deosebit de dure, nici o contestare nefiind acceptată de regim.

Oarecum surprinzător, la 18 septembrie 1951, în plin stalinism, a apărut Hotărârea CC al PCR în care erau criticate „erorile" din politica agrară a regimului. Se prevedea renunţarea la colectivizarea totală, accentuându-se importanţa întovărăşirilor agricole, adică a asociaţiilor voluntare de producţie, în care fiecare ţăran îşi menţinea proprietatea[57]. Plenara CC al PCR din 19-20 martie 1953 a marcat o nouă schimbare în privinţa politicii agrare. Campania de colectivizare era încetinită, încheindu-se astfel „primul asalt organizat de elita comunistă asupra ţărănimii". Era şi primul eşec înregistrat de comunişti de la preluarea puterii politice[58]. Trebuie menţionat că schimbările în politica agrară a PCR din 1951 şi 1953 au fost determinate nu de raţiuni umanitare, ci de cauze economice. Nevoia aprovizionării oraşelor, a industriei şi necesităţile legate de exportul către URSS

52. *Ibidem*, f. 435-436.
53. *Ibidem*, f. 401.
54. Vezi Dorin Dobrincu, op.cit., pp. 282-318; *idem*, „Transformarea socialistă a agriculturii, răscoalele ţărăneşti şi deportările din nordul Moldovei (1949)", *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, vol. XXXIX-XL, 2002-2003, pp. 459-487.
55. ASRI, fond „D", dos. 4640, f. 148-149, 151-159; Ancu Damian, Florentin Breazu, Ion Bălan (ed.), *Colectivizarea în Vlaşca, 1949-1950. Documente*, Bucureşti, Vinea, 2002, *passim*.
56. Anghel Gâdea, „Se trage fără avertisment", *22*, nr. 36/11-17 septembrie 1992, p. 10; Maria Stoian-Gărăgăianu, „Clopotele din 7 iulie…", *Memoria*, nr. 8, f.a. (c. 1993), pp. 118-120; Cornel P. Călin, „7 iulie 1950 – răscoala ţăranilor din Vlaşca", *Memoria*, nr. 8, f.a. (c. 1993), pp. 120-125; Ion Bălan, „Mişcări ţărăneşti în judeţul Vlaşca. 1949-1950", *Arhivele Totalitarismului*, nr. 2-3/1996, p. 59-64; Florentin Breazu, „Pârjolul din Vlaşca", *Magazin Istoric*, nr. 10/octombrie 1999, pp. 17-21.
57. Ghiţă Ionescu, op.cit., p. 234; vezi textul în Dan Cătănuş, Octavian Roske, „Studiu introductiv", în *idem* (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, pp. 246-264.
58. Stelian Tănase, op.cit., p. 77.

au determinat regimul să facă unele concesii[59]. Obiectivul central, distrugerea proprietății individuale, nu fusese însă uitat, fiind în continuare urmărit cu consecvență. Era o necesitate pentru obținerea controlului deplin asupra societății, prioritatea absolută a partidului[60].

O creștere a sectorului socialist în agricultură s-a înregistrat în anii 1957-1958, îndeosebi în forma mai acceptabilă pentru țărani a întovărășirilor. Întărit, regimul se pregătea de confruntarea finală cu țărănimea. Chiar acei ani au fost marcați de violențe deosebite în mediul rural, înregistrându-se răscoale țărănești în numeroase zone ale României. Cele mai ample au avut loc în localitățile Suraia, Răstoaca și Vadu Roșca, din actualul județ Vrancea[61].

Mai multe acte normative cu caracter represiv au fost emise în special în 1958. Așa au fost Decretele nr. 89/17 februarie 1958 și nr. 318/21 iulie 1958, HCM nr. 282/1958, precum și modificările aduse celebrului articol 209 din Codul penal în 1958 și 1960, care au permis regimului să inițieze măsuri punitive împotriva celor ce i-ar fi contestat autoritatea. Dacă represiunea din anii 1948-1953 a fost motivată de „pericolul reacțiunii interne" și de pericolul extern, adică Războiul Rece, în 1958 situația era diferită. Elitele comuniste de la București aveau deja mai bine de zece ani de când se înscăunaseră în fruntea țării, dar erau marcate și de teama că vor scăpa situația de sub control în contextul retragerii Armatei Roșii (tocmai în 1958). De aceea este corect să vedem represiunea de la sfârșitul anilor '50 ca fiind una preventivă, urmărindu-se evitarea unei revolte de amploare[62].

Tot printr-o Plenară a CC al PCR, la 26-28 noiembrie 1958, s-a decis alături de reluarea industrializării și imprimarea unui ritm mai rapid pentru colectivizarea agriculturii[63]. Anii următori au reprezentat

---

59. Ghiță Ionescu, op.cit., p. 234; Stelian Tănase, op.cit., pp. 77-78.
60. *Ibidem*, p. 78.
61. Țăranii din satele vrâncene amintite s-au împotrivit în masă echipelor venite să-i colectivizeze împotriva voinței lor. Forțele represive au deschis focul asupra sătenilor la Vadu Roșca, ucigând 14 persoane, inclusiv copii. Sute de oameni au fost arestați, anchetați, iar o parte au fost condamnați la mulți ani de închisoare în urma unor simulacre de procese la Galați (anchete de istorie orală întreprinse în zonă, în august 1997, de Dorin Dobrincu împreună cu Daniel Popa). Vezi și Viviana Ioan, „Dreptul la proprietate. Noi nu avem de dat pământ la colectiv", *22*, nr. 46, 30 noiembrie 1990, p. 14; Cicerone Ioniță, „Subjugarea țărănimii. Revolta din comuna Vadu Roșca", *Analele Sighet*, vol. 8, 2000, pp. 309-314; Cătălin Augustin Stoica, „Instituționalizarea partidului-stat și a proprietății colective în Vadu Roșca și Nănești, județul Vrancea", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), op.cit., pp. 445-470.
62. Vezi Stelian Tănase, op.cit., pp. 156-159.
63. Vezi Marius Oprea, „«Transformarea socialistă a agriculturii»: asaltul final, 1953-1962", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), op.cit., pp. 103-104.

o revenire a mişcărilor protestatare în mediul rural. Au izbucnit revolte ale ţăranilor în judeţele Cluj (comuna Cuceu), Gorj (comuna Măceşul de Jos), Mehedinţi (comunele Ciupercenii Noi şi Calafat), Olt (comunele Dăbuleni şi Vâlcele), Dolj (comunele Cioroiaşi şi Băileşti), Teleorman (comunele Dobroteşti, Negreni şi Tătărăşti) şi Suceava (comuna Drăgoieşti)[64].

Dacă pentru violenţele din anii 1951-1952 Gheorghe Gheorghiu-Dej i-a considerat vinovaţi pe Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, principalii săi rivali în PCR în intervalul amintit, pentru perioada ulterioară, când el controla deplin partidul, nici nu trebuia găsită o scuză. În orice caz, Dej poartă principala responsabilitate pentru măsurile coercitive luate la sfârşitul anilor '50 – începutul anilor '60 împotriva ţăranilor care încă se mai opuneau colectivizării.

Că represiunea împotriva ţăranilor a fost intensă la sfârşitul anilor '50 ne-o arată statisticile realizate de Securitate. Spre exemplu, la 18 martie 1959 se găseau în închisori, condamnaţi sau în anchetă, ori încadraţi în „locuri de muncă" 4.625 de ţărani. Din punct de vedere politic, 744 fuseseră membri ai Mişcării Legionare, 270 membri ai PNŢ, 167 membri ai PNL, 51 în „alte partide burgheze", 241 în PCR şi/sau UTC, 3.152 în „diverse"[65]. Datele aveau să se schimbe uşor în lunile următoare, astfel încât la 30 mai 1959 se găseau în sistemul penitenciar 4.928 de ţărani. Ei erau împărţiţi astfel din punctul de vedere al apartenenţei politice anterioare: 870 legionari, 320 ţărănişti, 219 liberali, 63 în „alte partide burgheze", 263 în PCR sau UTC, 3.194 cu „diverse" încadrări (2.556 pentru „uneltire contra ordinii de stat şi terorism", 24 pentru „trădare de patrie şi spionaj", 339 pentru „omisiune de denunţ şi favorizarea infractorilor", 36 pentru „sabotaj--diversiune în sectorul industrial-agricol-transporturi", 223 la „culte şi secte", 58 pentru „răspândire de manifeste şi deţinere de publicaţii interzise", 43 pentru „crime contra păcii şi umanităţii", 177 pentru „furt din avutul obştesc etc."). În acel moment ţăranii formau, alături de „intelectuali", grupul cel mai important de deţinuţi politici[66]. La sfârşitul verii aceluiaşi an, mai exact la 18 august 1959, se aflau încarceraţi 5.341 de ţărani „contrarevoluţionari", dintre care 3.686 condamnaţi, iar 1.655 în prevenţie. Pe ani, reţinerile se prezentau astfel: în 1956, 705 ţărani; în 1957, 1.308; în 1958, 1.829; în 1959, 1.499. 655 dintre arestaţi fuseseră „propuşi pentru amnistie şi graţiere", ceilalţi 4.676 urmând să rămână în custodia „organelor" represive[67].

64. Octavian Roske, op.cit., pp. 165-168.
65. ASRI, fond „D", dos. 7778, vol. 3, f. 162.
66. *Ibidem*, f. 160-161, 165, 168-171.
67. *Ibidem*, f. 154-155, 157.

Potrivit datelor accesibile – cu toate lipsurile lor – în acest moment, între 1950 şi 1962 (inclusiv în acest din urmă an, când s-a încheiat colectivizarea) au fost arestaţi de către Securitate 89.986 de oameni[68]. Facem precizarea că aici nu intră persoanele arestate de Miliţie sau cele deţinute temporar – pentru câteva zile, săptămâni sau chiar luni – fără acte care să ateste acest lucru, deci neincluse în statisticile poliţiei politice. Comparând cifrele generale de mai sus cu cele privindu-i doar pe ţărani şi prezentate anterior (e drept că aceste cifre sunt contradictorii, dar e de presupus că date mai exacte vor putea fi aflate numai după deschiderea totală a arhivelor Securităţii şi ale Comitetului Central al Partidului Comunist Român), înţelegem cu atât mai clar preţul plătit de cei din urmă, alături de ceilalţi deţinuţi.

Colectivizarea din România în perspectivă istorică: o înfrângere temporară pentru ţărănime, un eşec de substanţă pentru regimul comunist

Ţărănimea era slăbită după atâţia ani de confruntare cu o putere decisă să-şi atingă scopul prin orice mijloace. Speranţa ei că regimul va cădea în cele din urmă, îndeosebi ca urmare a unui conflict militar cu Vestul, i-a întreţinut combativitatea pe parcursul a mai mult de un deceniu. A fost vorba în fapt de puterea unui mit politic, sintetizat în cunoscuta, obsedanta expresie „Vin americanii!". Însă, după înăbuşirea revoluţiei din Ungaria de către trupele sovietice (1956) şi după ce s-a ajuns la acceptarea aşa-zisei „coexistenţe paşnice" a Estului şi Vestului, speranţele s-au năruit. Comunismul putea să-şi declare oficial victoria şi în agricultură.

După 14 ani de ofensivă sistematică, dusă practic cu întregul aparat administrativ de care dispunea un stat modern, regimul comunist a reuşit îngenuncherea ţărănimii din România. De fapt, ţărănimea nu se dovedise un bloc monolitic, atitudinile faţă de „transformarea socialistă a agriculturii" fiind extrem de diverse. Se înregistraseră cazuri de rezistenţă deschisă, eroică, dar şi un colaboraţionism extins, iar mai presus de toate încercarea de adaptare la noile realităţi sociale şi politice[69]. Colectivizarea s-a încheiat oficial în România în martie 1962, după 13 ani de acţiuni sistematice împotriva ţărănimii, această ţară fiind ultima din lagărul estic care finaliza procesul. Într-o manieră festivă, în sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale,

68. *Ibidem*, vol. 27, f. 87.
69. Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi, „Studiu introductiv", în *idem* (ed.), op.cit., pp. 36-37.

desfăşurată la 27-28 aprilie 1962, Gheorghiu-Dej anunţa încheierea colectivizării agriculturii. Formele socialiste de proprietate deţineau 96% din suprafaţa arabilă a ţării şi 93,4% din suprafaţa agricolă[70].

Din perspectivă istorică, colectivizarea, fost una dintre cele mai importante acţiuni politice, sociale şi economice ale comuniştilor români, implicând într-o formă sau alta cea mai mare parte a populaţiei. Preţul a fost uriaş, o generaţie de ţărani fiind sacrificată pe altarul unui Moloh modern: maltratări, încarcerări, deportări, asasinate, distrugerea sistemului de proprietate şi în general a satului (tradiţional), la care se adaugă constituirea unui sistem de dependenţă de structurile etatiste, efectele fiind vizibile şi astăzi. Pe termen mediu şi lung „transformarea socialistă a agriculturii" s-a dovedit un eşec, probabil cel mai important, pentru regimul comunist, fie şi numai dacă ţinem cont că acesta nu a reuşit nici să-i intereseze pe ţărani şi nici să aprovizioneze satisfăcător ansamblul populaţiei. Istoria colectivizării în general şi a represiunii împotriva ţărănimii în mod special a început a fi cu adevărat scrisă după aproape trei decenii de la încheierea oficială a procesului („aniversare" care a marcat şi anularea sa pe teren, prin desfiinţarea rapidă a colhozurilor la începutul anilor '90 ai secolului trecut), paginile sale fiind dureroase deopotrivă pentru martori, cercetători şi pentru toţi cei înzestraţi cu comprehensiune.

Bibliografie

Materiale de arhivă

Arhivele Serviciului Român de Informaţii.
Direcţia Judeţeană Suceava a Arhivelor Naţionale (ale României).
Fond „D" (Documentar), dos. 1908; 4638; 4640; 7611, vol. 1; 7778, vol. 3, 27, 32, 36; 9047, vol. 3.
Fond „Poliţia Oraşului Rădăuţi", dos. 10/1949.

Periodice

Buletinul Oficial (al României), nr. 1/2 martie 1949.
Monitorul Oficial (al României), nr. 68/23 martie 1945.
Scânteia, cotidian al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, nr. 5371/7 decembrie 1961.

---

70. Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării şi reorganizarea conducerii agriculturii, prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, 27 aprilie 1962*, Editura Politică, Bucureşti, 1962, p. 5.

Lucrări şi articole

Bălan, Ion, „Mişcări ţărăneşti în judeţul Vlaşca. 1949-1950", *Arhivele Totalitarismului*, nr. 2-3/1996, pp. 59-64.
Bălan, Ion, *Regimul concentraţionar din România, 1945-1964*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2000.
Breazu, Florentin, „Pârjolul din Vlaşca", *Magazin Istoric*, nr. 10/octombrie 1999, pp. 17-21.
Călin, Cornel P., „7 iulie 1950 – răscoala ţăranilor din Vlaşca", *Memoria*, nr. 8, f.a. (c. 1993), pp. 120-125.
Cătănuş, Dan, Roske Octavian (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000.
Cătănuş, Dan (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I, *1949-1953*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2004.
Damian, Ancu, Breazu, Florentin, Bălan, Ion (ed.), *Colectivizarea în Vlaşca, 1949-1950. Documente*, Vinea, Bucureşti, 2002.
Degeratu, Claudiu, Roske, Octavian (ed.), „Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: ridicarea necontenită a nivelului de trai", *Arhivele Totalitarismului*, II, nr. 1-2/1994, pp. 80-91.
Degeratu, Claudiu, Roske, Octavian (ed.), „Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: drumul belşugului", *Arhivele Totalitarismului*, II, nr. 3/1994, pp. 54-68.
Degeratu, Claudiu, Roske, Octavian (ed.), „Colectivizarea agriculturii. Modelul sovietic: ştiinţa biruitoare", *Arhivele Totalitarismului*, II, nr. 4/1994, pp. 47-59.
Dobrincu, Dorin, „Colectivizarea, cote şi revolte ţărăneşti în vestul României (1949)", *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. I, 2002, pp. 282-318.
Dobrincu, Dorin, „Transformarea socialistă a agriculturii, răscoalele ţărăneşti şi deportările din nordul Moldovei (1949)", *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"*, vol. XXXIX-XL, 2002-2003, pp. 459-487.
Dobrincu, Dorin, Iordachi, Constantin (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, cuvânt înainte de Gail Kligman şi Katherine Verdery, Polirom, Iaşi, 2005.
Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, Humanitas, Bucureşti, 1990.
Gâdea, Anghel, „Se trage fără avertisment", *22*, nr. 36/11-17 septembrie 1992, p. 10.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Articole şi cuvântări*, Editura pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1953.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Articole şi cuvântări, iunie 1961 – decembrie 1962*, Editura Politică, Bucureşti, 1962.
Gheorghiu-Dej, Gheorghe, *Raport cu privire la încheierea colectivizării şi reorganizarea conducerii agriculturii, prezentat la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, 27 aprilie 1962*, Editura Politică, Bucureşti, 1962.

Guran, Petre, „Colectivizarea, între mit şi realitate", în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Nemira, Bucureşti, pp. 157-176.

Iancu, Gheorghe, Ţârău, Virgiliu, Trașcă, Ottmar (ed.), *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative. 1945-1962*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.

Ioan, Viviana, „Dreptul la proprietate. Noi nu avem de dat pământ la colectiv", *22*, nr. 46/30 noiembrie 1990, p. 14.

Ionescu, Ghiţă, *Comunismul în România*, traducere din limba engleză de Ioan Stanciu, Litera, Bucureşti, 1994.

Ionescu-Gură, Nicoleta, „Decretul 83. Începutul sfârşitului la sate", *Magazin Istoric*, nr. 10/octombrie 2000, pp. 27-31, nr. 11/noiembrie 2000, pp. 40-44.

Ioniţoiu, Cicerone, „Subjugarea ţărănimii. Revolta din comuna Vadu Roşca", *Analele Sighet*, 8, 2000, pp. 309-314.

Levy, Robert, *Gloria şi decăderea Anei Pauker*, traducere de Cristina Pupeza şi Ioana Gagea, Polirom, Iaşi, 2002.

Marin, Gheorghe Gaston, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej. Însemnări din viaţă*, Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2000.

Oprea, Marius, „«Transformarea socialistă a agriculturii»: asaltul final, 1953-1962", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)* (pp. 83-112), cuvânt înainte de Gail Kligman şi Katherine Verdery, Polirom, Iaşi, 2005.

Râpeanu, Mihai, „Deportări şi confiscări în baza decretului 83/1949", *Analele Sighet*, 2, 1995, pp. 406-410.

Roske, Octavian, „Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962", *Arhivele Totalitarismului*, an. I, nr. 1/1993, pp. 146-168.

Roske, Octavian, „Colectivizarea şi mecanismul colectărilor: istorii paralele", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)* (pp. 113-135), cuvânt înainte de Gail Kligman şi Katherine Verdery, Polirom, Iaşi, 2005.

Stoica, Cătălin Augustin, „Instituţionalizarea partidului-stat şi a proprietăţii colective în Vadu Roşca şi Năneşti, judeţul Vrancea", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)* (pp. 445-470), cuvânt înainte de Gail Kligman şi Katherine Verdery, Polirom, Iaşi, 2005.

Stoian-Gărăgăianu, Maria, „Clopotele din 7 iulie...", *Memoria*, nr. 8, f.a. (c. 1993), pp. 118-120.

Şandru, Dumitru, „Decretul 83/1949", *Arhivele Totalitarismului*, I, nr. 1/1993, pp. 133-145.

Şandru, Dumitru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000.

Tănase, Stelian, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, Humanitas, Bucureşti, 1998.

Ţârău, Augustin, „Aplicarea decretului nr. 83/1949 în judeţul Bihor (Noaptea moşierilor)", *Crisia*, vol. XXVI-XXVII, 1999, pp. 223-244.

Verdery, Katherine, „Chiaburii vechi şi noi: închiaburirea şi deschiaburirea ţăranilor din Aurel Vlaicu", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Ţărănimea şi puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România*

(1949-1962) (pp. 349-367), cuvânt înainte de Gail Kligman și Katherine Verdery, Polirom, Iași, 2005.

Vighi, Daniel, Marineasa, Viorel (ed.), *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Marineasa, Timișoara, 1994.

Vighi, Daniel, Marineasa, Viorel, Sămânță, Valentin (ed.), *Deportarea în Bărăgan, 1951-1956. Destine – Documente – Reportaje*, Mirton, Timișoara, 1996.

Vultur, Smaranda (ed.), *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan (1951-1956)*, Amarcord, Timișoara, 1997.

Vultur, Smaranda, „Deportări în Bărăgan. Limbaj, morală și moravuri", *22*, nr. 814/11-17 octombrie 2005, pp. 16-18; nr. 817/1-7 noiembrie 2005, p. 15.

*** *DEX. Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers Enciclopedic, București, 1996.

*** *Rezoluţii şi hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, *1948-1950*, ediția a II-a, Editura pentru Literatură Politică, București, 1952.

Doina Jela

Canalul Morţii

În ţările sărace şi slab dezvoltate din punct de vedere economic, din Europa de Est, dintre care făcea parte şi România la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, modernizarea şi ritmurile accelerate ale dezvoltării figurau ca un punct important din programul conceput de comunişti pentru a convinge atât populaţia, cât şi elitele şi pentru a le câştiga adeziunea. Discursurile noilor lideri invocau în cadrul temei „viitorului luminos" măreţele construcţii de interes naţional pe care capitalul burghez, în egoismul lui, nu le avusese în vedere. Căi ferate, tunele săpate în munţi, viaducte, stadioane imense şi oraşe noi erau atât obiective reale, cât şi pretexte pentru o propagandă neîntreruptă, destinată să convingă populaţia de superioritatea socialismului pe cale de instaurare faţă de capitalismul „putred". Şi, dacă ţinem cont de faptul că în numeroase localităţi din ţară până şi curentul electric şi aprovizionarea cu apă curentă erau vise încă îndepărtate, nu toată populaţia era imună la acest asalt. Sărăcimea, în tot cazul, nu era, iar ea reprezenta un procent consistent din populaţie.

În momentul când comuniştii au luat întreaga putere, ideea de a valorifica potenţialul economic al Dunării, în partea ei românească, de a reduce la 30 de kilometri cei aproape 300 de kilometri care legau Dunărea de Marea Neagră, de a rentabiliza transporturile şi de a dinamiza comerţul pe apă nu era nouă. Conceput de ingineri români printre care şi Ion Ionescu de la Brad, încă din 1848, proiectul atrăsese atenţia Comisiei Dunării şi a Marilor Puteri la puţin timp după războiul din 1877[1]. Guvernele române care au urmat l-au amânat în repetate rânduri, din raţiuni economice: toate calculele arătau că un obiectiv de asemenea amploare ar fi epuizat resursele ţării. Proiectul fusese reluat însă şi chiar guvernarea Antonescu l-a avut la un moment dat în vedere, bizuindu-se pe sprijin nemţesc. Comuniştii au ezitat să îl înscrie pe lista „măreţelor înfăptuiri" ale viitorului,

1. Valentin Hossu Longin, în *Baricada*, anul III, nr. 53/7 ianuarie 1992.

înainte de acapararea totală a puterii, conștienți de necesitatea militarizării lucrărilor, odată demarate. În felul acesta, adagiul conform căruia comuniștilor le plăcea să „utilizeze cadavrele în mai multe scopuri”[2] se verifică încă o dată:

1. proiectul a servit propagandei: niciodată înainte sau după această perioadă optimismul revoluționar nu a beneficiat de o materie primă atât de bogată și generoasă[3];
2. dând de lucru la mii de oameni fără calificare profesională, care au beneficiat vreme de câțiva ani de salarii de câteva ori mai mari decât media, el a asigurat regimului un mijloc de a controla aceste categorii de muncitori concentrate în aglomerări urbane și supuse acelorași mijloace și metode de educare și instruire (proporția analfabetismului la sfârșitul războiului nu era nici ea neglijabilă);
3. Canalul a fost „mormântul burgheziei ostile” sau pretins ostile, așa cum o dovedește lozinca inspirată direct din discursurile Anei Pauker, numărul unu în Partid la demararea lucrărilor, slogan care străjuia intrarea lagărului de muncă de la Cernavodă: „Construim fără burghezie și împotriva burgheziei”.

Canalul Dunăre – Marea Neagră, pretext ideal pentru a exalta țelurile generoase ale regimului, eroismul luptei de clasă și îndârjirea burgheziei care nu voia să cedeze și să-și abandoneze privilegiile

Promisiunea comuniștilor de a realiza un salt economic al țării era pentru moment singura care figura în Decretul nr. 75 al Marii Adunări Naționale din 23 martie 1950, anunțând construirea Canalului și a numeroase poduri, ecluze și amenajări secundare de-a lungul întregului traseu (Cernavodă-Constanța-Midia). Decretul trece în revistă obiectivele marii întreprinderi: a) industrializarea Dobrogei (una dintre cele mai aride și mai sărace regiuni) și dezvoltarea ei economică și culturală; b) crearea unor condiții pentru dezvoltarea agriculturii și îmbunătățirea nivelului de trai al țăranilor; c) eradicarea secetei endemice din regiune; d) ameliorarea nivelului de igienă a populației; e) formarea unor cadre calificate prin intermediul

2. Expresia îi aparține lui Boris Souvarine; vezi lucrarea *Stalin*.
3. Când răsfoim presa vremii, firește că toată propagandistică, întâlnim semnături ale unor importanți scriitori de mai târziu, care au luat drumul șantierelor: Radu Cosașu, Tita Chiper etc. Gestul lor nu poate fi explicat în afara acestui „romantism revoluționar”, care nu este atât de greu de înțeles pe cât pare, nici azi.

noilor metode de muncă[4]. În realitate, în momentul publicării acestui decret, lucrările – excavații, baracamente, expertize – începuseră deja de aproape un an.

Modelul proiectului românesc, sugerat, se pare, lui Gheorghiu-Dej de Stalin în persoană[5], era faimosul Canal sovietic Volga-Don. Informațiile foarte sumare pe care românii le aveau despre eșecurile înregistrate în URSS din acest punct de vedere explică de ce un mare număr de intelectuali au aderat la scopurile generoase ale noului regim. Dar cei mai mulți s-au aliniat identificând în această direcție însuși mersul istoriei, inevitabil, indiferent de propriile lor opțiuni. La fel ca în cazul Canalului Volga-Don, care a pus la încercare acceptarea acestui mers al istoriei, consfințind în același timp abdicarea unor intelectuali iluștri (între ei, Maxim Gorki), șantierul construcției românești a devenit pentru un mare număr de scriitori, muzicieni și pictori ai epocii, unii importanți, un soi de etapă obligatorie, de botez, în cariera lor de cântăreți ai regimului sau măcar de martori pasivi. De departe opera cea mai reprezentativă este imensul roman al lui Petru Dumitriu intitulat *Drum fără pulbere*, unde Canalul apare ca o divinitate simultan nemiloasă și benefică, în termeni de epopee. Petru Dumitriu (1924-2002) a reeditat la vremea respectivă de mai multe ori acest roman de mai bine de șase sute de pagini, pesemne una dintre cele mai ticăloase dintre toate abdicările scriitoricești, pe măsura celei sovietice a lui Gorki, unde lupta cu elementele se confundă cu aceea împotriva adversarului politic, burghezia ostilă, sabotorii și diversioniștii. Un document relativ recent, din arhivele Securității, demonstrează că scopul acestei cărți – comandată de partid – fusese acela de a pregăti opinia publică pentru marile expediții de pedepsire și procesele politice care au urmat[6]. Vedetă a regimului, Petru Dumitriu a fost urmat de alții, mai puțini prestigioși și cunoscuți azi, dar la vremea respectivă cu nume de oarecare rezonanță, din perioada interbelică : Geo Bogza, Lucia Demetrius, Petru Solomon, dar mai ales de o mulțime de anonimi, astăzi complet uitați, care au scris, au compus, au pictat, mii de poeme, cantate, tablouri dedicate Canalului, opere ce umpleau jurnalele de actualități, vitrinele, expozițiile și sălile de spectacol ale epocii. Tema nu era doar eroismul luptei, ci și, pe față, consecința faptului de a refuza aceste „vremuri noi". Un număr de clișee s-au creat grație talentului acestor artiști. Adversarii regimului erau „lupi", „fiare sălbatice", „ploșnițe", „bestii capitaliste" – altfel spus, „insectele dăunătoare" ale lui Lenin.

4. Ștefan Marițiu, în *Analele Sighet*, 7, p. 302 ; ASRI, fond P, dosar 40005, vol. 72 ; 106-110.
5. Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, Cartea Românească, București, 1980.
6. Oana Ilie, „Canalul Dunăre – Marea Neagră în literatura anilor 1949-1953", *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4, 2001, *apud* Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx*, Curtea Veche, București, 2005, p. 305.

Clasa muncitoare, pentru prima dată stăpână pe propria soartă

Dar mai ales intelectualitatea tehnică „burgheză" (alta nici nu exista!) s-a lăsat sedusă de idee. Cine a avut ocazia să le asculte mărturia nemodificată de viziunea retrospectivă asupra rezultatelor și de anii de închisoare știe că specialiștii au fost sensibili, cel puțin la început și cel puțin în parte, la fantasma unei Românii puternice din punct de vedere economic și independente, a unei Românii „șantier al viitorului"[7]. Așa se face că unii dintre ei, străluciți specialiști în domeniul lor de activitate, cu studii în Statele Unite și în mari școli politehnice din Europa, au intrat de bunăvoie în echipele care conduceau lucrările, chiar dacă supervizarea și coordonarea ultimă aparțineau conducerii politice a țării și finalmente consilierilor sovietici. Conflictele cu aceștia, tracasările, tensiunile și teama intrau în cotidianul muncii de șantier, pe care oamenii îl luau ca atare[8].

Vreme de câțiva ani, Canalul Dunăre – Marea Neagră a fost un imens șantier pe care se săpa și se căra pământul – pe porțiuni calcaros – al Dobrogei, cu unelte primitive (lopata, târnăcopul, roaba). Se foloseau și dinamita, deosebit de periculoasă, generatoare a numeroase accidente de muncă și susceptibilă de a se transforma într-o armă în mâinile deținuților, și utilajele destul de uzate, folosite în URSS la Canalul Volga-Don cu două decenii înainte. În cele paisprezece puncte de lucru majore de-a lungul traseului, se găseau în fiecare moment peste douăzeci de mii de muncitori „civili" cazați în barăci ridicate pe loc, dar și în cartiere construite la periferia micilor orașe, numite peste tot „Orașul nou". Structura socială a acestei imense mase muncitoare era greu de aproximat, dar cursurile intensive de alfabetizare, problemele de delincvență în barăci, furturile de materiale și falsul în actele de pontaj ne ajută să reconstituim un profil pe cât de divers, pe atât de clar. Atrași de propagandă, dar și datorită birourilor de recrutare deschise în cele mai îndepărtate regiuni ale țării, muncitori manuali, necalificați, oameni fără resurse au ales să lucreze pe șantierele Canalului, nu numai fiindcă salariile erau motivante, ci uneori și pentru a-și pierde urma. De la delincvenți obișnuiți până la oameni cu origine devenită „nesănătoasă" în vârtejul luptei de clasă, salariații Canalului puteau găsi aici condițiile unui anonimat aproape perfect. Invers, regimul mai mult câștiga decât pierdea: șantierele Canalului deveniseră adevărate tribune de unde se propovăduia Biblia revoluționară, aici se vizionau filme

7. Virgil Necula, *M.D. behind Iron Curtain*, Intercontempress, 1992.
8. Doina Jela, *Cazul Nichita Dumitru*, Humanitas, București, 1995.

sovietice, se produceau brigăzi de agitaţie vituperând duşmanul de clasă etc. Numai în primul an, chiar înainte de decretul care anunţa deschiderea lucrărilor, o HCM rezerva lucrărilor pregătitoare suma de 8.500 de milioane de lei, pentru unelte, medicamente, barăci şi hrana primului val de muncitori veniţi de pretutindeni[9]. Locuitorii regiunii, cei mai mulţi fără loc de muncă, găseau şi ei ceva de făcut pe şantierul imens. În unele perioade de intensificare a imboldurilor venite de sus erau chiar obligaţi să presteze cu animalele lor din gospodărie zile de muncă la Canal, în vreme ce locuitorii mai înstăriţi aveau de suferit persecuţii, abuzuri, rechiziţii fără documente legale, ca într-un regim militar de ocupaţie.

Canalul, mormânt al burgheziei : marile procese-spectacol

Când este evocat Canalul printre oamenii de o anumită vârstă, ei se gândesc mai ales la această din urmă faţă a lui : *mormântul burgheziei*. Memoria colectivă şi arhivele sunt de data asta de acord asupra uneia şi aceleiaşi imagini din versurile lui Aurel Ciurunga devenite populare, despre fluviul care „varsă prin trei guri apă şi prin a patra sânge”[10].

Nu vom găsi, desigur, în arhive mărturia anonimă (a unui fost gardian) care declara pentru un ziar, la ceva timp după Revoluţia din decembrie 1989, că sub o stâncă enormă prăbuşită într-o seară de furtună pe şantierul de la Capu Midia au murit douăzeci de deţinuţi, niciodată înregistraţi[11]. Abia de găsim, coroborând sursele, urmele a ceea ce un alt gardian la lagărul de la Peninsula numea „sosirea magilor” : e vorba de peste o sută de foşti demnitari, generali de armată, preoţi, având în comun părul complet alb[12]. Aceştia reprezentau, în limbajul lui Lenin, „duşmanul obiectiv”, cel care nu făcuse nici un gest de împotrivire, dar nu putea fi altfel decât ostil noilor realităţi. În afară de ei însă, sute şi sute de cetăţeni mai mult sau mai puţin răuvoitori au fost trimişi să lucreze ca simpli muncitori manuali în cele paisprezece lagăre de muncă construite de-a lungul Canalului : Cernavodă, Saligny, Galeşu, Medgidia, Km 31, Poarta Albă, Stânca, Luminiţa, Ovidiu, Constanţa, Peninsula, Năvodari, Betonaj,

9. *Ibidem*, p. 27.
10. „Istoria noastră cea din lacrimi stoarsă/ Va ţine minte şi-ntre foi va strânge/ Acest cumplit Danubiu care varsă/ Pe trei guri apă, iar pe-a patra sânge” (Aurel Ciurunga, în *Memoria*, 33, 2000).
11. *România liberă*, 8 martie 1993, p. 2.
12. Doina Jela, *Drumul Damascului*, Humanitas, Bucureşti, 1999, pp. 72-93.

Capu Midia. Această masă, în detenţie administrativă sau cu pedeapsa prelungită nedefinit, era extrem de eterogenă : ţărani care s-au opus colectivizării, sârbi de la frontiera iugoslavă deveniţi nesiguri prin vecinătatea cu „călăul Tito", preoţi, călugăriţe şi călugări, foşti miniştri, foşti legionari (reali sau bănuiţi), ziarişti. Secretul de stat, devenit şi mai impenetrabil din cauza minciunii de stat care pecetluieşte documentele, face ca între cifrele referitoare la numărul victimelor vehiculate de studiile academice şi cel din memoriile de închisoare să existe un decalaj deconcertant. Găsim în unele memorii amintirea a treizeci de morţi pe anotimp rece, într-un anumit lagăr, pe care trebuie să o comparăm cu amintirea a treizeci de morţi pe zi. Cei 285.764 de încarceraţi între 1948 şi 1964, despre care vorbesc documentele fostei Securităţi, trebuie confruntaţi cu cei un milion avansaţi de memoria colectivă. Prin meticuloasa muncă de înregistrare a celor pieriţi în sistemul concentraţionar românesc, în anchete şi în activităţile de partizani din munţi s-au adunat până în prezent sub 10.000 de nume, pentru toată perioada comunistă. În ce priveşte victimele şi supravieţuitorii Canalului, este de presupus că documentele de la care ar trebui să plecăm – presupunând că sunt cel mai puţin falsificate – sunt cele în care administraţiile lagărelor Canalului solicitau de la organismele ierarhic superioare cantităţile de hrană necesare efectivelor pe care le aveau în pază[13]. Acestea arată că, în momentele de vârf ale lucrărilor la Canal, pe toate şantierele şi în toate baracamentele se aflau în jur de 19.000 de deţinuţi. Trebuie să luăm în considerare în calculul nostru morţii – cincizeci de la un anotimp rece la altul – înregistraţi în lagărul cu cel mai mare număr de deţinuţi (după Poarta Albă), cel de la Peninsula[14], şi pe aceia, imposibil de numărat vreodată, din lagărul de la Capu Midia, unde domnea cel mai feroce dintre comandanţi, Liviu Borcea[15], de-a lungul celor trei ani şi jumătate cât au durat lucrările. Dacă adăugăm frigului şi foametei endemice torturile aduse aici de echipele de la Piteşti[16], atrocităţile neprevăzute (mărturiile vorbesc insistent despre un deţinut ars de viu la Peninsula şi de evadaţi ucişi în bătaie tot aici, de stive de morţi îngheţaţi în spatele barăcilor, neînregistraţi de nimeni)[17], perioadele când foştii deţinuţi îşi amintesc că vânau şerpi, şopârle şi şoareci de câmp, căutau şi buruieni pe care le amestecau în zeama primită drept mâncare la prânz[18], avem explicaţia numărului mare de decese. Dar cifre exacte nu pare să fie posibil să avansăm.

13. *Idem*, *Cazul*..., p. 148.
14. Gabriel Liiceanu, *Declaraţie de iubire*, Humanitas, Bucureşti, 2001, pp. 147-165.
15. Doina Jela, *Lexiconul negru*, Humanitas, Bucureşti, 2001, p. 52.
16. Vezi capitolul din volumul de faţă dedicat acestui experiment singular, semnat de Ruxandra Cesereanu.
17. Doina Jela, *Drumul Damasculuiă*..., pp. 72-113.
18. Constantin Cesianu, op.cit.

Dimpotrivă, expediţiile de pedepsire menite să menţină în populaţie conştiinţa luptei de clasă ca motor al istoriei au punctat „la vedere" cei trei ani şi jumătate, culminând cu o serie de procese publice intentate sabotorilor şi diversioniştilor din vara-toamna anului 1952. Cel mai important dintre ele, un proces public care a avut loc între 29 august şi 1 septembrie 1952, la Poarta Albă, s-a soldat cu cinci condamnări la moarte şi cinci condamnări între 20 şi 25 de ani de muncă silnică. Trei dintre cei condamnaţi la moarte (inginerii Nicolae Vasilescu şi Aurel Rozei şi muncitorul Dumitru Nichita) au fost executaţi în ziua de 14 octombrie a aceluiaşi an, ceilalţi doi, Georgescu Topuzlau şi Nicolae Cernătescu, beneficiind de o comutare de pedeapsă. În septembrie, un nou proces, mai puţin mediatizat, a judecat şi a condamnat încă 25 de specialişti, printre care se aflau unii ce fuseseră martori ai acuzării în primul, dar şi fratele Constanţei Crăciun, datorită căruia, în acest lot atât de numeros, nu s-a mai pronunţat nici o condamnare la moarte[19].

Cu aceasta, divinitatea Revoluţie a terminat cu devorarea copiilor, cel puţin aici, pe şantierele Canalului.

Sfârşit

Cincizeci şi cinci de ani mai târziu, un istoric din noua generaţie[20] vorbeşte despre Canalul Dunăre – Marea Neagră ca despre „cel mai tragicomic şantier de muncă forţată" din România comunistă şi expresia, şocantă de altfel, nu are sens decât raportată strict la ceea ce urmează: la trei ani după demararea în forţă a lucrărilor, în 17 iulie 1953, la patru luni după moartea lui Stalin, de data aceasta prin HCM nr. 2404, foarte puţin mediatizată, şantierele „măreţei construcţii" au fost pur şi simplu închise.

După sacrificiul sângeros al ţapilor ispăşitori, zeii nemiloşi sunt sătui, iar spiritele se liniştesc. Şantierul care în trei ani realizase o treime din săpături este abandonat. Motivele pentru care autorităţile au pus capăt lucrării nu sunt elucidate. Printre numeroasele supoziţii avansate, câteva sunt de luat în considerare: moartea lui Stalin, iniţiator şi comanditar al proiectului, după câte se pare; Festivalul Mondial al Tineretului organizat în vara anului 1953 de România (peisajul devastat de utilajul greu şi salba de lagăre de muncă de-a lungul întregului traseu nu erau o carte de vizită prea onorabilă, pe de o parte, iar pe de altă parte, bugetul ţării nu putea asuma cele

19. Doina Jela, *Cazul*....
20. Adrian Cioroianu, op.cit., pp. 300-307.

două cheltuieli în acelaşi timp); eşecul tehnic şi financiar al proiectului; neîncrederea crescândă a populaţiei şi a specialiştilor încă disponibili după marile procese şi teama acestora din urmă de a prelua sarcina continuării lucrărilor[21].

Proiectul a fost reluat şi executat sub conducerea lui Ceauşescu între 1978 şi 1984, cu soldaţi, delincvenţi juvenili şi deţinuţi de drept comun, în condiţii mai puţin dure, deşi tot atât de militarizate şi sub pecetea aceluiaşi secret în privinţa victimelor, şi de data aceasta numeroase. Dar în conştiinţa colectivă a rămas întipărit „primul Canal", simbol al muncii forţate şi al lagărelor de muncă comuniste, ca al patrulea braţ al Dunării, cel de sânge, sau Canalul Morţii.

Bibliografie selectivă

Arhive

AFDP, Constanţa.
ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR din 3 august 1953 (*apud* Cioroianu, op.cit.).
FAS Constanţa, Fondul CDMN – Dosarele 1-2423.

Mărturii

Cesianu, Constantin, *Salvat din Infern*, Humanitas, Bucureşti, 1992.
Martinescu, Pericle, *7 ani ca 70*, Vitruviu, Bucureşti, 1997.
Necula, Virgil, *M.D. behind Iron Curtain, The Danube – Black Sea Canal, Everlasting Memories*, Intercontempress, 1992.
Pacepa, Ion Mihai, *Orizonturi roşii*, Venus, 1992.

Presa scrisă

Colecţia *Baricada*, 1993.
Colecţia *Canalul Dunăre – Marea Neagră*, Constanţa, 1949-1952.
Colecţia *Scânteia*, Bucureşti, 1949-1953.
Colecţia *Tomis*, Constanţa, 1990-1995.
Colecţia *Memoria*, 1990-2005.
Analele Sighet, 1-10, Bucureşti, 1990-1999.

Istoria comunismului

Cioroianu, Adrian, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Curtea Veche, Bucureşti, 2005
Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, Humanitas, Bucureşti, 1990.

21. *Ibidem*.

Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, Litera, București, 1994.
Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate*, Polirom, Iași, 2005.

Lucrări literare, reportaje

Dumitriu, Petru, *Drum fără pulbere*, ESPLA, București, 1951.
Ivasiuc, Alexandru, *Păsările*, Cartea Românească, București, 1970.
Jela, Doina, *Cazul Nichita Dumitru. Încercare de reconstituire a unui proces comunist*, Humanitas, București, 1995.
Jela, Doina, *Drumul Damascului. Spovedania unui fost torționar*, Humanitas, București, 1999.
Jela, Doina, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Humanitas, București, 2000.
Liiceanu, Gabriel, *Declarație de iubire*, Humanitas, București, 2001.
Preda, Marin, *Cel mai iubit dintre pământeni*, Cartea Românească, București, 1980.

Smaranda Vultur

Un trist bilanţ: deportările din perioada stalinistă a comunismului românesc

Contextul în care au avut loc deplasările de populaţii de după al doilea război mondial este marcat de o serie de evenimente conexe a căror evocare e absolut necesară pentru a înţelege că ele sunt parte a unui ansamblu de măsuri cu caracter politic prin care regimul comunist încearcă şi reuşeşte să acapareze întreaga putere. De la instalarea la guvernare în martie 1945 a primului guvern aşa-zis democrat la reforma agrară din acelaşi an, de la primele epurări din administraţie la arestările urmate de aruncarea în închisoare a elitei politice, de la înfiinţarea securităţii în 1949 şi crearea primelor Comitete Provizorii prin care Partidul Comunist pune mâna pe întreaga putere administrativă la nivel local până la exproprierile din 1945 şi 1948 şi la începuturile colectivizării în 1949, de la abdicarea forţată a Regelui Mihai I până la crearea în acelaşi an, 1947, de către Stalin a Kominformului[1], teroarea şi reversul ei, frica, devin dominante în viaţa publică românească. Un context care ne arată că, departe de a se fi încheiat, războiul continuă pe plan intern, sub forma unei politici de represiune de inspiraţie stalinistă, al cărei reflex ideologic e lupta de clasă. Logica acesteia e bazată pe identificarea duşmanului real sau doar presupus şi indicarea lui ca sursă a răului, un prim pas spre lichidarea (necesară, din perspectiva aceleiaşi logici) a acestuia. Strategiile de luptă împotriva „elementelor duşmănoase" sunt dintre cele mai diverse. De la deposedarea lor de bunurile prin care îşi câştigau existenţa şi până la uciderea propriu-zisă, aceste strategii includ acţiuni de intimidare, de abuz, de violenţă, obligaţia de a-ţi părăsi domiciliul şi de a pleca în necunoscut fiind doar o metodă printre altele.

1. Instrument de control al politicii partidelor comunsite din ţările-satelit ale URSS.

Statutul însuşi de *dislocat* sau *deportat* ar merita o discuţie aparte, pe care o voi rezuma aici la nişte simple opţiuni. Termenii-cheie *dislocat* şi *deportat* au fost pentru mine „motorul căutării" în labirintica lume a dosarelor de Securitate într-o cercetare întreprinsă în 2003-2004 în arhivele CNSAS. Aveam să constat cu acest prilej că termenul *dislocat* acoperă în limbajul Securităţii o arie mult mai largă decât cea la care mă aşteptam, incluzându-i pe cei evacuaţi în diverse împrejurări din propriile case sau pe cei obligaţi să se mute din oraşe în alte localităţi ori regiuni ale ţării, introducându-i în aceeaşi categorie pe dislocaţii izolaţi sau în grup restrâns şi pe cei deportaţi în masă.

Dosarele care mi-au parvenit sub eticheta de *dislocat* demonstrează oricum cvasi-generalizarea deplasării de populaţie în perioada anilor 1945-1956 ca măsură punitivă sau preventivă, în toate regiunile ţării, şi arată diversitatea categoriilor de persoane vizate (felul în care aceste categorii sunt identificate cunoaşte diverse oscilaţii, şi ele semnificative), a culpelor invocate, a trăsăturilor diverse ce pot servi la definirea „duşmanului de clasă". Voi opta în cele ce urmează pentru termenul *deportaţi* atunci când e vorba de deplasări în masă, cum s-a întâmplat în cazul deportărilor în URSS sau în Bărăgan, folosind pentru celelalte situaţii termenul *dislocat*.

O primă deportare în masă, ce are loc imediat după război, în ianuarie 1945, e îndreptată împotriva populaţiei de etnie germană din România, care, după ce fusese expropriată prin reforma agrară din 1945, e acuzată în bloc de a fi susţinut nazismul (apartenenţă la „Grupul Etnic German", participare la război în formaţiunile SS, implicare în propaganda fascistă) şi făcută responsabilă pentru pagubele pe care războiul le provocase URSS. În realitate, indiferent de implicarea în politică, apartenenţa la categoria femeilor germane între 18 şi 30 de ani sau a bărbaţilor între 17 şi 45 de ani, pe care ordinul de deportare îi viza în mod direct[2] era suficientă pentru a fi inclus pe liste. Are loc, în acest context, deportarea sub comandă sovietică[3] a unei populaţii de etnie germană de aproximativ 70.000 de

2. Pentru condiţiile în care a avut loc această deportare, aş menţiona cel puţin următoarele lucrări, pe care le consider de referinţă : Hannelore Baier (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică*, Forumul Democrat al Germanilor din România, Hora, Sibiu, 1994; Hans Werner Schuster, Walther Konschitzky (ed.), *Deportation des Südosterdeutschen in die Sowjetunion 1945-1949*, Haus des Deutschen Ostens, München, 1999; Dumitru Şandru, „Plans for the Dislocation of the German Pesantry from Romania (1945)", în Vasile Docea (ed.), *Relaţii româno-germane. Studii istorice/ Deutsch-rumänische Beziehungen. Historische Studien*, Accent, Cluj-Napoca, 2003, pp. 137-175.

3. Hannelore Baier, op.cit., semnalează documentele nr. 24, 25, 26 şi 27 ce indică intervenţiile pe care guvernul român condus de generalul Rădescu le face fără rezultat pe lângă autorităţile sovietice sau reprezentanţele puterilor aliate.

persoane din România[4], trimise să lucreze în minele din Donbas, sub pretextul de a trebui să contribuie la „munca de reconstrucție" a URSS. Ele vor rămâne acolo până în anul 1949, cu excepția celor care, grav bolnave fiind, vor primi dreptul de a se întoarce mai repede acasă (cei mai mulți vor muri pe drum sau imediat după întoarcere, din cauza bolii sau a epuizării) sau vor muri din pricina condițiilor grele de lucru și de viață. Se estimează la aproximativ 20% proporția celor care au pierit în urma deportării, ceea ce, adăugat la numărul germanilor ce au părăsit România însoțind trupele germane în retragere, explică scăderea drastică a populației de etnie germană din România, un prim pas spre disoluția acesteia de mai târziu, în primul rând prin emigrare.

Mărturiile publicate[5] vorbesc de tragedia familiilor despărțite prin deportare (adesea copiii celor deportați au rămas fără ambii părinți, plecați în direcții diferite, în grija bunicilor sau a unor rude îndepărtate, ori au rămas pur și simplu pe stradă), de condițiile de muncă foarte grele, în frig și umezeală, de hrana inconsistentă, de epuizarea fizică și psihică, de boli, mizerie și frică, de dorul de casă. Abuzurile nu au lipsit. Pentru a completa numărul de persoane ce trebuiau trimise în URSS, câțiva țărani carașoveni din Reșița sunt ridicați direct de la piață, deși nu erau germani.

Deportarea nu a fost singura măsura de represiune luată împotriva populației germane din România în anii '50. Pe lângă exproprierea pământurilor, a caselor, a inventarului agricol și a animalelor, în conformitate cu reforma agrară din martie 1945 (art. 3, alin. 9), se va duce o politică de dislocare a comunităților germane etnic omogene, în principal rurale, prin dirijarea spre acestea a unor coloniști din zona de vest a țării, a celor refugiați din Basarabia și Bucovina sau a unor coloniști macedoneni[6]. Germanii au fost obligați să-i primească în locuințele lor și să împartă cu ei o parte din gospodărie. Nou-veniții au fost împroprietăriți cu terenuri de până la 4,40 ha din terenurile confiscate de la germani în urma reformei agrare din 1945. E drept că împroprietărirea se făcuse cu scopul de a-i convinge pe noii proprietari să se înscrie cu aceste terenuri în

4. Hannelore Baier, op.cit., p. 5.
5. Doru Radosav, *Donbas. O istorie deportată*, Ravensburg, 1994; Smaranda Vultur (coord.), *Germanii din Banat prin povestirile lor*, Paideia, București, 2000, pp. 336-389; interviurile de pe site-ul www.memoria.ro aflate sub rubrica „A Treia Europă, cercetare".
6. *Cf.* cazul edificator analizat de mine pe baza unor cercetări de arhivă și de istorie orală în studiul „Etnicitate și colectivizare în Banat: cazul comunei Tomnatic", în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Polirom, Iași, 2005, pp. 210-230.

colectiv şi că, aparent favorizaţi de împrejurări în anii 1945-1948, ei vor fi – cel puţin în ceea ce îi priveşte pe macedoneni, basarabeni şi bucovineni – deportaţi în Bărăgan în 1951, fie pentru că erau identificaţi ca „fugiţi din URSS" în cazul basarabenilor şi bucovinenilor, fie pentru că erau consideraţi drept macedoneni cu „simpatii codreniste".

Consecinţele unei astfel de politici sunt uşor de bănuit: schimbarea proporţiei etnice din sate, tensiuni între cei nou-veniţi şi cei vechi în sat, manipularea politică a acestor tensiuni pentru a dezbina şi a domina mai eficient. Deportările de populaţii nu vizau nici ele altceva decât o sporire a controlului asupra societăţii, pe care aceasta trebuia să o înregistreze ca atare; ele trebuiau să genereze frică, să intimideze, să sporească sentimentul insecurităţii, toate arme eficiente pentru a aduce populaţia la supunere.

Anatomia unei deportări

Chiar dacă intenţiile politice erau clare, în deportarea germanilor în URSS din 1945 factorul etnic a fost precumpănitor. Altfel au stat lucrurile în 1951, când a avut loc a doua mare deplasare de populaţie. De data asta era vorba de zona de sud-vest şi sud a ţării, fiind vizată populaţia situată la 25 km de frontiera cu Iugoslavia, de pe teritoriul Banatului şi al părţii sud-vestice a Olteniei. Deportarea s-a făcut cu întreaga familie ce ocupa aceeaşi reşedinţă, indiferent de vârstă, pe baza unor liste întocmite din timp de autorităţile locale în colaborare cu Securitatea şi ţinute secrete. Pentru a masca şi a legitima deportarea, în ordinul de deportare, respectiv în Directiva cu caracter secret nr. 200/1951 ce făcea referinţă la Decizia Consiliului de Miniştri nr. 344 din 15 martie 1951, art. 6[7], era invocată necesitatea de a asigura siguranţa de-a lungul frontierei iugoslave, date fiind relaţiile încordate cu Tito, conducătorul ţării învecinate, care avusese curajul să i se opună lui Stalin în problema colectivizării. Acesta era deci automat considerat un duşman pentru o Românie în care Gheorghiu-Dej aplica neabătut măsuri de tip stalinist. Propaganda în termeni cât se poate de agresivi împotriva lui Tito făcea verosimil pretextul invocat, iar acuzaţia de „titoism" era o raţiune suficientă pentru a fi trecut pe listele de deportare. Dar nu era singura. Voi reveni asupra

7. Publicată în Viorel Marineasa şi Daniel Vighi, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Marineasa, Timişoara, 1994, pp. 199-209, şi reluată în ediţia a II-a, pp. 175-183 (sursa indicată de autori este „Arhiva Asociaţiei Foştilor Deportaţi în Bărăgan", dosar nr. 1, f. 1-10, fără altă precizare).

criteriilor care au stat la baza deportărilor atunci când voi discuta categoriile de persoane vizate de acestea.

Obligaţi să-şi părăsească în câteva ore casele, având dreptul de a lua cu ei doar ceea ce încăpea într-o căruţă, cei ridicaţi în noaptea de 18 spre 19 iunie 1951 (a doua zi de Rusalii, în anul respectiv) pentru a fi duşi la gară şi îmbarcaţi în vagoane folosite de obicei la transportul animalelor aveau să pornească într-o direcţie necunoscută[8]. Mulţi credeau, datorită memoriei încă recente pentru ei a deportărilor din URSS (mai ales cei ce erau refugiaţi de acolo, basarabeni şi bucovineni, ale căror familii fuseseră deportate spre destinaţii necunoscute) sau spre URSS (cazul etnicilor germani), că vor fi duşi în Siberia[9]. Au ajuns în realitate, după o săptămână de călătorie, în vasta câmpie din partea de sud a României, în Bărăgan, unde au fost instalaţi în câmp, sub cerul liber, „aruncaţi ca o pleavă în bătaia vânturilor", cum spune un martor. Locul pe care, la doar câteva săptămâni de la instalare, au început construirea sub ameninţare a caselor din chirpici acoperite cu paie conform unor modele STAS (case mici şi mari) era marcat de un ţăruş cu un număr. Locul purta urme ale culturilor abandonate. Terenurile respective aparţinuseră până în urmă cu doar câţiva ani unor proprietari, obligaţi la rândul lor să-şi părăsească locuinţele şi moşiile după ce li se fixase domiciliu obligatoriu în altă parte[10].

Martorii[11] descriu această instalare forţată ca pe o adevărată bătălie pentru supravieţuire, marcată de lipsa acută a apei şi a lemnelor de

8. Asupra condiţiilor în care s-a făcut ridicarea, *cf.* sintezele publicate în Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămânţă, *Deportarea în Bărăgan. Destine – Documente – Reportaje*, Mirton, Timişoara, 1996, pp. 49-80, sursa indicată fiind Arhivele Statului Timişoara (actuala DJAN Timiş). Arhivele primăriilor din localităţile din care au avut loc deportări conţin şi ele procese-verbale cu inventare ale obiectelor de toate tipurile lăsate de deportaţi în case, în graba plecării, pentru care nu au fost despăgubiţi decât în mică măsură sau deloc. Episodul plecării şi al ridicării de acasă este bine subliniat în istorisirile martorilor şi pus în contrast cu cel al întoarcerii şi al instalării în Bărăgan.
9. *Cf.* paginile Ruxandrei Cesereanu despre „Siberia ca un complex punitiv" din *Gulagul în conştiinţa românească*, Polirom, Iaşi, p. 155.
10. E vorba de dislocările din 1949 a 3.000 de mari proprietari de pământ (împreună cu membrii familiei cu care locuiau) din toate zonele ţării, cărora li s-a stabilit domiciliu obligatoriu în alte regiuni decât cele de unde erau originari (*cf.* Arhiva CNSAS, dos. 55, vol. 53, f. 165).
11. Când mă refer la martori, am în vedere numeroasele interviuri cu povestiri de viaţă pe care le-am înregistrat eu însămi în anii 1991-1997 (dar şi mai târziu), deci la peste 40 de ani de la deportare, cu cei ce în momentul deportării aparţineau generaţiei tinerilor între 16 şi 35 de ani, din care o mare parte erau capi de familie. O parte din aceste interviuri le-am publicat în *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956*, Amarcord, Timişoara, 1997, iar o alta se află în arhiva Fundaţiei „A Treia Europă" sau

încălzit, de boli, de hrana insuficientă, de supravegherea strictă, de frig, zăpadă şi viscol, de lupta cu animalele care ocupau locul pe jumătate sălbăticit, de nesiguranţă, de munca istovitoare pentru a avea dreptul la raţia de pâine sau pentru a înălţa cât mai repede un adăpost. În mod neaşteptat, consemnările la zi ale Securităţii, care prin agenţii ei transmitea – cel puţin în primele luni[12] – rapoarte (note) săptămânale spre forurile superioare care întocmeau apoi sinteze, confirmă ceea ce martorii povestesc, în rubrici privitoare la „starea de spirit" a celor deportaţi, înregistrând plângerile sau protestele acestora sub eticheta de „manifestări duşmănoase"[13]. Sub aceeaşi etichetă sunt menţionate şi zvonurile care circulau printre deportaţi, rezultat direct al izolării şi al incertitudinilor legate de viitor. Rapoartele Securităţii înregistrează şi o intensă activitate de recrutare de informatori[14] printre cei deportaţi, menită să faciliteze supravegherea, folosind în acest scop victimele şantajabile sau uşor de intimidat pentru a culege informaţii despre eventuale încercări de regrupare politică sau de revoltă. Supravegherea a durat până târziu, Securitatea plângându-se în permanenţă că măsurile luate nu au fost suficiente, astfel încât, în martie 1955, în preajma eliberării deportaţilor din Bărăgan, generalul Nicolski Alexandru cere serviciului Dislocări şi Domicilii Obligatorii de la Ministerul Afacerilor Interne să pună „accent pe recrutarea agenturii" (a informatorilor), implicându-i în această acţiune pe şefii birourilor din regiuni şi raioane[15].

Instalaţi cu forţa în Bărăgan, cei deportaţi din zona frontierei de sud-vest a ţării au fost obligaţi să construiască aşa-numitele „sate noi" sau „localităţi speciale", cum sunt ele numite în documentele secrete. Numele celor 18 localităţi construite sub ameninţare de deportaţi, în regiunile Bucureşti, Constanţa şi Galaţi[16], includeau la început adjectivul *nou* sau *noi* pentru a marca diferenţa faţă de

---

în arhiva mea personală. Interviurile publicate în celelalte cărţi pe care le voi cita aici, privitoare la istoria şi memoria acestei deportări, confirmă cele spuse de mine în această analiză.

12. Pentru aceste aspecte, trimit la comentariile mai ample pe care le-am făcut în „Deportări în Bărăgan. Limbaj, morală şi moravuri", *22*, anul XVI, nr. 814/11-17 octombrie 2005, pp. 16-18, şi în „Deportări în Bărăgan (II). Limbaj, morală şi moravuri", *22*, anul XVI, nr. 817/1-7 noiembrie 2005, p. 15.
13. *Cf.* CNSAS, dos. 191, f. 101-103 sau 198-199.
14. *Cf.* CNSAS, dos. 191, f. 11-13.
15. Viorel Marineasa, Daniel Vighi, op.cit., ediţia a II-a, pp. 206-207. În privinţa recrutării unor informatori chiar dintre deportaţi sau foşti deţinuţi, ne aflăm, ca şi în alte cazuri, în faţa unui raport paradoxal între victimă şi călău ce merită analizat mai pe larg cu alt prilej.
16. Aceste localităţi sunt următoarele : *Viişoara*, *Olaru*, *Dâlga*, *Fundata*, *Dropia*, *Pelican*, *Ezeru*, în regiunea Bucureşti ; *Salcâmi*, *Răchitoasa*, *Movila Gâldăului*, *Valea Viilor*, *Lăteşti* în regiunea Constanţa ; *Măzăreni*, *Zagna*, *Bumbăcari*, *Schei*, *Frumuşiţa*, *Rubla (Valea Călmăţuiului)* în regiunea Galaţi.

satul vechi din Bărăgan, situat în apropiere: *Roseții Noi*, *Dragalina Nouă*, *Georgienii Noi*, *Jăgălia Nouă*, *Petroiu Nou*, *Feteștii Noi*. Ulterior numele acestea sunt înlocuite cu altele, ce nu mai evocă nici o legătură cu vechile localități din preajmă, pentru a sugera în schimb peisajul locului: vasta câmpie situată în sudul și sud-estul țării, devenită o vastă „închisoare sub cerul liber", cum se exprima un martor. *Salcâmi*, *Olaru*, *Dropia, Răchitoasa*, *Măzăreni*, *Fundata*, *Ezeru*, *Valea Viilor*, *Pelican* sunt nume de acest fel.

Cei deportați aveau să rămână în Bărăgan până în 1955-1956, când atmosfera se mai relaxase, între altele și datorită morții lui Stalin în 1953. Tito a obținut în acest context, prin tratative cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, eliberarea din domiciliu obligatoriu a sârbilor deportați de pe frontiera vestică a țării. Eliberarea acestora nu se putea face fără eliberarea tuturor celorlalți deportați în condiții similare. Cei întorși acasă aveau să-și recupereze casele – de obicei, într-o stare jalnică și, evident, goale –, dar nu și pământurile și celelalte bunuri lăsate la plecare. Satele noi din Bărăgan nu au rămas nelocuite. Conform Deciziei Consiliului de Miniștri nr. 337 din 11 martie 1954, ele începuseră să fie populate de deținuții politici eliberați din închisori – „politicii", cum li se spunea – care, din motive de carantină politică, aveau să petreacă un număr de ani în *satele noi*, cu regim de domiciliu obligatoriu. Aceștia proveneau din toate partidele politice, decizia Consiliului de Miniștri precizând că ar fi vorba de „elemente contrarevoluționare, care, în timpul detenției, nu au dovedit dorința de a se reabilita", ei apărând în statisticile ulterioare sub numele de „elemente cu DO"[17]. Pedeapsa le era astfel prelungită printr-o așa-numită „pedeapsă administrativă", a cărei durată nu le era de la început cunoscută, putând fi prelungită de la un an la altul fără explicații. Au trecut printr-o astfel de experiență personalități ca Paul Goma, Corneliu Coposu, Adrian Marino, Nicolae Balotă și mulți alții[18]. Abia în 1964 satele vechi aveau să dispară prin distrugere intenționată. Casele au fost în mare majoritate demolate, iar pământul arat. Făcea parte din politica partidului această ștegere a urmelor într-un moment în care, oficial cel puțin, încetaseră detențiile cu caracter politic. Se mai pot vedea azi urmele a ceea ce erau satele noi de altădată la *Fundata*, de pildă, lângă Slobozia, unde în 1994 am făcut câteva interviuri[19].

La *Lăteşti*, în 1970, își amintește Aurel Păuna – fost deținut politic, arestat la Timișoara în urma mișcărilor studențești din 1956, ulterior cu domiciliu obligatoriu în Bărăgan –, „mai existau prin

17. CNSAS, dos. 191, f. 32, 41, 51.
18. *Cf.* interviurile cu Ștefan Iștoc și Romulus Pop în Smaranda Vultur, *Istorie trăită – istorie povestită*, pp. 349-374.
19. *Cf. ibidem*, pp. 339-348.

1970 maximum 10 case, izolate una de alta de lanuri de porumb sau floarea-soarelui. Cum porumbul era înalt, căsuţele nu se vedeau prin el. Nu mai existau drumuri, ci doar cărări: una spre puţul de apă şi una spre IAS. Parcă era o junglă în miniatură".

Timp de cinci ani, „satele noi" din Bărăgan au funcţionat însă după modelul unor lagăre de muncă. Neavând voie să se deplaseze pe o rază mai mare de 15 km, cei deportaţi trebuiau să lucreze la fermele de stat din apropiere[20]. Cei mai mulţi ca ţărani, supuşi la munci grele şi prost sau insuficient plătite. „Şi am lucrat acolo greu şi am suferit mult!" – spune o intervievată, „Zi la zi am plâns". Cei care aveau o meserie erau mai norocoşi pentru că puteau beneficia de un salariu. Printre deportaţi erau şi profesori, medici, învăţători, preoţi, care îşi exercitau meseria la faţa locului, căci deportaţii au fost obligaţi să ridice prin muncă voluntară clădiri pentru primărie, şcoală, dispensar, magazin universal – şi, din proprie iniţiativă, uneori şi câte o capelă, un loc de rugăciune mascat într-o locuinţă.

Cine erau deportaţii?

Decizia de deportare amintită (nr. 200/1951) preciza categoriile de persoane ce urmau să fie deportate, făcând precizarea că e vorba de „elemente periculoase sau care pot deveni periculoase"[21]. Cu alte cuvinte, nu era vorba doar de culpe efective sau presupuse ca atare, ci şi de măsuri profilactice, iar criteriul identificării celor periculoşi rămânea, în ciuda stabilirii unor categorii de persoane vizate, destul de lax, la aprecierea subiectivă a autorităţii care avea putere de decizie. Nu e de mirare, în aceste condiţii, că simplul denunţ al unui consătean sau al unui individ pus pe răzbunare putea duce la includerea unei persoane nevinovate pe listele de deportare.

Simpla examinare a listei cu categoriile vizate de deportare arată clar criteriul politic al acţiunii, de altfel explicit exprimat prin dispoziţiile care, în noua decizie, modificau art. 6 din Hotărârea Consiliului de Miniştri nr. 1154 din 26 octombrie 1950 după cum urmează:

> Ministerul Afacerilor Interne va putea pe cale de decizie să dispună mutarea din centrele aglomerate a oricăror persoane care nu-şi justifică prezenţa în aceste centre, precum şi mutarea din orice localitate a persoanelor care, prin manifestările lor faţă de poporul muncitor, dăunează construirii socialismului în RPR. Celor mutaţi li se va putea stabili domiciliu obligatoriu în orice localitate.

---

20. *Cf.* tabelul publicat în Viorel Marineasa, Daniel Vighi, op.cit., ediţia a II-a, pp. 202-203.
21. *Cf. ibidem*, p. 175.

Cei mai mulți dintre deportați erau țărani, considerați, conform clasificărilor ideologizante din epocă, drept „mijlocași" sau „chiaburi". Aveau între zece și 35 de hectare de pământ arabil (rareori mai mult), mașini agricole, animale, uneori cazane de țuică sau o moară. Criteriile după care erau încadrabili în categoria chiaburilor nu erau încă precis definite și generau ușor abuzuri. Abia în 1952 Secretariatul Comitetului Central al PRM a elaborat „Indiciile de bază pentru identificarea gospodăriilor chiaburești"[22]. A fi încadrat „chiabur" era din capul locului echivalent cu a fi „exploatator", „dușman de clasă", „element dușmănos".

La Plenara CC al PMR din 3-5 martie 1949 privind transformarea socialistă a agriculturii, Gheorghiu-Dej recomanda „politica de îngrădire a chiaburimii" și educarea țăranilor săraci asfel încât să lupte „necruțător împotriva chiaburilor, acești exploatatori odioși ai țărănimii muncitoare"[23]. Implicat direct în „identificarea și urmărirea elementelor chiaburești", Teohari Georgescu, în calitate de ministru de Interne, declara într-o cuvântare din 28 februarie 1950: „Dacă este chiabur care folosește mâna de lucru, să-l lovim să-i iasă ochii din cap"[24]. Politica lui Alexandru Drăghici, care i-a urmat în post, nu era alta. Violența limbajului nu era doar un exercițiu de retorică: de cele mai multe ori, se proceda în consecință. Mărirea până la insuportabil a cotelor, exproprierea, deportarea, anchetele în miez de noapte, ridicările intempestive de la domiciliu și la nevoie chiar lichidarea erau câteva dintre modurile de a pune în aplicare dispoziții care se conformau ideologiei luptei de clasă.

„Dușmanii" nu se aflau însă doar la sate, pentru că „foști industriași și moșieri", „foști comercianți care au lucrat cu străinătatea, precum și cei care au avut conducerea întreprinderilor aparținând unor străini", „funcționari epurați, militari deblocați, avocați excluși din barou, rude ale celor fugiți din țară, elemente cunoscute ca titoiste" se puteau găsi mai ales la oraș. Profesori, învățători, medici, preoți care au împărtășit aceeași soartă cu deportații țărani și care au muncit alături de ei, educându-le copiii, acordându-le asistență medicală sau spirituală sunt pomeniți cel mai adesea cu recunoștință în mărturii.

Două sunt trăsăturile care deosebesc deportarea în Bărăgan de cea a germanilor în URSS: cea dintâi a vizat, conform principiului stigmatului colectiv, întreaga familie, nu doar pe un membru al ei

22. *Cf.* comentariul lui Katherine Verdery în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), op.cit., pp. 353-354.
23. Viorel Marineasa, Daniel Vighi, op.cit., ed. a II-a, p. 11.
24. Citat după Marius Oprea (ed.), Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente, 1949-1989, Polirom, Iași, 2002, p. 121.

considerat vinovat şi nu a avut decât prin efect indirect un caracter etnic (în sensul că pe frontiera sud-vestică, în Banat, conviețuiau alături de români cei care reprezintă majoritatea deportaților, sârbi, germani, maghiari, bulgari etc.).

Deşi în directiva pomenită sunt indicați ca o categorie aparte acei germani care au fost „elemente de vârf din conducerea organizațiilor locale ale fostului Grup Etnic German", numărul germanilor deportați în 1951 este mult mai mare, ajungând la aproape un sfert din totalul celor deportați[25]. O parte dintre ei abia se întorseseră din URSS, unde fuseseră deportați ca etnici germani. Cei care scăpaseră de o primă deportare nu au mai scăpat acum. La Tomnatic, de pildă, e deportată aproape o treime din populația satului, adică 1.140 de persoane, ceea ce reprezintă o cifră record. Am întâlnit aici cazuri în care femei germane se căsătoriseră cu români basarabeni, sperând să scape astfel de anatema identității germane, şi fuseseră apoi deportate în Bărăgan pentru că toate familiile basarabenilor erau pe listele de deportare. Vechile tensiuni provocate de colonizarea în sat a basarabenilor şi macedonenilor aveau să fie uitate de către germanii care în 1951 au împărtăşit o soartă comună cu ei.

O situație oarecum specială era cea a sârbilor din Banat. Deşi, cum am menționat la începutul acestui studiu, acuzația de titoism putea cădea asupra oricărui cetățean sârb, în virtutea simplei apartenențe etnice. Existau însă în zona de frontieră de pe teritoriul românesc şi foşti partizani sârbi, admiratori deopotrivă ai lui Tito (dezavuat de autoritățile comuniste din România la acea vreme în virtutea fidelității față de Stalin) şi ai lui Stalin, propagatori ai „panslavismului roşu", ca să reiau expresia lui Miodrag Milin[26] dintr-un studiu care expune în detaliu situația acestora. Aceşti foşti combatanți antifascişti, susținuți inițial de armatele sovietice „eliberatoare", se văd desemnați ca titoişti şi deportați, devenind victime ale regimului pe care îl susținuseră cu înflăcărare. Prin adăugarea la aceştia a celor care au fost considerați titoişti şi a celor ce se încadrau în alte categorii prevăzute a fi deportate, comune cu ale

25. O perspectivă destul de completă asupra situației germanilor deportați o oferă Walther Konschitzky, Peter-Dietmar Leber şi Walter Wolf (ed.), *Deportiert in den Bărăgan 1951-1956. Banater Schwaben gedenken der Verschleppung vor fünfzig Jahren*, Haus des Deutschen Ostens, München, 2001.
Cf. şi mărturiile din *Istorie trăită*, din *Germanii din Banat* şi Smaranda Vultur (coord.). *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, Nemira, Bucureşti, 2000.

26. Miodrag Milin, Ljubomir Stepanov, „Die Entshehung einer Tragödie – Der Bărăgan der Serben", în Walther Konschitzky, Peter-Dietmar Leber, Walter Wolf (ed.), op.cit., pp. 99-107.

altor etnii, numărul sârbilor deportați în 1951 a ajuns, conform estimărilor, la 2.368[27].

Singurii care au fost deportați pe baza apartenenței lor la un grup etnic au fost cei „de origine macedoneană" și cei „originari din Basarabia stabiliți pe teritoriul RPR după 1 iunie 1940". Astfel, din *Situația numerică pe comuni a elementelor dislocate și cu DO pe categorii sociale și naționalități pentru regiunea București*[28] de care aparțin comunele *Pelican*, *Ezeru*, *Olaru*, *Dropia*, *Fundata*, *Viișoara* și *Dâlga*, toate *sate noi* sau *localități speciale*, cum se exprimă Securitatea (adică sate create prin impunerea domiciliului obligatoriu celor deportați cu familiile lor în Bărăgan, identificabili sub numele de *elementele dislocate*, spre deosebire de cei ieșiți din închisori ca deținuți politici, numiți *elemente cu DO*), rezultă că pe raza acestei regiuni se află *3.433 de familii dislocate și 92 de elemente cu DO cu diferite termene*.

Pentru fiecare comună în parte se face o nouă clasificare. Astfel, în comuna cea mai mare, Olaru, au fost dislocate 689 de familii și șase elemente cu DO, dintre care *309 elemente foste exploatatoare, 195 țărani, 101 muncitori, 68 funcționari, 52 fără ocupație*. Alternarea criteriului ideologic cu cel ocupațional la repartiția pe categorii sociale (numărul indică, exceptând cele șase elemente cu DO, numărul familiilor dislocate) ne arată că statutul de *elemente* e atribuit în conformitate cu primul criteriu, așa cum la repartiția pe naționalități intervine ca un criteriu suplimentar vina de a fi fost *fugit de pe teritoriul URSS*. La Olaru sunt astfel înregistrați *272 de români, 163 fugiți din URSS* (adică basarabeni și bucovineni români), *169 de germani, 74 de iugoslavi* (sârbi), *11 de alte naționalități*. Din totalul de 3.433 de familii dislocate în regiunea București, rezultă din situația mai sus amintită că 1.031 de familii sunt *fugite de pe teritoriul URSS*. Pentru cei care nu cunosc mai îndeaproape istoria deportărilor în Bărăgan e destul de greu de știut că aceste familii au fost deplasate forțat în Bărăgan din Banat împreună cu românii, germanii, sârbii, maghiarii, bulgarii etc. din această regiune, după ce fuseseră colonizate acolo în anii 1945-1947 în urma refugiului lor din 1940 sau 1944 din URSS. Un Oficiu al Colonizărilor creat pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor s-a ocupat de instalarea lor în Banat în condiții pe care le-am analizat în altă parte[29]. Asupra statutului lor de *refugiați*, *colonişti* sau *fugiți din URSS* se decide în funcție de

27. Miodrag Milin, Ljubomir Stepanov, *Sârbii din România în Golgota Bărăganului*, traducere de Ivo Muncian și Ljubomir Stepanov, Uniunea sârbilor din România, Timișoara, 2003, p. 297.
28. CNSAS, dos. 191, f. 32.
29. Smaranda Vultur, în Dorin Dobrincu, Constantin Iordachi (ed.), op.cit., p. 210 și urm.

perspectivă: dacă în 1951 vina politică e mascată prin indicarea originii („originari din Basarabia stabiliţi pe teritoriul RPR după 1 iunie 1940"), în listele făcute în preajma ridicării domiciliului obligatoriu sunt numiţi „transfugi sau fugiţi de pe teritoriul Uniunii Sovietice". Ei nu vor avea voie, la ridicarea interdicţiei, să se stabilească în regiunile de frontieră spre care fuseseră iniţial dirijaţi şi de unde fuseseră apoi ridicaţi.

Compararea categoriilor indicate ca deportabile în 1951 cu cele indicate în documentele întocmite la plecarea din Bărăgan, când în tabelele făcute pe localităţi se indică la fiecare cap de familie motivul pentru care a fost adus în Bărăgan, ne demonstrează schimbările de ordin politic intervenite după moartea lui Stalin, dar şi continuităţile cu epoca dominată de tutela acestuia. Astfel, deşi un raport al MAI din 10 aprilie 1956[30] explică măsura deportării prin raţiuni de securitate la frontieră, dacă urmărim acuzaţiile aduse capilor de familie de pe listele cu cei care urmează a fi eliberaţi, constatăm acuzaţii dintre cele mai diverse: exploatare, naţionalism, contrabandă, suspiciune de spionaj etc.

Printre statistici

Deşi nu este obiectivul prioritar al acestui studiu, interesat mai ales de mecanismele politice care au stat la baza deportărilor, contabilitatea victimelor poate fi un indiciu al amplorii fenomenului şi un prilej de a reflecta la condiţiile în care el a fost posibil, la legăturile între diversele forţe implicate (Partid-Stat-Securitate) şi la relaţiile stabilite între acestea pe fiecare nivel ierarhic şi între niveluri. Preocupaţi de exactitatea cifrelor, de menţionarea tuturor aspectelor care ar clarifica dimensiunile evenimentului, suntem adesea mai puţin atenţi la instanţele care emit ordine, le pun în aplicare şi le consemnează în documentele lor.

Bilanţul pe care Asociaţia Foştilor Deportaţi în Bărăgan l-a făcut pe baza documentelor la care a avut acces şi care se află acum în fotocopii în propria arhivă ridică la 40.320 de persoane, respectiv 12.791 de familii, totalul celor deportaţi[31]. Tabelele publicate cuprind situaţia pe raioane şi localităţi, dar şi pe categoriile care au stat la baza deportării[32].

Am încercat să vedem în ce fel sunt prezente cifrele şi clasificările în documentele secrete ale Mininsterului de Interne, mai ales în cele

30. CNSAS, dos. 191, f. 167.
31. Viorel Marineasa, Daniel Vighi, op.cit., ediţia a II-a, pp. 200-201.
32. *Ibidem*, pp. 191-201.

întocmite în preajma și cu ocazia ridicării restricției de domiciliu obligatoriu. Această ridicare a restricției s-a făcut treptat și diferit în raport cu categoriile de deportați.

Un raport din 24 ianuarie 1956 privind punerea în aplicare a Deciziilor MAI nr. 6100 din august 1955 și nr. 6200 din decembrie 1955, decizii prin care sunt indicate condițiile în care se vor face ridicarea restricțiilor și întoarcerea la vechile domicilii, menționează că din cele 9.233 de familii dislocate (deportate) din zona frontierei de sud-vest a României (regiunile Arad, Timișoara și Craiova, conform noii distribuiri teritoriale din acel moment), 4.742 părăsiseră Bărăganul la acea dată, în timp ce altele se pregăteau de plecare[33]. Sunt menționate restricții pentru cei fugiți din URSS și pentru macedoneni, ce nu au dreptul să se stabilească în zona de frontieră din care fuseseră aduși în Bărăgan și nici în capitală. Același raport ne amintește că, în conformitate cu Decizia MAI nr. 200/1951, care a stat la originea deportării, pe lângă cei deportați în „localitățile speciale" din regiunile București, Constanța și Galați, au mai fost dislocate 620 de familii ce au avut dreptul să își aleagă locul de domiciliu obligatoriu[34]. Cifra includea 225 de familii ale cetățenilor străini (majoritatea germani și sârbi), 225 de familii ale ofițerilor demiși din funcțiile lor și ale unor funcționari epurați, care nu proveneau din zona de frontieră, și 20 de famili ale unor condamnați din motive politice sau de drept comun. Aceștia nu aveau dreptul să revină în zona de frontieră.

Documentele conținând bilanțuri de același tip ne arată nu doar cum a evoluat atitudinea față de „vinovăția" celor deportați sau dislocați, ci și pe ce baze s-a construit ea în timp, lucru reflectat în schimbarea categoriei sau a restricțiilor ce li se impun celor vizați. O statistică secretă a Consiliului de Securitate a Statului din 16 februarie 1968, semnată de vicepreședintele acestui consiliu, Constantin Stoica și elaborată în contextul în care Ceaușescu decisese deja să se debaraseze de Alexandru Drăghici, cerând o verificare a legalității actelor semnate de fostul ministru de Interne, menționează că numărul persoanelor „considerate periculoase pentru securitatea statului" cărora li s-a impus domiciliu obligatoriu între 1953 și 1964 se ridică la 60.000, dintre acestea 44.000 reprezentând persoanele deportate între 1951 și 1956 din zona de vest a țării[35]. Restul sunt cei 3.000 de mari proprietari deportați în 1949, 9.000 de persoane evacuate în 1952 din aglomerări urbane și 4.000 de persoane care se află acolo pentru „diverse motive" (fiind greu de stabilit dacă e vorba de deținuți politici sau de alte categorii). Numărul celor cărora li s-a stabilit domiciliu

33. CNSAS, dos. 55, vol. 46, f. 108-112.
34. CNSAS, dos. 55, vol. 46, f. 49.
35. CNSAS, dos. 55, vol. 53, f. 165.

obligatoriu este raportat de această dată la numărul total de persoane ce au suferit „pedepse administrative" în care sunt cuprinse şi cele ce au fost internate în lagăre de muncă (22.077 de persoane) sau cărora li s-a fixat un loc de muncă obligatoriu (3.663 de persoane). *Rezultă de aici că numărul persoanelor care au suferit „pedepse administrative" s-a ridicat la 82.700*[36].

Un alt document întocmit în acelaşi context, semnat de preşedintele Consiliului Securităţii Statului[37], ne dă o idee despre amploarea abuzurilor comise, a ilegalităţii diverselor acţiuni ale Securităţii, încercând totuşi să le găsească circumstanţe atenuante. Despărţirea partidului de propriul său trecut, chiar şi atunci când s-a făcut sub semnul unei dorinţe de reformare sau de revizuire critică a strategiilor, a stat sub semnul unei ambiguităţi fundamentale, iar continuităţile au jucat un rol mult mai important decât dorinţa de ruptură.

Ce şi cum povestesc martorii

Am încercat în cele de mai sus să fac un bilanţ provizoriu a ceea ce ştim despre deplasările de populaţii din anii stalinismului românesc. Am luat în considerare cărţile scrise după 1989 pe această temă[38], dar şi documentele la care am avut acces în arhiva CNSAS. Am evocat din când în când mărturiile publicate sau rezultate din cercetări de istorie orală.

Cele 100 de interviuri ce reprezintă corpusul la care mă refer în continuare sunt realizate în cea mai mare parte în anii 1991-1997 şi mai ales la începutul acestui interval[39]. Tuturor celor intervievaţi li s-a precizat că interesul meu pentru viaţa lor vine din nevoia şi urgenţa pe care le simţeam în acei ani de a afla mai multe despre deportarea lor în Bărăgan, dar li s-a cerut în primul rând să-şi

36. Menţionez că această sumbră contabilitate nu include numărul destul de important de familii dislocate în urma revoltelor ţărăneşti care au avut loc în anul 1949 în Bihor, Turda, Baia Mare, în contextul pregătirii colectivizării forţate (mărirea dincolo de orice limită a cotelor), dar şi în partea de sud a României, în Teleorman şi Ilfov, pentru care există suficiente informaţii în arhiva CNSAS.
37. CNSAS, dos. 55, vol 53, f. 177-194.
38. Bibliografia adnotată a lucrărilor mai importante apărute pe subiectul deportării în Bărăgan este selectivă, menită să-i ofere cititorului studiului de faţă o orientare de bază şi o imagine a ceea ce a devenit deja o istorie a memoriei acestui eveniment.
39. În anii următori am completat arhiva, lucrând cu un grup de la Fundaţia „A Treia Europă" pe care l-am coordonat din 1997 şi până în prezent.

povestească viața, fără nici o restricție suplimentară. Episodul deportării e raportat astfel la întreaga existență a celui deportat și evaluat pe fundalul unui bilanț autobiografic. Majoritatea interlocutorilor mei au fost persoane ce aveau între 65 și 90 de ani în momentul interviului, iar relatările au avut loc la mare distanță de momentul deportării, în condițiile în care tăcerea impusă timp de atâtea decenii făcea ca disponibilitatea și dorința de a povesti să fie în general mari. Aș reaminti și faptul că România nu a făcut nici până azi un proces al comunismului, nu are o lege a lustrației, iar justiția refuză să se implice în judecarea crimelor sau a abuzurilor din perioada regimului totalitar.

Victimele deportării și-au creat din 1994 o asociație proprie (Asociația Foștilor Deportați în Bărăgan) și, la insistențele acesteia, au primit o compensație financiară sub forma unei indemnizații lunare, o formă de recunoaștere a caracterului abuziv al deportării. Dar nici o instanță nu i-a declarat nevinovați, iar sub aspect juridic sau etic lucrurile au rămas neelucidate.

De multe ori în povestirile vieții celor deportați, atunci când se ajunge la episodul deportării sau la relatarea circumstanțelor acesteia, naratorul înlocuiește povestirea la persoana I singular cu cea la persoana I plural, marcând astfel asumarea relatării în numele grupului cu care memoria îl face solidar: deportații.

Pentru toți aceștia a fost vorba de o răsturnare brutală a destinului lor, una nefastă, care i-a obligat să-și reconsidere proiectele de viață și, întrucât au fost persecutați multă vreme după ce li s-au ridicat restricțiile domiciliare și au fost deposedați prin actul dislocării de cea mai mare parte a bunurilor lor, i-a obligat să-și ascundă, atât cât a fost posibil, trecutul. Hiatusului provocat de transmiterea bunurilor i se asocia astfel unul al transmiterii memoriei, ambele cu consecințe importante asupra percepției identității personale și de grup.

Nevoia de a informa un ascultător neștiutor sau transformarea ocaziei de a povesti într-un catharsis necesar pare, în aceste condiții, miza cea mai importantă a relatărilor. Dar, în mod cert, nu este singura și nici nu e evident că este cea mai importantă.

Un deportat era un om căruia, în momentul dislocării, i se ridicau actele de identitate, înlocuite cu o simplă adeverință cu DO. I se refuza o minimă demnitate, aceea de cetățean, fiind identificat doar cu statutul de „dislocat”, un vinovat, un marginal, „un fel de apatrid”, cum spune unul dintre ei, dacă nu de-a dreptul „un dușman”. Asupra gradului în care această situație a fost traumatizantă și umilitoare se insistă în povestiri îndelung. Pierderilor suferite, pe plan real sau simbolic, li se adăuga politica de denigrare: cei ce locuiau la acea

vreme în Bărăgan în satele vechi au fost avertizaţi că au de-a face cu „hoţi", „răufăcători" sau „coreeni"[40].

De aceea, deşi sunt evocate suferinţele îndurate, greul vieţii, moartea celor apropiaţi, accentul povestirii pare a se muta treptat dinspre relatarea acestora spre modalităţile de supravieţuire şi apărare. Se sugerează că această supravieţuire nu ar fi fost posibilă dacă deportaţii nu ar fi fost înzestraţi cu hărnicie, obişnuinţă de a face faţă greului, simţ al echilibrului, putere de adaptare, bună organizare a gospodăriei după modelul „neamţului", solidaritate familială şi de grup. Acest discurs capătă un puternic relief identitar, fiind unul reabilitant şi contraofensiv. Mai mult decât atât, fosta victimă devine erou al povestirii, trece prin diverse probe, încercări, pentru a izbândi în cele din urmă, ca eroii din basme.

Nu numai că pustiul şi ostilitatea iniţiale ale spaţiului în care au fost obligaţi să se instaleze sunt îmblânzite şi învinse treptat după principiul „omul sfinţeşte locul", ci chiar restricţia de bază, cea a interdicţiei de deplasare în afara unei limite de 15 km, pare dejucată. La întoarcerea acasă, spun povestirile de viaţă, Bărăganul se aseamănă până la identificare cu Banatul de origine: el s-a transformat într-un paradis terestru prin efortul şi virtuţile celor care au lucrat şi au trăit în acel loc, infirmând astfel imaginea negativă proiectată asupra lor de autorităţi şi transformând sensul destinului lor într-o izbândă.

Imaginea fostului deportat se apropie în această perspectivă de cea a unui „bun colonizator", cei din Banat având la îndemână un astfel de model din memoria colonizării Banatului în secolul al XVIII-lea, aşa cum e relatată ea în general azi de către şvabi. Coloratura mitizantă a acestui discurs apare concentrată în formula pe care şvabii bănăţeni o folosesc adesea pentru a aminti aventura exemplară a instalării lor în Banat în urmă cu mai bine de două secole: „*Der Not, Die Todt, Das Brot*", adică la început a fost nimicul, apoi moartea, apoi pâinea.

Victoria deportaţilor asupra propriului destin, oricât de relativă ar fi fost, exprimă într-un plan mai general o victorie a binelui asupra răului. O etică exemplară pare astfel a funcţiona, o etică pe care povestirea o prezintă ca realizată. Pe când – afirmă povestitorii – viaţa lor a integrat trauma şi a depăşit-o (sunt invocate aici reuşitele copiilor, recuperarea după revoluţie a unor bunuri pierdute, cariere strălucite, răsplăţi de tot felul), cei care le-au făcut rău au avut parte de pierderi, accidente, lipsa de respect a copiilor.

---

40. Identificarea are legătură cu războiul din Coreea, marcând la modul hiperbolic exotizarea de tip negativ a celor astfel desemnaţi.

Iese astfel treptat la iveală o miză mai importantă a povestirii vieții, aceea de a reabilita victimele și de a atribui unei instanțe imanente puterea de a le face dreptate. După cum se poate vedea, memoria individuală se pliază pe modele preexistente ale memoriei colective și tinde să devină exemplară.

Bibliografie selectivă

Andreca, Dumitru, *Dezrădăcinații. Mărturii ale deportaților mehedinţeni în Bărăgan*, vol. I, Prier, 2000.

Baier, Hannelore (ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică*, Forumul Democrat al Germanilor din România, Hora, Sibiu, 1994. Volumul conține documente privind deportarea, grupate tematic (cadrul internațional în care a avut loc deportarea, pregătirea deportării, protestele, ridicările, deportarea și repatrierea, starea de spirit și situația celor rămași acasă), o introducere de Paul Philippi și un studiu de Dumitru Șandru asupra deportării.

Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească*, Polirom, Iași, 2005 (în special pp. 150-157).

Konschitzky, Walther, Leber, Peter-Dietmar, Wolf, Walter, *Deportiert in den Bărăgan 1951-1956. Banater Schwaben gedenken der Verschleppung vor fünfzig Jahren*, Haus des Deutschen Ostens, München, 2001. Apărut cu ocazia comemorării a 50 de ani de la deportarea în Bărăgan, volumul conține studii, mărturii, fotografii și o bibliografie privitoare la felul în care evenimentele din 1951-1956 au afectat situația șvabilor din Banat.

Marineasa, Viorel, Vighi, Daniel, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan*, Marineasa, Timișoara, 1994 (ediția a II-a: Marineasa, Timișoara, 2004). Conține documente, tabele statistice, fotografii, comentarii, fragmente din mărturii, literatură de tip oral, memorialistică legată de deportare, inclusiv pagini dintr-un jurnal ținut în Bărăgan.

Marineasa, Viorel, Vighi, Daniel, Sămânță, Valentin, *Deportarea în Bărăgan. Destine – Documente – Reportaje*, Mirton, Timișoara, 1996.

Milin, Miodrag, Stepanov, Ljubomir, *Sârbii din România în Golgota Bărăganului*, traducere de Ivo Muncian și Ljubomir Stepanov, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2003. Cartea face referință în mod special la deportarea sârbilor din Banat, bazându-se pe statistici, mărturii, comentarii și studii de istorie. O interesantă analiză a relațiilor dintre Stalin, Tito și România stalinistă din vrema lui Dej (ediția sârbă: 1996).

Mirciov, Rafael, *Lagărul deportării pentru familiile de bulgari din Banat 1951-1956*, Timișoara, 1998. Analizează mai ales felul în care deportarea i-a afectat pe bulgarii din Banat. Conține mărturii, fotografii, extrase din documente.

Sarafolean, Silviu (coord.), *Deportații în Bărăgan 1951-1956*, Asociația foștilor deportați în Bărăgan, Mirton, Timișoara, 2001. Conține date referitoare la 30.181 de persoane (9.926 de familii), bazându-se pe un fond documentar al Ministerului Justiției, Direcția Instanțelor Militare.

Fără a fi complet, inventarul indică numele, locul şi data naşterii tuturor membrilor familiilor menţionate, numele localităţilor de origine şi ale celor în care au avut domiciliu obligatoriu.

Schuster, Hans Werner, Konschitzky, Walther (ed.), *Deportation des Südosterdeutschen in die Sowjetunion 1945-1949*, Haus des Deutschen Ostens, München, 1999. Cartea reuneşte studii, mărturii, fotografii, documente, poezii şi cântece ce evocă circumstanţele deportării, fiind în acelaşi timp o mărturie a felului în care a fost comemorat evenimentul deportării germanilor în URSS (1945-1949) în 14 ianuarie 1999.

Ştevin, Silvestru, *Desculţ prin propriul destin*, ediţia a II-a, Mirton, Timişoara, 2004. Mărturie sub formă de memorii a unui fost deportat în Bărăgan.

Totok, William, *Aprecieri neretuşate*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1995.

Vultur, Smaranda, *Istorie trăită – istorie povestită. Deportarea în Bărăgan 1951-1956*, Armacord, Timişoara, 1997. Cartea conţine transcrieri ale unor povestiri de viaţă ale foştilor deportaţi în Bărăgan de diverse etnii, situaţii sociale şi origini. Povestirile sunt însoţite de un indice tematic în marginea textului, adresat cercetătorilor interesaţi să compare povestirile şi să descopere felul în care ele compun un scenariu comun. Studiul introductiv propune un model de interpretare a felului în care memoria reconstruieşte evenimentul.

Vultur, Smaranda, „Le présent du passé. Histoire vécue, histoire racontée : les déportés de 1951 (Roumanie)", *Cahiers de littérature orale*, nr. 42/ 1997, pp. 19-39.

Ruxandra Cesereanu

Tortură și oroare: fenomenul Pitești (1949-1952)

Figura torționarului comunist român s-a impus în mod extrem prin intermediul fenomenului Pitești, fenomen ce se pretează psihanalizării[1], el fiind considerat chiar ca ținând parțial de specificul național. H.-R. Patapievici, de pildă, comentează astfel: „Abia când privim *spațiul mioritic* ca anticameră a *fenomenului Pitești*, gravitatea chestiunii specificului național este cu adevărat pusă". Patapievici vede în fenomenul Pitești un experiment de „inginerie socială", pe care îl proiectează, extinzându-l în timp, la scară națională:

> Fenomenul Pitești nu a încetat în 1952, el a continuat prin mijloace sociale, nu penitenciar-sadice, până după 1989. Ceea ce numim azi „poporul român" este rezultatul experimentului Pitești aplicat întregii Românii de după 1946. Acest experiment de inginerie socială, din nefericire, a reușit. Nu Stalin & Caragiale sunt tutelarii, ci Țurcanu & Nicolski[2].

Un alt analist, Florin Manolescu, vede în fenomenul Pitești „un plan diabolic – utopia Diavolului de a-i atrage pe toți în infern[3].

Reeducarea de la Pitești, considerată de către Eugen Țurcanu (deținut politic, fost membru al Mișcării de extremă dreaptă, numită Mișcarea Legionară, devenit ulterior membru al Partidului Comunist; după arestare și anchetă, este prelucrat și antrenat de eminențele cenușii ale reeducării prin tortură, devenind inițiatorul concret al acestui fenomen, în închisoarea Pitești) a fi o metodă de șoc, consta în transformarea victimelor în călăi, ajungându-se la experimentul unor hibrizi, prin dezumanizare metodică: „De-a lungul experienței

1. Vasile Dem. Zamfirescu, „Identificarea cu agresorul", *România literară*, 16, 1992.
2. H.-R. Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă*, cuvânt înainte de Virgil Ierunca, grafica de Dan Perjovschi, Nemira, București, 1995, p. 231; *Politice*, cu ilustrații de Dan Perjovschi, Humanitas, București, 1996, p. 52.
3. Florin Manolescu, „O utopie a diavolului", *Luceafărul*, 16, 1990.

de la Piteşti, categoria martorului inocent a fost pur şi simplu suprimată"[4]. Executorul acestui fenomen (conducând un lot de schingiuitori) a fost, cum spuneam, Eugen Ţurcanu, un torţionar machiavelic, care ajunsese să-şi fascineze uneori chiar şi victimele. Virgil Ierunca vede în Ţurcanu un Piotr Verhovenski (personaj dostoievskian din romanul *Demonii*) dus dincolo de limita răului şi un al doilea marchiz de Sade[5]; alţi memorialişti văd în el un doctor Mengele românesc; dar Ţurcanu este torţionarul prin excelenţă, în carne şi oase, astfel încît partitura sa este mai degrabă aceea de Mengele. Pentru reeducaţii aduşi în pragul schizoidiei, chiar şi după epuizarea reeducării (adică după ce Ţurcanu a fost executat), Ţurcanu este un călău adorat, un zeu terifiant şi protector în acelaşi timp, reeducaţii--model neacceptându-i moartea şi considerându-l mereu viu. Se cuvine precizat totuşi că puţini dintre cei care au participat la fenomenul Piteşti au fost călăi structurali (cu excepţia primului lot de reeducatori), majoritatea fiind torţionari conjuncturali, siliţi sau din instinct de conservare. *Neo-omul*, pe obţinerea căruia miza reeducarea prin sânge, era individul depersonalizat, robotizat şi mai ales virtualul torţionar. De-a lungul anilor fatidici 1949-1952, cât a durat reeducarea, Ţurcanu întocmise un dosar de aproape 2.000 de pagini în care inventaria şi clasifica torturi, adăugând constatări psihologice privitoare la victime. *Memorialul ororii*[6] prezintă torturile utilizate în reeducare într-o amplă listă pe care o voi cita în întregime pentru expresivitatea ei malefică:

> …bătaia deţinuţilor cu ciomege, cu vâna de bou, curele, frânghii, picioare de la paturi, cozi de mătură, apoi ţinerea deţinuţilor în poziţii chinuitoare, timp îndelungat cu ochii la bec, într-un picior, cu bagaje de la 20-40 kg, pe spate, cu faţa la perete, pe şezut, cu mâinile întinse la picior, smulgerea părului din cap şi a mustăţilor cu mâna, pe viu, sau cu ajutorul unui aparat confecţionat dintr-un nasture prins cu aţă, strivirea degetelor de la mâini şi picioare, prin folosirea unui instrument special, confecţionat de ei, punerea unei cantităţi exagerat de mari de sare în mâncare fără să li se dea apă deţinuţilor, obligarea deţinuţilor sub teroare de a mânca în poziţii incomode, fără să folosească mâinile, de a mânca mâncarea fierbinte direct, fără să o mestece, opărindu-şi limba şi esofagul, dezlipindu-se pielea de pe buze şi limbă, obligarea deţinuţilor, sub tortură, să mănânce materii fecale, fie ale lor, fie ale altor deţinuţi, să bea urină, urinând în gura lor, punerea deţinuţilor să se bată în cap unii cu alţii până li se umflau capetele şi cădeau în nesimţire, dezbrăcarea deţinuţilor complet, după care erau trecuţi printr-un cerc de

4. Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*, Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 10.
5. *Ibidem*, pp. 18, 66.
6. *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Piteşti, Gherla*, Vremea, Bucureşti, 1995, p. 695.

bătăuși care-i loveau până cădeau în nesimțire, apoi erau călcați în picioare și bătuți cu diferite corpuri tari și cu picioarele până le rupeau coastele și-și pierdeau cunoștința, apoi apăsarea pe coșul pieptului de către mai mulți deodată și lovirea deținuților cu bocancii și cu cărămizi peste piept sau față sau peste alte părți sensibile ale corpului, punerea deținuților cu capul în closet și picioarele în sus câte o zi sau mai mult și alte metode de tortură nemaiauzite până acum și pe care acum o minte omenească normală nu le poate concepe.

Secondat de un lot de călăi și discipoli mimetici (care nu au trecut prin demascare și spovedanie neagră și care nu s-au autopângărit, fiind în ipostaza unor „purificatori" degenerați), Țurcanu a experimentat forme inovatoare de tortură fișate în dosarul macabru dispărut odată cu executarea autorului lor.

Comparând fenomenul Pitești cu alte metode de reeducare, Banu Rădulescu[7] arată în ce constă originalitatea malefică a experimentului românesc: victimele erau alese cu precădere dintre studenți, aceștia trăiau în aceeași celulă cu torționarul, care, de preferință, trebuia să fie cel mai bun camarad al victimei, schingiuirea era reluată contrapunctic și după reeducare, iar pentru a supraviețui, fosta victimă era silită să devină călău. La rândul său, Virgil Ierunca pune în paralel fenomenul Pitești cu „spălarea creierului" și cu „sinuciderea personalității", procedee chinezești însoțite de tortură fizică moderată (fără ca ea să fie infinită, ca la Pitești); Virgil Ierunca amintește și de „spălarea creierului" ca mutilare exclusiv psihică sau de metoda numită „încercarea" ori „proba"[8]. Comparându-le cantitativ și expresiv, față de reeducarea prin sânge de la Pitești, metodele chinezești sunt mai blânde; dar blândețea schingiurii mentale este doar aparentă. Peste toate aceste elemente trebuie amintită ca având un rol esențial teoria pedagogică a lui Makarenko, acesta susținând că deținuții de drept comun sunt reeducabili prin remodelare ideologică și prin muncă: statul comunist român a încercat această metodă nu pe deținuții de drept comun, ci pe deținuții politici anticomuniști. Psihologul Adrian Neculau consideră că închisoarea Pitești a fost un „laborator experimental de psihologie aplicată, organizată după criterii științifice", iar tema experimentului a fost „transformarea omului în contrariul său"[9]. În experimentul Pitești, susține Alina Mungiu,

7. Banu Rădulescu, „Preambul la «Dosarul Pitești»", *Memoria*, 2, 1990.
8. Virgil Ierunca, op.cit., pp. 76-77, 79, 87-88. Deși nu amintește de reeducarea de la Pitești, o fișă tehnică a „spălării creierului" realizează Bogdan Ficeac în *Tehnici de manipulare*, Nemira, București, 1996, pp. 152-171.
9. Adrian Neculau, „Reeducarea – un experiment psihosociologic", în Gilles Ferréol, Adrian Neculau (coord.), *Violența. Aspecte psihosociale*, Polirom, Iași, 2003, p. 209.

identificarea cu agresorul este exterioară, fiind vorba mai degrabă „de un simplu dresaj pe baza mecanismului reflexului condiţionat decât de o completă persuasiune coercitivă”[10]. Experimentul Piteşti este traumatic, dar trauma poate fi depăşită în timp.

Iniţial, reeducarea a fost susţinută din două puncte de vedere opuse, atât de „Cain”, cât şi de „Abel”: unul clama reeducarea prin violenţă (Eugen Ţurcanu), altul prin nonviolenţă şi propagandă (Alexandru Bogdanovici, care ar fi ajuns, poate, la o metodă apropiată de cea chinezească dacă autorităţile ar fi avut răbdare). Testată la Suceava prin nonviolenţă (într-o formulă numită autoreeducare), reeducarea a eşuat; reluată amplu şi machiavelic la Piteşti, atât la nivel moral (blasfemie, trivialitate), cât mai ales fizic (tortura de uzură), reeducarea prinde rădăcină. Tehnica lui Ţurcanu şi formula sa predilectă constau în „a stoarce” şi „a beli”. Studenţii au fost cei pe care s-a mizat în primul rând, astfel ca prin reeducarea lor să fie slăbită rezistenţa anticomunistă. Ei au fost triaţi în funcţie de virulenţă şi de gradul de periculozitate: erau vizaţi studenţii cu aptitudini creştine, aşa-zişii studenţi mistici, clasificaţi după tăria lor morală în reeducabili şi „catolici” (fanatici anticomunişti).

Costin Merişca (*Tragedia Piteşti*), care a trecut prin reeducare, sintetizează într-un „ghid sinoptic” pe cât posibil riguros faptele reeducării, înfăţişate prin intermediul unei cronici: aceasta monitorizează schingiuirile în spaţiu şi timp, cu numele victimelor şi torţionarilor, într-un stil sec, telegrafic, cum îl numeşte autorul. Cartea sa completează sugestiv, la nivel faptic, eseul despre Piteşti al lui Virgil Ierunca.

În opinia unei *victime vinovate* (categorie propusă sugestiv de Viorel Gheorghiţă), a unui reeducat la Piteşti ce depune mărturie despre faptul că a fost victimă, dar şi că a fost silit să fie torţionar efemer, nuanţarea fenomenului Piteşti este aceea între *a fi în infern* – situaţie de care au parte toţi deţinuţii politici – şi *a face parte din infern* – situaţie specifică doar pentru reeducaţi[11]. Chiar dacă reeducaţii nu au fost sfinţi, ci doar oameni, ei au dovedit slăbiciune, dar nu ticăloşie, explică Viorel Gheorghiţă (cu excepţia, firească, a celor care aveau vocaţie de schingiuitori). Acelaşi mărturisitor refuză pentru sine atât postura de victimă, cât şi pe aceea de vinovat, considerându-se a fi doar un om cu destinul său, deşi tot el este cel care a propus categoria de victimă vinovată. În ultimă instanţă însă, în opinia sa de martor atât al capitulărilor prin sânge de la Piteşti, cât şi al celor

10. Alina Mungiu, *Românii după ’89. Istoria unei neînţelegeri*, Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 269.
11. Viorel Gheorghiţă, *Et ego Sărata Piteşti-Gherla-Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele*, Marineasa, Timişoara, 1994, p. 10.

morale de la Aiud, comportamentul uman are doar două limite extreme: *ticăloşia laşă* şi *eroismul sublim*, între ele existând variate comportamente care nu trebuie blamate atât timp cât nu ating limita de jos.

Reeducarea avea patru etape, fiecare reprezentînd o „bolgie" specializată. Prima, *demascarea externă*, consta în obligativitatea victimei de a deconspira ceea ce tăinuise la ancheta oficială. Torţionarul avea în această etapă funcţia unui duhovnic „negru", spovedania victimei trebuind să fie o inventariere a unor culpe politice apte să satisfacă auditoriul. Cea de-a doua etapă, *demascarea internă*, consta în denunţarea „igienică" a celor care-i facilitaseră victimei viaţa în detenţie. A treia etapă, cea mai atroce, *demascarea morală publică*, era pusă sub semnul patologicului, căci victimele trebuiau să blasfemieze (masochist, autoflagelator şi cu o voluptate disperată) valori tabu (precum familia sau Dumnezeu); cea de-a treia etapă desăvârşeşte decăderea umană, fiind o groapă comună în care trebuia aruncat şi renegat trecutul, „haznaua libidourilor refulate", cum o numeşte Marcel Petrişor[12]. Delirul lua proporţii uriaşe, având ca scop final desacralizarea şi vulgarizarea oricărei valori morale, umane, religioase etc.; erau preferate spovedaniile perverse, cei mai chinuiţi fiind studenţii teologi şi fiii de preoţi (exista chiar o „poetică" a supliciului, celor din urmă înscenându-li-se liturghii negre). Unii mărturisitori văd în autodemascare un spectacol de spovedanie neagră, căci, „inversându-se modelul sacru, la capătul „confesiunii" urma „angajamentul" de a nu mai repeta greşeala şi de a făptui conform indicaţiilor, întocmai ca în cazul energumenului pregătindu-se să-şi împlinească un canon care să-l curăţească"[13].

Cea de-a patra etapă făcea trecerea de la condiţia de victimă la cea de călău, proaspătul reeducat trebuind să fie apt să conducă demonstrativ procesul de reeducare al celui mai bun camarad din celulă, pe care îl va tortura exemplar. Referindu-se la această coabitare victimă-călău în aceeaşi făptură, Mihai Rădulescu[14] propune conceptul de *complex Ţurcanu*.

Demascarea exterioară era dublată de cea interioară, utilă pentru statuarea noului homuncul propus de comunism – *neo-omul* –, iar reeducaţii erau supuşi pavlovian unor teste fizico-morale, fiind folosiţi drept cobai. Se încerca astfel modificarea structurii umane printr-un experiment de fabricare aproape *in vitro*. Unii foşti deţinuţi politici care au trecut prin reeducare consideră că schingiuirile aveau loc din

12. Marcel Petrişor, *Fortul 13 Jilava. Convorbiri din detenţie. Memorii I*, Meridiane, Bucureşti, 1991, p. 122.
13. Mihai Rădulescu, *Casa lacrimilor neplânse. Martor al acuzării în procesul „reeducatorilor"*, Ramida, Bucureşti, 1993, p. 83.
14. *Ibidem*, p. 75.

„sadism abisal", dar şi din invidia faţă de cei care nu cedaseră şi a căror rezistenţă îi sfida pe cei care cedaseră. Dacă reeducaţii prin sânge de la Piteşti nu sunt totuşi nişte reeducaţi reali, ci nişte indivizi dresaţi (căci, deşi mutanţi o vreme, marcaţi şi obsedaţi de Piteşti, după ieşirea din închisoare majoritatea vor depăşi trauma), dacă ei nu se identifică într-adevăr cu agresorul, ci doar mimează acest lucru, trecerea de la stadiul de victimă la cel de călău se face, după Alina Mungiu, prin ritualizarea credinţei.

> Mecanismul se declanşează în condiţiile în care forţa care are control asupra persoanei îi cere să accepte credinţele şi atitudinile aprobate pentru a putea supravieţui sau funcţiona adecvat. Individul reuşeşte prin acest mecanism să-şi controleze atât expresia exterioară, cât şi expresia cea mai intimă a credinţelor sale, refulând valorile din sistemul său individual care nu sunt permise de autorităţi şi permiţându-le doar celor adecvate, „aprobate", să iasă la iveală.[14]

După Alina Mungiu, de ritualizarea credinţei a avut parte, mai puţin vizibil decât la Piteşti, întreaga Românie.

În cea de-a patra etapă mai ales, reeducaţii se dedublează schizoid, iar scindarea este descrisă ca o decorporalizare în care sufletul este spectator, iar trupul, actor: „Parcă eram dedublat. Aveam impresia că duhul meu stătea departe şi ascultă cum strigă trupul meu... Aveam senzaţia că mă văd pe mine însumi de la o distanţă oarecare, apoi încet-încet cele două fiinţe s-au apropiat una de alta, contopindu-se. Începeam să preiau controlul asupra mea însumi"[15]. Tot în timpul celei de-a patra etape, dar şi după reeducare, apare la proaspeţii reeducaţi deveniţi reeducatori o competiţie satanică în a chinui şi a spiona. Această concurenţă avea ca scop legiferarea desolidarizării şi accesul între „aleşii" lotului de schingiuitori imuni la tortură.

Schingiuirea putea fi aplicată în oricare din cele patru etape, ea nu avea limite temporale sau medicale şi era obligatorie. N. Steinhardt comentează, la un moment dat, inventivitatea malefică a torturilor de la Piteşti: „Dacă diavolii, îngeri căzuţi, puteau născoci chinuri cumplite, numai ordinului şmecheresc al oamenilor i-au putut trece prin minte torturi atât de ţicnite şi de întortocheate"[16]. Costin Merişca (în romanul documentar *Tărâmul Gheenei*) aminteşte, de pildă, cazul unui schingiuit care ajunge să-şi adore în delir călăul, cerându-i să-l biciuiască în locurile nevătămate până atunci, pentru a testa durerea.

---

14. Alina Mungiu, op.cit., p. 270.
15. Octavian Voinea, *Masacrarea studenţimii române în închisorile de la Piteşti, Gherla şi Aiud*, mărturii redactate de Gheorghe Andreica, Majadahonda, Bucureşti, 1996, p. 75.
16. Nicolae Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 91.

Tot Merişca îşi descrie, la un moment dat, dedublarea schizoidă: privindu-se în oglindă, personajul său, Emil Cortez, se autoflagelează verbal, dar cu vocea lui Ţurcanu. Oricât de spectaculoasă ar fi fost demascarea şi autodemascarea, substratul reeducării era tortura, doar astfel ajungându-se ca victimele să aibă reflexe pavloviene. Costin Merişca enumeră trei soluţii posibile în faţa reeducării: refularea, moartea şi nebunia, însă doar cea dintâi depinde de voinţa celui torturat. Sinuciderea era utopică, reeducarea nu putea fi evitată, iar victimele erau silite să supravieţuiască doar ca să devină călăi.

Disperarea victimei devenite torţionar era dramatică. D. Bacu[17] prezintă cazurile unor reeducaţi care îşi conştientizau condiţia de epave umane şi care, la origine, erau inocenţi, dar, odată deveniţi torţionari, absolut puri rămâneau doar cei morţi în timpul torturilor. Nu zadarnic aminteşte D. Bacu de persecuţiile la care erau supuşi primii creştini (autorul pledează pentru ideea de satanizare şi de laborator antichristic la Piteşti), deşi se cuvine făcută o specificare: dacă primii creştini deveniseră martiri pentru şi prin credinţa lor, murind eroic, în cadrul fenomenului Piteşti martiri sunt doar morţii, cei vii, deşi inocenţi cândva, au un statut hibrid. Coborârea lor în infern şi autoterfelirea cu patos isteric, pervertirea psihologică le conferă statutul de mutanţi (căci sintagma *suflete faustice* este inadecvată) şi chiar de făpturi „spurcate" (termenul îi aparţine lui Marcel Petrişor).

Nu toţi mărturisitorii reeducării de la Piteşti acceptă distingerea celor patru etape. Nicu Ioniţă[18], de pildă, vorbeşte despre trei etape, după cum urmează: etapa întâi era legată de pregătirea experimentului (alcătuirea echipelor de informatori, studierea viitoarelor victime); etapa a doua consta în demascarea propriu-zisă (completarea anchetei efectuate de Securitate, aplicarea tehnicii de „spălare a creierului" şi recompunerea altei personalităţi a victimei); etapa a treia consta în intrarea fostei victime în rândul torţionarilor. După Nicu Ioniţă, fenomenul Piteşti a constat într-o „inginerie psihopatologică" ce urmărea transformarea făpturii umane în contrariul său, printr-un proces de inducţie şi inversiune psihologică. De aceea, închisoarea Piteşti trebuie privită, în perioada 1949-1952, ca un „laborator experimental de psihologie umană, organizat după criterii ştiinţifice", unde s-a recurs la anticiparea rezultatelor, „după care întreaga metodologie de lucru a trebuit, în mod necondiţionat, să conducă la rezultatele stabilite *ab initio*". Metoda de lucru a fost teroarea continuă, efectuată de indivizi „clonaţi ideologic". Întrucât

17. D. Bacu, *Piteşti – centru de reeducare studenţească*, Cuvântul Românesc, Hamilton, Ontario, 1989.
18. Nicu Ioniţă, „Piteşti – reeducare prin teroare", *Memoria*, 3-4, 2002.

insistă pe ideea de laborator Piteşti, într-un alt text, Nicu Ioniţă[19] realizează tabloul clinic al călăilor şi al victimelor. În cazul călăilor este vorba despre disocierea personalităţii, indiferentism agresiv faţă de suferinţa celorlalţi, plăcerea instinctuală de a produce suferinţă, agresivitate verbală, disperare, hipertrofiere a propriei persoane, impulsivitate, dezordine mentală progresivă, gândire delirantă. În cazul victimelor este vorba despre prăbuşirea capacităţilor de apărare şi autoconservare, blocaj mental şi emoţional, reacţii aproape catatanoide, moarte psihogenă. Scopul era, consideră Nicu Ioniţă, obţinerea unui *anti-om*, prin intermediul unui „spectacol faustic de inversiune psihologică".

Dilema indusă de fenomenul Piteşti este aceea legată de condiţia confuză de victimă-călău, de hibrid, de culpabilitatea problematică, de inocenţa preschimbată, prin dresaj concret, în culpă. Căci, dacă nu există o vinovăţie originară, există una dobândită pe parcurs. Cristian Moraru identifică în acest caz instituirea machiavelică a unui „grad zero al eticului: toţi suntem vinovaţi, astfel încât nimeni nu mai este vinovat"[20]. Marcel Petrişor îi compară pe reeducaţi cu martirii ori eroii încercaţi de Dumnezeu: Avraam, Iov, Hristos, Pavel (ultimul în cazul reeducatorilor redeveniţi victime); cel mai des apare numele lui Iov, dar observaţia pe care o face Marcel Petrişor este aceea că, dacă Diavolul s-a atins doar de trupul lui Iov, în privinţa celor care au trecut prin experimentul de la Piteşti Diavolul s-a atins şi de sufletul lor, pe acesta mutilându-l mai grav[21]. De altfel, Marcel Petrişor va ridica problema fenomenului Piteşti la un nivel etic absolut, problematizînd astfel: de ce ispăşesc mai ales nevinovaţii? Şi: trebuie considerată reeducarea o „pedeapsă înţeleasă"? O astfel de suferinţă nu este dorită de Dumnezeu, ci doar îngăduită, va afirma unul dintre reeducaţii siliţi şi căiţi din cartea lui Marcel Petrişor, teologizând, într-un fel, reeducarea[22]. Concluzia câtorva dintre fostele victime ale reeducării este că există doar două soluţii pentru cei care nu vor să cedeze: a trăi sau a muri, dar fără nuanţele unei descompuneri fizice şi psihice, cu un conţinut intransigent, ascensional şi, desigur, testamentar.

Mihai Rădulescu va insista, la rându-i, pe similaritatea schingiuirilor din reeducare cu martiriile creştine, cu specificarea că martiriul reeducaţilor a fost mai îndelungat decât acela al sfinţilor creştini[23]. De

19. Nicu Ioniţă, „Piteşti – inversiune psihologică prin teroare", *Memoria*, 3-4, 2002.
20. Cristian Moraru, „*Memento... Captum iri*", *Contrapunct*, 20, 1990.
21. Marcel Petrişor, *Secretul Fortului 13. Reeducări şi execuţii. Memorii II*, Timpul, Iaşi, 1994, p. 208.
22. Marcel Petrişor, *Fortul 13 Jilava*, p. 275.
23. Mihai Rădulescu, op.cit., pp. 4-5, 44.

altfel, tot scenariul reeducării este pus de Mihai Rădulescu în paralel cu martiriul lui Hristos, până şi în elementele sale colaterale: astfel, autorităţile penitenciare ce au ştiut şi au îngăduit tortura între deţinuţi au jucat rolul unui Pilat din Pont demonizat, care nu aude şi nu vede nu fiindcă nu poate să o facă, ci fiindcă nu vrea. Deoarece scopul ardent al reeducării era negaţia metafizică (uciderea aproape „carnală" a lui Dumnezeu) şi autonegaţia umană (omul ipostaziat ca o creaţie diabolică), Mihai Rădulescu recomandă studierea acestui fenomen „în şcolile teologice, ca revers al creaţiei lui Dumnezeu"[24]. În ultimă instanţă, esenţa fenomenului Piteşti consta în obţinerea unui om invers faţă de cel iniţial (omul pe dos), prin instaurarea autodemolării: „Omul, în loc să-l urască pe duşmanul care l-a adus în starea aceasta de distrugere fizică şi morală, ajunge să lupte împotriva propriei persoane. Împotriva propriei lui existenţe. Se pune total în slujba adversarului..."[25].

Dumitru Gh. Bordeianu, o victimă silită să devină călău efemer ce vede în fenomenul Piteşti o satanizare intensă, vorbeşte despre „mlaştina disperării" în care se aflau reeducaţii, despre o disperare maculată şi solitară. El este silit să îl lovească tocmai pe cel pe care-l considera a fi mentorul său; îl loveşte confuz, incapabil să mai gândească, şi comentariul său este autoculpabilizator: „Că am lovit tare sau nu, nu mai are nici o importanţă, ci faptul că am lovit omul care-mi era cel mai drag şi de la care am învăţat atâtea şi atâtea lucruri (...). Am lovit omul pentru care eram capabil să merg la moarte"[26]. De altfel, Bordeianu nu va mai avea putere nici să-i ceară iertare mentorului său, nici să-l privească în ochi, iar atunci când şi el va fi torturat, va simţi că ispăşeşte de fapt pentru lovitura dată celuilalt. Autorul va reveni asupra „mlaştinii disperării", care înseamnă *neputinţa de a te sinucide* pentru a evita tortura continuă şi *neputinţa de a lupta bărbăteşte* cu schingiuitorii[27]; „mlaştina disperării" mai înseamnă şi necredinţa cu de-a sila (în liturghiile negre de Crăciun sau Paşte) ori chiar nebunia.

Crăciunul anului 1950, de pildă, va fi conceput de reeducatori ca o ceremonie de ingerare a excrementelor şi ca o „corală satanică", prin intermediul unor colinde scabroase[28]. De Bobotează se înscena, de asemenea, o ceremonie satanică, în cadrul căreia botezul era

24. *Ibidem*, p. 10.
25. Octavian Voinea, op.cit., p. 85.
26. Dumitru Gheorghe Bordeianu, *Mărturisiri din mlaştina disperării. Cele văzute, trăite şi suferite la Piteşti şi Gherla*, Editura Mişcării Legionare, Paris, 1992, p. 93.
27. *Ibidem*, pp. 116-117.
28. *Ibidem*, pp. 145-147.

desacralizat, iar urina era pe post de aghiazmă[29]. În Duminica Floriilor era mimată intrarea lui Hristos în Ierusalim: o victimă era silită să joace rolul măgarului (în patru labe), iar o alta rolul lui Hristos călare. Paştele anului 1951 va fi consacrat de reeducatori ca anti--Paşte hulitor: deţinuţii sunt siliţi să confecţioneze cruci din instrumentele de tortură, colindele abjecte de Crăciun (aşa cum fuseseră ele pervertite la Piteşti) sunt înlocuite cu un Prohod scabros, deţinuţii consideraţi a fi mistici trebuie să parcurgă camera în genunchi întreaga Săptămână a Patimilor, fiecare purtând o cruce; este ales chiar şi un „Hristos" căruia i se confecţionează o coroană de spini: ceilalţi deţinuţi sunt siliţi să îngenuncheze în faţa lui, să îi sărute dosul şi organele genitale; cutiile de conserve în care s-a introdus mangal sunt aprinse pentru a tămâia celula[30]. La ceasul Învierii, torţionarii repetau ritualic, ore întregi, „Hristos s-a masturbat", iar victimele erau silite să răspundă „Adevărat s-a masturbat" (scenă relatată, într-o mărturie orală, de Nicu Ioniţă). Aş observa însă că, dincolo de componenta teatrală blasfemică, torţionarii nu au putut să evite substratul profund transfigurator al Paştelui; căci, în felul lor, deşi hulitor la nivel oral şi gestual, deţinuţii au trăit în mod concret la Piteşti un fel de *imitatio Christi*, deşi silită şi grotescă. Alte texte amintesc scene de împărtăşanie cu excremente şi chiar crucificări ori „botezul" în latrină, căci exista o directivă a pregătirii liturghiei negre mai ales de Paşte, printr-un ceremonial obscen[31].

Punctul maxim al experimentului de la Piteşti îl constituie tortura între victime sau „tortura prin noi înşine", cum o numeşte Bordeianu („întretortura", cum o defineşte Paul Goma): torţionarii aleşi dintre fostele victime torturau fără să vrea (atunci când nu era vorba de sadici), ca nişte mecanisme stricate, într-un delir colectiv; au fost cazuri în care, în timp ce îşi chinuia victima, torţionarul plângea, iar victima îi cerea să fie lovită, astfel ca torţionarul să nu fie schingiuit la rândul său. Maltratat de prieteni siliţi să-l chinuie, Dumitru Gh. Bordeianu mărturiseşte despre o trăire exaltată şi maladivă: „În loc să trăiesc ura şi răzbunarea, trăiam plăcerea şi satisfacţia – s-ar părea paradoxal – că cei care mă loveau nu o făceau din ură, ci pentru că erau nebuni, constrânşi şi torturaţi să facă ceea ce făceau. În clipa aceea, i-aş fi strâns în braţe şi le-aş fi sărutat rănile şi vânătăile de pe corpul lor"[32]. Lacrimile amestecate ale celor schingiuiţi şi ale schingiuitorilor lor siliţi la aceasta este, în opinia mea, o altă

29. Eugen Măgirescu, *Moara dracilor. Amintiri din Închisoarea de la Piteşti*, text stabilit de Remus Radina, Fronde, Alba Iulia – Paris, 1994, p. 22.
30. Dumitru Gheorghe Bordeianu, op.cit., pp. 193-194
31. Virgil Ierunca, op.cit., pp. 38, 45; *Memorialul ororii*, pp. 49, 437.
32. Dumitru Gheorghe Bordeianu, op.cit., p. 176.

mlaștină a disperării; după tortură, victime și călăi, aflați de fapt în același infern, se îmbrățișau și se iertau. „Aici rezidă sublimul și înțelegerea totală", comentează transfigurat Bordeianu, „provocate de noi unii altora și acceptate cu răbdare și înțelegere, pentru că nu noi loveam, ci ura satanei"[33]. Schingiuiește ca să nu fii schingiuit, iată maxima închisorii moderne de la Pitești, loc unde, nu doar nietzschean, în anii 1949-1952, Dumnezeu murise. Un alt martor al reeducării devenit și el, efemer și obligat, torționar (Grigore Dumitrescu), la fel ca și Dumitru Gh. Bordeianu, îl cataloghează pe Țurcanu drept un degenerat care manifesta o satisfacție demonică atunci când schingiuia sau poruncea tortura. Grigore Dumitrescu narează, de asemenea, că mulți torționari siliți și vremelnici închideau ochii atunci când îi torturau pe ceilalți; unii erau robotizați complet, dar altora li se citea suferința pe chip atunci când schingiuiau ca niște „câini dresați pentru urmărirea vânatului"[34]. Constantin Cesianu, preocupat și el de problema „piteștizaților", consideră că victimele-călăi erau hibrizi tocmai din cauza conținutului lor subuman și schizoid. Deși nu a cunoscut reeducarea (dar a întâlnit reeducați), el explică bestialitatea fenomenului Pitești prin încercarea de compromitere a tuturor, prin dezumanizarea oricum și oricând: „Excesele la care se dedau, libertatea pe care o aveau de a face orice dintr-un om procurau o imensă satisfacție acestor tineri, care poate că-și mai aminteau că fuseseră și ei oameni și tocmai de aceea îl urau și mai mult pe cel care încerca să rămînă"[35].

Aristide Ionescu[36] consideră, la rându-i, că în cadrul reeducării a avut loc un fenomen de satanizare a deținutului politic. O parte din discursurile lui Țurcanu, care se erija în evanghelizator pervertit, pledează pentru acest lucru: „Eu sunt Țurcanu, primul și ultimul. (…) Eu sunt adevărata evanghelie. Am pe ce o scrie, pe stârvurile voastre. Dacă Hristos ar fi trecut prin mâinile astea, nu mai ajungea el pe cruce! N-ar fi înviat, n-ar fi fost creștinism (…)". Nicu Ioniță, în intervențiile deja amintite, vorbește despre o dimensiune luciferică a piteștizaților, care voiau să atragă în căderea lor cât mai multe victime, după ce îl sfidaseră pe Dumnezeu, crezându-se asemenea lui.

Aurel Vișovan, un alt trecător prin Pitești, dar care rezistă reeducării, vorbește și el despre „mlaștina deznădejdii", insistînd asupra faptului că aceia care declanșau această stare erau grupați într-un *comitet* de

33. *Ibidem*, p. 179.
34. Grigore Dumitrescu, *Demascarea*, Editura Autorului, München, 1978, p. 94.
35. Constantin Cesianu, *Salvat din infern*, Humanitas, București, 1992, p. 300.
36. Aristide Ionescu, „Fenomenul Pitești a fost drumul Golgotei", *Memoria*, 3-4, 2002.

tortură sau *cerc* de reeducare. Vişovan nu ajunge torţionar şi mărturiseşte că din pricina aceasta crede că Dumnezeu nu l-a părăsit („Aceste torturi se arată a fi veşnice, (…) dar eu nu sunt veşnic. (…) I-am mulţumit lui Dumnezeu că n-a făcut omul veşnic”[37]); pe de altă parte, el consideră că la Piteşti legionarii mai cu seamă au fost pedepsiţi pentru mândria lor, Dumnezeu vrând să îi umilească. Vişovan insistă în mărturia sa asupra termenului folosit obsesiv de Ţurcanu pentru demascarea şi autodemascarea victimelor – *a borî*: confesiunea silită şi maladivă (emanată de o memorie bolnavă, care emitea declaraţii false de incest şi zoofilie) era, într-adevăr, un fel de vomă psihică a victimelor torturate. „Trebuia să ajungi ca ţie însuţi să-ţi fie scârbă de tine.”[38] Una dintre tehnicile specifice la care apelau Ţurcanu şi echipa sa de torţionari era fecalizarea victimelor: acestea erau astfel reduse la stadiul de excremente şi, în acelaşi timp, silite să consume excremente, ca să îşi uite şi să-şi piardă umanitatea. Terciul din închisoare prilejuia, la rândul lui, o tehnică aparte: reeducaţii erau siliţi să grohăie, imitând porcii, şi apoi să rămână muţi: „Nu aveam voie să vorbim între noi, pentru că porcii nu vorbesc”.

O mărturie impresionantă despre fenomenul reeducării este aceea a lui Ştefan Ioan I. Davidescu (*Călăuză prin infern*). Cu profunzime şi într-un stil valoros inclusiv estetic, autorul descrie „grozăviile” de la Piteşti cu încetinitorul, tocmai pentru a lăsa cititorul să perceapă, la rându-i, abisul şi vârtejul decăderii impuse prin reeducare, fratricidul în ralenti, dar realizat aproape chirurgical (fizic, psihic şi moral). Demonstraţia lui Davidescu este aceea că reeducarea a urmărit ştergerea diferenţelor dintre om şi animal, legea junglei fiind esenţială pentru cei doritori să supravieţuiască în orice fel de condiţii, chiar şi ajungând la stadiul de epave umane. Cu toate acestea, Davidescu nu îi uită pe cei care nu au cedat sau care au purtat bătălie aproape pe viaţă şi pe moarte pentru propria lor cedare ori rezistenţă.

Dumitru Gh. Bordeianu consideră că despre Piteşti (şi Gherla continuatoare) nu au dreptul să vorbească decât cei care au trecut pe acolo, altfel mărturia riscă să fie fabulatorie, iar respectivii mărturisitori nişte impostori. Apoi, mărturisitorii, înainte de a scrie, trebuie să aibă nişte martori în viaţă care să îi poată verifica şi controla[39]. Nimeni nu are dreptul să-i judece pe reeducaţi, afirmă autorul, în afara lui Dumnezeu şi a reeducaţilor înşişi. Gheorghe Calciu-Dumitreasa, un alt reeducat, dar recuperat, susţine la rândul său (în prefaţa la

37. Aurel Vişovan (cu concursul lui Gheorghe Andreica), *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M'ai părăsit? (Reeducarea de la închisoarea Piteşti)*, 2 vol., Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999, p. 38.
38. *Ibidem*, p. 47.
39. Dumitru Gheorghe Bordeianu, op.cit., p. 99.

cartea lui D. Bacu – *Piteşti, centru de reeducare studenţească*) că profanii de Piteşti nu au dreptul să mărturisească şi să judece experimentul de aici, care trebuie redat de victime şi călăi, şi nu de colecţionari de atrocităţi. Fenomenul Piteşti trebuie scris afectiv, şi nu ştiinţific, se pretinde. Deşi înţeleg teama de răstălmăcire şi de stigmatizare de care dau dovadă aceste voci, referindu-se la cei care nu au trecut prin reeducare, dar au scris despre ea şi au judecat-o, consider că experimentul Piteşti este o realitate istorică aplicată care trebuie mărturisită de martori, dar care poate fi comentată mai ales de istorici, psihologi şi politologi.

Mihai Rădulescu, fost deţinut politic, obsedat de traumele produse de universul concentraţionar, a avut iniţiativa de a realiza chiar un compendiu al mărturiilor deghizate sau directe despre fenomenul Piteşti, sub forma unei istorii a literaturii de tip mozaic, intitulată *Istoria literaturii române de detenţie. Memorialistica reeducărilor*. Deşi amatoricească, lucrarea este importantă pentru că adună mărturii directe diverse, de la Dumitru Gh. Bordeianu la Eugen Măgirescu, Mihai Timaru, Octavian Voinea, Aristide Ionescu, ocupându-se în altă secţiune de literaturizarea experienţei reeducării şi, într-o a treia secţiune, de analiştii la rece ai fenomenului Piteşti. Cartea dă seamă de fapt despre obsesia reprezentată în mentalul românesc de experienţa reeducării prin tortură şi despre nevoia depoziţională şi testamentară în legătură cu ororile reeducării.

Încercarea de a prelungi experimentul de la Piteşti şi în alte închisori eşuează (deşi fenomenul este testat la Gherla mai ales, unde prinde rădăcină, efemer, apoi la Canalul Dunăre – Marea Neagră, în aşa-numitele „Nopţi ale Sfântului Bartolomeu”, dar şi în alte spaţii de detenţie), chiar dacă, pentru a reuşi, torţionarii selectează bătrâni, mizând pe incapacitatea lor biologică de a rezista la tortură. În 1952, reeducarea prin sânge este stopată datorită scurgerilor de informaţii spre Occident, drept care lotului iniţial de torţionari (au fost selectaţi doar cei care avuseseră tangenţă cu legionarii) i se înscenează un proces, iar Ţurcanu („păpuşă” a reeducării, dar şi „păpuşar” al demascărilor, cum îl numeşte un înalt funcţionar al aparatului de represiune) şi câţiva dintre complici (optsprezece la număr) sunt executaţi. Rezultatul reeeducărilor de la Piteşti, Gherla şi din alte spaţii carcerale unde s-a încercat exportarea fenomenului sunt 30 de victime ucise (după estimarea autorităţilor comuniste) sau peste 60 (după unele victime), 780 de torturaţi (după autorităţi), câteva mii de torturaţi (în opinia victimelor), sute dintre aceştia rămânând cu traume fizice şi psihice. Din documentele privitoare la ancheta lui Ţurcanu şi a lotului său de torţionari (publicate în *Memorialul ororii*) reiese că schingiuirile au fost indicate şi aprobate de autorităţile comuniste (deşi acestea au pretins doar că au îngăduit reeducarea, nu şi că au

ordonat-o) şi că Ţurcanu însuşi a fost instruit anume pentru demascări de către înalte autorităţi comuniste (Alexandru Nicolski este indicat adesea ca unul din personajele-cheie). Declaraţiile reeducatorilor anchetaţi sunt în mod flagrant dirijate de anchetatori, doar astfel fiind posibilă amendarea oficială a experimentului de la Piteşti drept un prilej de antrenare a unor spioni legionari intra- şi extrapenitenciari sau încercarea de acreditare a ideii că reeducarea era o probă de călire a legionarilor vizând un antrenament terorist pentru rezistenţa în munţi, iar marxizarea lor o trambulină pentru infiltrarea în posturi-cheie ale regimului comunist. Cea mai paradoxală acuză de la proces a fost aceea de a proiecta asupra reeducaţilor imaginea unor kamikaze camuflaţi, victime care au acceptat schingiuirea pentru a-i compromite pe călăi; cum altfel decât printr-o absurditate ar fi putut Puterea să justifice sadismul şi zelul torţionarilor!? Astăzi se ştie că o mare parte dintre capii Securităţii şi ai Ministerului de Interne, la vremea respectivă, cunoşteau, fiindcă aprobaseră, fenomenul reeducării: Gheorghe Pintilie (Pantelimon Bodnarenko), Tudor Sepeanu, Marin Jianu, Alexandru Nicolski, colonelul Zeller, comandanţii închisorilor de la Piteşti şi Gherla şi alţii. În timpul procesului reeducatorilor şi înaintea lui, câteva din fostele victime de la Piteşti au parte iar de dedublare, din cauza torturilor practicate de Securitate pentru a-i face pe martori să joace un rol prestabilit. După executarea lui Eugen Ţurcanu (unii mărturisitori susţin posibilitatea unui Ţurcanu căit înainte de moarte) ia naştere în detenţie *contrareeducarea*, dificilă cu atât mai mult cu cât reeducaţii (victime-călăi) dobândiseră reflexe de dedublare schizoidă. Marcel Petrişor povesteşte despre tehnica unui deţinut care, pentru a-i dez-reeduca pe cei trecuţi prin Piteşti, apelează tot la declanşarea groazei şi spaimei, dar la un *catharsis* invers, cu scop contrareeducator.

La un deceniu după încheierea reeducării de la Piteşti, va fi iniţiată a doua reeducare, la Aiud, strict ideologică (spre deosebire de cea de la Piteşti), înrudită cu metodele chinezeşti, urmărind compromiterea şi desolidarizarea deţinuţilor, în special a legionarilor, în şedinţe publice („cluburi de reeducare"). Ea este echivalentă etapei propuse cândva de Bogdanovici la Suceava. Deţinuţii, de preferinţă legionari, erau convinşi să îşi renege trecutul şi să îşi denigreze principiile de odinioară; autocritica era mai întâi redactată în scris şi apoi citită public, pentru a produce efectul scontat asupra auditoriului care comenta mostrele autodenigratoare. Intransigenţii care nu au cedat presiunilor au perceput acest gest ca pe o lepădare, în sens teologic, de Dumnezeu. Regimul miza, în acceptarea autocriticii, pe faptul că rezistenţa deţinuţilor politici devenise minimă după atâţia ani de regim carceral dur, aceştia fiind, prin urmare, vulnerabili (fizic şi psihic) şi implicit mai puţin recalcitranţi la ideea de

reeducare pe care o parte dintre victime au acceptat-o în cele din urmă. Autocritica era obligatoriu secondată de elogiul adus comunismului și Partidului unic și tocmai acesta era lucrul care dezamăgea profund în lepădarea reeducaților.

Despre reeducarea de la Aiud mărturisește pe îndelete Petre Pandrea, el însuși, parțial măcar, un astfel de reeducat. În 1961 a început să funcționeze un regim de reeducare ideologică și intelectuală, mai exact de „ameliorare" a deținuților intelectuali în cadrul așa-zisei „universități" din Aiud. Pandrea consideră că această închisoare a constituit ultima universitate pe care a absolvit-o, ieșind din „suferință morală cruntă" și din „deznădejde politică", deținuții de conștiință alcătuind „o constelație cu efect de nou poem pedagogic al lui Makarenko"; „la Aiud, penitenciar cu câteva mii de infractori politici, *Poemul pedagogic* a fost carte centrală și a ajutat, efectiv, în primul rând pe «infractorii intelectuali». De acolo s-a învățat tehnica autocriticii tradusă, în mod imperfect, cu termenul *spovedanie*, termen cu mireasmă clericală"[40]. Deși este evident că mărturisitorul nu se reeducă de bunăvoie, ci poate chiar dorește să își păcălească reeducatorii, totuși discursul său e unul procomunist, fiind legat și de faptul că Pandrea era și rămăsese un gânditor de stânga. De aceea, el vede în reeducarea de la Aiud o „umanizare a pușcăriei"[41]: deținuții primesc lenjerie de pat, nu mai sunt numiți „bandiți", li se dau cărți, ziare, văd filme, li se vorbește politicos etc. Mărturia e din când în când pigmentată de exaltări de tipul: „Vitejia este esența omului comunist"; sunt lăudate, de asemenea, „comunismul umanist" poststalinist și „morala comunistă", văzută ca un hibrid între înțelepciunea greco-romană și cea țărănească autohtonă, drept care mărturisitorul își face o „autocritică necruțătoare"[42]! Pe de altă parte, Petre Pandrea recunoaște în „orgia" de spovedanii și autobiografii publice, în special ale unor capi legionari, niște forme de „diaree verbală" și „incontinență urinară a intimităților", dar, cum disciplina penitenciară îl marcase definitiv, și în oase, și în spirit, după cum mărturisește la un moment dat, el face elogiul autocriticii, ridicând-o la rangul de „catharsis aristotelic"[43]! În sfârșit, reeducarea de la Aiud nu a fost decât o formă mult mai blândă și mai reținută a reeducării de la Pitești, dar legătura și continuitatea dintre cele două reeducări și închisori este evidentă cel puțin prin substratul autodemascării morale publice, care a constituit fundamentul comun vizat de reeducatorii comuniști.

---

40. Petre Pandrea, *Reeducarea de la Aiud*, ediție îngrijită de Nadia Marcu Pandrea, Vremea, București, 2000, pp. 36, 38, 101.
41. *Ibidem*, p. 52.
42. *Ibidem*, pp. 49, 470, 471-475.
43. *Ibidem*, pp. 131, 269.

Oricum am privi astăzi lucrurile, mai implicat sau mai detaşat, datorită trecerii timpului, fenomenul Piteşti rămâne de o unicitate abominabilă. În opinia mea, problema fenomenului Piteşti rămâne în continuare ambiguă şi deschisă interpretărilor, iar mutaţia produsă de acest experiment este una teologică, marcând, aşa cum susţine D. Bacu[44], trecerea de la om ca o creaţie divină la om ca divinitate creatoare infernală. Unii dintre cercetătorii fenomenului Piteşti şi chiar dintre mărturisitori au constatat extinderea lui la nivelul întregii societăţi româneşti, remodelarea personalităţii fiind concepută ca politică de stat avizată de Partidul Comunist.

Bibliografie pe tema fenomenului Piteşti (şi a prelungirii reeducării în închisorile Gherla şi Aiud)

Anastasie, Petre Grigore, *Înfruntarea Reeducărilor de la Gherla*, Ramida, Bucureşti, 1997.

Bacu, D., *Piteşti. Centru de reeducare studenţească*, Cuvântul Românesc, Hamilton, Ontario, 1989.

Bordeianu, Dumitru Gh., *Mărturisiri din mlaştina disperării. Cele văzute, trăite şi suferite la Piteşti şi Gherla*, Editura Mişcării Legionare, Paris, 1992.

Buracu, Mihai, *Tăbliţele de săpun de la Itşep-ip*, MJM, Craiova, 2003.

Davidescu, Ştefan Ioan I., *Călăuză prin infern*, 2 vol., Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Dumitrescu, Grigore, *Demascarea*, Editura Autorului, München, 1978.

Gheorghiţă, Viorel, *Et ego Sărata Piteşti-Gherla-Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele*, Marineasa, Timişoara, 1994.

Goma, Paul, *Patimile după Piteşti*, Cartea Românească, Bucureşti, 1990.

Ierunca, Virgil, *Fenomenul Piteşti*, Humanitas, Bucureşti, 1990.

Măgirescu, Eugen, *Moara dracilor. Amintiri din Închisoarea de la Piteşti*, text stabilit de Remus Radina, Fronde, Alba Iulia – Paris, 1994.

Merişca, Costin, *Tărâmul Gheenei*, Porto-Franco, Galaţi, 1993.

Merişca, Costin, *Tragedia Piteşti*, Institutul European, Iaşi, 1999.

Muntean, Ioan, *La pas prin reeducările de la Piteşti, Gherla şi Aiud*, Bucureşti, 1997.

Pandrea, Petre, *Reeducarea de la Aiud*, ediţie îngrijită de Nadia Marcu Pandrea, Vremea, Bucureşti, 2000.

Paven, Justin Ştefan, *Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit? Reeducări – Camera 4 spital Piteşti şi trei sonete închinate autorului de Mihai Rădulescu*, Ramida, Bucureşti, Majadahonda, 1996.

Petrişor, Marcel, *Fortul 13 Jilava. Convorbiri din detenţie. Memorii I*, Meridiane, Bucureşti, 1991.

44. D. Bacu, op.cit., p. 3.

Petrişor, Marcel, *Secretul Fortului 13. Reeducări şi execuţii. Memorii II*, Timpul, Iaşi, 1994.
Rădulescu, Mihai, *Casa lacrimilor neplînse. Martor al acuzării în procesul „reeducatorilor”*, Ramida, Bucureşti, 1993.
Rădulescu, Mihai, *Istoria literaturii române de detenţie. Memorialistica reeducărilor* (vol. I), prefaţă de Nicolae Balotă; *Mărturisirea colaborării* (vol. II), Ramida, Bucureşti, 1998.
Timaru, Mihai, *Amintiri de la Gherla*, Editura de Vest, Timişoara, 1993.
Vişovan, Aurel (cu concursul lui Gheorghe Andreica), *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M'ai părăsit? (Reeducarea de la închisoarea Piteşti)*, 2 vol., Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999.
Voinea, Octavian, *Masacrarea studenţimii române în închisorile de la Piteşti, Gherla şi Aiud*, mărturii redactate de Gheorghe Andreica, Majadahonda, Bucureşti, 1996.
*** *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Piteşti, Gherla*, Vremea, Bucureşti, 1995.

Cristian Vasile

Comunismul și Biserica: represiune, compromitere și instrumentalizare

În acest studiu ne-am propus un obiectiv modest, şi anume să răspundem la o problemă de contabilitate (poate) cinică (să stabilim cu aproximaţie cam câţi preoţi au fost victimele detenţiei politice) şi să identificăm factorii care au contribuit la deficienţele strecurate în dicţionarele privind personalul ecleziastic întemniţat şi în Martirologiile redactate după 1989 sau aflate în curs de elaborare. Pe lângă evidenţierea principalelor valuri de arestări, am încercat să surprindem și dubla ipostază a unor clerici, de victime și de „colaboraţionişti”[1], postură care se schimbă și în funcţie de direcţiile și politicile prioritare ale regimului. Am avut în vedere în principal trei culte: ortodox, greco-catolic şi romano-catolic, ce au furnizat cel mai mare număr de preoţi anchetaţi, arestaţi, condamnaţi şi închişi, reţinuţi administrativ, cu domiciliu obligatoriu etc. şi, în cazul romano-catolic, am identificat chiar şi o listă de 20 de clerici care ar putea fi incluşi într-un dicţionar al slujitorilor Bisericii aflaţi în detenţie.

Adesea, după 1989, scrierea istoriei ecleziastice postbelice a fost dominată de partizanat şi de confesionalizare, mulţi autori fiind angajaţi într-o nefericită competiţie pentru sporirea tezaurului de suferinţă dobândit sub regimul comunist de propria Biserică, în dauna „concurenţei” confesionale. Reticenţa şi chiar ostilitatea deţinătorilor de arhive faţă de solicitările venite din partea cercetătorilor au îngreunat multă vreme reconstituirea raporturilor Stat-Biserică, precum şi stabilirea dimensiunilor represiunii îndreptate împotriva cultelor religioase. Atunci când au avut acces la documentele Securităţii

1. Termenul este uneori impropriu, dar a fost consacrat mai ales de literatura istorică a exilului românesc anticomunist. Patriarhul Justinian Marina a fost perceput ca „sovrompatriarh”, „patriarh roşu”, iar epitete deloc onorante au fost aplicate şi altor clerici (ortodocşi, catolici etc.) care colaborau cu regimul comunist de la Bucureşti. În cazul preoţilor catolici au existat şi măsuri punitive efective, în sensul că Vaticanul i-a excomunicat.

şi ale altor organe represive, unii istorici au căzut într-o capcană, uitând parcă de faptul că Securitatea a fost un executant, extrem de zelos câteodată, al unor ordine transmise de Partidul Comunist (PCR/PMR). La începutul regimului comunist, de problema cultelor răspundea, pe linie de partid, Secţia Administrativ-Politică a CC al PMR, de care depindea inclusiv Ministerul (Departamentul) Cultelor, unde se elaborau politicile privind instituţiile ecleziastice. În cadrul Secretariatului (sau al Biroului Politic) al CC al PMR au existat şi câţiva responsabili privind cultele, între aceştia Vasile Luca şi Emil Bodnăraş (ultimul având o carieră extrem de lungă în această postură, cu un rol nefast). Or, după 1989, tocmai documentele acestei secţii i-au lipsit cercetătorului pentru a urmări procesul decizional în ceea ce priveşte politica religioasă a regimului totalitar (accesul la arhiva Departamentului Cultelor a fost restrâns şi s-a făcut într-un mod absolut netransparent, din vina diriguitorilor Secretariatului de Stat pentru Culte). Pe de altă parte, atunci când sursele istorice au fost disponibile, utilizarea şi valorificarea lor au lăsat de dorit: publicişti şi chiar istorici au scos la lumină doar anumite izvoare care confirmau propriile aşteptări şi prejudecăţi, ignorând alte documente ce se găseau uneori în acelaşi dosar, dar nu serveau îngustei şi discutabilei „argumentaţii”[2].

Totuşi, cu timpul, mai ales din a doua jumătate a anilor ’90, au apărut şi abordările echilibrate, pe care le datorăm unor istorici laici precum Ovidiu Bozgan, Ioan-Marius Bucur, Dorin Dobrincu ş.a., iar editarea şi comentarea competentă a documentelor privitoare la suferinţele Bisericilor sub comunism nu au mai constituit activităţi izolate. În anul 1998 a fost publicat sub egida Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului (INST) chiar şi un dicţionar al personalului ecleziastic încarcerat[3], iar trei ani mai târziu acelaşi institut a editat un volum de documente consacrat relaţiilor Bisericii Ortodoxe Române cu puterea politică în intervalul 1945-1958[4]. Multe dintre neajunsurile dicţionarului, precum şi afirmaţiile discutabile din „Cuvântul înainte” şi din „Studiul introductiv” au fost semnalate cu promptitudine de istoricul ieşean Dorin Dobrincu[5]. Cu timpul, lista personalului

2. Am semnalat practici asemănătoare în articolul „O istorie sinceră a Bisericii Ortodoxe Române sub comunism?”, *România liberă*, sâmbătă, 3 decembrie 2005, p. 6.
3. Paul Caravia, Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu, *Biserica întemniţată. România. 1944-1989*, cuvânt înainte de Radu Ciuceanu, studiu introductiv de Paul Caravia, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1998.
4. Cristina Păiuşan, Radu Ciuceanu (ed.), *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. I, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001.
5. Dorin Dobrincu, „Istoria Bisericii şi pericolul confesionalizării cercetării”, *Xenopoliana*, VII, nr. 3-4/1999, pp. 130 şi urm.

ecleziastic încarcerat a fost corectată şi completată, fără să se ajungă însă la o statistică definitivă. Acelaşi cercetător ieşean a revenit asupra subiectului la sfârşitul anului 2004, odată cu editarea câtorva documente din Arhiva SRI (ASRI) reprezentând tabele cu preoţii reţinuţi şi deţinuţi de organele Ministerului Afacerilor Interne la sfârşitul deceniului şase şi la începutul anilor '60[6]. Potrivit aprecierilor lui Cicerone Ioniţoiu, împărtăşite de Dennis Deletant, numărul clericilor ortodocşi anchetaţi şi întemniţaţi se situează undeva în jurul cifrei de 2.000.

Lidia Ionescu Stăniloae, fiica reputatului teolog, a susţinut fără vreun temei documentar că „cifra oficială" a preoţilor ortodocşi arestaţi ar fi de peste 10.000[7]. Probabil întregul cler ortodox de la momentul 1948 număra 10.000 de membri; în plus, nici măcar Biserica Ortodoxă Română (BOR) nu a lansat această cifră. Dicţionarul sus-pomenit identifica 1.725 de preoţi ortodocşi arestaţi, iar autorii lui au apelat inclusiv la sprijinul eparhiilor ortodoxe pentru completarea unor eventuale lacune documentare. Într-un studiu din 2001, Sabrina Petra (Pedro) Ramet contrapune docilitatea ierarhiei ortodoxe în raport cu puterea politică atitudinii clerului inferior care ar fi plătit poziţiile ostile faţă de regim cu 6.000 de arestaţi[8]. Însă nici evaluările Sabrinei Ramet nu sunt demne de încredere, întrucât ele se sprijină pe două surse – Dan Ionescu, „Romanian Orthodox Leaders Play the Nationalist Card", *Transition*, Praga, 5 aprilie 1996, p. 25, şi un buletin al Reuters News Service din 14 noiembrie 1996 – care după toate aparenţele nu au la bază cercetări sistematice privind proporţiile persecuţiei împotriva personalului de cult.

Încă din primele luni de la instalare, guvernul procomunist a operat numeroase arestări în rândurile clerului, după principiul „mai bine arestăm zece nevinovaţi decât să scăpăm un bandit"[9], şi chiar

6. *Idem* (ed.), *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securităţii, 1959-1962*, Scriptorium, Bucureşti, 2004, pp. XXI şi urm.
7. Lidia Ionescu Stăniloae, *„Lumina faptei din lumina cuvântului". Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 222.
8. Sabrina P. Ramet, „Church and State in Romania before and after 1989", în Henry F. Carey (ed.), *Romania since 1989: Politics, economics, and society*, Lexington Books, Lanham, 2004, p. 254. Nu este singura afirmaţie hazardată: autoarea mai susţine, în temeiul unei extrem de discutabile mărturii făcute de un ofiţer al poliţiei politice, că după 1965 cel puţin 80% din clerul ortodox a colaborat cu Securitatea (*ibidem*, p. 252). Îi mulţumesc Ancăi Şincan pentru semnalarea acestui studiu.
9. Vezi Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond CC al PCR-Cancelarie, dos. nr. 15/1945, f. 3; vezi şi Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Curtea Veche, Bucureşti, 2005, p. 232.

premierul Petru Groza, altminteri un obedient executant al directivelor venite dinspre PCR, și-a exprimat rezervele față de modul brutal în care s-a acționat[10]. În acest context a fost reținut, chiar din ordinul ministrului Cultelor, cunoscutul călugăr Arsenie Boca de la mănăstirea Sâmbăta[11]. Până în vara anului 1945, numărul preoților (ortodocși, greco-catolici, luterani etc.) arestați și închiși în lagărul de la Caracal a crescut sensibil. Deși eliberați din lagăr în același an, clericii s-au aflat și în continuare pe listele de suspecți, fiind în permanență pândiți de o nouă arestare.

După alegerile falsificate din noiembrie 1946, situația opoziției democratice devenea tot mai precară, noua putere trecând la arestări și la înăsprirea cenzurii. Un destin asemănător se profila și pentru clerul ortodox implicat în vreun fel în politica de partid, autoritățile întețindu-și presiunile pentru a determina supunerea cultelor religioase față de „democrația" în variantă stalinistă. O notă din 15 mai 1947 a Serviciului Special de Informații (SSI) semnala următoarele:

> Clerul este îngrijorat de arestările de preoți care s-au făcut în ultimul timp, după afirmațiunile făcute de unii din rândurile lui. Se spune că la Ministerul de Interne se află închiși un număr de 80 de preoți, care trăiesc în condițiuni grele, atât din punct de vedere alimentar, cât și higienic. Majoritatea preoților arestați sunt din numărul acelora care au fost în Transnistria ca deservenți la diferite parohii. Se crede că sunt iminente noi arestări[12].

Cu metode brutale s-a intervenit și pentru tranșarea conflictului de la Mitropolia Moldovei din 1946-1947. Organele de poliție din Iași nu au fost deloc neutre în disputa care a izbucnit la Mitropolie între IPS Irineu Mihălcescu și vicarul său, Justinian Vasluianul, susținut de guvern. Mai mulți clerici din eparhie s-au solidarizat cu mitropolitul Irineu: în Iași a circulat chiar un manifest în care era denunțată campania dusă de presa procomunistă împotriva mitropolitului Irineu al Moldovei[13]. Din cauza mizei extraordinare – era în joc inclusiv succesiunea în demnitatea de patriarh –, autoritățile au recurs la măsuri de intimidare. SSI raporta la 7 mai 1947 că: „În cercurile clericale se spune că un număr de 300 de preoți din Moldova au fost arestați și aduși la București. Lipsesc precizări". Era cu siguranță o exagerare, dar nu putem exclude reținerea de către Poliție a mai multor preoți, adepți ai mitropolitului[14]. Acest val de

10. ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dos. nr. 23/1945, f. 4.
11. Arhiva Ministerului Justiției – Direcția Instanțelor Militare (AMJDIM), fond Penal, dos. nr. 21342, f. 1.
12. Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare: ACNSAS), fond D, dos. 56, f. 251.
13. *Ibidem*, f. 248.
14. *Ibidem*, f. 247.

arestări, care i-a vizat şi pe clerici, era reflectat şi de nota de protest a guvernului britanic, înaintată guvernului român la 25 iunie 1947[15]. Se pare că din nou Petru Groza a încercat, fără prea mare succes, să diminueze zelul organelor poliţieneşti. Un alt document al SSI consemna faptul că, în urma intervenţiei Preşedinţiei Consiliului de Miniştri pe lângă Ministerul de Interne, au fost puşi în libertate doar trei preoţi[16].

În anul 1948, odată cu apariţia Securităţii, arestările din rândurile clerului au cunoscut o creştere sensibilă. Securitatea a anchetat chiar şi preoţi apropiaţi de noul patriarh Justinian, cum a fost Grigore Cernăianu, paroh la biserica Kretzulescu din Bucureşti. Aparenta solicitudine a patriarhului Justinian în faţa cererilor de eliberare tot mai numeroase venite din partea preoţilor ortodocşi arestaţi a produs iritare la nivelul organelor de Securitate. La 12 decembrie 1948, patriarhul Justinian Marina solicita tuturor eparhiilor ortodoxe tabele cu clericii deţinuţi şi, odată întocmită, această evidenţă a fost înaintată de Patriarhia Română, printr-o telegramă, Ministerului Cultelor, cu rugămintea de a se dispune cercetări privind justeţea măsurilor de arestare. La rândul său, Ministerul Cultelor a trimis aceste date, adunate într-un dosar compus din 13 anexe, cuprinzând adresele episcopiilor ortodoxe, Direcţiei Generale a Securităţii. La puţin timp, un document al Securităţii consemna că „această Direcţiune Generală (DGSP) a fost sesizată în ultimele 10 zile de comentariile care se făceau pe tot cuprinsul ţării în legătură cu telegrama IPSS Justinian, care era interpretată ca o victorie politică a Bisericii Ortodoxe, care primea astfel dreptul de a se amesteca în bunul mers al treburilor statului”[17].

Legat de intervenţiile patriarhului Justinian în favoarea preoţilor arestaţi, un referat al Securităţii din 17 ianuarie 1949 semnala:

> Întrucât telegrama patriarhului Justinian a provocat vâlvă pe tot cuprinsul ţării şi a dat loc la variate comentarii şi întrucât, sub pretextul stabilirii numelui şi numărului celor arestaţi, Episcopiile au procedat la un adevărat recensământ de notorietate publică şi luând în considerare faptul că această iniţiativă nu a fost discutată cu Ministerul Cultelor, opiniem a se proceda la verificările necesare pentru a se stabili dacă nu cumva IPSS Justinian a dispus această lucrare cu scopul de a lăsa impresia în mediul clerical că poate realiza imixtiuni în munca organelor de Securitate şi a Justiţiei[18].

---

15. ANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri – Stenograme (1944-1959), dos. nr. 7/1947, f. 58.
16. ACNSAS, fond D, dos. 56, f. 285.
17. ANIC, fond Direcţia Generală a Poliţiei, dos. nr. 35/1943, f. 213.
18. *Ibidem*, f. 226.

Încurajaţi şi de acest „recensământ" al clericilor ortodocşi arestaţi, slujitorii altarelor au apelat cu şi mai multă speranţă la bunăvoinţa Întâistătătorului BOR. Spre exemplu, preotul Ioan Hurmuz, din comuna Bogata (jud. Baia), la începutul anului 1949, i-a adresat o cerere patriarhului, prin care îl ruga să intervină la forurile în drept pentru eliberarea sa, susţinând că a fost condamnat pe nedrept la cinci ani închisoare de Tribunalul Militar Iaşi. Patriarhul Justinian Marina a înaintat cererea la Securitate, cu rugămintea de a fi cercetat cazul. Serviciul care se ocupa de supravegherea clerului propunea în mod ipocrit superiorilor: „a se comunica că nu ne putem amesteca în bunul mers al justiţiei"[19]. În pofida relaţiei speciale care exista între Justinian Marina şi liderii comunişti, în principal Gh. Gheorghiu-Dej, posibilităţile de a diminua în mod semnificativ amploarea arestărilor erau reduse. Mai mult, printre cei reţinuţi şi condamnaţi în anii '50 s-au aflat şi clerici apreciaţi şi promovaţi chiar de Justinian Marina: arhim. Benedict Ghiuş, ierodiaconul Bartolomeu Valeriu Anania, ieroschimonahul Daniil (Sandu) Tudor etc.[20].

Imediat după înfiinţarea Securităţii, la 30 august 1948, organele represive şi-au intensificat acţiunile de supraveghere a tuturor cultelor, prin intermediul Serviciului III din cadrul Direcţiei I. S-a urmărit infiltrarea Bisericilor cu informatori, iar mănăstirile au devenit „obiective" aflate cu prioritate în atenţia Securităţii, fiind considerate potenţiale locuri de găzduire a elementelor legionare sau din rezistenţa armată[21]. În intervalul 1948-1953, numeroşi preoţi, călugări şi teologi ortodocşi cu manifestări ostile regimului, cu trecut legionar sau doar inventat au fost anchetaţi, arestaţi şi condamnaţi la ani grei de închisoare. Părintele ieromonah Iustin Marchiş aprecia că, în cadrul masivelor arestări din anii 1951-1953, un loc aparte l-a avut luna august 1952, când, în temeiul unui ordin din 10 iulie 1952 al generalului de Securitate Gheorghe Pintilie, au fost reţinuţi mulţi clerici sub învinuirea de apartenenţă la mişcarea legionară[22]. Lista cu cei care trebuiau arestaţi era extrem de lungă, astfel că problema foştilor legionari şefi de cuib a ajuns chiar în dezbaterea Biroului Politic al CC al PMR din 4 septembrie 1952. În timp ce se discutau propunerile MAI privind foştii fruntaşi legionari, Gh. Gheorghiu-Dej a sugerat că unele categorii sociale ar putea fi exceptate de la măsurile extreme, însă printre acestea nu se găsea şi clerul: „Noi am

19. *Ibidem*, f. 299.
20. AMJDIM, fond Penal, dos. nr. 113 668.
21. Arhiva Serviciului Român de Informaţii (în continuare: ASRI), fond D, dos. 7755, vol. 7, f. 103.
22. Iustin Marchiş, „Ajunul Sfintei Maria Mare din 1952 pentru preoţii ortodocşi", în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953: mecanismele terorii*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999, p. 95.

moştenit de la Siguranţa veche a statului burghez o serie de dosare, cea mai mare parte [fiind formată] probabil din aceşti şefi de cuib. (…) Sunt 12.600. Aproape 2 divizii, o armată. Însă între aceştia sunt ţărani săraci, ţărani mijlocaşi, muncitori şi tehnicieni"[23]. Clerul, după toate aparenţele, nu a beneficiat de vreun regim de excepţare, ceea ce probabil explică numărul foarte ridicat al preoţilor ortodocşi care au cunoscut detenţia politică. Aceeaşi acuză de legionarism s-a vehiculat cu precădere şi cu prilejul celuilalt val de arestări, care s-a produs după 1958. Potrivit lui Dorin Dobrincu, tabelele cu preoţii aflaţi în detenţie între 1959 şi 1962 indică o preponderenţă a clericilor apolitici; însă între cei implicaţi politic dominau legionarii. Acelaşi istoric remarca:

> Ţinând cont de simpatia de care s-a bucurat Mişcarea Legionară în interiorul Bisericii Ortodoxe, de ideologia cu sensibile accente religioase, probabil că mulţi clerici ortodocşi vor fi fost membri sau simpatizanţi ai acestei grupări totalitare (…), însă e de presupus că în cel puţin unele din cazuri această etichetă era utilizată de forţele represive pentru a justifica arestarea, judecarea şi condamnarea unor persoane incomode pentru regim sau din răzbunare[24].

Chiar şi mişcării spirituale *Rugul Aprins* i s-a aplicat eticheta infamantă de organizaţie legionară – „asociaţie mistico-legionară[25], mai precis –, iar iniţiatorii ei, precum şi unii dintre cei care o frecventau au sfârşit în închisorile regimului. Dacă drama *Rugului Aprins* a fost evocată în numeroase lucrări, inclusiv de către istorici oficiali ai BOR, prigoana îndurată de călugăriţele de la Vladimireşti şi de duhovnicul lor a preocupat mai puţin. Mănăstirea cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Vladimireşti, din cuprinsul Episcopiei Buzăului, a constituit pentru autorităţile represive „un exemplu caracteristic de îmbinare a mai multor forme şi metode de activitate duşmănoasă". Mănăstirea, situată în raionul Lieşti, regiunea Galaţi, era considerată „un centru de răspândire a misticismului religios" în jurul căruia se strângeau mii de credincioşi stăpâniţi de „duşmănie şi nesupunere" faţă de regimul comunist. Acuzaţiile se îndreptau mai ales către maica stareţă Veronica şi către părintele ieromonah Ioan Iovan, duhovnicul mănăstirii. Organele de Securitate învinuiau conducerea mănăstirii pentru că ar fi acordat un însemnat sprijin moral şi material mai multor persoane urmărite[26]. Sprijinul constant oferit „rezistenţei", precum şi spiritul anticomunist ce era întreţinut de conducerea mănăstirii au determinat

23. ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dos. nr. 79/1952, f. 8.
24. Dorin Dobrincu, „Studiu introductiv", în *idem*, *Proba infernului*, p. XXX.
25. ASRI, fond D, dos. 2487, f. 82.
26. *Ibidem*, f. 86.

autorităţile să recurgă, în data de 30 martie 1955, la arestarea stareţei Veronica, a duhovnicului Ioan Iovan şi a călugăriţei Mihaela Iordache[27].

În memoriile sale, părintele Ioan Iovan susţine că, din cauza unui memoriu înaintat conducerii statului şi Sfântului Sinod, ierarhia ortodoxă l-a caterisit în mod ilegal. „Conţinutul incisiv şi curajos al memoriului a supărat conducerea statului, care, deranjată şi de numărul foarte mare de închinători, a luat hotărârea radicală de arestare a conducerii mănăstirii. În noaptea de 29 spre 30 martie 1955, am fost arestat de Securitatea din Galaţi şi încarcerat în penitenciarul din aceeaşi localitate, într-o celulă fără geam şi neîncălzită" – îşi aminteşte Ioan Iovan[28]. Lectura memoriilor lui Petre Pandrea, avocatul mănăstirii, ne îndreaptă către următoarea ipoteză: autorităţile comuniste au dorit să înăbuşe viaţa spirituală extraordinară de la mănăstirile Vladimireşti şi Sihastru, unde pelerinajele reuneau mii de credincioşi; fie că au apelat sau nu la colaborarea episcopului de Buzău, Antim Anghelescu, pentru reprimare, cert este că oficialităţile s-au folosit de procesele intentate de prelatul ortodox împotriva călugăriţelor de la Vladimireşti şi a călugărilor de la Sihastru. Petre Pandrea relatează că în aprilie 1954 a fost angajat de maica Veronica de la Vladimireşti ca să-i apere pe călugării de la Sihastru în faţa instanţelor de la Adjud, într-un proces civil de evacuare, intentat de Episcopia Buzăului, şi într-un proces penal pentru port ilegal de uniformă monahală, în urma caterisirii lor de către Antim Anghelescu[29]. Episcopul formula împotriva stareţei Veronica şi a duhovnicului Ioan Iovan şi acuzaţii de răzvrătire şi imoralitate, preluate şi de alţi membri ai Sinodului.

Legat sufleteşte de călugăriţele de la Vladimireşti, Petre Pandrea a judecat foarte aspru conivenţa dintre ierarhia BOR şi puterea politică[30]. Întrucât unii dintre acei ierarhi au supravieţuit şi după 1989, publicaţiile oficiale ale BOR, mai ales cele din Bucureşti, au preferat să ignore sau să trateze superficial tragedia de la Vladimireşti, care a afectat sute de monahii. Dacă Adrian N. Petcu, istoric oficial al Patriarhiei Române[31], trece cu vederea cazul Vladimireşti chiar şi

27. Ioan Dură, *Din istoria Bisericii Ortodoxe Române a anilor 1945-1989. Evidenţe şi realităţi din viaţa acesteia*, cu o postfaţă de Mihai Rădulescu, Ramida, Bucureşti, 1994, p. 43.
28. *Apud* Monahia Cristina (Chichernea), *Părintele Ioan Iovan de la Mănăstirea Recea*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2002, p. 37.
29. Petre Pandrea, *Călugărul alb*, cuvânt înainte de Victoria Dragu-Dimitriu, ediţie îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Vremea, Bucureşti, 2003, p. 133.
30. *Ibidem*, pp. 52-54.
31. Adrian Nicolae Petcu, „Chestiunea monahală în RPR", *Dosarele istoriei*, nr. 10 (74)/2002, p. 55-58.

în 2002, pr. prof. Alexandru Moraru, teolog ortodox de la Cluj, se limitează la a constata că: „O mişcare de rezistenţă împotriva a tot ceea ce se petrecea nefiresc în sânul Bisericii, determinat de presiunile din afară, a fost *Rugul Aprins* de la Mănăstirea Antim, ca şi fenomenul monahal de la Vladimireşti”[32].

Cu toate că Petre Pandrea l-a indicat pe Justinian ca fiind unul dintre vinovaţii morali pentru drama de la Vladimireşti, atunci când regimul comunist a decis să adopte măsuri mult mai aspre împotriva monahismului, chiar şi patriarhul şi-a manifestat ezitările în privinţa aplicării lor. În cele din urmă, guvernanţii comunişti au emis Decretul nr. 410/28 octombrie 1959, care urmărea desfiinţarea mai multor mănăstiri şi scoaterea din monahism a numeroşi călugări. Din statisticile autorităţilor aflăm că la 31 martie 1960 mai existau 132 de mănăstiri ortodoxe, 62 fiind desfiinţate ca rezultat al aplicării Decretului nr. 410/1959. Încă înainte de apariţia decretului, în perioada 1 ianuarie – 28 octombrie 1959, alte 30 de mănăstiri fuseseră interzise[33]. Desfiinţarea acestor mănăstiri s-a realizat cu implicarea directă a organelor MAI şi în special a Securităţii, care nu a făcut altceva decât să repete scenariul exersat în cazul desfiinţării mănăstirii Vladimireşti.

Noua prigoană declanşată contra mănăstirilor în 1958-1960 corespunde „celui de-al doilea îngheţ” intervenit imediat după retragerea Armatei Roşii din România. Valul de arestări căruia i-au căzut victime intelectuali, studenţi, clerici trebuia să arate Kremlinului că liderii PMR de la Bucureşti nu au abandonat „vigilenţa revoluţionară”. Un alt obiectiv al politicii de represiune era acela de a înspăimânta populaţia, mai ales pe intelectuali, pentru a se evita orice revoltă comparabilă cu cea din Ungaria.

Totuşi, oficialităţile comuniste au identificat şi câteva domenii în care puteau fi utilizaţi clericii ortodocşi: „lupta pentru pace”, „ecumenismul” ortodox – aşa cum era definit de Kremlin acest concept – şi combaterea „uniatismului”, duşman declarat al conducerii PMR. De altfel, discursul împotriva „Uniaţiei” a fost întreţinut şi după 1965, deşi regimul comunist de la Bucureşti depăşise faza sa internaţionalistă de câţiva ani buni. Oficialitatea comunistă a „recuperat” teologi care, cu numai câţiva ani înainte, erau etichetaţi drept „periculoşi” pentru ordinea socială. Apartenenţa Bisericii Ortodoxe Române

32. Alexandru Moraru, „Biserica românească sub dictatura comunistă”, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, XLVI, nr. 1-2/2001, p. 37.
33. Constantin Aioanei, Cristian Troncotă, „Contra «armatei negre a călugărilor şi călugăriţelor»”, *Magazin Istoric*, an XXX, nr. 1 (346)/ianuarie 1996, p. 5.

la Consiliul Ecumenic al Bisericilor (CEB), începând cu anul 1961, a favorizat închegarea unei diplomaţii ecleziastice care, nu de puţine ori, a însoţit în mod penibil politica externă de „independenţă" a lui Nicolae Ceauşescu. În cadrul acestei diplomaţii bisericeşti au fost integraţi şi preoţi-profesori foşti deţinuţi politici, între aceştia şi cunoscutul teolog Dumitru Stăniloae, trecut prin calvarul detenţiei politice între 1958 şi 1963. Mai mult, într-o perioadă în care preoţii şi enoriaşii greco-catolici clandestini încă mai erau supuşi la hărţuieli şi intimidări, reputatul dogmatist publica lucrări în care încerca să demonstreze că Biserica Română Unită (BRU) a reprezentat doar o tentativă de dezmembrare a poporului român.

Probabil între 400 şi 600 de clerici greco-catolici au trecut prin universul concentraţionar comunist, dar aici se impune precizarea că unii preoţi uniţi au suferit două sau chiar mai multe arestări şi detenţii în perioade diferite. În plus, BRU a fost singura Biserică suprimată de autorităţile comuniste, prin Decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948, iar aproape întreaga elită ecleziastică (episcopi, canonici, preoţi-profesori şi protopopi) a fost aruncată în sistemul carceral comunist. Începând cu lunile septembrie-octombrie 1948, asupra preoţilor uniţi s-au exercitat presiuni infernale, fizice şi morale, pentru a trece la ortodoxie, după modelul pus în practică de sovietici cu doi ani înainte în Ucraina. Probabil un număr important dintre ei au aderat la BOR, dar cifra clericilor din „rezistenţă" a fost importantă ; în plus, o parte dintre preoţii reveniţi şi-au retractat apoi semnătura de trecere la ortodoxie.

După simulacrul de sinod, numit şi congres, desfăşurat în Cluj la 1 octombrie 1948[34], toţi cei şase episcopi greco-catolici (Ioan Suciu, Iuliu Hossu, Valeriu Traian Frenţiu, Alexandru Rusu, Ioan Bălan şi Vasile Aftenie) au fost arestaţi între 27 şi 29 octombrie, iar apoi transferaţi la vila Patriarhiei de la Dragoslavele, la mănăstirea Căldăruşani şi ulterior la închisoarea Sighet. Locul ierarhilor a fost luat de ternare. Nunţiatura Apostolică a avut un rol important în constituirea acestor ternare de conducere ale eparhiilor greco-catolice, dar din vara anului 1950 greco-catolicii din clandestinitate nu au mai putut conta pe sprijinul moral şi material al Vaticanului, deoarece diplomaţii Sfântului Scaun au fost implicaţi într-un proces de spionaj, fiind siliţi să părăsească România la 7 iulie. Nunţiatura a reuşit însă în primii ani de după scoaterea în afara legii a cultului greco-catolic să consacre sau să contribuie la consacrarea a şase episcopi auxiliari clandestini : Alexandru Todea, Tit Liviu Chinezu, Iuliu Hirţea, Ioan Chertes, Ioan Ploscaru şi Ioan Dragomir. Primul episcop decedat în temniţele

34. Vezi Ioan-Marius Bucur, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Accent, Cluj-Napoca, 2003, p. 206.

regimului comunist a fost Vasile Aftenie, ucis în închisoarea Ministerului de Interne, la începutul lunii mai 1950. A fost înmormântat în pripă în cimitirul Bellu catolic. Au urmat : Valeriu Traian Frenţiu († 11 iulie 1952), Ioan Suciu († 27 iunie 1953), Tit Liviu Chinezu († 15 ianuarie 1955) (decedaţi ca urmare a regimului de exterminare de la Sighet) şi Ioan Bălan († 4 august 1959).

Istoricii ortodocşi din vechea generaţie au apelat la penibile mijloace de a ascunde detenţia episcopilor uniţi în mănăstirile ortodoxe în perioadele 1948-1950 şi 1955-1970[35]. De altfel, partea cea mai dureroasă şi mai delicată a memoriilor lui Iuliu Hossu este cea consacrată raporturilor cu ierarhia ortodoxă, episcopul greco-catolic de Cluj-Gherla consemnând cu o profundă tristeţe purtarea cinică şi lipsită de pocăinţă a unor prelaţi ortodocşi, precum patriarhul Justinian Marina, mitropoliţii Nicolae Bălan şi Justin Moisescu, episcopii Nicolae Colan şi Teoctist Arăpaşu. Cu cel din urmă, Iuliu Hossu a purtat mai multe discuţii în contradictoriu atât la Curtea de Argeş, cât şi la mănăstirea Ciorogârla. Ierarhul greco-catolic notează că, la 14 august 1956, a fost vizitat la Ciorogârla de episcopul vicar Teoctist şi de Alexandru Ionescu, vicar patriarhal, care i-au adus trista veste a separării de cei doi confraţi, episcopii Alexandru Rusu şi Ioan Bălan. Aceste întâlniri sunt surprinse şi de documentele organelor represive : spre exemplu, o notă a Securităţii din 12 septembrie 1956 consemnează că :

> Din convorbirile avute cu Iuliu Hossu şi [Ioan] Bălan, se constată că ei nu renunţă cu nimic la credinţa lor politică şi religioasă. Hossu a declarat în faţa episcopului T[eoctist] Arăpaş, Al. Ionescu şi I. Florea : „Credinţa noastră este viaţa noastră. Atunci când ni se va lua viaţa, atunci vom fi dezlegaţi de credinţa noastră”[36].

Practicile greco-catolice s-au perpetuat însă şi în bisericile devenite ortodoxe, unde, în mai multe cazuri, oficiau foşti preoţi uniţi trecuţi la BOR. Mai ales de la jumătatea deceniului şase, fie prelaţii ortodocşi, fie autorităţile statale au exercitat presiuni asupra acestora pentru înlăturarea „latenţelor” greco-catolice şi au trecut chiar la transferarea lor în alte parohii. Din acest motiv, nedorind să-şi părăsească credincioşii, unii preoţi au preferat să moară. În acest sens, poate fi menţionat cazul părintelui Augustin Darabant din Baia Sprie.

---

35. Vezi, spre exemplu, pr. prof. Mircea Păcurariu, *Dicţionarul teologilor români*, ediţia a II-a, revăzută şi întregită, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2002, p. 466.
36. ACNSAS, fond Informativ, dos. 736, f. 181 ; vezi şi *Revista istorică*, nr. 5-6, 2004, pp. 239-240 ; „Un monument al memorialisticii româneşti. Amintirile lui Iuliu Hossu”, *Apostrof*, nr. 12/decembrie 2004, p. 23 ; *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente şi mărturii*, Polirom, Iaşi, 2003, p. 102, unde episcopul vicar ortodox apare anonimizat.

Într-un document elaborat de Ministerul Cultelor se menţiona că în sânul credincioşilor „reveniţi" la ortodoxie „există unele nemulţumiri, [care datează] mai ales din primii ani [de] după unificare şi până prin anul 1958, când anumite doleanţe ale unor preoţi reveniţi n-au fost satisfăcute, ba mai mult, unii au fost scoşi din parohiile pe care le-au avut la unificare. Exemplu: pr[eotul] Darabant Augustin din Baia Sprie până în anul 1953, când a fost transferat – fără consimţământul lui – în filia Bozânta Mare. Acesta, de supărare, s-a sinucis, sărind în fântână. Acest fapt se actualizează mereu şi se comentează defavorabil"[37]. Probabil astfel de cazuri, care nu pun într-o lumină favorabilă ierarhia ortodoxă, sunt mai numeroase, dar încă nu sunt cunoscute, deoarece arhivele ecleziastice sunt inaccesibile istoricului laic obişnuit.

În ultimii ani, datorită unui impuls venit din spaţiul catolic german, a început munca de redactare a unui Martirologiu al României, care să-i cuprindă pe slujitorii tuturor cultelor pieriţi în gulagul comunist. Însă, pe parcursul elaborării acestei opere absolut necesare, intitulată *Martiri pentru Christos în perioada comunistă* şi aflată sub patronajul Patriarhiei Române, reprezentanţii BRU au formulat obiecţii serioase asupra metodologiei, mai precis asupra modului de redactare a fişelor. Una din principalele nemulţumiri privea faptul că, pentru a mări „tezaurul de suferinţă" ortodox în dauna celui greco-catolic, coordonatorul dicţionarului a inclus şi credincioşii ortodocşi martiri, dar i-a uitat pe enoriaşii uniţi care au pierit în universul concentraţionar comunist. BOR, care oricum a dat cel mai mare număr de preoţi arestaţi, nu avea nevoie de o astfel de „competiţie" cu arbitrii care ocolesc reguli deontologice elementare. Potrivit părţii greco-catolice, unii preoţi uniţi trecuţi la ortodoxie, dar care ulterior au retractat şi au fost arestaţi apar în Martirologiu ca fiind ortodocşi. În plus, coordonatorul general al acestei lucrări ar fi eliminat din textul articolelor privitoare la mărturisitorii greco-catolici chiar şi cele mai timide referiri la conivenţa cu organele de stat, pe linie antiuniată, a unor preoţi şi ierarhi ortodocşi[38]. În plus – s-au întrebat greco-catolicii –, ce ar spune episcopul Iuliu Hossu dacă ar afla că o astfel de operă este pusă sub patronajul unui ierarh care în urmă cu 50 de ani se transformase în mesagerul puterii comuniste când i-a cerut la mănăstirea Ciorogârla să renunţe la credinţa sa? În cele din urmă, reprezentanţii BRU s-au retras din colectivul redacţional al Martirologiului, confirmând astfel previziunile pesimiste

37. Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte, fond Direcţia Studii, dos. nr. 80/1963, vol. 10, f. 183; vezi şi Cristian Vasile, „Elita greco-catolică din judeţul Satu Mare sub lupa Securităţii", *Arhiva istorică a României*, serie nouă, vol. I, nr. 2/2004, p. 301.
38. Relatare a dlui Florin Jula, 22 ianuarie 2006.

referitoare la imposibilitatea ajungerii la un numitor comun în ceea ce priveşte recuperarea trecutului recent.

Rămaşi fără biserici, din iarna anului 1948, o parte din enoriaşii uniţi au început să frecventeze lăcaşurile de cult romano-catolice, iar unii clerici clandestini au decis, pentru a fi cât mai aproape de comunităţile greco-catolice, să adopte ritul latin şi, implicit, să oficieze în bisericile catolice[39]. Până în 1989, cu intensităţi diferite, ierarhi şi preoţi romano-catolici au oferit sprijin moral şi material BRU clandestine ; unul din promotorii acestui sprijin a fost, până în 1980, episcopul latin maghiar Áron Márton, titularul diecezei de Alba Iulia. Alteori, reprezentanţii romano-catolici refuzau un astfel de sprijin pentru a evita previzibile complicaţii în relaţiile cu autorităţile politice comuniste, a căror cerbicie în hăituirea Bisericii Unite era de notorietate. De altfel, la începutul anilor '50, chiar şi situaţia Bisericii Romano-Catolice era extrem de dificilă : era doar un cult tolerat în RPR, fără a funcţiona conform unui statut recunoscut de autorităţi[40]. Persecuţiile n-au ocolit nici ritul latin al Bisericii Catolice[41] : rând pe rând, prelaţi romano-catolici precum Áron Márton, Anton Durcovici, Alexandru Cisar, Hieronymus Menges, Augustin Pacha, János Scheffler, Joseph Schubert, Ioan Duma au fost arestaţi sau li s-a stabilit domiciliu obligatoriu ; monseniorul Stanislau Traian Iovanelli, ieşit din arest în anul 1951, a decis să adopte linia de colaborare cu regimul, semnând condiţiile impuse de Securitate, faptă ce i-a atras excomunicarea[42]. Orientarea sa „colaboraţionistă" a fost continuată de Francisc Augustin, dar amândoi ar putea fi incluşi şi în categoria preoţilor persecutaţi, întrucât la începutul regimului totalitar au trecut prin închisorile comuniste[43]. Dicţionarul editat de INST identifica 165 de clerici romano-catolici întemniţaţi, iar pr. prof. Ioan Bota şi

39. Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Curtea Veche, Bucureşti, 2003, p. 244.
40. Ovidiu Bozgan, *Cronica unui eşec previzibil. România şi Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)*, Curtea Veche, Bucureşti, 2004.
41. Vezi, pentru detalii : Gabriel Catalan, „Prigoana anticatolică în România între 1949-1953. Arestări şi procese ale unor clerici şi credincioşi", în Romulus Rusan (ed.), op.cit. ; Dănuţ Doboş, Anton Despinescu, *Episcopul Anton Durcovici. O viaţă închinată lui Dumnezeu şi Bisericii*, Sapientia, Iaşi, 2002.
42. Hieronymus Menges, „Témoignages sur Mgr Ghika", în *Voix de l'effroi. La Roumanie sous le communisme. Récits et Témoignages*, AEC, Editura M.C., Bucureşti, 2000, pp. 260-261.
43. Totuşi, este regretabilă tăcerea istoriografiei oficiale romano-catolice în legătură cu ascensiunea celor doi şi cu actele discutabile din perioada cât s-au aflat în fruntea Arhidiecezei de Bucureşti ; pentru câteva clarificări în acest sens, vezi William Totok, „Adevărul, nu îngăduinţă", *Ziua*, sâmbătă, 3 septembrie

Cicerone Ioniţoiu numai 150; însă cei din urmă admiteau într-un epilog că în mod sigur din statistica lor „lipsesc încă numele multora”[44]. Un document mai puţin exploatat, o listă a preoţilor uniţi şi romano-catolici arestaţi la sfârşitul anului 1947 şi la începutul anului 1948, se găseşte în Arhiva MAE[45] şi cuprinde cel puţin 20 de preoţi catolici (maghiari, germani şi români) care au fost omişi de dicţionarul publicat de INST şi care merită enumeraţi: Anton Baumgartner, Banyan (sic! scris şi Banias) Iosif, Borostyan Eugen, Paulus Bot, Crada (sic!), Dobos Aron, Nicolaus Dunai, Otto Canisius Fahrenkopf, Gabriel Fuchs, Paulus Haller, Ioan Hodnoghi, Iuhasz Anton, Ivany George, Keresztes Albin, Ludovic Csaba, Radics Ştefan, Salati Francisc, Szekely Arpad, Szitter Iulian, Francisc Tillingher[46].

Atenţia Securităţii s-a îndreptat în următoarele decenii cu precădere către episcopul romano-catolic de Alba Iulia, Áron Márton, condamnat în 1951 pentru complot, care însă a supravieţuit regimului inuman de detenţie de la Sighet. În condiţiile în care regimul comunist de la Bucureşti evolua spre sfârşitul anilor ’70 spre izolaţionism şi xenofobie, elita maghiară din Transilvania a devenit un fel de „ţap ispăşitor”, iar Institutul Teologic Romano-Catolic de la Alba Iulia era socotit o pepinieră pentru „iredentişti”. Preoţii-profesori de la Alba Iulia erau etichetaţi în bloc drept „naţionalist-şovini”, iar Securitatea încerca să-i incrimineze în principal cu ajutorul a două acte normative: Legea nr. 25/1969 privind regimul străinilor şi Legea nr. 23/1971 privind apărarea secretului de stat. Art. 5 din Legea nr. 25/1971 interzicea „scoaterea, difuzarea sau publicarea în străinătate a lucrărilor sau scrierilor de orice fel care ar putea prejudicia interesele statului român”[47]. Prevederea nu îi viza în mod special pe românii de

2005, p. 8; Gabriel Catalan, „Personalul religios persecutat în România comunistă”, *Dorul*, nr. 183/iunie 2005, p. 28. Ultimul susţine că, „după primii ani de regim comunist, cultul romano-catolic, decapitat integral de ierarhia sa rezistentă şi anticomunistă, a colaborat prin cei câţiva preoţi din eşalonul doi şi trei ajunşi la conducere cu comunismul, spre deosebire de cultul greco-catolic”.

44. Preot prof. dr. Ioan Bota, Cicerone Ioniţoiu, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Biserica Romano-Catolică*, ediţia a II-a, prefaţă de Doina Cornea, Patmos, Cluj-Napoca, 1998, p. 219.
45. În primăvara anului 1948, regentul Nunţiaturii Apostolice de la Bucureşti, mons. Gerald Patrick O’Hara, a prezentat Ministerului de Externe român o listă cu numele a 56 de preoţi catolici de ambe rituri aflaţi în stare de arest, solicitând explicaţii privind motivul reţinerii lor.
46. Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond Vatican, Problema 220, vol. 1, nepaginat.
47. *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, partea I, anul VII, nr. 157, vineri, 17 decembrie 1971, p. 1127.

naţionalitate maghiară. Totuşi, chiar şi simpla „divulgare" în străinătate sau în discuţiile cu cetăţeni din alte ţări (din R.P. Ungară, de exemplu) a numărului de clerici romano-catolici arestaţi şi condamnaţi în intervalul 1945-1964, fără incriminarea regimului comunist dejist, putea atrage punerea sub acuzare. Sancţiunile se răsfrângeau şi asupra cetăţenilor străini, deoarece la art. 20 din Legea nr. 25/1969 se preciza că „ministrul Afacerilor Interne poate ridica sau limita dreptul de şedere în România străinului care a încălcat legea română, precum şi aceluia care prin atitudinea sau comportarea sa a adus prejudicii intereselor statului român"[48]. Pe lângă utilizarea unor legi cu conţinut arbitrar, organele Securităţii au recurs la metode „specifice", facilitate de munca informatorilor: atenţionări, avertismente, crearea unor disensiuni în cadrul corpului profesoral, compromiteri şi eliminări din învăţământul teologic.

Aceeaşi suspiciune se răsfrângea şi asupra elitei maghiare protestante (calvină, luterană şi unitariană), dar cele trei culte au avut mai puţin de suferit de pe urma represiunii comuniste. Conducerea Bisericii Reformate Maghiare, în contrast cu poziţia prelatului catolic Áron Márton, a menţinut o relaţie mai bună cu regimul procomunist instalat la 6 martie 1945. Vásárhely János, episcopul reformat de Cluj, era apreciat de guvernanţi pentru faptul că în 16-17 octombrie 1945 a delegat un reprezentant la Congresul general al cultelor, „spre deosebire de catolici, care au trimis nişte simpli observatori-spioni"[49]. Acest Congres al preoţimii a fost organizat în pripă de autorităţile guvernamentale, în contextul grevei regale, tocmai cu scopul de a demonstra presupusul sprijin de care s-ar bucura din partea Bisericilor din România. Potrivit altor materiale informative, câteva săptămâni mai târziu, în zilele de 3-4 noiembrie 1945, în cadrul unor conferinţe la care au participat fruntaşii Bisericii maghiare, în vederea adoptării unui punct de vedere faţă de alegerile generale, Vásárhely s-ar fi manifestat în favoarea regimului procomunist, spre deosebire de ceilalţi conducători ecleziastici[50].

Richard Wurmbrand, pastor luteran, este un caz special, fiind unul dintre puţinii clerici care au cutezat să înfrunte deschis puterea comunistă într-un cadru public, la pomenitul congres al cultelor din toamna lui 1945, plătind apoi gesturile sale de sfidare cu mulţi ani de temniţă[51]. Într-o dare de seamă asupra activităţii Serviciului III din Direcţia I a Securităţii pe anul 1949 se consemna:

48. *Ibidem*, anul V, nr. 146, miercuri, 17 decembrie 1969, p. 1192.
49. ACNSAS, fond D, dos. 58, f. 279.
50. *Ibidem*, f. 277.
51. Richard Wurmbrand, *Cu Dumnezeu în subterană*, Editura Casa Şcoalelor, 1993.

> Clerul evanghelic luteran german a căutat sub forma diverselor asociaţii bisericeşti să semene confuzie în rândurile repatriaţilor din URSS şi ale restului populaţiei, pentru a o îndepărta de la activitatea constructivă a Comitetului Antifascist German; deşi într-un mod mai puţin vizibil, preoţii maghiari unitarieni şi reformaţi au utilizat şi ei diversiunea sub masca naţională[52].

Cercetarea represiunii împotriva cultelor neoprotestante legale – cuprinzând Biserica Baptistă, Biserica Penticostală, Biserica Creştină după Evanghelie, Biserica Adventistă de Ziua a Şaptea – se află din păcate într-un stadiu incipient, poate şi din cauza multor prejudecăţi, precum şi a unei concepţii înguste care s-a transmis şi istoriografiei şi care ar putea fi rezumată astfel: „propaganda virulentă împotriva neoprotestanţilor este o parte a misiunii BOR". Creştinii evanghelici, precum şi adventiştii de ziua a şaptea au fost victime ale persecuţiilor încă din timpul dictaturii antonesciene, iar recunoaşterea oficială căpătată în primii ani de regim comunist nu a însemnat deloc sfârşitul restricţiilor şi al prigoanei. Recunoaşterea a însemnat impunerea de noi statute cu scopul de a restrânge activitatea unor culte foarte dinamice care atrăgeau mulţi adepţi, inclusiv muncitori[53].

În Gulagul românesc au ajuns, pe lângă slujitorii Bisericilor creştine, şi reprezentanţi ai cultelor mozaic şi musulman. Cum bine s-a remarcat în istoriografia română, represiunea a lovit toate cultele, dar nu în mod egal[54].

Istoria ecleziastică postbelică trebuie scrisă fără izgonirea unor amintiri şi documente neconvenabile. Poate eşecul Patriarhiei în tentativa de a redacta un Martirologiu unanim acceptat ţine şi de însuşirea unei concepţii exact opuse în raport cu maxima antică: „Reţin chiar şi ceea ce nu vreau să păstrez şi nu pot uita ceea ce vreau să uit". În cazul celor mai multe dicţionare şi martirologii, cel mai adesea s-a început nu prin colectarea dezinteresată a faptelor, ci cu proiectul întrebuinţării lor. Pe de altă parte, este ciudată şi chiar stupefiantă publicarea după 1989, *fără nici un comentariu critic, fără nici o subtilă delimitare*, a unor mărturii aparţinând foştilor demnitari din Departamentul Cultelor în reviste oficiale ale BOR, mărturii ce îi aduc omagiu unui gangster politic precum Emil Bodnăraş,

---

52. ASRI, fond D, dos. 9051, vol. 2, f. 2.
53. Dorin Dobrincu, „Libertate religioasă şi contestare în România lui Nicolae Ceauşescu: Comitetul Creştin Român pentru Apărarea Libertăţii Religioase şi de Conştiinţă (ALRC)", în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1973-1989: cronica unui sfârşit de sistem*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003, pp. 207 şi urm.
54. *Idem*, „Studiu introductiv", în *Proba infernului*, ed.cit., p. X.

care s-a remarcat tocmai prin trasarea unei linii intransigente în raport cu Biserica[55].

După 1965, represiunea s-a estompat aproape, limitându-se la arestări în cazuri excepţionale (Gh. Calciu-Dumitreasa) şi la demolări de biserici, locul ei fiind luat de compromiterea şi instrumentalizarea cu precădere a înaltului cler (în special a celui ortodox) şi a unor preoţi transferaţi la parohii din Occident. Documentele din Arhiva CNSAS ne permit doar în parte să surprindem legătura clericilor trimişi în misiune în afara României cu organele de Securitate. Totuşi, unul din membrii Colegiului CNSAS afirma recent că:

> E de domeniul evidenţei că toate misiunile peste hotare ale reprezentanţilor cultelor legal constituite în *Republica Socialistă România* au trebuit să fie aprobate şi, eventual, coordonate de fosta Securitate. La fel de evident este că înaltul cler a fost constrâns să aibă nu relaţii sporadice, ci *relaţii de serviciu* cu oamenii Securităţii[56].

Iar un istoric ieşean punea punctul pe *i* atunci când afirma că:

> ...BOR nu se poate scuza la nesfârşit, justificându-se prin statutul de victimă a puterii. Acest statut este avantajos, într-adevăr, pentru că el reclamă compasiune şi deculpabilizare, iar în timp, acumulând putere simbolică prin prestigiul pe care îl are ca victimă, BOR poate pretinde revendicări injuste şi abuzive. Folosindu-se de acest tertip, BOR a „convins" SRI că dosarele ei nu merită a fi consultate decât în „familie", unde limbajul acestora poate fi înţeles şi interpretat „corect"[57].

Diplomaţia ecleziastică din perioada ceauşistă a semănat cu o direcţie din cadrul MAE, dar cel mai trist lucru este că ea a integrat inclusiv clerici/călugări-victime ale perioadei anterioare, dejiste[58]. În contrast cu purtarea demnă din anii '50, unii dintre aceşti slujitori ai Bisericii au acceptat şi au justificat în interior şi exterior acte oneroase ale puterii, cum a fost demolarea bisericilor din Bucureşti. Compromiterea lor nu derivă neapărat din gesturile de a coopera cu guvernanţii comunişti în combaterea greco-catolicismului din exil şi a celui clandestin din ţară – un act nu tocmai creştinesc –, ci mai ales

55. Gheorghe Nenciu, „O mărturisire", *Îndrumător pastoral Reîntregirea*, vol. XXI, tipărit cu binecuvântarea IPS Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei, Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, pp. 33-35.
56. Horia-Roman Patapievici, „Adevărul despre înaltele feţe bisericeşti şi vitregia timpurilor", *Dilema veche*, nr. 55, 4-10 februarie 2005.
57. Vezi reflecţiile lui Bogdan Moşneagu în *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. II, 2003, p. 407.
58. Recent, Cătălin Bogdan a readus în discuţie cazul IPS Bartolomeu, trimis în misiune în SUA; vezi Cătălin Bogdan, „Insidioasa intoleranţă", *Idei în dialog*, anul III, nr. 1 (16)/ianuarie 2006, pp. 19-20.

din părăsirea intereselor propriei Biserici atunci când au cauţionat loviturile date chiar ortodoxiei în special în anii '80.

Dincolo de represiunea propriu-zisă îndurată de personalul de cult al diferitelor confesiuni din România în perioada comunistă, poate mai importantă a fost izgonirea Bisericii din viaţa socială; ca urmare a aplicării modelului sovietic, consacrat în principal prin Legea învăţământului şi Legea cultelor din 1948, Biserica a fost aproape alungată din spaţiul public[59], din şcoli, spitale, instituţii de caritate, armată şi penitenciare, iar sentimentul religios a fost sistematic reprimat de un regim care se declara ateist. Apropierea omului de religie a fost descurajată şi, cu un sprijin însemnat dinspre instituţiile ecleziastice „domesticite", regimul a reuşit o îndepărtare a proiectelor individuale de rădăcinile lor naturale de ordin spiritual[60]. Investigarea acestor aspecte ce ţin de istoria socială postbelică s-a realizat doar parţial şi ar trebui să intre într-un mod mai semnificativ în preocupările viitoare ale cercetătorilor români.

Bibliografie

Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (ACNSAS), fond Documentar (D), dos. 56; 58.

Arhiva Ministerului Justiţiei – Direcţia Instanţelor Militare (AMJDIM), fond Penal, dos. nr. 21342; 113668.

Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte, fond Direcţia Studii, dos. nr. 80/1963, vol. 10.

Arhiva Serviciului Român de Informaţii (ASRI), fond D, dos. 2487; 7755, vol. 7; 9051, vol. 2.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond Vatican, Problema 220, vol. 1.

Arhivele Naţionale Istorice Centrale (ANIC), fond CC al PCR – Cancelarie, dos. nr. 15/1945; 23/1945; 79/1952; fond Direcţia Generală a Poliţiei, dos. nr. 35/1943; fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri – Stenograme (1944-1959), dosarul nr. 7/1947.

Fond Informativ, dos. 736.

59. Vezi o opinie oarecum diferită la Anca Şincan, care susţine că, în diverse situaţii, instituţiile ecleziastice au influenţat sfera publică, impunându-şi propriul model şi discurs în anumite chestiuni; *idem* „Romania, the exceptional case? Mechanism of State Control over Religious Denominations in the late 1940s and early 1950s", comunicare susţinută în cadrul simpozionului intitulat *New Perspectives on Sovietisation and Modernity in Central and Eastern Europe 1945-1964*, 18 iunie 2005.

60. Consideraţiile lui Sorin Antohi în Alexandru Zub, *Oglinzi retrovizoare: istorie, memorie şi morală în România*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 81-82.

Aioanei, Constantin, Troncotă, Cristian, „Contra «armatei negre a călugărilor şi călugăriţelor»", *Magazin Istoric*, an XXX, nr. 1 (346)/ianuarie 1996.
Bogdan, Cătălin, „Insidioasa intoleranţă", *Idei în dialog*, an III, nr. 1 (16)/ ianuarie 2006.
Bota, Ioan, Ioniţoiu, Cicerone, *Martiri şi mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989). Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, Biserica Romano-Catolică*, prefaţă de Doina Cornea, ediţia a II-a, Patmos, Cluj-Napoca, 1998.
Bozgan, Ovidiu, *Cronica unui eşec previzibil. România şi Sfântul Scaun în epoca pontificatului lui Paul al VI-lea (1963-1978)*, Curtea Veche, Bucureşti, 2004.
Bucur, Ioan-Marius, *Din istoria Bisericii Greco-Catolice Române (1918-1953)*, Accent, Cluj-Napoca, 2003.
Caravia, Paul, Constantinescu, Virgiliu, Stănescu, Flori, *Biserica întemniţată. România. 1944-1989*, cuvânt înainte de Radu Ciuceanu, studiu introductiv de Paul Caravia, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1998.
Catalan, Gabriel, „Prigoana anticatolică în România între 1949-1953. Arestări şi procese ale unor clerici şi credincioşi", în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953 : mecanismele terorii*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999.
Catalan, Gabriel, „Personalul religios persecutat în România comunistă", *Dorul*, nr. 183/iunie 2005.
Monahia Cristina (Chichernea), *Părintele Ioan Iovan de la Mănăstirea Recea*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2002.
Doboş, Dănuţ, Despinescu, Anton, *Episcopul Anton Durcovici. O viaţă închinată lui Dumnezeu şi Bisericii*, Sapientia, Iaşi, 2002.
Dobrincu, Dorin, „Istoria Bisericii şi pericolul confesionalizării cercetării", *Xenopoliana*, VII, nr. 3-4, 1999.
Dobrincu, Dorin, „Libertate religioasă şi contestare în România lui Nicolae Ceauşescu : Comitetul Creştin Român pentru Apărarea Libertăţii Religioase şi de Conştiinţă (ALRC)", în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1973-1989 : cronica unui sfârşit de sistem*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003.
Dobrincu, Dorin (ed.), *Proba infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securităţii, 1959-1962*, Scriptorium, Bucureşti, 2004.
Dură, Ioan, *Din istoria Bisericii Ortodoxe Române a anilor 1945-1989. Evidenţe şi realităţi din viaţa acesteia*, postfaţă de Mihai Rădulescu, Ramida, Bucureşti, 1994.
Ionescu Stăniloae, Lidia, *„Lumina faptei din lumina cuvântului". Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, Humanitas, Bucureşti, 2000.
Marchiş, Iustin, „Ajunul Sfintei Maria Mare din 1952 pentru preoţii ortodocşi", în Romulus Rusan (ed.), *Anii 1949-1953 : mecanismele terorii*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999.
Menges, Hieronymus, „Témoignages sur Mgr Ghika", în *Voix de l'effroi. La Roumanie sous le communisme. Récits et Témoignages*, AEC, Editura M.C., Bucureşti, 2000.
Moraru, Alexandru, „Biserica românească sub dictatura comunistă", *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Orthodoxa*, XLVI, nr. 1-2/2001.

Nenciu, Gheorghe, „O mărturisire", *Îndrumător pastoral Reîntregirea*, vol. XXI, Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.
Pandrea, Petre, *Călugărul alb*, cuvânt înainte de Victoria Dragu-Dimitriu, ediție îngrijită de Nadia Marcu-Pandrea, Vremea, București, 2003.
Patapievici, H.-R., „Adevărul despre înaltele fețe bisericești și vitregia timpurilor", *Dilema veche*, nr. 55/4-10 februarie 2005.
Păcurariu, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a, revăzută și întregită, Editura Enciclopedică, București, 2002.
Păiușan, Cristina, Ciuceanu, Radu (ed.), *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist 1945-1958*, vol. I, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001.
Petcu, Adrian Nicolae, „Chestiunea monahală în RPR", *Dosarele istoriei*, nr. 10 (74)/2002.
Ramet, Sabrina P., „Church and State in Romania before and after 1989", în Henry F. Carey (ed.), *Romania since 1989: Politics, economics, and society*, Lexington Books, Lanham, 2004.
Totok, William, „Adevărul, nu îngăduință", *Ziua*, sâmbătă, 3 septembrie 2005.
Vasile, Cristian (ed.), *Istoria Bisericii Greco-Catolice sub regimul comunist 1945-1989. Documente și mărturii*, Polirom, Iași, 2003.
Vasile, Cristian, *Între Vatican și Kremlin. Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Curtea Veche, București, 2003.
Vasile, Cristian, „Elita greco-catolică din județul Satu Mare sub lupa Securității", *Arhiva istorică a României*, serie nouă, vol. I, nr. 2/2004.
Vasile, Cristian, „Un monument al memorialisticii românești. Amintirile lui Iuliu Hossu", *Apostrof*, nr. 12/decembrie 2004.
Vasile, Cristian, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, Curtea Veche, București, 2005.
Vasile, Cristian, „O istorie sinceră a Bisericii Ortodoxe Române sub comunism?", *România liberă*, sâmbătă, 3 decembrie 2005.
Wurmbrand, Richard, *Cu Dumnezeu în subterană*, Casa Școalelor, 1993.
Zub, Alexandru, *Oglinzi retrovizoare: istorie, memorie și morală în România*, Polirom, Iași, 2002.
*** *Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă*, vol. II, 2003.
*** *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, partea I, an V, nr. 146, miercuri, 17 decembrie 1969.
*** *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, partea I, an VII, nr. 157, vineri, 17 decembrie 1971.
*** *Revista istorică*, nr. 5-6/2004.

Igor Caşu

Gulagul basarabean: deportări, represiuni, foamete (1940-1941, 1944-1951)

Introducere. Consideraţii generale

Discuţiile cu privire la rolul violenţei în regimurile totalitare sunt departe de a se fi încheiat. Problema este în atenţia nu numai a istoricilor, ci şi a specialiştilor din domeniile conexe. Spre exemplu, Michel Foucault, la vremea sa, sub impulsul eseului lui Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*, a încercat să explice apariţia fenomenului Gulagului prin prisma evoluţiei regimurilor penale. Astfel, el a ajuns la concluzia că Gulagul sovietic este, din punct de vedere juridic, un produs original al combinaţiei dintre sistemul „disciplină şi pedeapsă" care a dominat în Europa până în secolul al XVIII-lea şi cel elaborat în epoca Luminilor[1]. În istoriografie, chestiunea care a încins cel mai mult spiritele în ultimele două decenii rămâne cea legată de măsura în care comunismul (în varianta sa radicală, stalinismul) şi nazismul pot fi comparate. Un moment de reper în acest sens a fost publicarea în 1986, de către istoricul german Ernst Nolte, a unui articol dedicat comparaţiei dintre cele două regimuri[2]. Nolte a provocat astfel în Germania aşa-numita „ceartă a istoricilor" (*Historikerstreit*), extinsă ulterior şi în alte ţări, mai ales în Franţa, Statele Unite şi Marea Britanie. Teza principală a lui Nolte este că nazismul nu a fost decât o reacţie firească la apariţia şi pretenţiile de dominaţie mondială ale bolşevismului. Din această perspectivă, Holocaustul este interpretat

1. O analiză interesantă asupra acestui subiect oferă Jan Plamper, „Foucault's Gulag", *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, vol. 3, nr. 2/ 2002, pp. 255-280.
2. Ernst Nolte, „Vergangenheit, die nicht vergehen will", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 6 iunie, 1986. În anul următor, Nolte şi-a dezvoltat teza în cartea *Der europäische Bürgerkrieg, 1917-1945* (ediţia românească a apărut la Editura Runa în 2005, cu titlul *Războiul civil european, 1917-1945*).

ca o reacţie a lui Hitler faţă de ameninţarea sovietică şi care a urmat, nu a precedat experienţa Gulagului. Este notabilă replica istoricului francez François Furet, care a apreciat mult cartea lui Nolte din 1987, dar a considerat-o excesivă în planul concluziilor[3].

Este evident că numărul victimelor comunismului este de cel puţin patru ori mai mare decât cel al nazismului, aşa cum arată cu lux de amănunte şi foarte documentat *Cartea neagră a comunismului*, editată de istoricul francez Stéphane Courtois[4]. Pe de altă parte, represiunea sovietică a avut un caracter deosebit faţă de cea întreprinsă de regimurile europene de extremă dreaptă, în speţă de cel nazist. Dacă nazismul şi-a propus exterminarea totală a unor popoare, precum evreii şi ţiganii, regimul stalinist nu avea acest scop în mod expres, ci mai degrabă îşi propunea reeducarea unor elemente sociale considerate potenţial duşmănoase puterii sovietice[5]. Aspectul cantitativ nu este nicidecum în măsură să tranşeze problema, rămân multe altele care trebuie nuanţate atunci când este vorba de intenţionalitatea, funcţionalitatea şi structura unui regim totalitar. Istoricul francez de origine poloneză Krzystof Pomian rezuma discuţia în felul următor: „A spune că sovieticii erau mai răi deoarece sistemul lor a produs mai multe victime sau că naziştii erau mai răi pentru că au exterminat evreii sunt două poziţii inacceptabile şi dezbaterea ţinută în aceşti termeni este şocantă şi obscenă”[6].

Alte aspecte importante legate de fenomenul Gulagului sovietic din ultimii ani ţin de metodologia utilizării documentelor de arhivă şi de modul în care este posibilă disocierea între condamnaţii politici propriu-zişi, pe de-o parte, şi condamnaţii „obişnuiţi”, dacă se poate spune aşa, pe de altă parte[7]. La ora actuală, cartea istoricului american

---

3. François Furet, Ernst Nolte, *Fascisme et Communisme*, Plon, Paris, 1998 (varianta românească – *Fascism şi comunism*, Univers, Bucureşti, 1999).
4. Stéphane Courtois (ed.), *Le Livre Noir du Communisme*, Laffont, Paris, 1997 (ediţia românească – *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, Bucureşti, 1998).
5. Referitor la dificultatea comparării celor două regimuri totalitare din secolul XX, vezi articolul lui Vladimir Tismăneanu, „Communism and the Human Condition: Reflections on the Black Book of Communism”, *Human Rights Review*, vol. 2, nr. 2/2001, pp. 125-135, dar şi recenzia unui alt specialist redutabil în domeniul represiunilor totalitare din secolul XX, Omer Bartov, în *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, vol. 3, nr. 2/2002, pp. 297-302.
6. Krzystof Pomian, „Communisme et nazisme: les tragedies du siècle”, *L'Histoire*, iulie-august 1998, pp. 100-105, citat după Vladimir Tismăneanu, loc.cit., p. 132.
7. Vezi în special articolul lui Stephen F. Wheatcroft, „Victims of Stalinism and the Soviet Secret Police: The Comparability and Reliability of the Archival Data: not the Last Word”, *Europe-Asia Studies*, vol. 51, nr. 2/1999, pp. 315-345, precum şi replicile lui Robert Conquest (vol. 51, nr. 8/1999, pp. 1479-1483) şi ale lui Michael Ellman (vol. 54, nr. 7/2002, pp. 1151-1172).

Anne Applebaum, căreia i s-a acordat în 2004 premiul Pulitzer, este cea mai documentată şi mai completă analiză asupra Gulagului sovietic în general[8].

Articolul de faţă îşi propune însă un scop modest: 1) să evidenţieze cele mai tragice momente din istoria postbelică a Republicii Moldova, adică deportările, represiunile şi foametea în masă din perioada stalinistă; 2) să scoată în vileag unele trăsături specifice ale fenomenului represiv pe baza unui studiu de caz. De la bun început, exemplul basarabean se distinge în ansamblul arealului românesc prin faptul că, în comparaţie cu România, Basarabia a cunoscut experienţa comunistă în varianta sa clasică, sovietică. Dacă în România inamicii regimului comunist erau identificaţi de regulă din rândurile „claselor exploatatoare", în Uniunea Sovietică apartenenţa etnică era adesea un motiv suficient pentru aplicarea terorii. De aceea, teroarea comunistă în fosta RSS Moldovenească a avut caracteristici specifice Gulagului din URSS, în care factorul etnic a jucat un rol deloc neglijabil[9].

În ceea ce priveşte istoriografia actuală din Republica Moldova, majoritatea absolută a istoricilor au abordat critic şi au condamnat fărădelegile din perioada anilor 1940-1941 şi 1944-1951. Primele publicaţii pe această temă apar în anii Perestroikăi, iniţiate mai întâi de scriitori şi publicişti, cărora li s-au alăturat ulterior şi istoricii[10]. O excepţie notabilă o reprezintă scriitorul Ion Druţă, care a condamnat foametea din 1946-1947 încă în plină „stagnare", în epoca brejneviană, în romanul său din 1968 *Povara bunătăţii noastre*.

---

8. Anne Applebaum, *Gulag. A History*, Anchor, 2004 (ediţia franceză, 2005).
9. Printre primii autori care au susţinut caracterul de genocid etnic al represiunilor staliniste este istoricul american Robert Conquest, *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford University Press, Oxford, 1986 (versiunea românească, Humanitas, Bucureşti, 2003). Această optică este acceptată inclusiv de către istoricii ruşi. Vezi, de exemplu, A.A. Burykin, „Etnos i lichnost' kak ob'ekt politiki v SSSR", în V.B. Ubushaev (ed.), *Natsional'naya politika sovetskogo gosudarstva: represii protiv narodov i problemy ih preodolenia*, Elista, 2003, p. 20.
10. A. Bulat (ed.), *Îndemn la înălţare în istorie*, Cartea Moldovenească, Chişinău, 1989; *Deportări şi neodeportări*, Cartea Moldovenească, Chişinău, 1990; Ilie Lupan (ed.), *Fărâma cea de pâine*, Chişinău, 1990; Mihai Gribincea, „Politica fiscală în RSS Moldova şi foametea din anii 1946-1947", *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3/1990; Ion Ţurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Universitas, Chişinău, 1993; Elena Postică, „Armata Neagră: organizaţie patriotică de rezistenţă sau bandă teroristă antisovietică?", *Ţara*, 10 ianuarie 1995; Veronica Boldisor, „Noi am fost şi am murit patrioţi ai neamului românesc!...", *Literatura şi arta*, 22 iunie 1995; Mitru Ghiţiu, „Unele aspecte din mişcarea de rezistenţă antisovietică Basarabia postbelică", *Analele Sighet*, 2, *Instaurarea Comunismului – între rezistenţă şi represiune*, 1995, etc.

Cenzurat inițial la Chișinău de Ivan Bodiul, prim-secretar al Partidului Comunist din Moldova, romanul a primit însă „undă verde" la Moscova, unde a apărut la Editura Izvestia și a fost republicat în anul următor de către altă editură moscovită prestigioasă, Molodaia Gvardia. În acest roman, Druță arată că procesul de colectivizare a decurs cu mari abateri de la „legalitatea socialistă" și că foametea din anii 1946-1947 nu a fost cauzată în principal de secetă, ci de acțiunile autorităților sovietice[11]. După 1989, o grupare minoritară de istorici de la Chișinău, rămasă loială regimului comunist, a încercat să perpetueze mai mult sau mai puțin accentuat interpretarea sovietică asupra represiunilor staliniste[12]. În același timp, este de remarcat că, atunci când se adresează unui public specializat, aceiași autori preferă o abordare mult mai echilibrată și documentată[13]. Manualele școlare de istorie națională – *Istoria românilor* – la elaborarea cărora istoricii prosovietici nu au participat reflectă plenar paradigma antitotalitară în abordarea trecutului sovietic, inclusiv referitor la represiuni, deportări și foamete – or, ceea ce numim în acest articol, în mod generic, Gulag[14]. Pe de altă parte, accesul la arhivele epocii a fost restricționat după victoria Partidului Democrat-Agrar la alegerile parlamentare din februarie 1994, după ce, o perioadă scurtă, fusese posibil accesul la numeroase dosare, inclusiv din arhivele fostului KGB de la Chișinău. În același timp, un număr important de dosare au fost evacuate, în ultimii ani ai puterii sovietice, la Tiraspol.

Spre deosebire de ceea ce se întâmpla în România, în Republica Moldova după 1989 nu s-a insistat în legătură cu recuperarea memoriei

---

11. Asupra contextului apariției cărții lui Druță, vezi Igor Cașu, *„Politica națională" în Moldova sovietică*, Cartdidact, Chișinău, 2000, pp. 67-68.
12. Este vorba, în special, de sinteza alternativă asupra istoriei Republicii Moldova, propusă de o grupare pro-comunistă ortodoxă. Vezi V.E. Andruščjak, P.A. Bojko, P.P. Byrnja, I.I. Žarkuckij, V.P. Platon, N.D. Russev, A.J. Skvorcova, K.V. Stratievskij, N.P. Tel'nov, V.I. Caranov, N.A. Čjaplygina, P.M. Šornikov, *Istorija Respubliki Moldova. S drevnejših vremjon do naših dnej*, Tipografia Academiei de Științe, Chișinău, 1997.
13. Este cazul lui Vladimir Țaranov, autorul capitolului cu privire la perioada imediat postbelică al sintezei din 1997. În publicații de specialitate însă, analiza sa este mult mai echilibrată. Vezi, în acest sens, articolul său „O likvidacii kulaèestva v Moldavii letom 1949 goda", *Oteèestvennaja Istorija*, nr. 2/1996, pp. 71-79.
14. Pentru o analiză succintă asupra istoriografiei de la Chișinău de după 1991, vezi articolul subsemnatului „Problema exterminării evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial în istoriografia moldovenească post-sovietică", în Viorel Achim, Constantin Iordachi (ed.), *România și Transnistria. Problema Holocaustului*, Curtea Veche, București, 2004. Asupra altor aspecte istoriografice de după 1989, vezi Ion Țurcanu, *Istoricitatea istoriografiei. Observații asupra scrisului istoric basarabean*, Arc, Chișinău, 2004.

victimelor regimului sovietic. Dacă în România există destule instituţii şi reviste specializate asupra problematicii în cauză, în partea stângă a Prutului există doar două secţii minuscule de istorie postbelică la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe şi la Muzeul Naţional de Istorie, dar nici o revistă specializată exclusiv în istoria contemporană. Iar o emisiune televizată cu o largă audienţă, precum *Memorialul Durerii* de Lucia Hossu-Longhin, nu a existat şi este greu de imaginat că va exista în următorii câţiva ani la televiziunea naţională. Există, ce-i drept, o Asociaţie a Victimelor Regimului Totalitar comunist din Moldova, condusă actualmente de Vadim Pirogan, dar activitatea acesteia nu reuşeşte să aibă un impact important asupra societăţii. Problema diferenţei dintre modul în care are loc recuperarea memoriei victimelor comunismului în România şi în Republica Moldova merită, în acest sens, o atenţie deosebită într-un studiu special.

Represiunile din primul an de ocupaţie sovietică a Basarabiei, 1940-1941

În urma semnării Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, Basarabia este revendicată de sovietici drept zona lor de influenţă. Astfel, la 28 iunie 1940, Armata Roşie ocupă Basarabia, precum şi Bucovina de Nord şi ţinutul Herţei. Drept urmare, este creată Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) la 2 august 1940. Numai şase din cele 13 raioane ale RASSM intră în componenţa RSSM, iar judeţele basarabene Ismail şi Cetatea Albă din sud şi o parte a judeţului Hotin din nord sunt incluse în cadrul Ucrainei sovietice. Basarabia cunoaşte astfel încă din anii 1940-1941 experienţa sovietizării şi comunizării[15], unul din elementele centrale ale acestei experienţe fiind aplicarea terorii în masă faţă de clasele sociale indezirabile. Anexarea Basarabiei de către sovietici anticipează astfel instaurarea regimului comunist în spaţiul românesc după 1944. Întrucât majoritatea etnică românească din Basarabia era alcătuită din ţărani, iar această clasă era vizată de măsurile de teroare, represiunea capătă un pronunţat caracter de etnocid.

Cine, mai exact, a avut de suferit în primul an de ocupaţie sovietică şi cum a influenţat iminenţa izbucnirii războiului cu Germania nazistă politica Moscovei în regiune? În primul rând, organizaţia locală de comunişti era insignifiantă şi dominată de reprezentanţi ai

15. Pentru mai multe detalii despre primul an de ocupaţie sovietică a Basarabiei, vezi articolul subsemnatului „Instaurarea regimului sovietic în Basarabia, 1940-1941", *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3-4/1999.

minorităţilor etnice. Din totalul comuniştilor basarabeni de 285 de persoane în august 1940, 186 erau evrei, 28 ucraineni, 21 ruşi şi 21 români[16]. Criza de cadre locale loiale partidului comunist se observă şi în primăvara anului 1941. Din cca 9.000 de comunişti din RSSM, aproape jumătate erau veniţi din alte republici sovietice[17]. Acest lucru reflectă faptul că populaţia locală majoritară era refractară la ideile comuniste. În acelaşi timp, nu se înregistrează acţiuni violente de amploare împotriva noii puteri sovietice.

Primele au căzut victime ale regimului comunist 1.122 de persoane arestate în perioada 28 iunie – 4 iulie 1940, reprezentând foşti funcţionari ai statului român sau suspecţi de colaborare cu administraţia română[18]. În următoarele luni au fost arestate alte cca 2.000 de persoane, majoritatea fiind lucrători ai căilor ferate, în care regimul sovietic nu avea încredere[19]. Inamici potenţiali ai puterii sovietice au fost consideraţi şi germanii din Basarabia, urmaşi ai coloniştilor din secolul al XIX-lea. Astfel, în lunile iulie-noiembrie 1940 au fost repatriaţi în Germania cca 100.000 de germani basarabeni[20], conform unor acorduri bilaterale sovieto-germane. Etnicii germani nu obţineau nici un fel de compensaţie din partea Moscovei pentru proprietăţile abandonate, averea lor imobilă şi utilajul agricol trecând la colhozurile întemeiate în grabă în fostele colonii germane[21].

Cele mai importante arestări în rândurile populaţiei locale vor avea loc în ajunul atacului german asupra Uniunii Sovietice din iunie 1941. La 31 mai 1941, împuternicitul Moscovei pentru arestarea sau strămutarea elementelor indezirabile, S.A. Goglidze, îi trimite un raport lui Stalin. Potrivit acestuia, urmau să fie anihilate cele mai periculoase elemente, cum ar fi foşti membri ai Gărzii de Fier[22], caracterizată drept „cea mai clandestină organizaţie, cu experienţă de ani de zile în activităţi ilegale", având „cadre teroriste, organizate în trupe speciale". Alte persoane susceptibile de deportare erau foşti

16. Veaceslav Stăvilă, *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică, 1939-1945*, Chişinău, 2000, p. 14.
17. Anton Moraru, *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria*, Tipografia „Universul", Chişinău, 1995, p. 331.
18. Ioan Scurtu (ed.) *Istoria Basarabiei, de la începuturi până la 1998*, Bucureşti, 1998, p. 224; *Făclia*, 28 iunie 1991.
19. Anton Moraru, op.cit., p. 337.
20. Luminiţa Fassel, „O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia", *Patrimoniu*, nr. 3/1991, p. 20.
21. Valeriu Pasat, *Trudnye stranicy istorii Moldavii (1940-1950)*, Moscova, 1994, pp. 65-138.
22. Organizaţie de extremă dreapta din România interbelică. Vezi Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier, 1927-1941*, Bucureşti, 1994; Eugen Weber, *Dreapta românească*, Cluj-Napoca, 1999, etc.

membri ai Partidului Naţional-Creştin, ai Partidului Naţional-Ţărănesc şi ai Partidului Liberal care ar fi încercat să organizeze activităţi ilegale. Alte persoane vizate proveneau din rândurile marilor latifundiari, comercianţilor, jandarmilor, albgardiştilor ruşi etc.[23]. Operaţiunea majoră de arestare sau deportare a fost stabilită pentru noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, fiind vizate 32.423 de persoane din Basarabia, Bucovina de Nord şi ţinutul Herţei. Dintre acestea, 6.250 urmau să fie arestate, iar 26.173 deportate[24]. În raportul din 14 iunie 1941 despre rezultatele operaţiunii, înaintat lui Stalin, Beria şi Molotov, se constată că numărul celor arestaţi sau deportaţi a scăzut de la cifra iniţială de 32.423 de persoane la 31.419. Cum se explică această diferenţă şi ce relevanţă are această micşorare a listei iniţiale? Avem date în acest sens numai în legătură cu Basarabia: 1.183 reuşesc să evite tragedia care îi aştepta. Dintre aceştia, trei persoane au reuşit să se ascundă, 133 n-au fost arestate din motive de boală, 318 şi-au schimbat în ajun domiciliul, iar 829 au scăpat, retrăgându-li-se învinuirile *ad-hoc*, „din cauza insuficienţei materialelor compromiţătoare”[25]. Astfel, din RSSM au fost arestate şi deportate în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 18.392 de persoane, iar din celelalte teritorii româneşti anexate la 28 iunie 1940 11.844 de persoane[26]. După unele calcule neverificate încă, 97% dintre cei arestaţi şi deportaţi în 12-13 iunie 1941 erau români[27]. În total, în primul an de ocupaţie sovietică au avut de suferit – prin arestare sau deportare – nu mai puţin de 86.604 persoane din Basarabia, Bucovina de Nord şi ţinutul Herţei[28]. Arestările au continuat însă chiar şi după 22 iunie 1941. În toiul operaţiilor militare, a fost arestat şi condamnat la 15 ani de deportare Nicolae Costenco, fost redactor-şef al revistei interbelice *Viaţa Basarabiei*[29]. Altor intelectuali, precum Mihail Curicheru, li s-a imputat conducerea unor organizaţii antisovietice, drept care au fost deportaţi *ad-hoc*[30]. Dacă deocamdată nu poate fi stabilită componenţa etnică a celor deportaţi, din punct de vedere social aceştia erau catalogaţi drept cele mai „antisovietice şi contrarevoluţionare” elemente.

---

23. Valeriu Pasat, op.cit., p. 147.
24. *Ibidem*, p. 164.
25. *Ibidem*, pp. 165-166.
26. *Ibidem*, p. 164. Vezi şi *idem*, „Deportatiya «antisovetskih elementov» iz Moldavskoi SRR v 1941 godu”, în V.P. Dimitrienko (ed.), *Vlast' i obshchestvo v SSSR: politika represii (1920-1040 gody)*, IRI RAN, Moscova, 1999, pp. 297-328.
27. *Basarabia desrobită*, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Bucureşti, 1942, p. 93.
28. Calcule personale. Vezi Igor Caşu, „*Politica naţională...*”, pp. 32-33.
29. *Literatura şi arta*, 12 decembrie 1991.
30. *Literatura şi arta*, 30 iulie 1992.

O operaţiune similară de „extracţie a elementelor antisovietice şi contrarevoluţionare”[31] a avut loc aproape simultan în alte teritorii anexate de URSS conform Pactului Ribbentrop-Molotov. În Ţările Baltice, spre exemplu, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941 au fost deportate peste 50.000 de persoane[32]. În ansamblu, în cele aproape 12 luni de putere sovietică în zona baltică au dispărut fără veste sau au fost executate nu mai puţin de 123.000 de persoane[33]. În perioada septembrie 1939 – sfârşitul lunii iunie 1941, au fost arestaţi, deportaţi sau executaţi aproximativ 1.000.000 de oameni care aveau anterior cetăţenia Poloniei, adică proveneau din teritoriile vestice ale Ucrainei şi Bielorusiei. Componenţa etnică a acestora era următoarea: 52% polonezi; 30% evrei; 18% ucraineni şi bieloruşi[34]. În acest sens, putem constata că motivul principal al operaţiunilor menţionate ţinea de eliminarea unor potenţiali sau prezumtivi duşmani ai puterii sovietice, în condiţiile în care posibilitatea izbucnirii unui război de lungă durată cu Germania era iminentă. În perioada postbelică, după cum vom vedea, arestările, deportările şi execuţiile sumare vor fi motivate, din punctul de vedere al autorităţilor sovietice, de necesitatea consolidării regimului comunist în regiunile nou-dobândite. Mai exact, era vorba de pedepsirea celor care au colaborat cu „ocupanţii” şi, mai ales, de eliminarea totală a elementelor sociale indezirabile ce constituiau o piedică în construcţia socialistă – în special a ţăranilor înstăriţi, numiţi peiorativ *kulaci*.

La 22 iunie 1941, armata germană atacă URSS, iar România intră în război de partea Germaniei cu scopul declarat de a elibera teritoriile pierdute un an mai devreme. Ulterior, mii de basarabeni sunt recrutaţi în armata română şi participă la războiul împotriva Uniunii Sovietice, inclusiv la bătălia de la Stalingrad. Odată cu atingerea liniei Nistrului de către Armata Roşie în martie 1944, basarabenii sunt eliberaţi treptat din armata română şi trimişi acasă. Mulţi dintre ei vor fi înrolaţi imediat de către sovietici şi vor lupta împotriva Germaniei până în mai 1945, servind drept „carne de tun” în prima linie a frontului[35]. România va pierde iarăşi teritoriile sale din est, de data aceasta cu acordul Statelor Unite şi al Marii Britanii, care recunosc legitimitatea hotarului sovietic de la 22 iunie 1941.

---

31. Valeriu Pasat, *Trudnye gody...*, pp. 166-167 etc.
32. Bohdan Nahaylo, Victor Swoboda, *Soviet Disunion: A History of Soviet Nationalities Problem in the USSR*, Free Press, New York, 1990, p. 88.
33. *Ibidem*.
34. *Ibidem*, p. 89.
35. Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova (în continuare – AOSPRM), arhiva fostului Partid Comunist al Moldovei Sovietice, inv. 3, d. 217, f. 34-35.

Reluarea represiunilor în Basarabia şi foametea din anii 1946-1947

Acţiunea de sovietizare şi comunizare a Basarabiei este reluată imediat după intrarea Armatei Roşii în provincie în martie 1944. De data aceasta, naţionalizarea industriei şi colectivizarea agriculturii după modelul sovietic clasic sunt promovate în plină forţă. Cea mai importantă sarcină era cea a colectivizării, întrucât majoritatea populaţiei era rurală, ataşată de proprietatea privată şi nu dorea să intre în colhozuri. Iniţial, puterea sovietică a adoptat o strategie mai mult sau mai puţin paşnică, prin diferite înlesniri, şantaj sau presiuni. Acestea însă nu au avut succes şi în iarna 1946/1947 puterea sovietică a declanşat o foamete în masă cu scopul terorizării populaţiei recalcitrante. În total, după estimările făcute de istoricul Mihai Gribincea pe baza documentelor de arhivă, numărul victimelor foametei din anii 1946-1947 se ridică la cel puţin 216.000 de persoane[36]. Pentru prima dată în istoria provinciei au fost înregistrate cazuri de canibalism[37]. Este adevărat că una dintre cauzele foametei a fost seceta care a afectat RSSM în 1946 (ca de altfel şi cea mai mare parte a URSS[38] şi a Europei), dar responsabilitatea pierderilor umane aparţine, aşa cum arată în mod concludent documentele de arhivă, autorităţilor sovietice. În primul rând, numărul mare de victime a fost determinat de excesul de zel al conducătorilor RSSM, care au exagerat şi au majorat planul de livrare a cerealelor către Moscova. În condiţiile în care producţia a fost mult sub media anilor anteriori, volumul planului de cereale trebuia micşorat. În realitate, el a fost majorat în comparaţie cu anii precedenţi. Direct sau indirect, foametea a constituit pentru puterea comunistă un instrument pentru a grăbi ritmul colectivizării agriculturii. Astfel, cei care intrau imediat în colhoz erau ajutaţi cu produse alimentare, iar cei ce refuzau erau lăsaţi să moară de foame. Cu toate acestea, foametea nu a determinat schimbarea radicală a atitudinii populaţiei locale faţă de puterea sovietică. A fost nevoie de organizarea unei operaţiuni de deportare în masă de o amploare mult mai mare decât cea din iunie 1941, pentru a înfrânge spiritul de rezistenţă al ţăranilor faţă de procesul de colectivizare a agriculturii.

---

36. Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupaţie sovietică, 1944-1950*, Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p. 64.
37. Mai mult, vezi în volumul de documente dedicat foametei din anii 1946-1947 din RSSM A.M. Ţăranu *et al*. (ed.), *Golod v Moldove, 1946-1947. Sbornik dokumentov*, Chişinău, 1993.
38. Vezi I.M. Volkov, „Zasuha, golod 1946-1947 godov", *Istoriya SSSR*, nr. 4/ 1991, pp. 3-19 ; V.F. Zima, *Golod v SSSR v 1946-1947 godov*, Moscova, 1996.

Deportările în masă din 1949 și 1951

Acest eveniment tragic a avut loc în noaptea de 5 spre 6 iulie 1949. În mod concret, a fost înfăptuită strămutarea forțată a 11.239 de familii cuprinzând 30.050 de persoane în Siberia și Kazahstan. Din totalul familiilor deportate, 7.625 erau considerate „chiaburești", restul cuprinzând printre membrii lor persoane acuzate de colaborare cu „ocupanții germano-fasciști"[39], dintre care 305 familii sau cca 1.000 de persoane erau din fosta RASSM, de pe malul stâng al Nistrului[40]. Pe drept cuvânt, evenimentul a fost numit ulterior „cea mai mare deportare a populației basarabene"[41]. Pe de altă parte, trebuie amintit că, așa cum s-a întâmplat și la deportarea în masă din iunie 1941, nu toți cei care au fost incluși inițial în liste au fost deportați. Documentele de arhivă arată în mod concludent că, de această dată, vestea despre planificarea unei operațiuni de deportare a făcut înconjurul provinciei cu săptămâni înainte, grație informației oferite de anumiți reprezentanți ai puterii care și-au înștiințat rudele vizate în acest sens. Autoritățile au încercat, de aceea, să țină în mare secret măcar data desfășurării operației, astfel încât unele primării au primit listele abia în ziua operației[42]. Din totalul de 12.860 de familii incluse inițial în liste, n-au fost ridicate 1.567 de familii și acest lucru s-a întâmplat din cauze diferite: 274 de familii intraseră între timp în colhoz; 240 au prezentat, chiar în timpul operației de „strămutare", dovezi documentare care atestau că unii membri ai familiei făceau armata; 35 de familii aveau ordine și medalii sovietice; 508 își schimbaseră domiciliul, iar 105 familii se ascunseseră[43]. Aceste detalii tind să arate că pedepsirea „dușmanului" intern, în cazul comunismului sovietic, era mai degrabă o strategie de înfricoșare a populației decât un scop în sine. Cu alte cuvinte, represiunile sovietice au avut un caracter mai degrabă *funcțional* decât *esențial*. Argument în acest sens este faptul că nu s-au organizat operațiuni ulterioare de deportare a celor care au putut evita, într-un fel sau altul, iminenta „strămutare" în Siberia și în alte regiuni ale Uniunii Sovietice mai puțin ospitaliere din punct de vedere climateric. Inițiative de

39. Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia*, Editura Adrian, Chișinău, 1994, pp. 100-101.
40. Serghei Digol, „Operatsiia «Iug» v levoberezhnoi Moldavii: zabytyi fragment «reabilitirovannoi pamiati»", *AB IMPERIO*, nr. 2/2004, pp. 269-296.
41. Elena Postică, „Teroare și dezmăț: rezistența antisovietică în Basarabia", *Literatura și arta*, 3 iulie 1997, p. 7.
42. Vladimir Țaranov, op.cit., p. 73.
43. Vezi Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani...*, pp. 131-132.

deportare ulterioare, din partea autorităţilor de la Chişinău, au mai existat, de reţinut fiind iniţiativa din 16 martie 1951 a lui Leonid Brejnev, prim-secretar al PCM, dar conducerea de la Moscova a fost împotrivă. Ca soluţie de compromis, s-a decis ca familiile incluse pe lista de deportare ce au putut evita pedeapsa să fie impozitate dublu faţă de perioada precedentă[44].

De data aceasta, în urma deportării din iunie 1949, impactul dorit de autorităţile comuniste sovietice a depăşit, se poate spune, toate aşteptările. Acest lucru este adevărat mai ales în ceea ce priveşte efectul asupra ritmului de colectivizare în următoarele luni după deportare. Astfel, numai în lunile iulie-noiembrie 1949 cota gospodăriilor ţărăneşti care au intrat în colhozuri s-a majorat de la 32% la 80% din total, pentru ca în ianuarie 1951 să se ridice la 97%[2]. Prin urmare, după operaţiunea de deportare numită „Iug", din iunie 1949, cei care alcătuiau majoritatea populaţiei locale – ţăranii – şi care erau cei mai refractari faţă de puterea sovietică sunt nevoiţi să-şi schimbe atitudinea. Frica de o nouă operaţiune, poate de o mai mare amploare, a determinat agricultorii individuali să renunţe la gospodăriile lor şi să accepte compromisul cu regimul sovietic, un regim care dăduse de înţeles că nu va cruţa nici un fel de protestatar ori rebel. Mai ales că cei deportaţi în iunie 1949 erau incluşi în categoria celor care nu aveau dreptul să mai revină niciodată pe meleagurile natale, conform unei decizii speciale a autorităţilor de la Moscova[46].

Ultima deportare în masă a populaţiei basarabene a avut loc în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie 1951 şi a vizat, de această dată, elementele religioase considerate a fi un pericol potenţial la adresa regimului comunist stalinist. În cadrul operaţiunii, numită „Sever", au fost arestate şi deportate 723 de familii, cuprinzând 2.617 persoane. Au fost vizaţi în primul rând membrii „sectelor" religioase, mai cu seamă cei care se numeau „martorii lui Iehova"[47].

În ansamblu, la data de 1 ianuarie 1953, în Uniunea Sovietică existau nu mai puţin de 2.753.356 de persoane deportate, printre care se numărau 1.200.000 de germani, 316.000 de ceceni, 165.000 de tătari din Crimeea, 100.000 de lituanieni, 84.000 de inguşi, 81.000 de kalmâci, 63.000 de karaceeni, 52.000 de greci, 45.000 de moldoveni/români, 40.000 de letoni, 20.000 de estonieni, precum şi peste 500.000 de persoane aparţinând altor zece naţionalităţi[48]. Se observă deci că

44. Vladimir Ţaranov, op.cit., p. 78.
45. Valeriu Pasat, *Trudnye gody*..., pp. 46-47.
46. Elena Şişcanu, *Basarabia sub regimul bolşevic (1940-1952)*, Semne, Bucureşti, 1998, pp. 104-105.
47. *Ibidem*, p. 111.
48. *Argumenty i fakty*, nr. 39/1989, p. 8.

deportările aveau o dimensiune națională foarte pronunțată. Cu alte cuvinte, având în vedere cota de deportați prin raportare la numărul total, reiese că reprezentanții naționalităților erau mai susceptibili de a fi învinuiți de ostilitate reală sau presupusă la adresa regimului sovietic.

Rezistența antisovietică

A existat o oarecare rezistență din partea populației locale față de măsurile represive ale regimului sovietic? Și, dacă da, în ce fel a fost exprimată rezistența? De regulă, forma de rezistență față de puterea sovietică a avut un caracter pasiv, dar au fost și cazuri numeroase în care s-a manifestat o rezistență activă. Mai întâi, rezistența antisovietică nonviolentă a avut mai multe forme: eschivarea de la serviciul militar în rândurile Armatei Roșii[49] și de la munca forțată în întreprinderile industriale din Uniunea Sovietică[50], neachitarea impozitelor și a livrărilor obligatorii de produse alimentare către stat[51], acțiuni de protest împotriva alegerilor în organele puterii de stat[52] etc. Opoziția deschisă și violentă față de regim, prin organizații bine închegate, a fost specifică mai ales raioanelor din nordul și centrul republicii. Cele mai importante organizații antisovietice au fost, în acest sens, Organizația Națională „Arcașii lui Ștefan", Grupul antisovietic condus de Filimon Bodiu, „Sabia dreptății", „Partidul Libertății", „Armata Neagră" și „Uniunea Democratică a Libertății". Din punct de vedere cronologic și, se pare, chiar după principiile programatice, „Arcașii lui Ștefan" (1945-1947) a fost cea mai importantă organizație, fățiș antisovietică, de pe teritoriul Basarabiei. Din păcate, organizația a fost deconspirată prematur, așa încât activitatea acesteia n-a înregistrat succese deosebite în combaterea comunismului[53]. Acte teroriste împotriva unor lideri comuniști au fost organizate îndeosebi de grupul lui Filimon Bodiu, în zona centrală a Moldovei[54]. Alte organizații, precum „Partidul Libertății" sau „Uniunea Democratică a Libertății", au dus activități mai mult de propagandă decât

49. Valentin Beniuc *Totalitarizm kak real'nost': istoriko-politologièeskoe issledovanie na primere poslevoennoj Moldovy*, Editura Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 1998, pp. 83-87.
50. Elena Postică, *Rezistența antisovietică în Basarabia, 1944-1950*, Știința, Chișinău, 1997, pp. 50-66.
51. *Ibidem*, pp. 66-77.
52. *Ibidem*, pp. 77-95.
53. *Ibidem*, pp. 144-155.
54. *Ibidem*, pp. 162-168.

de rezistenţă activă. Se observă, de asemenea, că aceste grupări aveau în componenţa lor persoane din diferite straturi sociale, intelectualii (mai ales învăţători) şi ţăranii alcătuind majoritatea. Obiectivele acestora erau în primul rând antisovietice, îndreptate atât împotriva comuniştilor veniţi din afara Moldovei, cât şi a celor proveniţi din rândurile localnicilor. Alteori, ca în cazul „Uniunii Democratice a Libertăţii", ruşi, ucraineni (proveniţi din regiunile Rostov şi Novosibirsk, stabiliţi în Moldova) şi moldoveni luptau împreună şi aveau un duşman comun – regimul comunist[55]. De obicei totuşi, organizaţiile antisovietice aveau un caracter clar pro-românesc, pentru că, fiind „fii ai României întregite, crescuţi şi educaţi în spiritul tradiţiilor neamului românesc, aceşti tineri basarabeni nu au putut şi nici nu au dorit să accepte alt mod de viaţă, un alt regim social, colectivizarea, deportările în masă, represiunile, foametea, [căci] pentru ei era o mare nenorocire să trăieşti într-o altă ţară decât acea a strămoşilor tăi"[56].

Reabilitarea victimelor

Unele familii au protestat imediat împotriva deportărilor, au trimis scrisori unor instanţe superioare, iar cele mai norocoase au obţinut câştig de cauză. În principal, este vorba de familiile deportate în 1949 care au demonstrat că aveau un membru în Armata Roşie. Spre mijlocul anului 1952, numărul familiilor reabilitate astfel s-a ridicat la 87 – în total, 447 de persoane. Reabilitarea în masă a victimelor represiunilor staliniste a început după anul 1956, când a avut loc Congresul al XX-lea al PCUS, la care Hruşciov a prezentat faimosul său raport despre cultul personalităţii şi consecinţele acestuia. Mai exact, drept urmare a Ucazului Sovietului Suprem al URSS din 19 martie 1958, au fost anulate restricţiile privind locul de trai al deportaţilor şi au fost eliberate de sub supravegherea miliţiei câteva categorii de „strămutaţi", însă fără ca aceştia să fie reabilitaţi. Reabilitarea presupunea anumite obligaţii juridice ale autorităţilor sovietice faţă de deportaţi, inclusiv retrocedarea averilor confiscate, ceea ce explică rezerva ucazului amintit mai sus. În acelaşi timp, pentru revenirea la locurile natale era nevoie şi de permisiunea autorităţilor de la Chişinău. În perioada 1958-1963, acestea au acordat „undă

55. *Ibidem*, p. 220.
56. *Ibidem*, pp. 220-221. Pentru o expunere şi concluzii mai romanţate ale fenomenului rezistenţei antisovietice, vezi Ion Ţurcanu, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupaţiei sovietice*, Editurile Prut Internaţional şi Ştiinţă, Chişinău, 2000.

verde" doar pentru 2.033 de familii[57], dar nu se ştie exact numărul celor cărora li s-a refuzat acest drept.

Mulţi dintre cei deportaţi au murit în timpul deplasării, din cauza condiţiilor inumane de transport. Alţii şi-au pierdut viaţa în „siberii de gheaţă", pentru a evoca o expresie utilizată de intelectualii de la Chişinău în perioada Perestroikăi. Nu se ştie încă până astăzi numărul celor care au supravieţuit. S-au publicat unele memorii ale supravieţuitorilor[58], precum şi o „carte a memoriei" victimelor totalitarismului comunist[59]. Cele patru volume ale colecţiei *Cartea Memoriei* constituie o sursă importantă pentru cercetarea problemei, dar de multe ori datele publicate nu sunt complete, lipsind fie informaţii despre originea socială sau etnică a victimelor, fie alte detalii importante. Pe de altă parte, unii basarabeni nu s-au mai întors niciodată acasă pentru că nu credeau că li se va face dreptate (în ceea ce priveşte restituirea imobilelor, a utilajului agricol etc.), preferând să rămână pentru totdeauna acolo unde soarta i-a „strămutat"[60]. Reabilitarea adevărată a continuat în timpul Perestroikăi. La 10 aprilie 1989, Consiliul de Miniştri de la Chişinău şi-a anulat decizia din 28 iunie 1949 potrivit căreia au fost deportaţi „familii de culaci, foşti moşieri şi mari comercianţi"[61]. Dar procesul nu s-a încheiat definitiv nici până astăzi. În 2005, în parlamentul Republicii Moldova a fost propus un proiect de lege care are drept scop reabilitarea tuturor victimelor regimului sovietic – iniţiatorul acestui proiect de lege este deputatul Anatol Ţăranu, istoric de meserie. Acest proiect prevede restituirea proprietăţilor pierdute sau plătirea unei recompense financiare tuturor victimelor care au suferit represiunea pe nedrept. Legea din 1992 cu privire la recompensarea victimelor represiunilor staliniste prevedea o recompensă mizerabilă, de 200 de lei moldoveneşti de persoană (cca 16 dolari)[62].

---

57. Vladimir Ţaranov, op.cit., pp. 78-79.
58. Vasile Ţepordei, *Amintiri din Gulag*, Bucureşti, 1992; Ştefan Tudor, *Satana pe pământ. Mărturii din anii de foamete şi deportări*, Universitas, Chişinău, 1992; Serafin Saka (ed.), *Basarabia în Gulag*, Chişinău, 1994; Dumitru Crihan, *Invitaţie în Iad*, Chişinău, 1998; Vadim Pirogan, *Pe drumurile pribegiei*, Chişinău, 1999; *Destine răsturnate* (memorii a 14 femei supravieţuitoare ale Gulagului), Chişinău, 2005, etc.
59. Elena Postică (ed.), *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, 4 vol., Chişinău, 1999-2005.
60. În general, despre soarta celor care au revenit din Gulagul sovietic, vezi Nanci Adler, „Life in the *Big Zone*: The Fate of Returnees in the Aftermath of Stalinist Repressions", *Europe-Asia Studies*, vol. 51, nr. 1/1999, pp. 5-19.
61. Despre legislaţia fostelor republici sovietice, inclusiv Moldova, privind reabilitarea victimelor stalinismului, vezi volumul lui E. Zaitsev, *Sbornik zakonodatel'nyh aktov o reabilitatsii, prineatye v gosudarstvah byvshih respublikah SSSR*, Moscova, 1992.
62. *Timpul*, 13 septembrie 2005; vezi şi http://www.azi.md/print/36403/Ro, consultat ultima dată la 10 noiembrie 2005.

În loc de concluzii

În încheiere, se impune a fi accentuate câteva aspecte. Represiunile sovietice împotriva populaţiei locale din actuala Republică Moldova au cunoscut mai multe forme. Deportările de amploare, cu consecinţe tragice pentru un segment important al societăţii moldoveneşti, au avut loc în iunie 1941 şi iunie 1949. Operaţiunea din 1941 a avut drept scop eliminarea elementelor sociale potenţial duşmănoase puterii sovietice şi a fost determinată mai ales de iminenţa unui atac german asupra URSS. Pe de altă parte, deportările din iunie 1949 au avut o anvergură mai mare şi scopul acestora a fost de a elimina pe o scară mai largă toate elementele sociale indezirabile, mai ales din zonele rurale, inclusiv „colaboratorii ocupanţilor" din timpul războiului. Ţăranii erau refractari la ideile comuniste şi ei avut de suferit cel mai mult. Şi, întrucât majoritatea românească era preponderent rurală, în proporţie de peste 80%, este evident că represiunile au avut şi un caracter etnic pronunţat. Foametea din anii 1946-1947 a fost, de asemenea, o metodă principală de a ţine sub teroare populaţia locală, care a provocat moartea a peste 200.000 de persoane în doar câteva luni. Dar foametea nu a putut înfrânge spiritul de rezistenţă al ţărănimii, dovadă faptul că ritmul colectivizării agriculturii rămâne scăzut şi după aceasta. În acelaşi timp, până în anii 1950-1951, un anumit segment al societăţii basarabene a rezistat, prin diferite forme, inclusiv cu arma în mână, împotriva regimului sovietic. După această preioadă însă, populaţia locală, indiferent de originea etnică, a preferat să se resemneze în faţa regimului totalitar. Iluziile cu privire la o „eliberare" a Basarabiei de către Statele Unite dispar odată cu înăbuşirea revoluţiei maghiare anticomuniste din toamna anului 1956[63]. Pe de altă parte, cazul basarabean aruncă lumină şi asupra esenţei regimului totalitar sovietic, în măsura în care represiunile au un caracter deosebit prin natura intenţionalităţii şi funcţiei lor, în comparaţie cu cele comise de alte regimuri totalitare din secolul XX, în speţă de regimul nazist.

Bibliografie

Adler, Nanci, „Life in the *Big Zone*: The Fate of Returnees in the Aftermath of Stalinist Repressions", *Europe-Asia Studies*, vol. 51, nr. 1/1999, p. 5-19.
Applebaum, Anne, *Gulag: A History*, Anchor, 2004.

63. Vezi Igor Caşu, *„Politica naţională"*..., pp. 134-135.

Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (AOSPRM), arhiva fostului Partid Comunist al Moldovei Socialiste.

Beniuc, Valentin, *Totalitarizm kak real'nost': istoriko-politologicheskoe issledovanie na primere poslevoennoi Moldovy* (*Totalitarismul ca realitate: studiu istorico-politologic asupra Moldovei postbelice*), Editura Universității de Stat din Moldova, Chișinău, 1998.

Boldisor, Veronica, „Noi am fost și am murit patrioți ai neamului românesc!...", *Literatura și arta*, 22 iunie 1995.

Bulat, A. (ed.), *Îndemn la înălțare în istorie*, Cartea Moldovenească, Chișinău, 1989.

Burykin, A.A., „Etnos i lichnost' kak ob'ekt politiki v SSSR" („Etnia și personalitatea ca obiect al politicii în URSS"), în V.B. Ubushaev (ed.), *Natsional'naya politika sovetskogo gosudarstva: represii protiv narodov i problemy ih preodolenia* (*Politica față de naționalități a statului sovietic: represiunile împotriva popoarelor și problemele legate de acest fenomen*), Elista, 2003.

Casso, Leon, *Rusia și bazinul dunărean*, traducere de Ș.G. Berechet, Tipografia Al. Țerek, Iași, 1940.

Caşu, Igor, *„Politica națională" în Moldova sovietică*, Cartdidact, Chișinău, 2000.

Caşu, Igor, „Problema exterminării evreilor în timpul celui de-al doilea război mondial în istoriografia moldovenească post-sovietică", în Viorel Achim, Constantin Iordachi (ed.), *România și Transnistria. Problema Holocaustului*, Curtea Veche, București, 2004.

Concquest, Robert, *Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford University Press, Oxford, 1986 [ed. rom.: Humanitas, București, 2003].

Courtois, Stéphane (ed.), *Le Livre Noir du Communisme*, Laffont, Paris, 1997 [ed. rom.: *Cartea neagră a comunismului*, Humanitas, București, 1998].

Crihan, Dumitru, *Invitație în Iad*, Chișinău, 1998.

Cușco, Andrei, „Some Considerations on the Ethnic and Cultural Idenitity of Bessarabian Romanians Reflected in the Russian Historiography", în Valentin Tomuleț (ed.), *In Memoriam Professoris Mihail Muntean*, Chișinău, 2003.

Digol, Serghei, „Operatsiia «Iug» v levoberezhnoi Moldavii: zabytyi fragment «reabilitirovannoi pamiati»" („Operația «Sud» în Moldova din stânga Nistrului: un episod uitat al «memoriei reabilitate»"), *AB IMPERIO*, nr. 2/2004, pp. 269-296.

Fassel, Luminița, „O istorie de 126 de ani: germanii din Basarabia", *Patrimoniu*, nr. 3/1991.

Furet, François, Nolte, Ernst, *Fascisme et Communisme*, Plon, Paris, 1998 [ed. rom.: *Fascism și comunism*, Univers, București, 1999].

Ghițiu, Mitru, „Unele aspecte din mișcarea de rezistență antisovietică în Basarabia postbelică", *Analele Sighet*, 2, *Instaurarea comunismului între rezistență și represiune*, 1995.

Gribincea, Mihai, „Politica fiscală în RSS Moldova și foametea în anii 1946-1947", *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3/1990.

Gribincea, Mihai, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*, Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

Heinen, Armin, *Legiunea Arhanghelului Mihail. O contribuţie la problema fascismului internaţional*, Humanitas, Bucureşti, 1999.
Nouzille, Jean, *La Moldavie. Histoire tragique d'une région européenne*, Comité européen dé histoire et de stratégie balkanique, Editions Bélier, 2004.
Kappeler, Andreas, *Rossija – mnogonatsional'naia imperia*, Moscova, 1997.
King, Charles, *The Moldovans : Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Hoover Institution Press, Stanford, 2000.
Lupan, Ilie (ed.), *Fărâma cea de pâine*, Chişinău, 1990.
Meurs, Wim P. van, *The Bessarabian Question in Communist Historiography*, East European Monographs, Boulder, Co., 1994.
Moraru, Anton, *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria*, Tipografia „Universul", Chişinău, 1995.
Nahaylo, Bohdan, Swoboda, Victor, *Soviet Disunion: A History of Soviet Nationalities Problem in the URRS*, Free Press, New York, 1990.
Nolte, Ernst, „Vergangenheit, die nicht vergehen will", *Frankfurter Allegemeine Zeitung*, 6 iunie 1986.
Nolte, Ernst, *Războiul civil european, 1917-1945*, Runa, 2005.
Pasat, Valeriu, *Trudnye stranicy istorii Moldavii (1940-1950)* (*Pagini dificile din istoria Moldovei*), Moscova, 1994.
Pasat, Valeriu, „Deportaciya «antisovetskih elementov» iz Moldavskoi SSR v 1941 godu" („Deportarea «elementelor antisovietice» din RSS Moldovenească"), în V.P. Dimitrienko (ed.), *Vlast' i obshchestvo v SSSR : politika represii (1920-1940 gody)* (*Putere şi societate în URSS : politica represiunilor*), IRI RAN, Moscova, 1999, pp. 297-328.
Pirogan, Vadim, *Pe drumurile pribegiei*, Chişinău, 1999.
Plamper, Jan, „Foucault's Gulag", *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, vol. 3, nr. 2/2000, pp. 255-280.
Postică, Elena, „Armata Neagră: organizaţie patriotică de rezistenţă sau bandă teroristă antisovietică?", *Ţara*, 10 ianuarie 1995.
Postică, Elena, *Rezistenţa antisovietică în Basarabia, 1944-1950*, Ştiinţa, Chişinău, 1997.
Postică, Elena, „Teroare şi dezmăţ : rezistenţa antisovietică în Basarabia", *Literatura şi arta*, 3 iulie 1997.
Postică, Elena (ed.), *Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, 4 vol., Chişinău, 1999-2005.
Saka, Serafim (ed.), *Basarabia în Gulag*, Chişinău, 1994.
Schrad, Mark Lawrence, „Rag doll nations and the politics of differentiation on arbitrary borders : Karelia and Moldova", *Nationalities Papers*, vol. 32, nr. 2/iunie 2004, pp. 457-496.
Scurtu, Ioan (ed.), *Istoria Basarabiei, de la începuturi până la 1998*, Bucureşti, 1998.
Stăvilă, Veaceslav, *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică, 1939-1945*, Chişinău, 2000.
Şarov, Igor, Cuşco, Andrei, „Identitatea naţională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX", în Alexandru Zub, Flavius Solomon, *Basarabia. Dilemele identităţii*, Iaşi, 2001.
Şişcanu, Elena, *Basarabia sub regimul bolşevic (1940-1952)*, Semne, Bucureşti, 1998.

Șișcanu, Ion, *Desţărănirea bolşevică în Basarabia*, Editura Adrian, Chișinău, 1994.
Tihonov, Ludmila, *Politica statului sovietic faţă de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău, 2004.
Tismăneanu, Vladimir, „Communism and the Human Condition: Reflections on the Black Book of Communism", *Human Rights Review*, vol. 2, nr. 2/2001, pp. 125-135.
Tudor, Ștefan, *Satana pe pământ. Mărturii din anii de foamete şi deportări*, Universitas, Chișinău, 1992.
Țaranov, Vladimir, „O likvidacii kulaèestva v Moldovii letom 1949 goda", *Oteèestvennaja Istorija*, nr. 2/1996, pp. 71-79.
Țăranu, A.M., Șișcanu, I.I., *et al*. (ed.), *Golod v Moldove, 1946-1947. Sbornik dokumentov* (*Foametea în Moldova. Colecţie de documente*), Chișinău, 1993.
Țepordei, Vasile, *Amintiri din Gulag*, București, 1992.
Țurcanu, Ion, *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Universitas, Chișinău, 1993.
Țurcanu, Ion, *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupaţiei sovietice*, Prut International, Știința, Chișinău, 2000.
Țurcanu, Ion, *Istoricitatea istoriografiei. Observaţii asupra scrisului istoric basarabean*, Arc, Chișinău, 2004.
Veiga, Francisco, *Istoria Gărzii de Fier, 1927-1941*, București, 1994.
Volkov, I.M., „Zasuha, golod 1946-1947 godov" („Seceta, foametea anilor 1946-1947"), *Istoriya SSSR*, nr. 4/1991, pp. 3-19.
Weber, Eugen, *Dreapta românească*, Cluj-Napoca, 1999.
Wheatcroft, Stephen F., „Victims of Stalinism and the Soviet Secret Police: The Comparability and Realibility of the Archival Data: not the Last Word", *Europa-Asia Studies*, vol. 51, nr. 2/1999, pp. 315-345.
Zaitsev, E., *Sbornik zakonodatel'nyh aktov o reabilitatsii, prineatyh v gosudarstvah byvshih respublik SSSR* (*Colecţie de acte legislative despre reabilitări, adoptate în statele fostelor republici sovietice*), Moscova, 1992.
Zima, V.F., *Golod v SSSR v 1946-1947 gody* (*Foametea în URSS în anii 1946-1947*), Moscova, 1996.
*** *Basarabia desrobită*, Președinția Consiliului de Miniștri, București, 1942.
*** *Destine răsturnate* (memorii a 14 femei, care au supraviețuit Goulagului), Chișinău, 2005.

Ion Vianu

Persecuția psihiatrică a opozanților și disidenților

Proiectul

La 1 octombrie 1968, într-o alocuțiune adresată studenților din București, Nicolae Ceaușescu, șeful statului și al Partidului Comunist Român, declara :

> Oare ar mai putea cineva să gândească că în România ar fi posibil să se găsească forțe sociale în stare să pună în pericol orânduirea noastră socialistă ? Eu cred că nu… Fără îndoială, tovarăși, că nici un muncitor, nici un țăran cooperatist… nici un intelectual nu ar admite cuiva să pună în discuție trăinicia și forța socialismului în România. Sigur, nebuni se mai pot găsi și se vor găsi întotdeauna. Dar pentru nebuni societatea noastră socialistă dispune de mijloacele necesare, inclusiv cămașă de forță. Însă… noi dezvoltăm pe o scară largă medicina. Sperăm că în viitorul apropiat vom dezbate problema perfecționării activității de ocrotire a sănătății la o plenară a Comitetului Central al partidului. Chiar și pe acești nebuni îi putem trata cu mijloace mai moderne, pentru a nu mai recurge la cămașa de forță…[1].

Cadrul legal

Internările forțate erau reglementate, în România socialistă, prin Decretul nr. 12 din 1965, care decidea internarea în spitale de psihiatrie a unei persoane ce reprezenta un pericol pentru sine sau pentru ceilalți. Această reglementare avea un scop în principal *preventiv* : să

1. Nicolae Ceaușescu, „Cuvântare la mitingul din Piața Universității din București, cu prilejul inaugurării noului an universitar”, în *idem*, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. III, Editura Politică, București, 1969, p. 542.

împiedice trecerea la fapte. Art. 114 din Codul penal, dimpotrivă, permitea reglementarea, prin internarea „până la vindecare", a situației persoanelor care comiseseră deja fapte ce cădeau sub incidența legii[2].

Codul penal român adoptat în 1969 permitea desemnarea ca infracțiuni a unor acțiuni considerate, în opțiunea legislatorului, crime : art. 166 prevedea pedeapsa cu închisoarea de la cinci la 15 ani și interzicerea unor drepturi pentru „propaganda cu caracter fascist săvârșită prin orice mijloace, în public", precum și pentru „propaganda sau întreprinderea oricărei acțiuni pentru schimbarea orânduirii socialiste sau din care ar rezulta un pericol pentru securitatea statului".

Câteva cazuri individuale

Autorul acestor rânduri lucra, la sfârșitul anilor '60, în momentul discursului lui Ceaușescu, la Clinica de psihiatrie universitară din București, instalată în centrul celui mai mare spital de psihiatrie din România, „Dr. Gheorghe Marinescu" (astăzi „Alexandru Obregia"). Am asistat la discuții la care participau responsabili ai psihiatriei naționale, unde se punea problema întăririi măsurilor de securitate în „spitalele psihiatrice speciale" pentru bolnavi periculoși. Se vorbea despre încercuirea acestor spitale cu sârmă ghimpată, paznici înarmați, câini special dresați… Semnificația acelor discuții îmi scăpa atunci.

Câteva luni mai târziu, la 28 iulie 1969, miliția (poliția) orașului Ploiești aresta, la locul său de muncă, un muncitor sindicalist, Vasile Paraschiv, ducându-l într-un spital psihiatric situat într-o localitate vecină, Urlați. Directorul spitalului a refuzat să-l primească pe Paraschiv, invocând lipsa documentelor. Ambulanța a făcut cale întoarsă, revenind cu șeful Direcției Sanitare a județului, care i-a ordonat directorului spitalului să-l primească pe „bolnav". Internarea nu a durat însă decât cinci zile, după ce Paraschiv a amenințat că va face greva foamei. A fost pus în libertate și s-a putut întoarce la munca sa. A vrut să depună plîngere pentru sechestrare, dar procurorul l-a sfătuit să o retragă, „ca să n-o pățească mai rău"[3]. Vom reveni la cazul exemplar al lui Paraschiv. Nu l-am evocat aici decât pentru a semnala coincidența temporală dintre discursul lui Ceaușescu și aventurile inedite ale acestui muncitor român.

---

2. *Roumanie*, Amnesty International, secțiunea franceză, 1980, p. 15.
3. Vasile Paraschiv, *Lupta mea pentru sindicatele libere în România. Terorismul organizat de statul comunist*, Polirom, Iași, 2005, p. 43.

În 1972, autorul acestor rânduri a vizitat un spital psihiatric din Poiana Mare, o fostă cazarmă reamenajată, situată în judeţul Dolj, nu departe de Craiova. M-am putut convinge *de visu* de prezenţa prizonierilor politici internaţi într-o secţie a spitalului rezervată bolnavilor psihici periculoşi, unde condiţiile de trai frizau oroarea. Această vizită mi-a fost solicitată de dr. V. Ţuculescu, pe atunci inspector general în Ministerul Sănătăţii, în urma primirii unor reclamaţii cu privire la proastele condiţii de viaţă de la Poiana Mare. Directorul spitalului, un fost medic militar pe nume Popescu, mi-a indicat fără echivoc faptul că unii dintre acei bolnavi erau deţinuţi din motive de conştiinţă[4]. Raportul pe care l-am remis ministerului, în care propuneam închiderea secţiei, nu a avut nici o urmare.

M-am putut convinge eu însumi de existenţa proiectului oficial enunţat în discursul lui Ceauşescu atunci când, în aceeaşi perioadă, am fost convocat de şeful meu, prof. V. Predescu, care mi-a cerut să răspund la solicitarea unui ofiţer de Securitate ce se prezentase la clinică. Acesta adusese un tânăr, student la Politehnică, care ar fi făcut afirmaţii „cu caracter fascist". „Doctore, dacă nu-l declaraţi bolnav mental, trebuie să-l arestez", mi-a spus ofiţerul. Pacientul involuntar fiind perfect sănătos mental, am refuzat să le fac jocul. „Bolnavul" nu a fost arestat, ci doar supus pentru o vreme la „controale periodice"; afacerea a fost dată uitării[5].

Amintirile mele personale nu se opresc aici. În 1975, la puţin timp după semnarea acordurilor de la Helsinki, din care un „coş" era consacrat drepturilor omului, un avocat din Braşov, Haralamb Ionescu, a fost internat, din ordinul Securităţii, în aceeaşi clinică în vederea unei expertize psihiatrice. Acesta îi scrisese Secretarului General al Naţiunilor Unite un raport în care afirma că drepturile omului nu erau respectate în România – scrisoarea sa a fost interceptată, iar „bolnavul" a fost internat. Am refuzat să fac parte din comisia de expertiză. Alţii, nu însă. A fost declarat bolnav mental periculos, urmând a fi supus unui tratament obligatoriu[6]. Mai târziu, începând din 1977, dată la care am emigrat în Elveţia, am menţionat deseori acest caz. Pe căi ocolite, pacientul însuşi mi-a transmis că dorea ca numele său să nu mai fie pronunţat, probabil din cauza presiunii organelor de Securitate.

Cazul cel mai bine documentat este cel al lui Vasile Paraschiv, deja menţionat în textul de faţă, deoarece el a publicat o carte în care a prezentat, în anexă, documente extrase din arhivele Securităţii.

---

4. Ion Vianu, „Amintiri despre psihiatria politică", în Matei Călinescu, Ion Vianu, *Amintiri în dialog*, ediţia a III-a, Polirom, Iaşi, 2005, p. 569.
5. Vezi *Şcoala memoriei 2003*, Centrul internaţional de studii asupra comunismului, Fundaţia Academică Civică, Bucureşti, 2003, p. 408.
6. Ion Vianu, op.cit., p. 570.

Paraschiv, un muncitor, fost membru al Partidului Comunist, din care demisionase în 1968, intenționa să înființeze un sindicat liber și stabilise în acest scop contacte, atât în rândul celor cu care lucra, cât și cu membrii sindicatului lui Ionel Cană. A fost supus la numeroase tracasări, printre care și cele de natură psihiatrică. Prima tentativă a fost cea despre care am vorbit, internarea în Spitalul psihiatric din Urlați.

La 1 decembrie 1976, Vasile Paraschiv a fost arestat în urma descoperirii unei scrisori pe care o adresase unui fost membru al Partidului Social-Democrat. A fost adus la spitalul de psihiatrie din București, unde medicul de gardă a refuzat să-l primească, explicând că motivele cererii de internare „erau de natură politică, și nu medicală și că îl puteau pedepsi prin alte metode”[7]. Puse în fața acestui refuz, organele Securității l-au transportat pe Paraschiv la spitalul din Voila, în apropiere de Câmpina. Acolo, dr. M. Piticaru i-a stabilit diagnosticul de „paranoia”, după care „pacientul” a fost eliberat. Această calificare infamantă a avut drept urmare stigmatizarea lui Paraschiv ca bolnav mental. De altfel, diagnosticul va fi confirmat câteva zile mai târziu de o comisie din care făceau parte medicul legist V. Honet, precum și psihiatrii C. Botez și P. Bălțărețu[8]. Recomandarea făcută de comisie era supravegherea psihiatrică într-un spital pentru bolnavi mental cronici, „până la eventuala vindecare”!

Apogeul martiriului psihiatric al lui Paraschiv este atins însă abia începând din 7 aprilie 1977, când acesta este internat pentru 45 de zile în spitalul din Săpoca[9]. Medicul de la acest mare spital psihiatric, Anton Nicolau, l-a primit pe nou-venit declarându-le polițiștilor: „Este ultima oară cînd mai primesc un bolnav fără documente”. Cât despre Paraschiv, este pentru prima oară când e obligat să se supună unui tratament medicamentos (probabil neuroleptice). Medicul-șef refuză cererea pacientului de a nu i se administra medicamentele.

Acest scurt rezumat al persecuției psihiatrice a lui Paraschiv pune în evidență faptul că supunerea față de puterea polițienească abuzivă nu era inevitabilă. Medicii se bucurau de o oarecare marjă de libertate. Obediența în fața cererilor Securității era fie un act oportunist, fie rezultatul reușit al unei manevre de intimidare. Am constatat această stare de lucruri prin experiența cu studentul acuzat de „fascism” (vezi mai sus).

Ceea ce a urmat în cazul Paraschiv este la fel de semnificativ. Dându-și probabil seama că nu-l pot reduce la tăcere, autoritățile române au încercat să-l expedieze definitiv în străinătate. În 1978,

7. Vasile Paraschiv, op.cit., p. 45.
8. *Ibidem*, pp. 55-56.
9. *Ibidem*, pp. 50-51.

el a stat o perioadă la Paris, unde a fost examinat de comisii alcătuite din psihiatri francezi. Nu a fost diagnosticat cu tulburări mentale. Ca urmare, Paraschiv s-a întors în România, ceea ce autorităţile au încercat să împiedice, însă în van[10]. Era de pe acum cunoscut în străinătate. Acţiunea sa pentru înfiinţarea unor sindicate libere deranja serios conducerea ţării. Există documente care probează că N. Ceauşescu însuşi era la curent cu cazul acestui muncitor rebel[11]. O primă serie de măsuri viza influenţarea lui prin mijloacele „colectivului de muncă", adică prin intermediul colegilor săi muncitori. Pentru că nu s-a lăsat influenţat de acest gen de măsuri, Paraschiv a fost, în trei rânduri (între 1978 şi 1988), ridicat, reţinut pentru mai multe zile în locuri de detenţie improvizate (cabane în păduri), bătut, ameninţat cu moartea[12]. Un jurnalist francez de la *Libération*, Bernard Poulet, a fost bătut crunt când s-a apropiat de domiciliul lui Paraschiv[13].

În concluzie, cazul lui Paraschiv demonstrează că represiunea prin psihiatrie nu este decât una dintre reacţiile din seria de măsuri luate de autoritatea comunistă pentru înăbuşirea contestatarilor. Era o politică de stat, aşa cum o dovedesc discursul lui Ceauşescu şi faptul că dictatorul era ţinut la curent cu activităţile disidenţilor. Această înăbuşire includea şi alte mijloace, în special „criticarea de către colectivul de muncă", dar şi arestările şi tortura. O altă concluzie care se impune este aceea că psihiatrii aveau mijloacele de a se opune folosirii lor ca mijloace de represiune, iar unii dintre ei au şi făcut-o ; dar majoritatea nu au rezistat presiunilor, din varii motive.

Nu există, deocamdată, un alt caz atât de bine documentat ca al lui Vasile Paraschiv. Ceea ce nu înseamnă că Paraschiv este un caz unic, dimpotrivă. Secţiunea franceză a Amnesty International a publicat, în 1978, un raport referitor la violarea drepturilor omului în România, în care utilizarea abuzivă a psihiatriei îşi are locul său[14]. 26 de cazuri individuale sunt menţionate aici, printre care cele ale lui Haralamb Ionescu şi Vasile Paraschiv. Cu titlu de exemplu, vom reproduce un extras din acest raport, reluat în altă parte în totalitate, un raport de expertiză din data de 19 iulie 1977, provenind de la Institutul medico-legal din Cluj (nr. 3140/IV/a/130), cu privire la Ştefan Ţoia :

> Subsemnaţii, dr. I. Săroiu, dr. Eugenia Simulescu şi dr. Mircea Rodica, am fost însărcinaţi de Tribunalul judeţean Maramureş să îl examinăm pe Ştefan Ţoia, la 14 aprilie 1977. Înainte de a ajunge la natura bolii

10. *Ibidem*, pp. 66-67.
11. *Ibidem*, documentul nr. 102, p. 321.
12. *Ibidem*, pp. 81-116.
13. *Ibidem*, pp. 83 şi 309-316.
14. *Roumanie*, doc.cit. al Amnesty International.

sale mentale, menționăm următoarele fapte... Dosarul pus la dispoziția noastră arată că subiectul a avut mai multe conflicte la locul său de muncă și a depus numeroase plângeri. Pe baza recomandării unui specialist, a fost internat la clinica psihiatrică din Cluj din 4 iunie 1976 până în 13 iulie 1976 – în timpul tratamentului s-a dovedit agitat; considera că fusese internat în mod arbitrar. Susținea că este perfect sănătos mental, dar că își cunoaște dușmanii și că este persecutat pentru că încearcă să dezvăluie anumite adevăruri. Examen fizic: în limite normale. Examen psihologic: aspect fizic destul de îngrijit, bună coordonare a mișcărilor, contact verbal facil; pacientul știe să relateze și să interpreteze o temă cu detalii, avansează numeroase argumente pentru a-și susține punctul de vedere. Atenția și simțul orientării nu sunt modificate; nu este deloc conștient de starea sa mentală. Înlănțuirea gândurilor sale demonstrează tulburări de interpretare. Pretinde că este la curent cu o serie de abuzuri pe care se crede dator să le denunțe și susține că a fost internat, persecutat, arestat ilegal și că nu i-au fost respectate drepturile de cetățean. Este din ce în ce mai impulsiv, iar instinctul său de autoapărare este exagerat. Personalitatea sa actuală este incoerentă, iritabilă, impulsivă și rigidă. Concluzii: 1. Ștefan Țoia prezintă un caz de paranoia psihopatică (paranoia reactivă). 2. El nu mai este responsabil de faptele sale. 3. Comisia este de părere că pacientul ar trebui ținut în izolare. 4. Considerând că activitatea antisocială a pacientului trebuie controlată, comisia recomandă luarea de măsuri de siguranță cu internarea într-o instituție medicală specializată.

Așadar, Țoia este bolnav *pentru că se apără*! De apreciat maniera elegantă de a-l trimite după gratii, ca să nu poată face rău, pentru simplul motiv că protestează. Să menționăm totuși că clienții psihiatriei politice nu făceau întotdeauna obiectul internărilor de durată. Unii erau spitalizați pentru perioade scurte sau erau doar supuși unor controale în ambulatoriu[15]. În sfârșit, să adăugăm la această serie de abuzuri arestările unor bolnavi mental notorii și internarea lor în spitale psihiatrice pe durate scurte, cu ocazia unor mari evenimente precum Congresul Partidului Comunist sau vizitele conducătorilor străini în România[16].

Instituțiile psihiatrice ca locuri ale abuzului

Orice spital de psihiatrie din România a putut găzdui internări abuzive. Cu toate acestea, anumite locuri revin cu insistență: spitalele psihiatrice de la Poiana Mare, din orașul numit „Dr. Petru Groza”,

15. Revista *22*, nr. 22/15 iunie 1990.

16. Valerian Țuculescu, „Psychiatry: A servant of politics”, *Jubilee Campaign Report* prepared for parliamentary briefing session on Romania's psychiatric prison hospitals, Londra, 1991, pp. 20-24.

de la Răducăneni, Jebel, Câmpina-Voila, Săpoca… Unele dintre aceste spitale, de pildă cel de la Poiana Mare, aveau secţii rezervate bolnavilor psihic periculoşi. „Politicii" erau amestecaţi cu pacienţii obişnuiţi. Putea fi vorba de simple privări de libertate, dar tratamentele cu neuroleptice erau o regulă. V. Paraschiv i-a cerut medicului însărcinat cu ţinerea lui la Săpoca să nu-i administreze medicamente: „Este imposibil", i-a răspuns acesta[17].

Locurile de detenţie psihiatrică sunt repertoriate într-un raport din 1978 provenind de la secretariatul internaţional al Amnesty International[18]. Ele sunt împărţite în: 1) spitale psihiatrice obişnuite; 2) secţii de psihiatrie ale spitalelor-penitenciare; 3) instituţii psihiatrice speciale pentru persoane suferind de o boală incurabilă sau care au comis fapte penale. În total, patru spitale – Dr. Petru Groza, Poiana Mare, Jilava, Dr. Marinescu – sunt descrise cu detalii ce dovedesc precizia mărturiilor utilizate. Sunt menţionate însă şi altele, precum şi unele comisii medico-legale psihiatrice. Iată un fragment din descrierea locurilor de la Poiana Mare, care corespunde cu ceea ce am văzut şi noi în timpul vizitei acolo, cu câţiva ani înainte: *ferestrele sunt prevăzute cu bare de fier; fiecare pavilion este înconjurat de un gard metalic înalt de patru metri, surmontat de sârmă ghimpată*. Relele tratamente aplicate prizonierilor fac şi ele obiectul descrierilor detaliate din raportul Amnesty International: pedepse corporale, reduceri ale raţiilor alimentare, privarea de ieşirea în aer liber şi, mai ales, tratamente medicamentoase puternice (sedative, neuroleptice) cu efectele secundare aşteptate (oboseală, lentoare psihomotorie, somnolenţă etc.)[19].

Impresia autorului acestor rânduri este că, după reacţiile internaţionale suscitate de dezvăluirea acestor practici în Occident, numărul şi gravitatea abuzurilor s-au diminuat, îndeosebi în anii '80. Cazurile au fost mai puţin numeroase, iar şederile în spital mai scurte. Astfel, deceniul 1970-1979 a rămas „epoca de aur" a persecuţiilor psihiatrice în România.

17. Vasile Paraschiv, op.cit., p. 51.
18. *Political abuses of Psychiatry in Romania (AI index: EUR 39/11/78)*, 35 p. Pentru spitale, vezi pp. 5-12. Este vorba despre raportul cel mai complet şi mai detaliat privitor la psihiatria politică din România anilor '70.
19. *Political abuses*, doc.cit., pp. 14-15.

Un drum anevoios și neterminat către recunoașterea abuzurilor

O delegație alcătuită din psihiatri și jurnaliști din România și Elveția a mers la Poiana Mare în luna mai a anului 1990, la câteva luni după răsturnarea regimului comunist. Am făcut și eu parte din ea. Medicii erau aceiași din momentul evenimentelor din decembrie, puteau deci depune mărturie. Condițiile de viață erau la același nivel de precaritate. Totuși, secția de bolnavi psihic periculoși era pe trei sferturi goală. Doctorul Hrițcu, directorul stabilimentului, ne-a mărturisit că, de la 120 pe data de 20 decembrie 1989, numărul lor ajunsese la circa 40. Nici unul dintre ei nu ținea de psihiatria politică. Echipa medicală a recunoscut fără ocolișuri existența cazurilor „politice". Cu această ocazie s-a organizat o conferință de presă la Craiova, unde dr. Al. Olaru, psihiatrul-șef al județului, a recunoscut existența abuzurilor[20]. El declara că „în virtutea articolelor 113 și 114 din Codul penal au fost internați în spitalele psihiatrice bolnavi psihic infractori, opozanți ai regimului, unii cu delir politic, dar și persoane perfect sănătoase din punct de vedere psihiatric". Și, câteva rânduri mai jos, același medic afirma curajos : „În ceea ce mă privește, am propus, la conferința de psihiatrie de la Predeal din 1987 conceptul de *apărare socială* pentru a desemna pericolul manifest sau potențial previzibil al bolnavului mental".

Unul dintre argumentele frecvent aduse de către cei ce negau abuzurile era că acele persoane erau *realmente bolnave mental*. Poate că este adevărat în unele cazuri. Putem totuși să observăm că spitalizările forțate nu se făceau niciodată în interesul bolnavului – altfel spus, ele nu aveau un scop medical. Era o măsură polițienească vizând apărarea „ordinii publice" a statului totalitar.

Tot în luna mai a anului 1990, delegația elvețiană a organizat, prin intermediul Asociației Foștilor Deținuți Politici, o audiere a victimelor persecuțiilor psihiatrice. O parte a acestor audieri a fost publicată în aceeași ediție, din 15 iunie 1990, a revistei *22*[21]. Campania de presă orchestrată împotriva celor care denunțau abuzurile a fost violentă[22]. În ceea ce privește corpul medical, acesta s-a arătat foarte reticent în recunoașterea abuzurilor. La fel și autoritățile statului. Totuși, începând din 1990, Ministerul român al Sănătății a numit o

20. Revista *22*, nr. 22/15 iunie 1990.
21. *Ibidem*, pp. 12-13.
22. Vezi Geneva Initiative on Psychiatry, *Documents on the abolition and prevention of political psychiatry*, nr. 55/mai-iunie 1992 : „Death threats against Romanian psychiatrist" și „Fierce campaign against dr. Vianu".

comisie alcătuită din psihiatri, care a funcţionat timp de patru ani (1990-1994) în incinta principalului spital psihiatric al ţării, „Alexandru Obregia" (fost „Gheorghe Marinescu") din Bucureşti. Această comisie, prezidată de profesorul psihiatru Aurel Romilă, a examinat mai bine de şaizeci de bolnavi. Mai mulţi dintre ei au fost recunoscuţi drept cazuri de abuz evident şi, pe această bază, au primit ca despăgubire pensii echivalente cu cele acordate foştilor deţinuţi politici. Era o modalitate indirectă de a admite că abuzurile existaseră cu adevărat. În 1994, comisia a fost suprimată, iar dosarele au fost preluate de minister[23]. Până în momentul de faţă, ea nu s-a mai reunit. Cercetarea dosarelor fostei Securităţi este totuşi posibilă pentru cazurile individuale. Arhivele Comitetului Central al Partidului Comunist ar putea dezvălui secretele deliberărilor care au instituit această practică sistematică, dar accesul la ele este deocamdată foarte limitat.

Nici una dintre guvernările ulterioare care s-au succedat în România din 1990 până în 2006 nu a recunoscut deschis existenţa abuzurilor politice ale psihiatriei.

Bibliografie

Ceauşescu, Nicolae, „Cuvântare la mitingul din Piaţa Universităţii din Bucureşti, cu prilejul inaugurării noului an universitar", în Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, Editura Politică, Bucureşti, 1969.

Paraschiv, Vasile, *Lupta mea pentru sindicatele libere în România. Terorismul organizat de statul comunist*, Polirom, Iaşi, 2005.

Ţuculescu, Valerian, „Psychiatry: A servant of politics", *Jubilee Campaign report* prepared for parliamentary briefing session in Romania's psychiatric prison hospitals, Londra, 1991.

Vianu, Ion, „Amintiri despre psihiatria politică", în Matei Călinescu, Ion Vianu, *Amintiri în dialog*, ediţia a III-a, Polirom, Iaşi, 2005.

*** *Şcoala memoriei 2003*, Centrul internaţional de studii asupra comunismului, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003.

23. Comunicare personală.

Ioana Macrea-Toma

Cenzura instituționalizată și încorporată. Regimul publicațiilor în România comunistă

La Adunarea Generală a Scriitorilor din 14-15 noiembrie 1968, Nicolae Ceaușescu evocă pe un ton șăgalnic de povestitor[1] termenii unui contract social propriu comunismului : scriitorii își pot publica operele în voie și sunt exonerați de orice îndatorire finaciară, cu condiția ca ei să scrie pentru mase și să se lase angrenați în malaxoarele unui sistem care cuprinde – pe lângă edituri de stat, reviste literare, Uniunea Scriitorilor, Fondul Literar – secția culturală a Comitetului Central, Comitetul de Cultură și Artă[2] și… cenzura. Alăturarea tuturor acestor foruri în discursul oficial dă seamă de o situație paradoxală a scriitorilor : a fi publicat înseamnă a accepta cadrul bicolor și contradictoriu al stimulării orientate sau al libertății îngrădite. În acest peisaj instituțional propice manifestării etosului scriitoricesc, *cenzura* ar fi reversul (sau ingredientul) absolut al îmbunătățirii statutului profesional. Explicația rezidă în importanța pe care o dobândește cultura în comunism ca vehicul al inoculării ideologiei. Imperativele diseminării propagandistice a liniei Partidului și continuele schimbări sociale provocate chiar de aplicarea pe scară largă a „culturalizării" obligă la redefinirea în permanență a unui aparat care, lucrând cu informația (capilarizată până la nivel sătesc), are nevoie de filtre eficiente, dar și de emițători specializați. În consecință,

1. Morala se deduce din parabola inversată rostită de șeful statului în culmea gloriei sale din 1968 : el se referă la timpuri imemoriale („Era demult, tare demult, pe vremea când nu existau nici Comitetul de Artă și Cultură, nici Uniunea Scriitorilor…"), când un oarecare poet de 20 de ani trăia într-un turn de fildeș și nu putea să își publice poeziile din cauza editorilor privați. Melodramatismul discursului (ce preconizează oarecum opoziția curentă azi între cenzura ideologică și cenzura economică) este întărit de didascaliile care însoțesc textul : „vii aplauze", „aplauze puternice, îndelungate".
2. Denumirea corectă a instituției este Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă. Acesta apare în 1962 în urma scindării Ministerului Culturii și Învățământului în Ministerul Învățământului și CSCA.

cenzura îşi ocultează şi îşi dublează proprietăţile strict restrictive prin virtuţile productive impuse de integrarea ei într-o reţea etatizată şi centralizată destinată să multiplice, chiar cu preţul „diversităţii stilistice”[3], viziunea dominantă.

Cronologic, binomul opresiune-persuasiune funcţionează printr-o echilibrare şi o inversare a raporturilor de forţe, demonstrând strânsa interdependenţă a două câmpuri de obicei văzute în conflict: câmpul politic şi câmpul cultural. Responsabilă în orice spaţiu social cu reglarea unui câmp conflictual al spaţiilor simbolice, cenzura subsumează toate strategiile de apropriere şi expropriere dezvoltate de elitele aflate în competiţie. Odată cu instalarea regimului comunist în România, autorităţile sunt interesate nu numai de neutralizarea contraelitelor afirmate înainte de 1944, ci mai ales de amorsarea unui război ideologic care să dividă prin stigmatizare lumea culturală şi să pregătească o garnitură „tânără” eficientă şi afiliată (prin scrieri) politicii oficiale. Componentă esenţială a travaliului de legitimare pentru cei veniţi la putere în condiţiile unui slabe adeziuni populare, cenzura comunistă diferă de selecţia bazată pe o pluralitate de criterii şi de violenţa simbolică din societăţile democratice prin anvergura ei indefinită în calitate de resort propagandistic şi, mai ales, de operaţiune instituţionalizată, deci conştientă şi organizată, de discriminare[4], filtrare şi control. Învăţarea regulilor duce în timp la dezintegrarea oficială a cenzurii ca instituţie, dar şi la implozia şi diviziunea câmpului literar, care, intens politizat din cauza imixtiunilor diverse şi finanţării de la centru, transportă lupta politică în sânul breslei[5].

Încă înainte de oficializarea cenzurii, subversiunea politică angajează o subversiune cognitivă concretizată printr-un vast demers de epurare dictat de încheierea Convenţiei de Armistiţiu dintre guvernul român şi guvernele Naţiunilor Unite (12 septembrie 1944), ceea ce

3. Sintagmă des utilizată de îndrumătorii culturii în timpul liberalizării controlate din anii ’60.
4. Discriminările au la bază criterii sociale (origine sănătoasă sau nu) şi ideologice (fidelitate faţă de linia Partidului sau nu). Integrabile deopotrivă unui principiu politic, acestea diferă prin validitatea lor cronologică: primul criteriu este propriu îndeosebi perioadei staliniste de epurări, iar al doilea se păstrează activ pe toată perioada. Având în vedere că de multe ori acuzaţiile folosite pentru a justifica neutralizările de orice fel nu sunt acoperite de realitate, putem vorbi de criterii-stigmat invocate de fracţiunile politico-culturale în cursa pentru putere.
5. La fel se întâmplă în Franţa în vremea ocupaţiei germane. După Gisèle Sapiro, catalizatorul animozităţilor din cadrul câmpului literar îl constituie nu atât cenzura în sine, cât modul în care ea este folosită de fracţiunile scriitoriceşti marginale ce încearcă să îşi reducă la tăcere concurenţii (*La Guerre des écrivains*, Fayard, Paris, 1999, p. 63).

înseamnă „supunerea întregii prese dispozițiilor Comisiei Aliate, mai concret reprezentanților Rusiei Sovietice”[6]. Decretul-lege nr. 364 din 2 mai 1945[7] semnat de Regele Mihai prevede alcătuirea unei Comisii pe lângă Ministerul Propagandei care să aplice art. 16 din Convenția de Armistițiu prin „întocmirea listei tuturor publicațiilor periodice și neperiodice apărute în România de la 1 ianuarie 1917 până la 23 august 1944 cu caracter legionar, fascist, hitlerist, șovinist, nazist sau pasagii dăunătoare bunelor relații ale României cu Națiunile Unite”. Deținătorii unor materiale puse la index sunt somați ca în 30 de zile de la publicarea listei să le predea prefecturilor de județ și Depozitului Oficiului de Hârtie, pedepsele pentru sabotare mergând de la amendă la închisoare corecțională. Astfel de liste proliferează până în 1948, pe măsura implementării noului regim, fapt ce evidențiază o voință politică de anihilare a unui întreg trecut și a unui cortegiu de reprezentări elaborate de oamenii consacrați politic și cultural înainte de 1944. Practica indexurilor de orice fel se menține pe toata perioada comunistă, cu toate fluctuațiile de rigoare impuse de schimbările politice sau de luările de atitudine ale scriitorilor. Astfel, dacă până în 1948 sunt scoase din circulație aproximativ 9.000[8] de lucrări ale căror autori au fost nominalizați ca interzișsi, până în 1987 există la fondul „S” al Bibliotecii Centrale de Stat 26.549 de unități carte și 16.000 de unități periodice în curs de revizuire[9]. Cauționate și legalizate prin publicarea unor broșuri oficiale, indexările trec progresiv în zona crepusculară a circularelor de uz intern și a abuzurilor de tot felul. Patrimonializarea organizată a producției culturale ia forma unor vaste operațiuni de clasificare și ascundere la care participă Direcția Generală a Așezămintelor Culturale, Fondul de Stat al Cărții, Biblioteca Centrală de Stat și Direcția Presei. Deși organe de stat, acestea receptează cu promptitudine impulsurile din zona politicului: în 1960 (după Congresul al III-lea al PMR) se stabilesc celebrele categorii de fonduri de cărți din biblioteci (fonduri uzuale, documentare, speciale), în august 1968 sunt epurate documentele PCR neactuale, iar în 1974 (ofensiva naționalistă) se iau măsuri pentru „ocrotirea patrimoniului național”.

---

6. Marian Petcu, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, cuvânt înainte de Mihai Coman, Polirom, Iași, 1999.
7. Decretul este publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 102/4 mai 1945.
8. Marian Petcu apreciază că ar fi vorba de 8.779 de lucrări. Surse ale Securității consideră că până la 1 noiembrie 1948 s-au interzis cca 8.438 de titluri (în *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate în România 1945-1989*, coordonator științific Paul Caravia, cuvânt înainte de Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 30).
9. Informație reprodusă de Paul Caravia dintr-un referat intern al BCS, *ibidem*, p. 33.

Modul în care se fac epurările şi fluctuaţiile lor în timp (la nivel de liste) radicalizează distanţa dintre raţionalitatea doctrinară de care se prevalează regimul şi practica instaurării şi conservării lui. În perioada 1945-1948, tentativa agresivă de recreare a identităţii naţionale excedează prin amploare şi lipsă de discernământ: ea vizează, alături de radierea publicaţiilor referitoare la istoria şi geografia din timpul monarhiei[10], figuri emblematice precum Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu sau Mihail Kogălniceanu. Secretizarea propriu-zisă, lăsată la îndemâna activiştilor cu pregătire precară care lucrează direct în depozitele bibliotecilor, cunoaşte acelaşi regim al arbitrarului[11]. Incertitudinea este întreţinută mai departe de nevoile legitimante ale regimului, care obligă în permanenţă la reformularea conţinuturilor cu proscrişi, adică la propulsarea unor vechi stigmatizaţi înspre tribunele disimulate ale propagandei oficiale[12] sau la scoaterea din circuitul public a documentelor Partidului de dinainte de 1965 şi a operelor artistice din anii '50[13]. Două cazuri reprezentative pentru astfel de maziliri şi resuscitări simbolice perverse sunt cele ale lui Tudor Arghezi şi Lucian Blaga. Primul este repudiat în 1948 şi reabilitat în 1955, când devine direct membru al Academiei; al doilea nu mai publică nici o poezie începând din 1947 până în 1959, când presiunile politice îl determină să scrie „O lămurire" pentru *Scânteia* şi apoi să îşi retragă articolul (în urma atacurilor lui Mihai Beniuc din romanul *Pe muchie de cuţit* şi din prefaţa la volumul *Versuri* de Tudor Arghezi). Ameninţat şi în viaţa de familie, Blaga acceptă până la urmă să colaboreze în 1960 la *Contemporanul*[14]. Manipularea efigiilor pune în evidenţă o cursă a înarmării simbolice prin care elita politică consolidată tinde să pună capăt represiunilor şi să îşi aproprieze valorile culturale printr-un program mult mai eficient de „valorificare a moştenirii culturale". Cu toate acestea,

10. Sunt luate în considerare scrierile cu conţinut religios şi istoric, hărţile şi atlasele cu frontiere de după 1918 şi lucrările despre teritoriile României ce fuseseră pierdute, publicaţiile şi autorii mişcării legionare, scrieri şi autori aparţinând partidelor istorice din România, abecedare şi almanahuri.
11. Vezi „Cuvântul înainte" al lui Virgil Cândea, în *ibidem*, p. VII.
12. Nichifor Crainic şi Radu Gyr colaborează la revista pentru emigraţie *Glasul Patriei* după ieşirea lor din închisoare.
13. În 1956 sunt transferate fondurilor speciale atât operele lui Marcel Breslaşu, Geo Bogza, Mihu Dragomir, Sorin Toma, Mihai Roller, Alexandru Jar, cât şi cărţile editate de Cartea Rusă şi lucrările conducerii PMR socotite indezirabile (vezi Ionuţ Cristea, István Király, Doru Radosav, *Fond secret. Fondul „S" Special. Contribuţii la istoria fondurilor secrete de bibliotecă din România. Studiu de caz. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga"*, Dacia, Cluj-Napoca, 1995).
14. Pentru o bună sintetizare a cazului Blaga, vezi Marta Petreu, *Filosofii paralele*, Limes, 2005 (capitolul „Blaga şi Cioran, via Pătrăşcanu-Beniuc").

teroarea persistă încă o bucată de vreme[15], până la amnistia din 1964 și chiar mai încolo, în ciuda destalinizării proclamate. Intervențiile riguros coordonate în spațiul informației publice (lucru dedus din concordanța registrelor-inventar ale bibliotecilor) își sporesc randamentul în cooperare cu Securitatea, ale cărei intruziuni în spațiul privat al persoanelor se soldează, pe lângă intimidările de rigoare, cu confiscări de manuscrise de sertar potențial subversive. Depozitate la Muzeul de Literatură și Artă al României, textele subtilizate[16] (din arhivele personale ale autorilor) au calitatea de „corpuri delicte" utilizabile în războiul contra insurgenților, adevărații destinatari ai profilaxiei contra textelor.

Spre deosebire de scrierile deja existente în biblioteci sau de lucrările de sertar considerate clandestine, articolele și cărțile destinate publicării se supun unui tip de cenzură palpabilă, care, cu toate că primește directive de la același centru discreționar, are un nume și un statut legal. Apărută imediat după proclamarea Republicii Populare Române în aprilie 1948, după instituirea controlului deplin al statului asupra întregii activități editoriale prin naționalizarea tuturor editurilor, tipografiilor și fabricilor de hârtie, după desființarea Academiei Române și după epurările anunțate prin broșurile publicate în 1945-1948, Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor are ca sarcină „autorizarea oricăror tipărituri". În fapt, Decretul nr. 214 din mai 1949 care o legiferează sustrage fosta Direcție a Presei și Tipăriturilor de sub tutela Ministerului Artei și Informațiilor (devenit Ministerul Artelor), plasând-o strategic, cu o denumire ușor schimbată, direct în subordinea Consiliului de Miniștri. Eficacitatea ei este asigurată de o tradiție în ceea ce privește manipularea și filtrarea informației[17], dar mai ales de colaborarea cu alte organisme menite să îi furnizeze datele-cheie și să îi dubleze și chiar să îi controleze vigilența.

---

15. De exemplu, arestările lotului Noica-Pillat se fac în perioada 1958-1960 (Ioan Opriș, *Cercuri culturale disidente*, Univers Enciclopedic, București, 2001).
16. Paul Caravia reproduce o listă inedită a lor în op.cit., p. 569
17. În 1946 exista o Direcție a Presei subordonată Ministerului Informațiilor, unde funcționa încă din 1943 (deci din timpul lui Antonescu) o „secțiune normativă" care elabora articolele de actualitate scrise în conformitate cu îndrumările date de directorul presei. Aici lucrează persoane care se vor afirma profesional după 1945. Dintre ele îi amintim pe Cicerone Theodorescu, poet, angajat al Centralei Cărții și vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor, Eugen Jebeleanu, personalitate artistică controversată, membru în Biroul Uniunii Scriitorilor, George Macovescu, publicist și prozator, secretar general în Ministerul Informațiilor (1945-1947) și președinte al Uniunii Scriitorilor (1977-1981).

Gândită după modelul ramificat al organelor de stat şi de partid, cu reprezentare centrală şi locală, Direcţia Presei parazitează nu numai câmpul literar proaspăt restructurat prin înfiinţarea Uniunii Scriitorilor[18] şi prin etatizarea industriei culturale, ci şi un întreg spaţiu al producţiei ideologice cu care intră în conjuncţie şi care se întinde de la Direcţia de Propagandă şi Cultură, Direcţia Presei sau Comisia de Propagandă din Comitetul Central la specialiştii din Ministerul Culturii şi Învăţământului ce transmit reglementările privind fondurile retrase din biblioteci, întocmesc manuale şi finanţează reviste. Prevenirea apariţiei unor materiale incomode se desfăşoară în paralel cu restricţionarea accesului la cele deja prezente în biblioteci şi cu pregătirea unor cadre care să suplinească prin munca lor golurile din peisaj. Emanaţie organică a unui program de înregimentare prin monopol adminstrativ, financiar şi ideologic, Direcţia Presei dobândeşte prin extrapolare o rază de acţiune nelimitată. Pe măsură ce câmpul politic şi literar suferă metamorfoze într-o evoluţie lentă dinspre o stare de legalitate impusă şi agresivă înspre una încorporată şi difuză, tabloul ei de responsabilităţi creşte şi se rafinează. Prin urmare, dacă fenomenul eufemizării naţionale atinge limite paroxistice în anii ’50, când Direcţiei Presei îi sunt reformulate încontinuu atribuţiile în baza imperativului „apărării secretului de stat”[19] (îi este extins controlul asupra emisiunilor posturilor de radioamplificare, asupra materialelor expuse şi a expoziţiilor[20], sunt interzise toate publicaţiile „şovine, anticomuniste, antimarxiste”, dar şi romanele poliţiste, literatura religioasă[21]), liberalizarea din anii ’60 duce

18. Uniunea Scriitorilor ia naştere tot în 1949 prin fuzionarea Societăţii Scriitorilor din România cu Societatea Scriitorilor Dramatici, la finalul Conferinţei Scriitorilor din RPR din 25-27 martie 1949. Impusă de puterea politică ce calchiază în acest fel modelul sovietic, existenţa unei singure asociaţii profesionale de artişti are avantajele şi dezavantajele ei : monopolul unic întăreşte capitalul simbolic al agenţilor culturali şi permite în acelaşi timp o mai bună supraveghere a lor de către autorităţi.
19. Un proiect de lege din 1951 privind apărarea secretului de stat stipulează ca informaţii tabu orice date referitoare la costuri de producţie, capacitate industrială sau tehnologie. În URSS, organul cenzurii poartă chiar denumirea de Direcţia Generală pentru Păstrarea Secretului de Stat în Presă (GLAVLIT). Acesta funcţionează pe lângă Consiliul de Miniştri (ca şi la noi) până în 1966, când primeşte statut administrativ independent (Ioulia Zaretskaia-Balsente, *Les Intellectuels et la censure en URSS 1965-1985. De la vérité allégorique à l’érosion du système*, L’Harmattan, Paris, 2000).
20. E vorba de HCM nr. 340/15 martie 1952, care completează HCM nr. 461 şi nr. 462/1951 (Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă şi formarea omului nou*, prefaţă de Daniel Barbu, postfaţă de Petru Ignat, Nemira, Bucureşti, 1999).
21. După Adrian Marino, ideologizarea cenzurii îşi atinge în anii ’50-’55 punctul maxim (*Cenzura în România. Schiţă istorică introductivă*, Aius, Craiova, 2000, p. 68)

la tentative de flexibilizare[22] din partea instituției, pentru ca de la sfârșitul anilor '70 dizolvarea ei să coincidă cu apariția unor noi forme de postcenzură sau de precenzură economică. Corespondențele cu spațiul literar nu lipsesc nici ele: renăscută în 1949 în același moment cu Uniunea Scriitorilor, Direcția Presei se specializează pe literatură abia în 1957[23], la cumpăna dintre încheierea perioadei de scurt calm ideologic (în care sunt reabilitați o parte din scriitorii interbelici) și începutul unei noi ere glaciare. Având în vedere că între 1949 și 1958 numărul de membri ai Uniunii se triplează (de la 233-250 se ajunge la 606), restructurarea Direcției Presei prin înființarea unei Direcții Literare poate fi pe deplin justificată. Câmpul evaluării programate contracarează până și la nivel numeric spațiul producției literare: în 1952, Direcția Presei are 232 de angajați[24] (152 de cenzori centrali și 80 de cenzori raionali), la care se adaugă personalul administrativ (45 de angajați), iar Uniunea Scriitorilor obține aprobarea să organizeze 169 de posturi pentru instituția propriu-zisă, 59 pentru „Școala de literatură" și 51 pentru Fondul Literar[25]. Creșterile progresive și concurente de personal subîntind logica productivă și autoreproductivă vizibilă la nivel de politică financiară și școlară: stipendiile bogate acordate literaturii și instituțiile create în ideea „fabricării" unor autori[26] rezonează cu școlile și cursurile organizate pentru pregătirea profesională a cadrelor „îndrumătoare"[27]. Pedagogia corecțională și stimulativă promovată de regim atinge toate sectoarele culturale în acord cu un maraton al echipării ideologice care antrenează atât publiciștii (ședințele și reciclările periodice), cât și aparatcikii[28]. Deschiderile de la începutul anilor '60

22. Un referat din 1964 conține explicit propunerea de „simplificare a cenzurii" prin încetarea „exercitării anumitor atribuțiuni de control" (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri, dos. nr. 3/1964).
23. Marin Radu Mocanu, *Literatura română și cenzura comunistă (1960-1971)*, Albatros, București, 2003, p. VII.
24. Proiectul schemei de organizare a DGPT (ANIC, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri, dos. 18/1952).
25. Răspunsul Consiliul de Miniștri la Adresa nr. 4726/1952 a Uniunii Scriitorilor (document din arhiva Uniunii Scriitorilor).
26. Școala de Literatură „Mihai Eminescu" (1950-1956), organizată după modelul leninist al școlilor de partid (pepiniere de cadre umaniste și tehnice), numără printre studenții săi nume precum Victor Felea, Dumitru Micu, Aurel Rău, Al. Căprariu, Nicolae Labiș, Ion Băieșu, Gheorghe Tomozei, Tita Chiper, Gheorghe Grigurcu, Ion Lăncrăjan, Ion Horea, Lucian Raicu etc.
27. HCM nr. 267/23 februarie 1954 prevede la punctul (p) organizarea unor astfel de cursuri de către DGPT. De altfel, încă din 1951 instituția cuprinde, pe lângă Direcția Presei și Publicațiilor Periodice, Direcția Autorizării Cărții, Serviciul Presei Străine și un serviciu de cadre și învățământ profesional.
28. Dacă Școala de Literatură „Mihai Eminescu" este absorbită în structurile învățământului de stat în 1956, Școala de Partid „Ștefan Gheorghiu" ajunge

impun cenzurii valenţe protectoare în spiritul efortului depus de partid pentru obţinerea unui „front cultural unitar”[29]. Create ca forme de alianţe electorale între partid şi obşte în momente de apoteoză şi schimbare, „fronturile” legiferate din 1965[30] (pe când Gheorghe Gheorghiu-Dej mai trăia) şi 1968[31] (după Plenara CC de demascare a abuzurilor săvârşite în timpul lui Dej) ratifică şi completează această formă de mobilizare specifică regimurilor totalitare care încearcă să devanseze prin fidelizare şi îndoctrinare militarizată acţiunile cenzoriale propriu-zise. Ceauşescu participă la Adunarea Generală a Scriitorilor din 1968 în încercarea de a preveni îndepărtarea intelectualilor din partid şi, implicit, apariţia unui manifest contra-cenzură de tipul *Manifestului celor 2000 de cuvinte* scris de intelectualii cehoslovaci[32].

Tot în scopuri preventive, atenţia ideologizată acordată de Direcţia Presei (organ de stat) materialelor realizate în ţară sau importate este amplificată de veghea organelor de partid prin secţiile de propagandă de pe cuprinsul ţării. Periodicele culturale sunt lecturate simultan de cenzorii locali (de regulă bilingvi pentru Ardeal) şi centrali, dar şi de activiştii din comitetele regionale (judeţene după 1968), lucru nespecificat în legislaţia de rigoare, dar practicat de la sine. Controlul diferă totuşi în funcţie de apartenenţa şi felul revistei: o revistă a Uniunii Scriitorilor precum *Steaua* este mai puţin supusă controlului local[33] decât *Tribuna*, de exemplu, tot revistă clujeană, dar finanţată de minister şi mai vulnerabilă prin aceasta faţă de controlul local operat de dispersia teritorială a adminstraţiei culturale. Imunitatea *Stelei* derivă din ceea ce s-ar putea numi „efectul de distanţă” (filiera de acţiune era Comitetul Central în sine), dar mai

---

să se academizeze în 1971 ca măsură de neutralizare a scurtei liberalizări (Mihai Dinu Gheorghiu, *Les Métamorphoses de l'agit-prop : les institutions de contrôle des intellectuels par les partis communistes et leurs transformations après 1989*, École des Hautes Études en Sciences Socales, Paris, 1997).

29. În 1962 conducerea cenzurii atrăgea atenţia lectorilor să nu mai intervină nejustificat în texte, deoarece acest lucru dăunează prestigiului instituţiei şi contravine politicii de mobilizare prin „fronturi” (Marin Radu Mocanu, op.cit., p. X).
30. Frontul Democraţiei Populare.
31. Frontul Unităţii Socialiste.
32. La întâlnirea lui Ceauşescu cu Alexander Dubček, liderul cehoslovac, în 15-16 august 1968, şeful român i-ar fi spus demonstrativ celuilalt că PCR a făcut primii paşi pentru repararea relaţiilor cu intelectualii (şi astfel ar fi dispărut din România şansa de a apărea vreun program de protest la adresa cenzurii – Mihai Retegan, *1968. Din primăvară până în toamnă*, Rao, Bucureşti, 1998).
33. Aurel Rău, redactor-şef al *Stelei* în perioada 1959-2000, apreciază că revista era „uşor intangibilă” datorită statutului ei de revistă a Uniunii (interviu personal luat scriitorului în 6 iulie 2005).

ales din transferul de capital de la instituția scriitoricească ce, dotată cu un organism financiar (Fondul literar) și având un stufos sistem de organizare pe verticală (Comitet, Birou) și pe orizontală (asociații, reprezintă un „minister în miniatură”[34] înzestrat cu autoritate și forță civilă.

Variațiile sincronice ale cenzurii se reflectă în metamorfozele diacronice ale instituțiilor menite să dirijeze activitatea literar-editorială. Consolidarea progresivă a autonomiei câmpului literar în anii ’60 provoacă reacția elitei birocratice, pentru care înăsprirea anunțată de „tezele din iulie” 1971 înseamnă reforma școlilor de partid și transformarea Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă în Consiliul Culturii și Educației Socialiste, *organ cu dublă natură, de partid și de stat*. Remanierea instituției (echivalentă cu un minister) trădează unitatea de concepție care a stat dintotdeauna la baza tutelării destinelor culturii. Delegată Direcției Presei, monitorizarea culturii rămâne în fapt sub jurisdicția politică a Partidului (și implicit a Securității), care decide totul, de la aprobările de plecare în străinătate la angajările de personal și autorizațiile de publicare. Din acest punct de vedere, redundanța prohibitivă este una aparentă: lecturile efectuate în paralel la comitetele de cultură locale și la cele de partid, precum și la CCES[35] (Direcția Publicații sau Direcția Literar-Editorială) au rolul de a se verifica reciproc și de a menține o stare de mefiență (și complicitate) generală favorabilă acceptării unui joc infinit și indefinit. Deplasările periodice ale redactorilor înspre „magnetizantele” foruri contribuie la statornicirea unei relații de subordonare și negociere care absolutizează ideea de control instituțional rarefiat, dar foarte concret la nivel interpersonal[36].

Complici în adversitate, scriitorii și cenzorii își dispută fraze și texte publicabile în interiorul unui sistem care prin natura lui este obligat să încurajeze actul publicistic, și nu să îl reprime[37]. Dezghețul

34. Este sintagma folosită de Dan Deșliu în cadrul ședinței Comitetului de conducere al Uniunii din 12 noiembrie 1968 (document din arhiva Uniunii Scriitorilor).
35. Dan Culcer, redactor la *Vatra* între 1971 și 1987, ne declară că redactorii responsabili de număr se deplasau personal la București pentru a discuta cu funcționarii de acolo pe marginea „periilor” revistei (corespondență personală cu Dan Culcer).
36. Scriitorii intervievați insistă asupra ideii de „cenzură umorală”, variind în funcție de persoanele cu care intră în contact. Amintirea persoanelor este mai frecventă decât referirea la instituții precise, cel mai adesea subsumabile „Partidului” sau „Direcției Presei”.
37. Este logica după care Roland Barthes consideră că limba e *fascistă* nu pentru că interzice spunerea, ci pentru că obligă la a spune („Leçon”, în *Œuvres complètes*, t. III, Seuil, Paris, 1993-1995, p. 806). Latura productivă a cenzurii este intuită și de Daniel Barbu: „Cenzura a reprezentat una din

de la începutul anilor ’60 şi descentralizarea începută în 1968 vizează, odată cu multiplicarea instanţelor de editare şi exprimare (reviste şi edituri), o intensificare a participării la viaţa culturală deja politizată de către socialismul redistributiv. Condiţionată de reforma administrativ-teritorială din 1968, care dizolvă – prin trecerea de la regiuni la judeţe – Regiunea Autonomă Maghiară, industria literar-editorială explodează pe platforma naţionalismului şi a „unităţii în diversitate”. Dezideratul implicării şi protecţionismul economic întâlnesc dorinţele autorilor care se vor publicaţi şi incluşi în proiectul comun al redescoperirii patrimoniului naţional (în momentul propice al creşterii numărului de posturi şi al posibilităţilor de afirmare).

Diseminată după aceleaşi imperative ale descentralizării pe tot cuprinsul ţării, cenzura propriu-zisă şi cea doctrinară realizată de noile comitete de cultură şi artă judeţene (mai apoi comitete de cultură şi educaţie socialistă) şi de comitetele de partid aferente[38] îşi adaugă, sub masca debirocratizării, un nou organism construit după modelul centralelor industriale. Subunitate a CCES, Centrala Editorială este reprezentativă pentru etapa evaluării discrete a anilor ’70. Însărcinată să aprobe planurile editoriale şi tirajele, ea joacă un rol esenţial în formatarea virtuală a ofertei de carte. Manipulărilor tehnice (diminuări sau creşteri de tiraj în funcţie de cota politică a autorului, acceptarea includerii lui în plan) li se adaugă directivele ideologice[39] şi îndrumările privind echilibrarea tematică şi numerică a producţiei de carte. Natura exactă a controlului le scapă până şi angajaţilor instituţiei, în parte tineri intelectuali[40] cooptaţi după acelaşi principiu al „deschiderii prin integrare”. Aprobat de ministrul Ion Dodu Bălan, influxul programat de tineri (după 1968) şi comasat în

---

procedurile fundamentale puse în lucru de regimul comunist în vederea constituirii unui spaţiu public şi a unei culturi comune” („Prefaţă”, în Bogdan Ficeac, op.cit., p. 10). Teza o reîntâlnim la Miklos Haraszti, în viziunea căruia cenzura nu reprezintă un exerciţiu de opresiune, ci un „loc natural de producere a culturii” (*L’Artiste d’État. De la censure en pays socialistes*, Fayard, Paris, 1983, p. 11).

38. Presiunile politice, aceleaşi care îndeamnă scriitorii la afirmare, şi nu la tăcere, au ca rezultat cooptarea intelectualilor de marcă în rândurile activiştilor de partid (interviu personal cu Ion Vlad, 26 ianuarie 2006).

39. Redactorilor-şefi li se înmânează în convocările la Bucureşti broşuri cu temele zilei şi li se reaminteşte de principiul parităţii în alcătuirea planurilor editoriale. În plus, fiecărei edituri îi este „alocat” un funcţionar de la CCES cu rol de „îndrumare” (interviu personal cu Constantin Cubleşan, redactor-şef al Editurii Dacia între 1972 şi 1980, în 24 ianuarie 2006).

40. Unul dintre aceştia este poetul Dinu Flămând. Destituirea lui (la puţină vreme de la angajare) în urma scrierii unui referat pozitiv la cartea Ninei Cassian *Marea Conjugare* demonstrează limitele experimentului de cooptare.

Biroul de „Sinteze”[41], un fel de serviciu destinat elaborărilor unor referate favorabile sau negative cu ajutorul cărora Direcția Presei dădea avizul final sau de care se servea pentru a masca sursa adevărată a interdicției, ajunge repede să stânjenească directorii instituției după 1971, odată cu primele valuri de topiri[42]. Chiar și după desființarea oficială a cenzurii în 1977, Centrala Editorială rămâne un organism activ în reglarea conturilor pe piața cărții. Faptul că în 1974[43], anul în care este promulgată și Legea presei (presa e subordonată întru totul Partidului și reprofilării lui naționaliste), îi sunt specificate atribuțiile într-un document legislativ (Decretul nr. 196/1974), poate însemna un transfer prealabil de sarcini încă înainte de dizolvarea Direcției Presei. În mod semnificativ, în 1974 dispare și caseta tehnică de pe versoul paginilor de titlu, radiere simbolică ce anunță epoca obscură a manipulărilor economice (în condițiile raționalizării hârtiei) și a responsabilizărilor împinse înspre baza sistemului.

Acrobațiile editoriale decid consacrările și declasările într-un sistem care eludează prin litera sa cererea pieței. Drumul pe care trebuie să îl parcurgă orice manuscris își are odiseea lui dramatică dincolo de spațiul public, pe mesele redactorilor și ale referenților de specialitate ce îl trimit la Direcția Presei și la Centrala Editorială, unde i se fac alte referate, în funcție de care ciclul perindărilor ia sfârșit sau continuă[44]. Cazurile mai grave se soldează cu implicarea

41. Apariția acestui serviciu este greu de datat. Dinu Flămând amintește de el ca existând înainte de „tezele din iulie” (corespondență personală cu Dinu Flămând), iar Mircea Sântimbreanu, funcționar la CCES în anii ’70, consemnează ca dată de apariție a Secției de sinteză 1 martie 1975. Acesta din urmă se arată indignat de înființarea unui astfel de birou care care nu face decât să îngreuneze activitatea CCES: „chestiune mafiotă, de pândă și represiune, fără nici un alt folos în limpezirea de fond a muncii editoriale” (*Carnete de editor*, ediție îngrijită de Sanda Sântimbreanu și Nicolae Anghel, Amarcord, Timișoara, 2000, p. 15)
42. Cartea lui I. Negoițescu *Lampa lui Aladin* se înscrie printre cele sacrificate în 1971. Alți autori incriminați în jurul cărora se face scandal sunt Nora Iuga, Nina Cassian și Alexandru Monciu-Sudinski.
43. Avatarurile Centralei confirmă importanța strategică pe care o dobândește sectorul editorial. Direcțiunea Generală a Editurilor, Industriei Poligrafice, Difuzării Cărții și Presei din 1950 este transformată în Consiliul Editurilor și al Difuzării Cărții în 1962, odată cu înființarea CSCA, pentru ca în 1970 să se dividă în Centrala Cărții și Centrala Industriei Poligrafice. De la diviziune ministerială „tehnic-administrativă” este ridicată la rangul de întreprindere de sine stătătoare și „ideologic-îndrumătoare”. Din 1974, Centrala Cărții își schimbă denumirea în Centrala Editorială și este mutată la Casa Scânteii.
44. Situația de tergiversare este foarte bine caracterizată de Dumitru Matală, instructor la CCES responsabil de activitatea Editurii Dacia. Respectivul îl apostrofează pe Dan Damaschin, redactor al editurii la sfârșitul anilor ’80, pentru nesocotirea recomandărilor de la centru și prelungirea, în acest fel, a

potentaţilor din Comitetul Central, ce, pe lângă asistenţa ideologică pe care o prestează la dezbaterile interne ale Comitetului şi Biroului Uniunii Scriitorilor (cazul lui Dumitru Ghişe), intervin şi în rezolvarea blocajelor cauzate de suprapunerea circuitelor[45] de evaluare şi de trecerea răspunderii de la un serviciu la altul[46]. Beligeranţa sau protectoratul lor invalidează încă o dată ipoteza opoziţiilor strict delimitate între frontul literar şi aparatul cenzorial. Complicităţile dintre agenţii literari şi agenţi politici precum Pavel Ţugui, Dumitru Ghişe, Dumitru Popescu, Cornel Burtică, Gogu Rădulescu, oameni cu influenţă în înaltele sfere ale Partidului, pun în evidenţă existenţa unui complex de strategii care, pe de o parte, previn apariţia disidenţelor prin nepublicare, iar pe de alta, conferă efortului cheltuit în mobilizarea capitalului relaţional (semn al proximităţii cu puterea) valoarea unui purgatoriu transferat asupra cărţii în sine. Pe fondul crizei regimului şi al vidului ideologic, tranzacţionalismul primează asupra interacţionismului reglementat instituţional. Majoritatea scriitorilor pot evoca astfel de situaţii conspirative în care au fost constrânşi să îşi negocieze apariţia textelor.

Desfiinţarea oficială a cenzurii în 1977 (Decretul nr. 472/27 decembrie 1977), la numai doi ani după reorganizarea instituţiei (în 1975 DGPT devine Comitetul pentru Presă şi Tipărituri[47]), alimentează anomia generală. Reţelelor interpersonale de colaborare le corespunde acum „personalizarea" cenzurii, intrată în competenţa redactorilor-şefi

---

partidei de „ping-pong". Tracasările sistemului nu îl scutesc pe Dan Damaschin nici în calitate de autor. Volumul său de poezii *Lecţia de limbă moartă*, inclus în planul editorial al Editurii Dacia pe 1985, pendulează între judeţeana de partid şi CCES, până când intervenţii multiple (inclusiv pe lângă preşedintele Uniunii Scriitorilor, Dumitru Radu Popescu) duc la apariţia volumului un an mai târziu, la o altă editură şi cu titlul schimbat (Dan Damaschin, „Expierile poeziei", *Familia*, nr. 4/1990).

45. Un astfel de personaj des evocat în mărturiile scriitorilor este Mihai Dulea, activist cu îndelungate state în reţeaua propagandistică a Comitetului Central. Între 1968 şi 1971 este adjunct al şefului de secţie la Secţia Propagandă a CC al PCR, între 1971 şi 1979 şef al sectorului propagandă la Direcţia Relaţii Externe a CC, apoi adjunct al şefului Secţiei Propagandă şi Presă al CC (1983-1985) şi vicepreşedinte al Biroului executiv al CCES (1985-1989).
46. Corolarul de referate care însoţesc manuscrisele are de obicei calitatea de instrument persuasiv. Este celebru cazul romanului *Plicul negru* al lui Norman Manea (apărut în 1986), care trece de cenzură graţie unui astfel de referat pozitiv (şi avizat). Întâmplarea e relatată de autor în *Despre clovni : dictatorul şi artistul*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1997 (ediţia a II-a, revăzută, Polirom, Iaşi, 2005)
47. Decretul nr. 53/30 mai 1975 prevede ca noul Comitet să repartizeze cotele de hârtie şi să avizeze structura organizatorică şi numărul de posturi pentru fiecare publicaţie. Cenzura nevăzută se face prin alocări discriminatorii de hârtie şi manipulări de personal.

de reviste și edituri. Mai mult: multiplicat și diversificat pentru reviste[49], controlul ia forma sabotajului financiar în cazul editurilor[49]. Sistemul fix de tarifare propriu comunismului alocativ permite practicarea unei forme de cenzură economică mai eficientă decât cea ideologică:

> Numai 20% din banii editurii puteau fi dirijați spre tariful maxim. În acest timp, 30% onorau tariful mediu și 50% pe cel minim. Nu exista o lege. Indicația secției de presă a CC al PCR era de ajuns. Sistemul își avea o rațiune economică precisă: editurile sau revistele nu plăteau din ceea ce vindeau, ele fiind subvenționate parțial sau total. Cărțile se plăteau înainte de a fi vândute și, uneori, indiferent de succesul de librărie. Era, pentru scriitori, un anumit avantaj. Dar și o permanentă incertitudine[50].

Resursele deficitare în toate domeniile erodează stabilitatea industriei literare, scoțând la iveală eșafodajul precar, dar securizant al instituțiilor culturale dintr-o economie planificată. Dacă relaxarea centralismului în anii '60 produce reacții de îngrijorare din partea consacraților ce-și simt statutul profesional amenințat de o posibilă scădere a subvențiilor[51], degradarea reală a condițiilor materiale de producere a culturii conduce la întețirea competiției pentru aproprierea resurselor de la centru și la fracturarea câmpului literar. Disoluția oficială a cenzurii și polarizările declanșate de problematica protocronismului, ambele evenimente ale anului 1977[52], pun în evidență strânsa conectare la tensiunile crizei generale și prefigurează subtila adaptare la un regim al excluderilor lăsat la îndemâna agenților culturali. La întâlnirea scriitorilor cu Ceaușescu din 1978, aceștia deplâng înrăutățirea situației financiare a literaturii, asociind-o efectelor produse de dispariția cenzurii.

---

48. Liviu Antonesei precizează că după 1977 revistele studențești sunt lecturate la Centrul Universitar al UASCR, la Centrul Universitar de Partid și la Comitetul Județean de Partid (interviu acordat lui Radu Eugen Stan, în *Observator cultural*, nr. 281/2005).
49. Jurnalul lui Mircea Zaciu abundă în consemnări privind agravarea situației editurilor în anii '80.
50. Nicolae Manolescu, „Drepturile de autor", *România literară*, nr. 26/1996.
51. La ședința Comitetului de conducere din 12 noiembrie 1968, Adrian Păunescu și Marin Preda aduc în discuție eventualele aspectele nefaste ale democratizării și descentralizării. În același an, în ședința Biroului din 9 aprilie, Eugen Barbu îi acuză pe „onirici" pentru cererea lor de desființare a cenzurii și reclamă punerea acestora în imposibilitatea de a publica (documente din arhiva Uniunii Scriitorilor). De aici rezultă că persoanele interesate de menținerea cenzurii oficiale sunt și cele mai înclinate să o utilizeze discret pentru anihilarea concurenților tineri. Agenda anului 1977 materializează acest tip de cenzură internă, de breaslă.
52. În mod ironic, marea mobilizare festivalieră „Cântarea României" începe în același an.

Ocultarea şi dispersarea arbitrajului şi încorporarea jocului şicanelor din raţiuni de ordin publicistic generează o serie de anomalii în circulaţia birocratică a textelor. Se dezvoltă astfel un sistem al supapelor etnice şi geografice[53] (ce nu ţine neapărat de „inteligenţa malefică" a artizanilor culturnici) care dirijează textele explozive înspre tribune mai puţin vizibile sau mai îndepărtate de un focar local de interdicţii. Cărţile indezirabile sunt mutate de la o editură la alta, iar textele neintegrabile în volume pot apărea în anumite reviste[54]. Portiţele diverse absorb producţiile subversive integrându-le în masa producţiilor consumabile. Poziţiile recalcitrante sunt tratate cu „influenţare pozitivă" din partea angajaţilor Securităţii sau cu profesionalismul conspirativ al redactorilor de carte (Georgeta Dimisianu, Elena Negreanu) şi al funcţionarilor din CCES (Elena Docsănescu, Vasile Nicolescu, Aurel Martin). Spiritul tranzacţional oficializat de întâlnirile lui Ceauşescu cu scriitorii creează un fel de animaţie socială subterană care le dă intelectualilor iluzia participării la un act politic contestatar. Neacceptarea regulilor jocului devine sinonimă cu expulzarea din perimetrul lui fizic, aşa cum se va întâmpla cu autori nepublicabili precum Paul Goma, Bujor Nedelcovici, Constantin Dumitrescu[55]. Odată ieşiţi din ţară, ei fac obiectul listelor de nume prohibite care cumulează, într-un gest de dublă repliere, cuvinte încărcate de conotaţii politice. Redacţiile din ţară sunt somate să elimine eventuale aluzii ca „ţepe", „clown", „pitic", „foame", „frig", „moarte"[56], iar cercurile de rebuşişti primesc liste prohibitive de persoane : Nicolae Balotă, Al. Căprariu, Dan Cristea, Sorin Alexandrescu, Grigore Arbore, Gabriela Melinescu, I. Negoiţescu, Virgil Nemoianu, Oana Orlea, Alexandru Papilian, Mariana Şora, Dorin Tudoran, Mihai

53. Dan C. Mihăilescu, „L'intellectuel roumain de 1950 à nos jours : terreur, complicité, illusion du cheval du Troie, frénésie de la pêche en eaux troubles et perfidie du système des soupapes", în L'Engagement des intellectuels à l'Est", texte reunite de Catherine Durandin, L'Harmattan, Paris, 1994.
54. Eseul lui Mircea Vulcănescu, „Dimensiunea românească a fiinţei", parţial acceptat la *Vatra*, care avea între 5.000 şi 8.000 de exemplare, este reeditat la Bucureşti în *Viaţa românească* (tiraj de 800 de exemplare) a lui Ioanichie Olteanu. Capitolul „Anatomia literaturii" din *Hermeneutica ideii de literatură* (Cluj, 1987) a lui Adrian Marino e scos din volum şi publicat fragmentat în revista *Transilvania*. Ilenei Mălăncioiu îi sunt retrase din volumul din 1982, *Linia vieţii*, poeme care apăruseră anterior în *Tribuna* clujeană. Nici traducerile nu sunt scutite de acrobaţii : *Doctor Faustus* de Thomas Mann apare la Editura Muzicală.
55. Incomode şi purtătoare de puternice mesaje anticomuniste, cărţile lor sunt scrise în ţară şi publicate în străinătate. E vorba de *Ostinato* (1971), *Al doilea mesager* (1985), *Cetatea totală* (1980).
56. Florenţa Albu, *Zidul martor. Pagini de jurnal, 1970-1990*, Cartea Românească, Bucureşti, 1994, pp. 291, 312.

Ursachi, Dan Culcer, Emil Hurezeanu, Bujor Nedelcovici, Maria Mailat, Matei Vișniec, Alexandru Monciu-Sudinski[57]. Isteria paranoidă contaminează sectoarele de vârf ale conducerii până la numărul unu în stat, căruia îi parvin spre avizare texte de legi[58], filme, cărți problematice. La baza ierarhiei, lipsa unui cadru legal de exercitare a controlului și îndelungul antrenament în câmpul suspiciunii permeabilizează granițele dintre cenzori și scriitori, maeștri depotrivă ai deghizării și ai autocenzurii. Dacă scriitorii dezvoltă o artă a camuflării mesajului subversiv, cenzorii-scriitori nu ezită să își cenzureze, într-un gest schizoid, chiar propriile creații (este vorba de cazul echinoxistului Vasile Sav, care, lucrând și la Direcția Presei, își retrage din revistă propriile poeme introduse de colegii lui). În anii '80, blocajul instituțional obligă la o rigidizare a comportamentelor și la o ofensivă deșănțată împotriva temelor destabilizante, deci impure (religioase, existențialiste), împotriva viziunilor și cuvintelor sumbre, neoexpresioniste[59] și, implicit, împotriva tinerilor dornici de consacrare. Circumspecția deviată în instinct de supraviețuire și pasivitate mefientă transgresează limitele ideologice ale interdicției: se întâmplă ca temele prohibite să atragă oprobiul asupra autorului[60], iar numele indezirabile să ducă la sacrificarea unor cărți neutre. Epurările fizice nemaifiind posibile, războiul se concentrează asupra cuvintelor, a fotografiilor, a mașinilor de scris. Spațiul instituțional al scriitorilor e afectat în aceeași măsură în care le este atacat instrumentarul simbolic: în 1981 are loc ultimul Congres al Scriitorilor, iar din 1985 întâlnirile Uniunii Scriitorilor sunt boicotate.

În momentul în care producția autorizată de carte înlocuiește producția vandabilă, cenzura capătă proporțiile unui fenomen de autoreglare a competiției pentru reprezentativitate. Decupajele textelor, topirile cărților, indexările oficiale sau secrete, confiscările unor

57. Dan Petrescu, Liviu Cangeopol, *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o țară ocupată*, Minerva, București, 1990, p. 163.
58. Ceaușescu interzice pasaje din legi sau le împănează cu motivații de tot felul. „În ultima perioadă a mers atât de departe, încât a interzis expres, la sugestia Elenei Ceaușescu, ca să mai propună cineva vreun proiect de act normativ înainte de a obține aprobarea lui prealabilă." (Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite*, Albatros, București, 2000, p. 124)
59. În 1988, un anume redactor de la Editura Dacia consideră nepublicabil manuscrisul Ruxandrei Cesereanu din cauza titlurilor propuse de autoare (*Hohote pe tipsie* și *Amiaza pe scripeți*) și a cuvintelor precum *sânge*, *ospiciu*, *moarte*, *coșciug*, *negru*, *cuțit*, *spaimă*, *gratii*, *delir*, *viol* (răspunsul autoarei la ancheta despre cenzură a revistei *Tiuk*, nr. 7, 2004).
60. Romulus Zaharia, funcționar la CCES, este autorul unei cărți publicate și apoi retrase din librării (romanul *Ademenirea*, 1983). Tirajul este dat la topit din cauza temei delicate pe care o abordează autorul, și anume rolul armatei hortyste la sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

manuscrise, epurările fizice sau simbolice de persoane, stigmatizările prin injurii în presa de scandal, malversaţiunile economico-editoriale, evidenţa strictă a dosarelor şi a instrumentelor de scris, sabotările şedinţelor scriitoriceşti încarcă de dramatism contrastiv un tablou învăluit în culorile omogenizante ale liniei oficiale. Indisociabile de mecanismul cooptărilor, integrărilor şi încurajărilor financiare, opresiunile iau înfăţişarea libertăţilor dirijate. A lupta împotriva cenzurii şi din interiorul spaţiului pe care ea îl tutelează rimează cu a te confrunta cu un sistem întreg beneficiind de recuzita pe care tot el o furnizează. Prinşi în jocul productiv al manipulării din cauza dorinţei de a fi publicaţi, scriitorii se abandonează unei agonii insolubile : a scrie bine sub cenzură şi împotriva cenzurii[61]. A fi publicat sau a nu fi publicat devine în sine o miză politică, de unde şi frustrările[62] resimţite în caz contrar.

Bibliografie selectivă

Cărţi

Albu, Florenţa, *Zidul martor. Pagini de jurnal, 1970-1990*, Cartea Românească, Bucureşti, 1994.

Călinescu, Matei, Vianu, Ion, *Amintiri în dialog*, ediţia a III-a, Polirom, Iaşi, 2005.

Cosaşu, Radu, *Autodenunţuri şi precizări*, Hasefer, Bucureşti, 2001.

Cristea, Ionuţ, Király, István, Radosav, Doru, *Fond secret. Fondul „S" Special. Contribuţii la istoria fondurilor secrete de bibliotecă din România. Studiu de caz. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga"*, Dacia, Cluj-Napoca, 1995.

Curticeanu, Silviu, *Mărturia unei istorii trăite*, Albatros, Bucureşti, 2000.

Ficeac, Bogdan, *Cenzura comunistă şi formarea omului nou*, prefaţă de Daniel Barbu, postfaţă de Petru Ignat, Nemira, Bucureşti, 1999.

Gheorghiu, Mihai Dinu, *Les Métamorphoses de l'agit-prop : les institutions de contrôle des intellectuels par les partis communistes et leurs transformations après 1989*, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Socales, Paris, 1997.

Haraszti, Miklos, *L'Artiste d'État. De la censure en pays socialistes*, traducere din limba maghiară de Georges Kassai, Fayard, Paris, 1983.

Mălăncioiu, Ileana, *Recursul la memorie*, Polirom, Iaşi, 2003.

---

61. Dilema este formulată de Radu Cosaşu în *Autodenunţuri şi precizări*, Hasefer, Bucureşti, 2001, p. 188.
62. Ne gândim la Matei Călinescu, cel ce defineşte postcenzura ca fiind „conştiinţa personală a scriitorului căruia cenzura i-a aprobat un manuscris, confirmându-i astfel caracterul inofensiv al acestuia" (Matei Călinescu, Ion Vianu, *Amintiri în dialog*, ediţia a III-a, Polirom, Iaşi, 2005, p. 380).

Manea, Norman, *Despre clovni: dictatorul și artistul*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1997 (ediția a II-a, revăzută, Polirom, Iași, 2005).
Marino, Adrian, *Cenzura în România. Schiță istorică introductivă*, Aius, Craiova, 2000.
Nedelcovici, Bujor, *Un tigru de hârtie. Eu, Nica și Securitatea*, Alfa, București, 2003.
Opriș, Ioan, *Cercuri culturale disidente*, Univers Enciclopedic, București, 2001.
Petcu, Marian, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, cuvânt înainte de Mihai Coman, Polirom, Iași, 1999.
Petrescu, Dan, Cangeopol, Liviu, *Ce-ar mai fi de spus. Convorbiri libere într-o țară ocupată*, Minerva, București, 1990.
Petreu, Marta, *Filosofii paralele*, Dacia, Limes, 2005.
Retegan, Mihai, *1968. Din primăvară până în toamnă*, Rao, București, 1998.
Sântimbreanu, Mircea, *Carnete de editor*, ediție îngrijită de Sanda Sântimbreanu și Nicolae Anghel, Amarcord, Timișoara, 2000.
Sapiro, Gisèle, *La Guerre des écrivains*, Fayard, Paris, 1999.
Zaretskaia-Balsente, Ioulia, *Les Intellectuels et la censure en URSS 1965-1985. De la vérité allégorique à l'érosion du système*, L'Harmattan, Paris, 2000.
*** *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate în România 1945-1989*, coordonator științific Paul Caravia, cuvânt înainte de Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, București, 2000.
*** *L'Engagement des intellectuels à l'Est*, texte reunite de Catherine Durandin, L'Harmattan, Paris, 1994.
*** *Membrii Comitetului Central al PCR*, dicționar apărut sub egida CNSAS, Editura Enciclopedică, București, 2004.

Periodice

Colecțiile de legi, decrete și decizii din 1949-1989.
Repertoriile generale ale legislației in vigoare.

Alte surse

Documente din arhiva Uniunii Scriitorilor și Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Angelo Mitchievici

Biografia unei secunde: 4 martie 1977 și Mitul Marelui Arhitect – Nicolae Ceaușescu, eroul fondator

În 4 martie 1977, ora 21 și 22 de minute are loc un devastator cutremur: 7,2 pe scara Richter, cel mai mare după cutremurul din 1944. Majoritatea victimelor se găsesc în capitală[1]. Ceaușescu se afla din 2 martie în vizită oficială în Republica Federativă Nigeria. În 5 martie Ceaușescu se reîntoarce la București și, în calitate de comandant suprem al Forțelor Armate, instituie prin decret prezidențial starea de necesitate pe teritoriul RSR[2]. Are loc o mobilizare generală pentru tratarea într-o primă fază a consecințelor imediate ale cataclismului: descarcerarea celor prinși sub dărâmături, asigurarea asistenței medicale răniților, a unui spațiu locativ provizoriu pentru cei rămași fără locuință etc. În aceste zile, Ceaușescu pare să se afle peste tot, se deplasează în toate cartierele capitalei; mai mult, cu ajutorul elicopterului, acoperă o zonă extinsă a țării, vizitând orașele afectate, de la Zimnicea la Craiova, de la Buzău la Constanța etc. Periplul său poate fi urmărit în ziarul *Scânteia* al Partidului Comunist Român, cel mai important ziar din țară care stabilea linia partidului, corespondentul *Pravdei* sovietice. Ceaușescu își asumă la început un rol de coordonator al planurilor de salvare, prezența sa

1. În memoria Bucureștiului, ca în memoria oricărui alt oraș mare, există cataclisme similare, fie și dacă ar fi să menționăm numai cutremurul din 11 ianuarie 1938 sau incendiul din 23 martie 1847.
2. George Macovescu îi compune lui Ceaușescu, pe când acesta se afla încă în Lagos, capitala Nigeriei, un portret de adevărat strateg având o extraordinară prezență de spirit. „Am văzut atunci un om încercând să stăpânească stihiile naturii. Se dezlănțuise în el o fantastică energie, dublată de o hotărâre de neînfrânt și de un calm neobișnuit. Am simțit atunci, în îndepărtatul Lagos, privindu-l pe secretarul general al partidului cum acționa, că, având în fruntea țării un asemenea om de alese virtuți, vom învinge dificultățile, forțele oarbe ale întâmplării." (*Durere și eroism. După zguduitoarea noapte din 4 martie 1977*, Eminescu, București, 1980, p. 42)

face ca lucrările să se desfăşoare într-un ritm mai alert, este o prezenţă emulativă. Prăbuşirea unor clădiri mari având ca rezultat numeroase victime constituie unul dintre punctele de plecare pentru o reevaluare a întregului plan urbanistic, cu necesitatea unui studiu de fezabilitate asupra clădirilor mai vechi, pentru realizarea unui plan de *reconstrucţie* în continuarea planului de *sistematizare*. Acesta fusese iniţiat la 29 octombrie 1974 prin adoptarea Legii nr. 58 privind „sistematizarea teritorială urbană şi rurală”[3]. Cataclismul din 4 martie 1977 îi oferă lui Ceauşescu un argument infailibil; acesta are oportunitatea de a-şi formula tranşant opţiunile edilitare, ce constau în demolarea clădirilor vechi la o scară fără precedent şi edificarea unui ansamblu arhitectonic cu totul nou care să îmbine stilul naţional cu concepţia socialistă modernă[4]. Mai mult, în următorii ani Ceauşescu îşi va asuma rolul unui edil-arhitect, stabilind priorităţile şi amplasamentul noilor edificii, preluând pas cu pas prerogativele inginerilor proiectanţi şi ale arhitecţilor. Ceauşescu nu devine posesorul unor competenţe reale, ci al unei competenţe în arie simbolică, al unei viziuni puse în valoare din ce în ce mai mult în textele encomiastice. Acest rol simbolic se precizează prin intermediul unei ecuaţii complexe a puterii, un loc geometric al unor tensiuni şi acomodări între mitologie, ideologie şi diferite discursuri şi episteme care sunt absorbite şi modelate.

Voi lua în considerare trei niveluri: unul factual, unul mitologic şi unul simbolic.

– Am pornit de la următoarea premisă: există un substrat mitologic al vulgatei cultural-istorice naţionale accesibile lui Ceauşescu în perioada învăţământului din clasele primare, ale cărui linii de forţă îi influenţează deciziile şi-l ajută să-şi construiască propriul panteon cultural-istoric, pornind de la evenimente precum Războiul de Independenţă din 1877, Răscoala din 1907, Revoluţia de la 1848 şi până la un mit al creaţiei artistice cu valenţe fondatoare, precum mitul Meşterului Manole din balada omonimă, care a dobândit în spaţiul culturii române, alături de balada *Miorița*, un prestigiu considerabil. Se poate susţine că familiaritatea lui Ceauşescu cu epoca medievală este una intermediată de vulgatele mitologico-naţionaliste de uz didactic[5]. Deşi Ceauşescu nu devine conştient de această

3. Vezi Gheorghe Leahu, „Cuvânt înainte”, în *idem*, *Distrugerea Mănăstirii Văcăreşti*, Arta grafică, Bucureşti, 1996, pp. 5-6.
4. Se pierde din vedere că acest proiect, ce va include Centrul Civic şi faimoasa Casă a Republicii cu Bulevardul Victoria Socialismului, are pe lângă componenta arhitectonic-stilistică şi o componentă ideologică pe care Ceauşescu o subliniază în repetate rânduri.
5. La vârsta de 11 ani, Ceauşescu părăseşte satul natal, dar şi şcoala, iar formarea sa are un caracter lacunar pe tot parcursul adolescenţei. Ceauşescu nu urmează studii superioare, ca de altfel atâţia alţi lideri ai partidului, fiind crescut la şcoala vieţii, la şcoala revoluţionară.

influenţă, ea nu trece neobservată, de exemplu, de către un scriitor precum Eugen Barbu.
– De asemenea, am analizat accepţiunea nouă conferită unor termeni-cheie, investiţi simbolic, precum *arhitect*, *ctitor*, *indicaţie*, care fac apel atât la vulgata naţionalistă, cât şi la o serie de discursuri specifice – cel al arhitecturii, cel politic-ideologic etc. Ponderea acestor termeni în discursul de legitimare a autorităţii lui Ceauşescu creşte accelerat începând cu acest an al cataclismului.
– Am urmărit apoi în paginile ziarului *Scânteia*, organul PCR şi cel ce precizează linia politică a partidului, momentul în care Ceauşescu relansează proiectul de *sistematizare*, ca proiect de *(re)construcţie*.
– Am realizat o paralelă între cele două cărţi care relatează pe larg despre evenimentul din 4 martie 1977, prima scrisă la puţin timp după eveniment, iar cea de-a doua la distanţă de trei ani. Ceea ce au în comun, precum şi diferenţele semnificative precizează metamorfoza care are loc atât la nivelul personalităţii lui Nicolae Ceauşescu, cât şi la nivelul strategiilor de reprezentare privind configurarea unui nou rol simbolic, acela al Marelui Arhitect, dar şi a unui *mit fondator*.

Deplasarea de la un plan de semnificaţie la altul pe filiera dimensiunii fondatoare a preocupărilor edilitare ale lui Ceauşescu aduce de fapt înţelegerea deplină a fenomenului constituirii nu numai a unei personalităţi dictatoriale, a autorităţii, ci mai ales a resorturilor intime ale unui sistem totalitar, cu particularităţile lui generate de modelarea sa într-un spaţiu cultural specific.

*
* *

I. Anul 1977 era unul cu o serie de evenimente cu un mare potenţial simbolic, în afară de sărbătorile anuale, mai ales într-un context festivist tot mai pronunţat al noului regim avându-l ca lider pe Nicolae Ceauşescu, desemnat preşedinte în 1965. Acesta depăşise faza iniţială de consolidare a puterii, atingând un nivel de popularitate nesperat[6] pentru un membru al partidului neremarcat până atunci, în ciuda funcţiilor pe care le avea pe linie de partid.

6. La această popularitate contribuie din plin atitudinea de condamnare pe care Nicolae Ceauşescu a avut-o faţă de intervenţia trupelor Pactului de la Varşovia în Cehoslovacia. Prin aceasta, Ceauşescu dobândeşte legitimitate: a) în faţa Occidentului ca un fel de *spin-doctor*, un posibil reformator în cadrul blocului sovietic; b) în faţa propriilor săi cetăţeni, speculând un puternic sentiment antisovietic al acestora (Armata Roşie îşi retrage ultimele efective din RSR abia în 1958); c) în faţa aparatului de conducere al partidului.

1) Se împlinesc, în 1977, 100 de ani de la proclamarea independenţei ţării, în urma Războiului de Independenţă din 1877 cu Imperiul Otoman. 2) Se comemorează 70 de ani de la răscoala din 1907[7]. 3) Un alt eveniment, aparent mai puţin important în economia simbolică a evenimentelor, dar care va deveni pregnant în următorii ani, este transformarea festivalului *Cântarea României* în festival naţional, fapt pe care Ceauşescu îl anunţa prin plenara CC a PCR încă din 2-3 noiembrie 1976[8]. Acest festival va deveni scena principală, exclusivă a spectacolelor de omagiere a preşedintelui.

În articolul „Arhitect al Păcii" – în care face aluzie şi la rolul jucat de Ceauşescu după evenimentele dramatice din 4 martie 1977 – din volumul omagial din 1979, primul volum de acest fel după cutremurul din 4 martie 1977, Eugen Barbu sesizează substanţa mitologică a comportamentului fondator al lui Ceauşescu. Scriitorul – parte ca elogiu, parte ca demers hermeneutic – face trimitere la baladă[9]. „Legenda" a suscitat şi un studiu de maximă acribie din perspectiva istoriei religiilor al lui Mircea Eliade în *De la Zalmoxis la Genghis-Han*[10]. Eliade evidenţiază componenta rituală ocultată a unei mitologii fondatoare[11] recognoscibile în legendă, dar şi în întregul spaţiu cultural

---

7. Vezi şi Expoziţia comemorativă 1907 din martie-aprilie 1977 de la sala Dales, în *Arta*, nr. 4/77.
8. Vezi „Cuvântarea la Consfătuirea cadrelor din domeniul ştiinţelor sociale şi învăţământului politic – 6 octombrie 1976", op.cit., vol. 13, pp. 504-505, *apud* Nicolae Ceauşescu, *Artă şi literatură*, Editura Politică, Bucureşti, 1984, p. 74.
9. „Are sentimentul întemeierii ca Voievozii de demult şi mă întreb ce simte când se suie pe uriaşele pasarele ale cetăţilor oţelului sau priveşte primul val, ca o horbotă de mireasă, izbucnit dintr-o hidrocentrală nouă. Mereu în mijlocul poporului, plantând un copac sau punând cu mistria mortarul la baza unei Academii. El trebuie că trăieşte bucuria acelui domnitor ce privea prima oară turlele de la Curtea de Argeş." (*Preşedintelui ţării, omagiul scriitorilor din România*, Cartea Românească, Bucureşti, 1979, p. 53)
10. Istoricul religiilor subliniază „că în nici o altă literatură orală balcanică balada sacrificiului de construcţie nu este socotită o capodoperă. Or, suntem cu toţii de acord că *Meşterul Manole* şi *Miorița* (vezi mai departe capitolul VIII) constituie pe bună dreptate culmea poeziei populare româneşti" (Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980, p. 192).
11. Cu privire la conţinutul fondator, balada/legenda se referă la o construcţie investită simbolic, prin sacrificiu, o mănăstire, în acelaşi timp edificiu de cult, templu, dar şi o operă de artă unică, un *loc de memorie*. Ceauşescu trebuie să fi fost familiarizat cu aceste vulgate. La baza noului edificiu se află o victimă sacrificială (René Girard), care poate fi asimilată victimelor imolate la cutremurul din 4 martie 1977 pe baza nu a unor influenţe, ci a unor echivalente simbolice. De asemenea, există şi un episod al luptei cu stihiile, o înzestrare excepţională a arhitectului realizând o comunicare pe un plan superior şi o viziune asupra edificării construcţiei, aşa cum există şi

balcanic şi transcrise pe coordonatele culturii medievale. De asemenea, legenda a făcut obiectul speculaţiilor filosofice şi poetice, de-a lungul timpului fiind identificată ca obiect de patrimoniu cultural şi marcă a specificului naţional. Există destule elemente asociate rolului fondator al voievodului pe coordonatele unei ctitorii fără precedent datorate unui arhitect vizionar, genial, în baza căruia Ceauşescu şi-ar fi putut confecţiona rolul de *constructor/arhitect* în luptă cu „o demenţială aberaţie tectonică”[12], dar şi pe cel de *ctitor*, de comanditar aulic. Ceauşescu este un erou fondator, civilizator, doreşte să rescrie istoria, să ia totul de la capăt, totul să înceapă cu el, de aici şi delimitarea unui timp aureolar, timpul în care Ceauşescu guvernează/domneşte. „Epoca de aur, epoca pe care cu îndreptăţită mândrie o numim epoca Nicolae Ceauşescu”, este o altă *vârstă de aur*, aflată – contrar contextului mitologic original[13] – nu într-un trecut îndepărtat, ci în prezentul continuu al paradisului socialist.

II. Există două dimensiuni esenţiale ale rolului simbolic jucat de Ceauşescu şi care apar pregnant în producţiile encomiastice: 1) cea *eroic-revoluţionară* şi cea de *arhitect/ctitor*[14]. Şi *DEX*-ul precizează rolul fondator al ctitorului care vizează o destinaţie religioasă ori una laică, destinaţii precizate atât în sensul vechi al termenului, cât şi în cel nou[15]. În seria de eroi în descendenţa cărora se plasează

---

comanditarul aulic, *ctitorul*. Mai mult, în câteva variante noul edificiu se ridică pe un altul aflat în ruină. Construcţia pe fundaţiile uneia mai vechi nu era un fapt neobişnuit. Ceauşescu adoptă un rol dublu, acela de patriarh, de *pater familias* pentru întrega naţiune, „părinte iubitor”, dar şi cel de fiu, „cel mai iubit fiu al poporului”, garant al puterii, lider absolut asupra tuturor fiilor şi sursă a vitalităţii, a tinereţii. El este începutul şi sfârşitul, cel care aşază temelia şi cel ce asigură perenitatea construcţiei în eternitate.

12. *Durere şi eroism…*, p. 14.
13. Vezi Hesiod, *Munci şi zile*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957.
14. „D’une part, l’utilisation de ce terme dans la propagande de Ceauşescu pourrait sembler paradoxale et surprenante: terme religieux de provenance slave (!), *ctitor* n’est pas, dans la langue roumaine moderne, des plus usuels. Cependant, il garde l’immense avantage d’emmagasiner et de transmettre un fort parfum archaïque, des raccourcis involontaires vers le passé, vers l’*histoire*. Voilà le principal motif qui pousse les redacteurs du discours sur Ceauşescu à préférer ce mot. Puis, *ctitor* et *constructeur* ne sont pas de mots interchangeables car ils ne sont synonymes qu’à un certain niveau. *Ctitor* est plus fort que *constructeur* parce qu’il envoie, obligatoirement, *à celui qui fonde, à celui qui a eu l’idée*, au premier et au *plus important* des constructeurs.” (Adrian Cioroianu, *Ce Ceauşescu qui hante les Roumains*, Curtea Veche, L’Agence Universitaire de la Francophonie, Bucureşti, 2005, p. 183)
15. „CTITOR, -Ă, *ctitori*, *-e*, s.m. şi f. Persoană care suportă în total sau în parte cheltuielile pentru ridicarea şi înzestrarea unei biserici sau a unei mănăstiri; *p. ext.* fondator al unei instituţii, asociaţii etc. Din sl. *ktitoru*.” (*Dicţionarul explicativ al limbii române*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998, p. 244)

Ceauşescu preluându-le competenţele mitologice[16] se află şi Ştefan cel Mare, care cumulează practic două funcţii simbolice, cea de *conducător invincibil* şi cea de *constructor-ctitor*. Victoriile sale, transmite vulgata istoriografică naţionalistă, au ca expresie simbolică, arhitectonică ctitoriile, mănăstirile[17]. Orice proiect (sau construcţie în sens larg) coordonat de către Ceauşescu şi realizat la indicaţiile sale devine *ctitorie*. Termenul aduce însă ceva din mai vechiul context de întrebuinţare, contextul religios, investit acum cu semnificaţie aulică – de aici şi nuanţa cultuală care se adaugă semnificaţiei strict culturale printr-o deliberată asimilare în spaţiul discursului fondator a ctitoriilor lui Ceauşescu[18].

Termenul *ctitor* mai are un merit: el uneşte de fapt două dimensiuni ale personalităţii lui Ceauşescu, un bovarism latent al diletantului, dorinţa de a fi nu numai în centrul atenţiei, ci şi într-un club select, al intelectualilor, al artiştilor, dublat de caracterul fondator al iniţiativelor lui, de sentimentul că posedă această forţă de a construi după propriile sale planuri. În acest caz, termenul *ctitor* se integrează perfect discursului *mitologiei politice* (Raoul Girardet), punând împreună componenta *aulică*, o expresie a forţei acestuia de a edifica printr-un ordin-directivă-indicaţie, ce va fi transferat în iconologia encomiastică în gest, gestul fondator, şi componenta *ideologico-utopică* prin care potentatul descrie o realitate viitoare şi le-o prescrie supuşilor săi. Arhitectura este legată mai ales pe această filieră religioasă de elementul fondator, de aici şi comportamentul ostil faţă de concurenţa celeilalte filiere legitime a mitologiei fondatoare,

16. Adrian Cioroianu relevă din producţia artistică encomiastică, dar şi din „studiile" istorico-mitologizante o serie de modele de autoritate, fiecare având funcţia sa simbolică: regele dac Burebista, *Civilizatorul* şi primul *Unificator* al triburilor dace; Mircea cel Bătrân, *Apărătorul*; Vlad Ţepeş, *Justiţiarul*; Ştefan cel Mare, *Învingătorul emblematic*; Mihai Viteazul, *Unificatorul*; Nicolae Bălcescu, *Revoluţionarul*; Alexandru Ioan Cuza, *Reformatorul*; mareşalul Antonescu, *Conducătorul/Dictatorul luminat*. Lipseşte acest rol ctitorial pe care-l putem descoperi la Ştefan cel Mare. Istoricul uită să menţioneze de fapt dubla funcţie simbolică a voievodului moldovean, aceea de *Învingător emblematic* şi de *Ctitor* de mănăstiri. Mănăstirile din nordul Moldovei, Moldoviţa, Sucevita, Voroneţ, Putna etc., sunt construite la ordinul său. Perioada sa de domnie, altfel extrem de agitată, era recomandată optimist în istoriografia română de manual drept una de stabilitate statală şi de independenţă faţă de puterile învecinate. Vezi Adrian Cioroianu, op.cit., pp. 66-74.
17. Legenda spune că, de fiecare dată când mai câştiga o bătălie, Ştefan cel Mare mai construia o biserică.
18. În albumul intitulat *O viaţă de Erou pentru Partid, Popor şi Ţară. Album omagial de artă plastică contemporană românească* (Meridiane, Bucureşti, 1988), se poate observa înseriat ctitoriilor aulice şi un monument celebru – *Poarta Sărutului* realizată de sculptorul român Constantin Brîncuşi.

cea a creştinismului ortodox. Contextul religios[19] va fi reactualizat prin uzurparea unui rol simbolic, în termenii *teologiei atee* (Adrian Cioroianu) a lui Ceauşescu. În acest fel se poate explica şi campania obsedantă a demolărilor[20] vizând în special edificiile de cult, de exemplu, biserica Văcăreşti[21], aflată în patrimoniul UNESCO. În cel mai bun caz, acestea sunt cruţate prin dislocarea şi deplasarea lor pentru a le izola, a le ecrana.

Izbânzile conducătorului sunt marcate de ctitorii, practic orice construcţie de anvergură pe care o dictează şi o coordonează Ceauşescu va purta acest nume, de la Canalul Dunăre – Marea Neagră (proiectul se reia în 18-19 iunie 1973, iar lucrările reîncep în 1975; Ceauşescu inaugurează Canalul Dunăre – Marea Neagră în 26 mai 1984) la metrou (în 19 decembrie are loc inaugurarea primului tronson al magistralei I a metroului). Cu titlul „Ctitorului de nou destin românesc, ales omagiu al oamenilor de artă", prefaţa albumului *O viaţă de Erou pentru Partid, Popor şi Ţară* constituie un panegiric impresionant unde sunt enumerate *ctitoriile* preşedintelui[22].

---

19. Sorin Alexandrescu, în „Prefaţă, între călugări şi eretici", în *idem*, *Identitate în ruptură. Mentalităţi româneşti postbelice*, Univers, Bucureşti, 2000, pp. 7-24, identifică un comportament de tip religios ocultat al societăţii în ansamblul ei, dar şi al relaţiei dintre intelectuali şi putere, similar unei regresii la premodernitate. Ceauşescu preia prerogativele, dar şi reflexele mentalitare ale unui conducător medieval, reconfigurând la nivelul întregii societăţi un astfel de climat.
20. Alexandru M. Sandu subliniază necesitatea raţionalizării în relaţie cu puterea a unui astfel de proces ce poate avea efecte dramatice asupra urbanisticii: „Demolarea este o opţiune care trebuie să rezulte nu în urma unui semn despotic (fie al puterii sau al arhitectului), ci în baza unei temeinice cercetări arhitectural-urbanistice a locului. Ea se realizează când este cazul, în mod selectiv, păstrând tot ceea ce pentru locul respectiv are importanţă, ceea ce reprezintă calitate. Pentru oraş, opera arhitectului este cu atât mai interesantă cu cât ea păstrează, include şi valorifică o «operă» arhitectural-urbanistică fără nici o legătură cu restul oraşului şi pentru că, din punctul de vedere al desfăşurării operaţiei, era mai sigur: se demola o întreagă zonă fără a se şti exact ceea ce urmează a se realiza în acel loc, fără a exista de fapt un proiect cât de cât stabilit" (Alexandru M. Sandu, „Cinci repere de «putere» pentru ieşirea din diletantismul arhitectural-urbanistic", în Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, vol. I, p. 217).
21. Vezi Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, Museion, Bucureşti, 1994, legat de distrugerea sistematică şi cu obstinaţie a cartierelor vechi ale Bucureştiului şi mai ales a ctitoriilor în adevăratul înţeles al cuvântului; referitor la cruciada pentru demolarea mănăstirii Văcăreşti, vezi Gheorghe Leahu, op.cit.
22. „Dacă ar fi să rostim doar numele unor importante ctitorii ale ultimelor două decenii cum sunt hidrocentrala de la Porţile de Fier ori Transfăgărăşanul, Metroul bucureştean sau Canalul Dunăre – Marea Neagră, şi dacă le-am adăuga pe cele de dată mai recentă, cum ar fi Complexul rutier de la Feteşti-Cernavodă – cu măreţia podului peste Dunăre, durat într-o simetrie ea însăşi semnificativă cu opera unui ilustru înaintaş – sau Canalul Poarta

În afara termenului *ctitor*, un altul foarte des întâlnit în producţiile encomiastice este *arhitect/constructor*. În opinia lui Adrian Cioroianu, există trei accepţiuni ale acestui termen: 1) arhitect în sens figurativ este cel care a trasat liniile de dezvoltare, de modernizare a ţării; 2) arhitect în sens propriu este cel care dă indicaţii pentru edificarea unor proiecte şi participă la luarea deciziilor pe parcursul lucrărilor, fiind de fapt cel ce are ultimul cuvânt (în acest sens, Mariana Celac, în articolul „O analiză comparată a limbajului totalitar în arhitectură", îl consideră chiar autor al edificiului Casa Republicii)[23]; 3) din nou în sens figurat, ca iniţiator-strateg al unei politici externe[24]. O carte din seria omagiilor va purta chiar acest titlu: *Arhitect şi constructor de ţară, omagiu Tovarăşului Nicolae Ceauşescu*[25].

Indicaţiile[26] constituie cel de-al treilea termen-cheie al discursului fondator. Putem decela patru accepţiuni ale termenului: a) *exortativă*, *de recomandare directă*, prin viu grai: Ceauşescu spune chiar la faţa

---

Albă – Midia-Năvodari, ar fi de ajuns pentru a sugera orizonturile ample prin care monumentele muncii creatoare au împodobit geografia românească pentru totdeauna cu însemne dătătoare de certitudine şi încredere în destinul constructiv al românilor. Toate acestea îşi leagă numele, în mod indisolubil, de numele marelui conducător de partid şi ţară, de numele celui care a devenit prin gândul său vizionar şi faptele sale aflate mereu la înălţimea gândului – simbol suprem al României de azi, purtat în inimile naţiunii ca un luminat Erou al patriei." (*O viaţă de Erou pentru Partid, Popor şi Ţară*, p. 12)

23. „Aş îndrăzni să avansez ideea că autorul «Casei poporului» şi al «Centrului civic» în sensul tradiţional al conceptului este Nicolae Ceauşescu. Ne conduc la acest răspuns nu atât argumente pozitive, cât raţionamente prin excludere. Este neîndoios că planul, în mare, al «Casei», soluţia volumetrică şi compoziţia generală nu sunt rezultate din proceduri proprii arhitecturii – chiar uneia inabile. Rolul foarte mare pe care l-au jucat modificările pe şantier, unele foarte importante şi distructive, creând diferite probleme pentru rezolvările de structură, lucrul direct, la scară naturală etc., confirmă ipoteza avansată aici. «Casa», precum şi planul general al ansamblului nu sunt generate nici prin procedeele profesiunii şi nici în cadrul regulilor sale curent acceptate. Autorul conceptului de *ansambluri* există, dar el nu este un arhitect: el nu poate fi decât dictatorul însuşi." (Lucian Boia, op.cit., vol. I, p. 195.)
24. Adrian Cioroianu, op.cit., p. 190.
25. *Arhitect şi constructor de ţară, omagiu Tovarăşului Nicolae Ceauşescu*, Eminescu, Bucureşti, 1987.
26. Cristina Petrescu, în „Vizitele de lucru, Un ritual al «Epocii de aur»" (pp. 105-114), oferă la rândul ei o definiţie a termenului: „Cuvântul-cheie, folosit întotdeauna la plural, era «indicaţie». Deşi au fost o prezenţă constantă încă de la primele vizite, indicaţiile au «evoluat» de-a lungul «Epocii de aur». Dacă la început acestea aveau un caracter general, ulterior ele au căpătat o formă mai concretă, născută din voinţa arbitrară a secretarului general, şi nu din necesităţile reale ale ţării" (în Lucian Boia, op.cit., p. 111).

locului ceea ce trebuie făcut, recomandarea este menită să camufleze un ordin, nu o simplă opinie şi de altfel elimină orice opinie concurentă ; b) *mitologic-estetică de gest fondator*, transpus la nivel vizual : Ceauşescu precizează/arată efectiv cum, dar mai ales unde trebuie amplasat un edificiu, ce anume trebuie demolat, *indicaţia* are valenţe fondatoare, pentru că atrage după sine modificări de ansamblu, edificarea unor noi construcţii, deschiderea unui nou şantier etc. (indicaţia devine astfel gest fondator cu valoare simbolică şi apare în mai toate pictorialele sau în tablourile omagiale) ; c) *intelectual-ideologică* : indicaţiile sunt acele idei personale, inovatoare pe care preşedintele le oferă asistenţei compuse din specialişti ; d) *politică,* de directivă-ordin prezidenţial : în acest caz se subliniază caracterul legislativ al *indicaţiei* devenite *directivă* – sintagmei „conform *indicaţiilor* date de tovarăşul secretar general" i se poate substitui o alta : „conform *directivelor*…". *Indicaţia* va intra în bagajul fundamental al discursurilor encomiastice.

III. În paginile ziarului *Scânteia* poate fi urmărită trecerea de la momentul iniţial al salvării oamenilor la necesitatea repartizării lor în noi locuinţe, la reconstrucţia în zonele afectate şi la dezvoltarea acesteia într-un nou ansamblu urbanistic, care buclează prin necesitatea demolării clădirilor vechi, nesigure. Între 5 şi 31 martie 1977 au loc şedinţe în serie ale Comitetului Politic Executiv al CC al PCR (CPEX), unde cuvântul de ordine devine *Reconstrucţia*.

În 22 martie avem Conferinţa de lucru a Comitetul Central al PCR, prima conferinţă dată publicităţii în care este deschis abordată problema unui nou plan edilitar[27]. Iar în 31 martie, la mai puţin de o lună de la cutremur, în articolul de fond cu titlul „Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a făcut ieri o nouă vizită de lucru pe şantierele reconstrucţiei din zona centrală a Capitalei" preşedintele îşi face cunoscute deciziile clare cu privire la demolare.

Motivaţiile demolării au în vedere trei criterii : 1) *de fezabilitate* : este invocată nesiguranţa din punctul de vedere al structurii de rezistenţă a clădirilor vechi, chiar dacă acestea au rezistat cutremurului ; 2) *estetic* : clădirile care nu îndeplinesc acest criteriu sunt sacrificate împreună cu celelalte, deja se iese din sfera motivaţiilor de ordin

27. „În acest spirit, s-a indicat să se treacă la edificarea în Capitală a unui nou centru politico-administrativ al ţării, la reconstrucţia unora dintre principalele artere ale Bucureştiului, precum şi la realizarea unui număr de importante edificii social-culturale şi monumente de artă, care să confere capitalei calităţi şi valori urbanistice şi arhitecturale superioare." Reconstrucţia şi sistematizarea ar trebui să înceapă în 1978 şi să dureze până în 1984. Ceauşescu apare cu un indicator arătând pe harta Bucureştiului (*Scânteia*, an XLVI, nr. 1075 8, miercuri, 23 martie 1977).

practic; 3) al *modernităţii*: clădirile vechi nu mai corespund viitorului, „un modern ansamblu urban".

Practic, ultimul criteriu le va îngloba pe toate celelalte, tot ceea ce este vechi a devenit nesigur, necorespunzător noii estetici urbane şi dimensiunii unei capitale moderne aflate în acel moment doar în stadiul de proiecţie. Oraşul Bucureşti constituie principalul obiectiv al elanului transformist al lui Nicolae Ceauşescu, în care gestul fondator dobândeşte maxima extensie simbolică. Bucureşti devine astfel o „capitală a noii urbanistici". Casa Republicii, Centrul Civic sunt construite pe locul cartierelor Uranus, Antim şi Rahova, demolate integral, iar oraşul se extinde prin apariţia unor noi „oraşe ale oraşului", cartierele Colentina-Tei, Balta Albă – Titan, Drumul Taberei, Berceni-Sud, Militari. Unde se demolează, se construieşte într-un vid complet. În 1977, la Conferinţa Naţională a PCR după cutremurul din 4 martie 1977, este anunţat proiectul de restructurare a oraşului Bucureşti[28].

IV. La câteva luni după eveniment apar două monografii: prima este intitulată *Secunde tragice, zile eroice, 4 Martie 1977. Din cronica unui cutremur*[29], iar cea de-a doua, apărută în 1980, are titlul *Durere şi eroism. După zguduitoarea noapte din 4 martie 1977*. Ambele volume se vor o retrospectivă cât mai elocventă a evenimentelor care au urmat cutremurului din 4 martie 1977. O paralelă între cele două cărţi[30] între care se află o distanţă de aproximativ trei ani este foarte importantă pentru schimbările ce au loc în ceea ce priveşte rolul simbolic-mitologic pe care şi-l asumă, dar îl şi propune Nicolae Ceauşescu. O parte din instantaneele utilizate de ambele cărţi se regăsesc în

28. Ancăi Petrescu, în vârstă de numai 25 de ani, îi sunt încredinţate lucrările pentru Casa Republicii şi Bulevardul Victoria Socialismului; în 29 decembrie 1981 sunt alocate proiectului fondurile necesare, prin decret prezidenţial, iar în 25 iunie 1984 Nicolae şi Elena Ceauşescu pun primul strat de ciment la fundaţie, piatra de temelie cu ocazia celei de-a 40-a aniversări a Revoluţiei de Eliberare Socială şi Naţională. Sensul fondator se poate observa şi prin alegerea unei date simbolice, care să sublinieze schimbarea, ruptura cu trecutul şi un prezent aşezat sub semnul construcţiei socialismului: un edificiu-gigant şi o deschidere amplă, o direcţie, o *via* comunistă, Bulevardul Victoria Socialismului. Stilul nou reprezintă pentru Ceauşescu o sinteză între un stil popular, românesc şi ideologie – un paradox, pentru că în mentalul ţărănesc construcţiile nu sunt concepute la dimensiuni grandioase, pe când ideologic construcţia lui Ceauşescu trebuie să fie gigantică, să corespundă unei fortăreţe-citadele-templu, o construcţie a puterii.
29. *Secunde tragice, zile eroice, 4 Martie 1977. Din cronica unui cutremur*, Junimea, Iaşi, 1977.
30. Pentru a uşura urmărirea punerii în paralel a celor două cărţi voi numi, după ordinea cronologică a apariţiei lor, cartea din 1977 primul volum (vol. I) şi cartea din 1980 al doilea volum (vol. II).

Scânteia, dar selecţia lor, precum şi textul care le însoţeşte reprezintă una din diferenţele majore, deoarece textul orientează imaginea.

1. Primul volum are un singur coordonator, Aristide Buhoiu, care beneficiază de o echipă compusă în majoritate din scriitori, o parte din ei şi oameni de presă. Ponderea scriitorilor este însă remarcabilă, ca şi popularitatea de care se bucură cei mai mulţi dintre aceştia. Al doilea volum este împărţit în patru capitole, fiecare cu propriii coordonatori[31] şi cu propria echipă de ziarişti şi scriitori.

2. În afară de istoriile personale ale celor care au trecut pe lângă dezastru sau ale celor ce au luat parte la operaţiunea de salvare, care se regăsesc în ambele volume, în primul apar şi o serie de mementouri, cu titlul *remember*, pentru acele dispariţii remarcabile ale unor oameni de cultură, scriitori, actori, editori etc. În cel de-al doilea volum, în prim-plan se află clasa muncitoare şi poveştile oamenilor simpli, iar celelalte pierderi au devenit cumva discrete. Ceauşescu a devenit modelul exemplar de omenie, calitate cardinală a comunistului *par excelence*, de curaj, de operativitate, de viziune strategică, de disponibilitate etc. Ceauşescu trece drept erou salvator[32], care se expune pericolelor pentru a indica modul de acţiune cel mai potrivit. De asemenea, Ceauşescu se deplasează la căpătâiul răniţilor în spitale – vezi în volumul II pictorialul de la pp. 160-161 : „Copiii aceştia vor fi la rândul lor părinţi şi îşi vor proteja cu orice preţ copiii" (tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu vizitând la Spitalul „Grigore Alexandrescu" pe copiii recâştigaţi vieţii) ; dar şi „Cei sinistraţi nu trebuie să rămână nici o clipă fără un nou acoperământ !", în fotografie fiind înfăţişată o familie de muncitori care beneficiază de un nou apartament. Sunt deschise „şantierele salvării", iar Ceauşescu se opreşte în fiecare punct „în care, până nu demult, se înălţau clădiri impunătoare şi (până la proba contrarie) trainice"[33].

3. În primul volum, pentru toate deciziile luate şi operaţiunile desfăşurate cel care-şi asumă responsabilitatea este Comitetul Politic

---

31. Ilie Tănăsache pentru capitolul „Noaptea nechemată", Mihai Stoian pentru „Dramatica încleştare", Tudor Băran, Neagu Udroiu şi Corneliu Vlad pentru „Solidaritatea cu România" şi Nicolae Dragoş şi Ioan Grigorescu pentru „Reconstrucţia – prezent şi viitor".
32. „La lumina lanternelor, pătrunde fără şovăire printre dărâmăturile unui subsol, deasupra căruia stăteau să se prăbuşească structuri de beton şubrezite şi unde geniştii ezitaseră să intre. Încearcă cu mâna rezistenţa panourilor prăbuşite. – Străpungeţi aici ! Şi dincolo ! Trebuie să mai fie oameni acolo ! După ieşirea sa, înăuntru se strecoară cu hotărâre echipa de salvare." (*Secunde tragice*..., p. 15)
33. *Ibidem*, p. 116.

Executiv (CPEX), cu această sintagmă care parafează orice acţiune: „Comitetul Politic Executiv a stabilit..."; în cel de-al doilea volum, Nicolae Ceauşescu trece în prim-plan, el dirijează acest for supunând dezbaterii propunerile lui, votate în unanimitate[34]. În primul volum, Ceauşescu apare în proporţie de 25% (din 147 de cadre, apare în 37); în cel de-al doilea volum, apare în proporţie de 40% (din 69 de cadre, 27 îl conţin).

4. Cele mai multe instantanee în primul volum sunt cu clădiri prăbuşite, în special din Bucureşti. În cel de-al doilea volum, se adaugă acestor imagini cu clădiri distruse, care au scăzut ca pondere, imaginile clădirilor nou-construite sau reconstruite pe baza indicaţiilor date de secretarul general. În primul volum, instantaneele nu sunt însoţite de text decât cu una sau două excepţii, pe când în cel de-al doilea fiecare imagine beneficiază de un text care orientează „lectura" ei, dar îi şi supraliciteză retoric expresivitatea.

5. În primul volum lipseşte cuvântul-cheie *indicaţii*[35], cu toate că acest cuvânt apărea în ziarul *Scânteia* în majoritatea contextelor legate de reconstrucţie. În al doilea volum, termenul este folosit curent. *Mitul arhitectului* se forjează acum, când Ceauşescu dă indicaţii în privinţa reconstrucţiei, a amplasării noilor clădiri. De aici, Ceauşescu vizează nu simpla refacere a oraşelor afectate, ci lansarea unui plan edilitar la nivelul întregii ţări. Sunt astfel cooptate echipele de arhitecţi, ingineri proiectanţi şi activişti din structura de partid pentru a implementa un nou proiect. Regăsim această temă în ambele volume, dar numai al doilea ea devine o temă-ghid, urmărită în evoluţia ei de la emiterea decretului prezidenţial de instituire a stării de necesitate până la consfătuirile cu arhitecţii, ale căror opinii confirmă pas cu pas planul edilitar al preşedintelui. Totul începe în „secunda zero", momentul fondator al prăbuşirii vechilor edificii, ale căror ruine sunt rase cu buldozerul – „Secundă-zero, când cea mai sudică aşezare românească a fost luată cu

34. Această deosebire de nuanţă este însă extrem de importantă pentru precizarea ierarhiilor simbolice în partid. În trei ani, Ceauşescu s-a detaşat de eşalonul de partid astfel încât luminile rampei să fie focalizate în primul şi în primul rând pe el.

35. Acesta nu apare nici în forma sa de singular, nici de plural. Rar apare un termen eufemizant, *recomandări*. Şi aici, diferenţa de nuanţă este foarte importantă: a recomanda e o formă politicoasă, relativ neutră, care pune în joc şi disponibilitatea celui ce primeşte recomandarea. În plus, sensul are şi o notă pozitivă, căci o recomandare serveşte punerii într-o lumină favorabilă a unei persoane pentru anumite calităţi sau potrivirii într-un anumit context. *Indicaţia* are un sens apăsat coercitiv şi impune o ierarhizare a rolurilor: cineva aflat într-o poziţie superioară ierahic, indiferent de context, dă indicaţia, iar cel care o primeşte ar trebui să i se subordoneze.

buldozerul”[36]. Ceauşescu se consultă, dar şi propune şi impune propria sa viziune asupra modificărilor. În acest pictorial, în două fotografii, Ceauşescu este însoţit de activişti, iar inginerii indică amplasamentul noilor construcţii. Într-o altă fotografie, preşedintele se află în mijocul mulţimii şi arată din nou, iar gestul nu i se adresează unei persoane din mulţime, ci indică o posibilitate, ceea ce urmează să se construiască.

6. În primul volum, cataclismul este tratat ca fenomen natural, pe când în cel de-al doilea avem o personificare mult mai accentuată, cataclismul devine proiecţia unui inamic redutabil încercând să oprească mersul înainte al societăţii pe calea socialismului. Această diferenţă nu numai de ton se sesizează şi mai bine la nivelul limbajului. Termeni ca *front*, *contraofensivă*, *luptă*, *neînfrângere*, *neîngenunchere*, *îndârjire*, *jertfă de sânge* configurează un context militar-eroic al intervenţiilor făcute pentru a elimina consecinţele cataclismului, dar şi ceea a fost desemnat ulterior ca *Mitul patriei primejduite*. Ceauşescu devine în acest caz şi un conducător militar care stabileşte dispozitivele de luptă, însoţit de arhitecţi, ingineri, proiectanţi, urbanişti, dar şi de militari, ca de un adevărat Stat-Major, aşa cum apare într-o fotografie. „În dramatica încleştare, Comandantul suprem dirijează personal operaţiunea de înlăturare a urmărilor cataclismului şi de reintrare în normal” (A. La întreprinderea „23 August”. B. La termocentrala Bucureşti Sud-Vest)[37]. O altă fotografie îl înfăţişează pe Ceauşescu luând decizii : „Contraofensiva refacerii şi reconstrucţiei, izvorâtă din spiritul neîngenuncherii, al neînfrângerii… Sus : Tovarăşul Nicolae Ceauşescu consfătuindu-se cu arhitecţii, proiectanţii şi urbaniştii. Jos : Indicând amplasamentul noilor construcţii”[38]. Eficienţei acţiunilor i se adaugă acest complement simbolic al caracterului lor marţial : Ceauşescu îşi asumă rolul de comandant suprem al forţelor armate, un rol de *strateg*, conduce poporul în luptă cu stihia asimilată unui inamic naţional sau unui atac armat care, odată respins, este urmat de o contraofensivă. Ceauşescu luptă „până la ştergerea ultimelor urme ale teribilului cutremur care a încercat, zadarnic, să ne oprească pentru o clipă mersul înainte”[39]. Această contraofensivă o reprezintă de fapt reconstrucţia, înfăţişată în termenii unei mobilizări generale, „mobilizarea tuturor forţelor”[40] după un atac devastator[41].

36. *Ibidem*, pp. 384-385.
37. *Ibidem*, pp. 160-161.
38. *Ibidem*, pp. 224-225.
39. *Ibidem*, p. 7.
40. *Ibidem*, p. 7.
41. Efectele cataclismului sunt raportate la consecinţele unui bombardament atomic : „Dezolantă imagine, ca după un bombardament masiv ; nu degeaba specialiştii au calculat că energia distructivă eliberată de seism a echivalat cu zece bombe atomice de tipul aceleia lansate la Hiroşima (200.000 de tone TNT)” (*ibidem*, p. 135).

Ceauşescu îşi asumă pe lângă rolul de strateg şi pe acela de *combatant*, luând parte în mod direct la acţiunile de salvare, fiind prezent în „punctele cel mai greu lovite", dând un „exemplu de curaj şi bărbăţie comunistă", dar şi de „spirit organizatoric", „inspirând calm şi siguranţă"[42]. Preşedintele îşi riscă viaţa „sfidând pericolul reprezentat de nenumăratele bucăţi de planşee... (Tovarăşul Nicolae Ceauşescu la blocul «Nestor»)". Ceauşescu emite un decret prezidenţial, asemenea unui ordin militar, iar reacţia populaţiei este edificatoare: „Aşa vom face! Vom îndeplini întru totul *indicaţiile* [s.n.] trasate..."[43]; sau: „Un comandant suprem, când dă un ordin, ştie că ordinul va fi pe de-a-întregul îndeplinit..."[44].

7. În primul volum predomină un discurs reţinut, textul este echilibrat şi de inserturile privitoare la deciziile Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, urmând cronologia săptămânii care a urmat cataclismului, din data de 6 martie până în data de 15 martie, când tot prin decret prezidenţial este suspendată starea de necesitate. În cel de-al doilea volum structura e dezechilibrată, capitolul al doilea ocupă mai bine de jumătate din volum, iar discursul a devenit triumfalist, exortativ, impunând o anumită atitudine care nu decurge firesc din succesiunea evenimentelor. Perioada luată în considerare se prelungeşte până în prezentul scrierii cărţii, anul 1980, subliniindu-se rezultatele programului de reconstrucţie şi sistematizare iniţiat de preşedinte. Paradoxal, dacă în primul volum tonul alternează între tristeţe şi speranţă, în cel de-al doilea pendulează între entuziasm isteric, definit ca „optimism funciar", vindictă şi patetism exacerbat.

8. Spre deosebire de primul, cel de-al doilea volum are o structură *antitetică* pe trei paliere: a) înfruntarea dintre doi adversari ireconciliabili, stihia şi forţa solidarităţilor dirijate de un lider luminat, exponenţial, Nicolae Ceauşescu; b) distrugerii îi corespunde reconstrucţia, necesitând însă o măsură radicală, demolarea; c) relaţia dintre trecut şi prezent/viitor: trecutul care se asociază instabilităţii vechilor structuri de rezistenţă, vechilor construcţii, care necesită demolarea; prezentul/viitorul care solicită o nouă abordare urbanistică din perspectiva gândirii socialiste, o nouă viziune. Ca într-un diptic, se pot vedea de o parte ruinele trecutului – „memoria implacabilă a aparatului a reţinut tragismul acestei imagini"[45] – şi prezentul – „...iar ochii prezentului admiră două înaripate împliniri arhitecturale şi constructive, armonios integrate în peisajul citadin (Blocurile Casata şi Grădiniţa)"; sau: „Pe fostele vetre ale durerii..." – trecutul dezastruos –, faţă de

42. *Ibidem*, p. 8.
43. *Ibidem*, p. 126.
44. *Ibidem*, p. 135.
45. *Ibidem*, pp. 224-225.

prezentul luminos – „...noi şi superbe eflorescenţe, însemne de factură nouă care îşi au acum locul în marea glastră a oraşului (piaţa C.A. Rosetti), dar şi un nou ideal estetic: „Urâtul încrustat adânc de stihia dezlănţuită...” „...e izgonit de unda de şoc a vieţii (centrul Câmpinei astăzi)”[46].

> La numai două săptămâni de la cutremur, arhitectul patriei noastre socialiste, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, consfătuindu-se cu specialiştii, cu arhitecţii, proiectanţii şi urbaniştii, dădea contururi noi greu lovitei noastre Capitale. (...) S-a indicat atunci, în dialogul tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu edilii, să se treacă la edificarea unui nou centru politic-administrativ al ţării, la reconstrucţia unor principale artere ale Bucureştiului, precum şi la realizarea unui important număr de edificii social-culturale şi monumente de artă, care să confere capitalei României socialiste calităţi şi valori urbanistice şi arhitecturale superioare. (...) Abia pornite discuţiile despre reconstrucţia Bucureştiului, şi machetele noii metropole de pe Dâmboviţa au început să se ivească din schiţele de pe planşetele proiectanţilor şi arhitecţilor.[47]

9. În primul volum, cutremurul durează 45 de secunde[48]; în cel de-al doilea, seismul s-a prelungit până la cifra exactă de 70 de secunde[49].

Accepţiunea pe care i-o dă Raoul Girardet *mitului Salvatorului* ca erou providenţial în *Mituri şi mitologii politice* este pe deplin justificată. Acest mit politic reuneşte de altfel toate semnificaţiile puse în joc de complexul fondator care ia naştere în jurul momentului 4 martie 1977.

> Indiferent de model, că e vorba de Cincinnatus, de Alexandru, de Solon sau de Moise, chiar dacă întruchipează puterea instituţională, sacerdotală, omul providenţial apare întotdeauna ca un luptător, ca un combatant. (...) Pe de altă parte, fie că reinstaurează sau bulversează o ordine, fie că pune lucrurile în ordine sau anunţă pe cel care va veni, personajul său se implică într-o realitate temporală ce stă sub semnul rupturii. Se afirmă şi se defineşte în contextul prezentului imediat un prezent al decadenţei, al confuziei, al întunericului; datorită lui, ce va fi „după” nu va mai fi ca „înainte”. Legendei sale îi sunt asociate întotdeauna aceleaşi imagini, aceleaşi simboluri ale verticalităţii, ale luminii.[50]

Girardet pune în evidenţă cvadruplul rol pe care-l joacă omul providenţial, tipologie unde-l putem încadra şi pe Nicolae Ceauşescu:

---

46. *Ibidem*, vol. II, pp. 384-385.
47. *Ibidem*, p. 387.
48. *Ibidem,* vol. I, p. 148.
49. *Durere şi eroism...*, p. 132.
50. Raoul Girardet, *Mituri şi mitologii politice*, traducere de Daniel Dimitriu, Institutul European, Iaşi, 1997, pp. 61-62.

a) *de salvator*: acesta salvează nu numai oameni, ci şi o întreagă naţiune, oferind exemplul său de curaj şi dirijând operaţiunile de salvare; b) *de combatant*: Ceauşescu luptă cu stihia şi prin menţinerea obiectivelor planului cincinal, prin asigurarea unei contraofensive economice şi edilitare, prin mobilizarea generală a tuturor efectivelor umane şi materiale; c) *de călăuză*: Ceauşescu indică ceea ce trebuie demolat şi ceea ce trebuie construit, obiectivele economice şi direcţia de dezvoltare a ţării; d) *de fondator* al unui timp nou, al unei lumi noi: Ceauşescu, intitulat sugestiv şi *Cârmaciul*, pregăteşte un proiect de anvergură care pentru Bucureşti va însemna Centrul Civic, Casa Republicii, Calea Victoriei Socialismului, precum şi noile cartiere muncitoreşti din zonele periferice, practic un oraş nou fondat pe vidul lăsat de demolările cartierelor vechi. Ceauşescu este cel care sintetizează aceste discursuri într-un unic discurs fondator, el e *marele arhitect*, posesorul unei viziuni: ceilalţi „scriu" istoria pe care el o *face*.

Bibliografie

Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură. Mentalităţi româneşti postbelice*, Univers, Bucureşti, 2000.

Barbu, Eugen, „Arhitect al Păcii", în *Preşedintele ţării, omagiul scriitorilor din România*, Cartea Românească, Bucureşti, 1979.

Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc*, 2 vol., Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997.

Ceauşescu, Nicolae, *Artă şi literatură*, Editura Politică, Bucureşti, 1984.

Cernat, Paul, Manolescu, Ion, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, vol. I, Polirom, Iaşi, 2004.

Cioroianu, Adrian, *Ce Ceauşescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Curtea Veche, L'Agence Universitaire de la Francophonie, Bucureşti, 2005.

Eliade, Mircea, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Eliade, Mircea, *Comentarii la legenda Meşterului Manole*, Humanitas, Bucureşti, 2004.

Girardet, Raoul, *Mituri şi mitologii politice*, traducere de Daniel Dimitriu, Institutul European, Iaşi, 1997.

Giurescu, Dinu C., *Distrugerea trecutului României*, Museion, Bucureşti, 1994.

Hesiod, *Munci şi zile*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1957.

Leahu, Gheorghe, *Distrugerea Mănăstirii Văcăreşti*, Arta grafică, Bucureşti, 1996.

Sandu, Alexandru M., „Cinci repere de «putere» pentru ieşirea din diletantismul arhitectural-urbanistic", în Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, vol. I, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 1997.

*** *Arhitect şi constructor de ţară, omagiu Tovarăşului Nicolae Ceauşescu*, Eminescu, Bucureşti, 1987.
*** *Arta*, revista Uniunii Artiştilor Plastici (UAP).
*** *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998.
*** *Durere şi eroism. După zguduitoarea noapte din 4 martie 1977*, Eminescu, Bucureşti, 1980.
*** *O viaţă de Erou pentru Partid, Popor şi Ţară. Album omagial de artă plastică contemporană românească*, Meridiane, Bucureşti, 1988.
*** *Scânteia*, Organul Partidului Comunist Român, nr. 4-31/martie 1977.
*** *Secunde tragice, zile eroice, 4 Martie 1977. Din cronica unui cutremur*, Junimea, Iaşi, 1977.

Adrian Cioroianu

„Videologia" lui Nicolae Ceaușescu. Conducătorul și obsesia autoportretului

Analizând corelația dintre cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu și produsele artistice, Laurent Deveze observa că ne confruntăm cu existența unei *obsesii a autoportretului*. Într-adevăr, lăsând la o parte artistul ce l-a imortalizat ori stilul său, rezultatul este, de obicei, o succesiune de imagini în care regăsim același *Conducător*. Altfel spus, regăsim *Conducătorul* pe care Ceaușescu l-ar fi pictat, dacă ar fi avut talent. Deveze ne spune: „Pictorul avea dreptul să fie cubist din momentul în care tabloul său îl reprezenta pe *Conducător* coborând scara"[1].

În opinia mea, cazul lui Ceaușescu este realmente notabil. Cred că, dintre toți conducătorii comuniști est-europeni contemporani cu el (cu excepția lui Stalin), Nicolae Ceaușescu a fost subiectul celei mai abundente producții artistice. Am inventariat mai mult de o sută de opere de artă vizuală consacrate lui Ceaușescu: picturi, sculpturi, tapiserii etc. Ceea ce mă interesează, evident, nu este valoarea lor estetică, ci retorica mesajului pe care încearcă să-l transmită[2]. E vorba despre „videologie": prin aceasta înțeleg *ideologia* ce tinde, gradual, dar inexorabil, să se rezume la exhibarea unei singure efigii, la etalarea unui singur portret. Vom vedea, conținutul ideologic al reprezentărilor omagiale se rezumă la o efigie înconjurată de câteva clișee plastice.

1. Laurent Deveze, „Ceaușescu ou l'art du portrait, essai sur l'art officiel roumain (1965-1989)", *Sources. Travaux historiques*, nr. 20/1989, p. 79.
2. Cu atât mai mult cu cât majoritatea artiștilor par să confirme, involuntar, spusele lui Tzvetan Todorov: „Estetica începe exact în momentul în care se termină retorica" (Tzvetan Todorov, *Teorii ale simbolului*, Univers, București, 1983, p. 173).

Conducătorul şi portretistul său *nevăzut*: cazul pictorului Eugen Palade

În domeniul artelor plastice omagiale – sau al *discursului vizual encomiastic* –, pictorul Eugen Palade ocupă un loc privilegiat, mai ales prin cantitatea lucrărilor. După părerea mea, nu se poate neglija nici calitatea tablourilor sale, chiar dacă în acest context termenul *calitate* comportă o conotaţie puternic circumscrisă omagiului care este raţiunea sa de a fi. În anii '70 şi '80, numeroase instituţii i-au comandat lui Palade tablouri avându-l ca model – şi uneori ca destinatar – pe *Conducătorul* Nicolae Ceauşescu[3]. Am decis aşadar să prezint cazul pictorului Palade, ca realizator exemplar de picturi omagiale. Cazul mi se pare cu atât mai interesant cu cât pictorul nu a avut altă legitimare artistică în afara acestor tablouri omagiale, care rămân, chiar şi după dispariţia personajului model, principala, dacă nu singura sa carte de vizită profesională.

Competiţia pe piaţa veneraţiei. Comanditarii

Având motive care mi se par foarte personale şi care nu necesită din partea mea clarificări, pictorul Eugen Palade este convins că a fost solicitat în virtutea recunoaşterii sale unanime ca unul dintre cei

3. Îi mulţumesc dlui Eugen Palade pentru amabilitatea şi promptitudinea cu care mi-a furnizat informaţiile ce urmează; întâlnirea mea cu dl Palade a avut loc la 14 iunie 2001. În timpul discuţiilor noastre, s-a dovedit imposibil pentru pictor să spună câte pânze omagiale dedicate lui Nicolae (şi Elenei) Ceauşescu produsese de-a lungul anilor. Ţinând cont de o marjă de eroare pe care mi-o asum în întregime, cred că numărul lor ajunge la 20, dacă nu la 25. Tablourile pe care le menţionez aici sunt (în ordinea apariţiei lor în publicaţiile artistice sau în cărţile-omagiu): „Nicolae Ceauşescu, preşedinte al RSR" (în *Arta*, XXIII, nr. 6/iunie 1976, p. 7), „Portretul tovarăşului Nicolae Ceauşescu" (în *Arta*, XXV, nr. 1/ianuarie 1978, p. 1), „Vizită de lucru" (în *Arta*, XXX, nr. 10/octombrie 1983, p. 3), „Primăvara" (în *Arta*, XXXI, nr. 1/ianuarie 1984, p. 1), „Salutul preşedintelui către ţară" (în *Arta*, XXXIII, nr. 5/mai 1986, p. 1), „1 Mai 1939" (în *Arta*, XXXV, nr. 6/iunie 1988, p. 1), „Demonstraţie comunistă" (în *O viaţă de Erou pentru Partid, Popor şi Ţară. Album omagial de artă plastică contemporană românească*, Meridiane, Bucureşti, 1988, ilustraţia 9), „Tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu" (în *O viaţă de Erou*..., ilustraţia 34), „Primul preşedinte" (în *Arta*, XXXV, nr. 12/decembrie 1988, p. 1), „Tricolor" (în *Arta*, XXXVI, nr. 1/ianuarie 1989, p. 2), „Portrete" (în *Arta*, XXXVI, nr. 1/ianuarie 1989, p. 7).

mai buni portretiști ai țării, rezultat al unei activități începute în anii '50. În fapt, pictorul crede că la începutul anilor '60 exista deja o competiție neoficială între cei mai buni portretiști români, pentru a fi solicitați să execute cel dintâi portret al lui Ceaușescu. După Palade, artistul creditat pe atunci cu această întâietate virtuală era pictorul Constantin Piliuță, cu atât mai mult cu cât își declarase limpede disponibilitatea pentru o asemenea misiune de pionierat[4].

În ceea ce îl privește pe Palade, cea dintâi comandă pentru un portret al *Conducătorului* a primit-o în 1977, din partea comandantului unei unități militare (care aparținea structurilor Securității, crede Palade). A pictat atunci tabloul „Portretul tovarășului Nicolae Ceaușescu". Foarte rapid, tabloul a devenit una dintre piesele centrale ale unei expoziții-omagiu organizate de Muzeul Național de Istorie (din București), unde va rămâne expusă până la sfârșitul lui decembrie 1989. Aceasta este versiunea pictorului; totuși, cred că primul tablou consacrat *Conducătorului* și semnat de Palade a fost rodul inițiativei pictorului: în 1976, Palade a participat la expoziția republicană organizată de Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Uniunea Generală a Sindicatelor din România, Uniunea Artiștilor Plastici și Uniunea Tineretului Comunist, cu o acuarelă intitulată „Nicolae Ceaușescu, președintele RSR"[5].

Această primă comandă din 1977 își are povestea ei, care ne clarifică mecanismele artistice de producție și de acceptare a unei asemenea opere. Puțin după livrarea sa către comanditar, tabloul se întorcea în atelierul artistului pentru o operație de actualizare: pictorul trebuia să adauge pe pieptul *Conducătorului* cea de-a doua medalie „Steaua Republicii Socialiste România", pe care Ceaușescu o primise recent[6]. Palade păstrează o amintire legată de această actualizare. Tabloul a fost transportat la atelierul său și, pentru câteva zile, pictorul și tabloul s-au aflat sub supravegherea unui soldat înarmat. Cînd pictorul a încercat să-și refacă semnătura în colțul inferior al pânzei, soldatul a intervenit contrariat: „Nu, vă rog, nu scrieți nimic!". Ulterior, în urma intervenției unui ofițer mai înțelegător, semnătura a fost retușată.

---

4. Se pare că acela care a spart gheața a fost pictorul Cornel Brudașcu (în perioada respectivă, asistent universitar la Institutul de Arte Plastice din Cluj), cu tabloul său „Vizită de lucru" (în *Arta*, XXI, nr. 2/februarie 1974, coperta I).
5. Vezi *Arta*, XII, nr. 6/iunie 1976, p. 7.
6. Într-adevăr, Nicolae Ceaușescu primise o a doua medalie „Steaua RSR" la 25 ianuarie 1978 (prima era din 6 mai 1971, iar pe a treia avea să o primească la 25 ianuarie 1988).

Ca dovadă de apreciere (pe care o aştepta), anul următor, în cursul unei întrevederi cu Miu Dobrescu[7], Eugen Palade a primit comanda unui portret al Elenei Ceauşescu. Dobrescu nu a avut sugestii de făcut pentru tabloul solicitat: „Să fie cum vreţi!", ar fi spus el. Palade a pictat o Elena Ceauşescu mai mare decât o fiinţă umană obişnuită. Cu câteva excepţii despre care voi vorbi mai târziu, Palade spune că de obicei nu primea indicaţii privitoare la *forma* reprezentărilor sale.

Palade va fi ulterior autorul a două sau trei tablouri înfăţişându-l pe Nicu Ceauşescu, mezinul familiei conducătoare, pe atunci membru al Comitetului Central al PCR, deputat din partea judeţului Buzău şi secretar al Marii Adunări Naţionale. Prima cerere a venit la începutul verii lui 1983, iar comanditarul era Sergiu Ştirbu – în acel moment, unul dintre directorii Uniunii Artiştilor Plastici. Eugen Palade păstrează convingerea că această comandă a fost iniţiativa personală a lui Ştirbu, care voia să-i ofere tabloul lui Nicu cu ocazia aniversării sale, la 1 septembrie 1983. Realizarea tabloului a fost dificilă: Ştirbu a dorit ca operaţia să rămână strict secretă, întrucât succesorul familiei Ceauşescu manifesta deschis o reticenţă faţă de portretele sale. În consecinţă, pictorul nu a avut drept „sursă documentară" decât o fotografie tip paşaport a lui Nicu Ceauşescu, scoasă de comanditarul Ştirbu dintr-un dosar administrativ, fără acordul lui Nicu, dar cu complicitatea familiei. Pânza l-a satisfăcut pe deplin pe comanditar: Nicu apărea pe malul Mării Negre, la Costineşti, lângă Obelisc (un monument-simbol al acestei staţiuni de vacanţă, ea însăşi simbol al tineretului român în anii '70-'80). În spatele lui Nicu, survolau marea 32 de pescăruşi care simbolizau cea de-a 32-a aniversare a sa…

Încă de la sfârşitul anilor '70, puţin după apariţia „artei omagiale", s-a declanşat o adevărată competiţie – spune Palade – între portretiştii recunoscuţi drept cei mai buni din branşă. Pictorul e convins că rivalitatea ce l-a opus pictorului Constantin Piliuţă a fost aţâţată de comanditarii potenţiali care doreau stimularea lor reciprocă[8]. Exista o echipă de artişti – formată din Palade, Eftimie Modîlcă, Cornel Brudaşcu, Ion Bitzan şi Vladimir Şetran, Gheorghe Ioniţă, Vasile Pop-Negreşteanu, Sabin Bălaşa, Constantin Piliuţă, Zamfir Dumitrescu etc. – la care comanditarii apelau cu predilecţie. Treptat,

7. Miu Dobrescu a fost preşedintele Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste în perioada noiembrie 1979 – august 1979; ulterior a fost înlocuit de Suzana Gîdea.
8. Ca argument, Eugen Palade aminteşte vizitele pe care le primea în atelierul său din partea unui individ ce nu avea o identitate precisă („un tip realmente suspect"), dar care îl punea la curent cu toate calomniile pe care Piliuţă le răspândea despre el. Palade crede că individul făcea acelaşi lucru şi în sens invers, în atelierul lui Piliuţă.

pe această piață, oferta va depăși cererea. Principala instituție comanditară a rămas Consiliul Culturii și Educației Socialiste (CCES); în cazul lui Palade, este vorba în special de Uniunea Artiștilor Plastici, Comitetul Municipal București al PCR, Primăria Bucureștiului, Uniunea Generală a Sindicatelor, Uniunea Tineretului Comunist și Ministerul Apărării.

Palade păstrează mai multe amintiri despre întrevederile sale cu Suzana Gîdea (președinta CCES din august 1979 până în decembrie 1989). Atunci când dorea să-l vadă pe Palade (fie pentru o nouă comandă, fie pentru a-i cere unele retușuri, așa cum vom vedea mai jos), pictorul era invitat la sediul CCES; uneori, îl aducea o mașină a instituției. Foarte frecvent, înainte sau după întâlnirea cu Gîdea, Palade discuta cu primul-adjunct al acesteia, Ladislau Hegedus. În opinia pictorului, aceste discuții îi ofereau „un veritabil suport moral", Hegedus încheind constant cu cuvintele: „Haideți, domnule Palade, încă un efort, nu mai e mult până vom scăpa". În fața acestei încurajări, Palade mărturisește că era incapabil de ripostă, „pentru că aveam impresia că un eventual refuz din partea mea i-ar fi putut afecta cariera".

Artistul care accepta comanda trebuia să facă față unor condiții ce nu erau doar politice; bizareria era la ea acasă în această lume în care comanditarul avea în același timp mijloacele financiare și idei particulare. Palade își amintește de comandantul unei unități militare ce fabrica diamante sintetice care i-a solicitat un portret al lui Ceaușescu cu referire la astfel de diamante. Pictorul găsise o soluție sub forma unui paspartu decorat cu gemele dorite de comanditar.

Faptul că a fost unul dintre portretiștii cei mai solicitați – și autor al câtorva zeci de tablouri care au contribuit la cultul personalității ce desfide orice bun-simț – nu are o relevanță particulară pentru Palade. După el, „un pictor responsabil nu respectă neapărat modelul, ci tabloul, indiferent ce ar picta, trebuie să-i reușească pânza". Odată, pe când lucra la unul dintre aceste portrete, a stricat, cu o tușă neîndemânatică, figura *Conducătorului*. Detaliul ar fi trecut neobservat, dar pictorul a petrecut câteva ore ca să refacă expresia feței astfel încât să fie cea mai reușită, „din respect pentru meseria mea și pentru arta picturii".

Deși aceste scrupule au rămas, în mare parte, secretul său, Eugen Palade a atins în anii '80 vârful carierei: potrivit propriilor confesiuni, era atât de solicitat, încât orice ieșire cu familia în afara Bucureștiului stătea sub amenințarea unei convocări subite. Într-o vară, plecat cu familia la un prieten din Brăila (în estul României, la Dunăre), pictorul a fost găsit de miliție și adus la București în mare grabă – evident, pentru a realiza o comandă. Și astăzi, aceste amintiri reprezintă pentru Palade confirmarea talentului său.

Cea mai mare parte a tablourilor semnate de Palade intrau uşor în portofoliul expoziţiilor-omagiu organizate, în cursul anilor '80, la Sala Dalles din Bucureşti. Oficial, selecţia lucrărilor era făcută de un juriu; din acesta făceau parte artişti din UAP, critici de artă, funcţionari ai CCES, activişti de partid. Eugen Palade crede, cu toată sinceritatea, că pânzele sale erau deja „admise" din momentul în care comanda îi era transmisă. În aceste condiţii, Palade nu a avut motive să se considere persecutat de aceste jurii (aşa cum spune că s-au simţit unii dintre colegii săi pe atunci). Cu câteva zile înainte de vernisajul unei asemenea expoziţii, instituţiile responsabile organizau o vizită privată, supervizată de unul dintre personajele „grele" ale ierarhiei partidului. Odată („în 1986 sau 1987"), Emil Bobu comentase defavorabil un tablou al lui Palade dedicat Elenei Ceauşescu, spunând că „faţa este prea întunecată". Pictorul a fost convocat pentru a-i reface expresia; îşi aminteşte că nu era singurul. Pictorul Ion Bitzan fusese convocat pentru o sarcină similară – tot ca urmare a unei observaţii a lui Bobu[9]. Cei doi artişti au realizat cot la cot transformările sugerate.

După închiderea acestor expoziţii, tablourile erau luate de Gospodăria de Partid (departamentul administrativ intern al partidului) şi distribuite în funcţie de nevoi sediilor teritoriale ale PCR, instituţiilor statului sau, uneori, ambasadelor române din străinătate.

Artistul Palade şi modelul său

Nicolae Ceauşescu nu i-a pozat niciodată lui Palade – după cum nu i-a pozat nici unuia dintre portretiştii săi. Tot ceea ce avea la dispoziţie Palade erau fotografiile oficiale ale *Conducătorului*. Să luăm, de exemplu, portretul din 1976, în creion şi acuarelă („Nicolae Ceauşescu, preşedintele RSR"): pictorul s-a servit de câteva fotografii din care a extras detaliile necesare pentru o compoziţie onestă din punct de vedere artistic.

După 1977, prin mijlocirea Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, Palade a primit o legitimaţie „de ziarist" care i-a permis cel puţin să participe la manifestările încununate de prezenţa *Conducătorului*. De două sau trei ori, în timpul întâlnirilor politice de la Sala Polivalentă din Bucureşti, Palade a reuşit să se strecoare în apropierea Elenei şi a lui Nicolae Ceauşescu. Pentru a obţine acest acces, a

9. Palade îşi aminteşte că supervizorul cel mai imprevizibil şi care reacţiona cu o violenţă manifestă era Mihai Dulea (vicepreşedinte al CCES din aprilie 1985 până în decembrie 1989).

trebuit să facă nişte sacrificii – de exemplu, să renunţe la barba sa de boem, nu prea conformă cu imaginea-tip a unui lucrător în presa centrală[10]. În acelaşi timp, nu trebuie uitate avantajele – iar pictorul nu le uită. În vacanţele pe care familia Palade le petrecea la munte, la vederea acestei legitimaţii responsabilii hotelurilor deveneau brusc mai cooperanţi, descoperind camere libere în locuri altminteri „pline până la refuz".

O practică instituţionalizată în anii '80 o constituiau vizitele artiştilor – membri ai UAP – la Scornicești, satul natal al *Conducătorului*. Sezonul preferat era toamna, la începutul lui octombrie, cu ocazia Zilei Recoltei (erzaţ comunist pentru tradiţionala şi religioasa Sărbătoare a Sfintei Maria). Din spusele sale, Palade nu a participat la aceste evenimente. El spune că rezultatele cele mai cunoscute ale acestor vizite rituale au fost pânzele semnate de doi dintre colegii săi, devenite atât de celebre, încât Viorel Mărgineanu era supranumit „cel care a pictat casa lui Ceaușescu", iar Vasile Pop-Negreșteanu, „cel care a pictat fântâna lui Ceaușescu". Acest din urmă tablou a fost reţinut pentru expoziţia *Partid, popor – o singură voinţă*, organizată în ianuarie 1983 la Sala Dalles[11]; Nicolae Ceaușescu îşi sărbătorea atunci cea de-a 65-a aniversare.

După cum spune Palade, a face portretul Ceaușeștilor nu era cel mai uşor lucru. Pentru fiecare – Elena şi Nicolae –, ajutat de fotografiile oficiale oferite de comanditari sau obţinute prin propriile eforturi, Eugen Palade stabilise un ansamblu de canoane şi norme artistice, reguli virtuale care îi permiteau să pună în evidenţă detaliile benefice ale portretului (precum strălucirea ochilor lui Nicolae, ce îi însufleţea privirea) sau, dimpotrivă, să camufleze anumite detalii

10. Era un rezultat implicit al noii Legi a presei din 1974.
11. Cele două aprecieri necesită câteva completări: Viorel Mărgineanu nu este doar pictorul casei natale a lui Nicolae Ceaușescu de la Scornicești, ci şi autorul unui tablou numit, într-o manieră sibilinică, „Casa de la Petreşti" (rămâne de văzut dacă era doar o coincidenţă faptul că Elena Ceaușescu era născută la Petreşti – Dâmboviţa). Cât despre V. Pop-Negreșteanu, fântâna din Scornicești pe care a pictat-o în 1982 (vezi *Arta*, XXX, nr. 3/martie 1983, p. 3) îi era într-adevăr dedicată lui Nicolae Ceaușescu, dar purta, din „voinţa" constructorilor săi, numele tatălui *Conducătorului*, Andruţa. Un text encomiastic scris în epocă, după o vizită de lucru făcută de Nicolae Ceaușescu în satul său natal, precizează: „În faţa casei sale, ţăranii au săpat o fântână ce poartă numele tatălui preşedintelui: simbol al destinului poporului nostru, simbol al trecerii sale prin lume. (...) Pentru că nu există un simbol mai emoţionant şi mai ardent ca această fântână consacrată de consătenii săi BĂRBATULUI NICOLAE CEAUȘESCU" (Lionel Nițescu şi Liviu Timbus, „Patria, cabinetul de lucru al preşedintelui", *Almanah Flacăra 1982*, Bucureşti, 1981, p. 7).

fizice ori anatomice. Printre detaliile ce puneau probleme – afirmă artistul – figurau forma dezagreabilă a gurii lui Nicolae Ceauşescu (colţurile gurii, mai precis) şi impresia de fals pe care o dădeau ochii celor doi în fotografii („ochii, în ambele cazuri, aveau ceva fals, ca şi cum ar fi fost aplicaţi pe figură"; Elena Ceauşescu, „mai mult, avea ochi categoric răi, era o adevărată corvoadă să-i asociezi cu un zâmbet, de exemplu"; „la el, problema era că până şi în fotografii avea un aer de ţopârlan"). În contrast cu aceste trăsături erau mâinile Elenei – surprinzător de frumoase şi expresive, apreciază pictorul Palade. În faţa acestor dificultăţi, pictorul a dobândit treptat convingerea că aceia care criticau anumite linii ale pânzelor sale – mai ales colegi-pictori – criticau tocmai detaliile fizionomice reproduse cu fidelitate. În cazul lui Nicolae, în special triunghiul facial nas-urechi-gură, alcătuit din unghiuri închise, era dificil de reprodus cu fidelitate şi în acelaşi timp într-o formă care să dea o impresie de ansamblu favorabilă.

Potrivit interpretării sale retrospective, idealizarea artistică a lui Nicolae şi mai ales a Elenei Ceauşescu făcea parte dintr-o normă autorevendicată, impusă din respect faţă de meseria sa, şi nu faţă de personaje. Această idealizare era independentă de sugestiile pe care, în rare ocazii, le primise din partea comanditarilor săi. De obicei, nu i se cerea să-şi îmbrace subiectele într-un mod precis. Odată, Suzana Gîdea a cerut ca Elena să poarte o eşarfă albă la gât. Pictorul e convins că Gîdea aştepta de la el un tablou „*à la* Fra Angelico". Într-o primă fază, în timp ce finisa chipul Elenei Ceauşescu, Suzana Gîdea s-a declarat nemulţumită în ceea ce priveşte coafura. În faţa pictorului chemat în biroul ei de la CCES, a schiţat pe o foaie de hârtie un profil feminin cu o coafură mai potrivită. Pictorul Palade susţine că în zilele următoare acestei întâlniri cu Suzana Gîdea a rătăcit schiţa primită şi, în cele din urmă, a modificat portretul Elenei după o idee proprie, apropiată totuşi de ideea lui Gîdea. Ca şi alte pânze, acest tablou a fost „selecţionat" pentru o *expoziţie de ianuarie* în Sala Dalles.

Palade crede că fiecare pictor îşi dezvoltase propriile strategii pentru a evita acest tip de intruziune în universul creaţiei sale omagiale dedicate *Conducătorului.* Pentru Gheorghe Ioniţă (pictor şi prieten al lui Palade), de exemplu, statutul său de angajat la atelierele artistice ale Armatei constituia un avantaj indiscutabil[12]. Canonul

12. Dintre pânzele cele mai cunoscute ale acestui pictor – vezi „Comandantul suprem în mijlocul militarilor" (în *Arta*, XXXII, nr. 3/martie 1985, p. 3) etc. –, tabloul cel mai reprodus a fost „File de Istorie", în care reuşise să comprime întreaga evoluţie politică şi întreaga carieră revoluţionară a lui Ceauşescu prin trei chipuri ale *Conducătorului*, surprins la trei vârste diferite, suprapuse unor jurnale din epoca respectivă ce poartă titluri sugestive – vezi albumul *O viaţă de Erou*…, ilustraţia 8.

său artistic era influenţat de această apartenenţă, dar, în schimb, tocmai această apartenenţă îl ţinea la adăpost de sugestii precum cele ale Suzanei Gîdea. Cât despre artiştii Ion Bitzan şi Vladimir Şetran, Palade crede că decizia lor de a lucra în principal pe fotografii, realizând fotomontaje supradimensionate şi colorate cu *flow-master*, era o strategie în sine. Pe de o parte, pentru că fotografia este teoretic mai apropiată de ideea de obiectivitate, ceea ce înseamnă că ar fi mai dificil de sugerat modificarea unei fotografii (chiar dacă ştim foarte bine, iar Palade o ştie şi el, că epoca Ceauşescu a avut fotografiile sale trucate[13]); pe de altă parte, cuplul artistic Bitzan şi Şetran prefera aceste montaje supradimensionate, în care cei doi înghesuiau chipuri, construcţii, mulţimi de oameni şi instalaţii industriale etc., pentru că aveau convingerea – crede Palade – că pentru destinatarul principal al eforturilor lor, Ceauşescu adică, mărimea şi încărcarea efectivă a unei reprezentări artistice se identificau total cu ideea de frumuseţe. La drept vorbind, nu ştim dacă Bitzan şi Şetran s-au înşelat[14].

Recompensele morale şi financiare

Potrivit informaţiilor pe care le deţine Palade, Nicolae Ceauşescu nu a chemat niciodată la el un artist plastic ca să-l felicite, să-i mulţumească sau pur şi simplu să-i transmită impresiile lui în legătură cu producţiile artistice al căror model era. În fapt, crede Palade, „Ceauşescu n-a fost niciodată preocupat de artiştii care au participat la acest ritual, el primea pânzele ca pe nişte cadouri ce i se cuveneau în mod firesc". Cu tablourile sale, Palade a câştigat „două diplome numai" (în cuvintele lui), la Festivalul *Cântarea României*. Tot ce a primit din partea *Conducătorului* (ca şi alţi artişti, crede el) a fost o carte de vizită, cu un singur cuvânt, scris cu stiloul: „Mulţumiri".

13. Cazul cel mai cunoscut este cel al unei fotografii legate de demonstraţia muncitorilor bucureşteni de la 1 mai 1939, imagine pe care, printr-un montaj de o calitate îndoielnică, s-au colat chipurile lui Nicolae şi al Elenei Ceauşescu. Nu trebuia să fii specialist ca să observi, cu uşurinţă, falsul în toată splendoarea sa. Acest clişeu şi-a avut perioada sa de glorie la mijlocul anilor '80 – o falsificare ce, după mine, nu trimite propriu-zis la arta regimului, ci la propaganda sa.
14. Apetenţa cuplului Ceauşescu pentru producţii artistice supraîncărcate este confirmată de Camil Roguski, fost arhitect pentru interioarele familiei Ceauşescu: „Preferinţa lor se îndrepta spre tot ce era ornat cu abundenţă în detalii. Tot ce era supraîncărcat era [pentru ei – n. A.C.] şi frumos" (Mirela Petcu şi Camil Roguski, *Ceauşescu: adevăruri din umbră. Convorbiri*, Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2001, p. 37).

Asta s-a întâmplat în 1978, după expunerea tabloului său comandat în 1977. A fost singurul mesaj primit din partea familiei Ceauşescu. La sfârşitul lui decembrie 1989, când primea apeluri telefonice anonime ce îl numeau „unul dintre teroriştii care trag în stradă", Palade, înfricoşat, a rupt această carte de vizită prezidenţială – un gest pe care îl regretă acum. În schimb, nu regretă că în toţi anii respectivi nu a onorat invitaţiile pe care le primea de la departamentul de protocol al CCES sau de la alte instituţii comanditare, la recepţii oficiale ce se ţineau în saloanele Televiziunii naţionale sau în Pavilionul de la Casa Scânteii (cu ocazia anumitor sărbători, precum sărbătoarea naţională de la 23 august, Revelionul etc.).

În pofida lipsei de reacţii din partea modelului său favorit, pictorul Palade primea adesea recompense de ordin moral din partea celor care îi treceau pragul atelierului. Îşi aminteşte trei episoade. Inspectorii de la CCES îl vizitau din când în când; inspectorul Popovici i-ar fi spus, în mai multe rânduri: „Acesta e cel mai bun tablou pe care l-aţi pictat până acum!". Altădată, la începutul anilor '80, a primit un telefon de la unul dintre şefii Uniunii Artiştilor Plastici (un anume Dobrescu), care i-a spus că, în timpul vernisajului unei expoziţii-omagiu, cei doi Ceauşeşti au întârziat în faţa unei pânze a lui Palade, privind-o cu interes şi admiraţie. (Palade nu poate concepe că acest tip de mesaje puteau avea rolul de a-l mobiliza mai mult şi de a-l pregăti pentru viitoare comenzi.) Al treilea episod se referă la un compliment foarte vulgar pe care Palade l-a primit din partea unui general pe nume Stan. Aflat în vizită în atelierul său, urmărind eforturile depuse de pictor pentru a finaliza o pânză ce o reprezenta pe Elena Ceauşescu, ofiţerul îl asigurase, în stilul direct al unui militar: „Tovarăşului o să-i placă aşa de mult tabloul dumitale, încât, de cum o să vadă portretul, o să sară pe original şi…". Deşi trivială, această remarcă i-a făcut plăcere artistului, care a decriptat-o ca pe o apreciere a dexterităţii sale de portretist.

Recompensele de ordin moral nu erau singurele. Pentru comanda unui tablou de mari dimensiuni, onorariul artistului putea atinge 60.000 de lei, când un salariu bun era între 2 şi 3.000 de lei pe lună. La sfârşitul anilor '70 şi începutul anilor '80, revistele care publicau reproduceri ale lucrărilor îi plăteau şi ele pe artişti. În a doua jumătate a anilor '80, sistemul s-a deteriorat ireversibil, pentru că – spune Palade – „piaţa era suprasaturată" de pleiada de artişti, dintre care mai mulţi produşi de Festivalul *Cântarea României* (debuturile sale datează din 1976-1977). În faţa artiştilor amatori cu ambiţii financiare modeste, profesioniştii omagiului au înclinat steagul.

Detalii tehnice ale câtorva tablouri ale lui Palade

Fiecare dintre tablourile lui Palade își are povestea sa – poveste care nu e decât un amalgam de detalii despre abilitățile profesionale și sociale ale pictorului, despre evenimentele vieții sale sociale și de familie.

Tabloul din 1985 „Salutul președintelui către țară" i-a lăsat amintiri foarte frumoase; pânza a repurtat un mare succes. Un prieten al lui Palade a pozat pentru silueta lui Nicolae Ceaușescu, iar pentru cea a Elenei a pozat soția pictorului. Palade este foarte satisfăcut de modul în care este reprezentată Elena în această pînză, „idealizată ca într-un fel de logodnă" – potrivit propriilor sale cuvinte. Cu ocazia unei vizite în atelierul pictorului, unul dintre activiștii apropiați ai Uniunii Artiștilor Plastici („tovarășul Budeică, activist de partid, dar un om de treabă") i-a făcut cu ochiul pictorului, în semn de complicitate. Înțelesese oare motivul pentru care mâna dreaptă a *Conducătorului*, ridicată într-un salut, acoperea stema drapelului pictat în spatele lui? Or, pictorul Palade afirmă că nu avea nici o intenție de a transmite un mesaj „cu cheie" prin acest gest al președintelui – el nu a încercat niciodată să facă așa ceva și e sigur că nici un alt pictor nu a avut curajul, indiferent de ce declară ei astăzi[15].

Tabloul „Demonstrație comunistă", dedicat participării așa-zisa determinante a tânărului Ceaușescu la demonstrația forțelor de stânga de la 1 mai 1939, i-a fost comandat de CCES, cu o lună sau două înainte de data la care trebuia să predea pânza comanditarului său. Această întârziere din partea comanditarilor – spune Palade – nu era foarte surprinzătoare în a doua jumătate a anilor '80; în primul rând, conducerea CCES era convinsă că pictorii erau atât de avizi de bani, încât aveau deja în atelierele lor producții artistice gata să fie expuse. Palade găsește jignitoare această atitudine, considerând că adevărații artiști (inclusiv el) nu creau decât pe comandă. În cazul acestei pânze, pictorul nu este prea satisfăcut de rezultat, chiar dacă pregătirea preliminară a fost mai laborioasă ca de obicei. În scurta perioadă pe care a avut-o la dispoziție, artistul a vizitat Muzeul de Istorie al Partidului, căutând câteva imagini din anii '30, în care,

15. În cursul întrevederii noastre, Eugen Palade a criticat în special unele declarații făcute în anii '90 de pictorul Dan Hatmanu (președinte al filialei județene Iași a UAP între anii 1975 și 1989, rector al Conservatorului „George Enescu" din Iași între 1985 și 1989, și el autor al câtorva pânze dedicate *Conducătorului*), care susține că prin lucrările lor artistice pictorii își puteau uneori ironiza și chiar caricaturiza modelele, Nicolae și Elena Ceaușescu.

eventual, să fie prezent tânărul Ceauşescu. Încă de la început, directorul muzeului („Ardeleanu îl chema") i-a sugerat să caute alte surse de inspiraţie, pentru că „nu am nici o fotografie, toate sunt falsuri, toate sunt contrafăcute"; Palade a interpretat asta ca pe o posibilă provocare. În cele din urmă, şi-a găsit sursele într-un atelier fotografic de la Casa Scânteii, atelier consacrat fotografilor oficiali ai partidului. Aici, cu amabilitate, i s-au pus la dispoziţie câteva clişee cu Nicolae Ceauşescu tânăr. Din cauza grabei, acest tablou este – după Palade – cel mai aproape de ceea ce numeşte el un eşec artistic. Iniţial, drapelul roşu se afla în spatele lui Ceauşescu, dar i s-a sugerat să şteargă drapelul şi să-l înlocuiască cu mulţimi de oameni, pentru a transmite mesajul potrivit căruia tânărul Ceauşescu a avut rolul principal în demonstraţia din 1939, că era deja *Conducătorul*. Pictorul a respectat indicaţia şi, fiindcă avea nevoie de o tuşă de roşu pentru echilibrul cromatic al pânzei, a plasat un steguleţ în faţa personajului central. Palade e de părere că tabloul este dezechilibrat, senzaţie acutizată de stindardul „mic şi meschin" pe care Ceauşescu pare să-l ţină în mână.

Tabloul „Tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu" a fost rezultatul unei alte comenzi venite din partea CCES, care solicita o pânză pe o temă agricolă[16]. În tablou trebuia să apară un anumit tip de tractor (recent intrat în producţie la vremea respectivă)! Palade a trebuit să caute inspiraţie într-o broşură publicitară a uzinelor „Tractorul" din Braşov. Cât despre strania dispunere a celor două personaje principale (în partea stângă a tabloului, Nicolae este înfăţişat într-un peisaj de primăvară; în dreapta, Elena e pictată într-un peisaj de toamnă), pictorul a negat vehement sugestia mea că ar fi putut fi vorba de un mesaj subversiv. Mai mult, a fost şocat de o asemenea interpretare. Pentru această pânză a primit una dintre cele două diplome din cariera sa.

Tabloul „Vizită de lucru" a fost realizat la comandă în 1983, pentru a promova „noua revoluţie agrară" propovăduită de *Conducător*. Drept sursă i-au servit fotografiile celor câteva vizite ale lui Ceauşescu. Influenţat de fotografie, Palade a pictat un *Conducător* ce pare să frământe în mâna stângă un spic de grâu, în timp ce în spatele lui se vede un câmp de floarea-soarelui! După pictor, este vorba de un gest surprins de fotografia pe care a folosit-o drept model şi pe care nu a încercat să-l descifreze. Distribuţia personajelor a fost modificată: iniţial, în spatele lui Nicolae Ceauşescu pictorul plasase o femeie îmbrăcată în alb (care o sugera pe doctoriţa satului; imaginea avea nevoie de o tuşă albă). Soţia i-a servit din nou drept model; trăsăturile

16. Care trebuia să susţină conceptul „noii revoluţii agrare" propovăduite de Nicolae Ceauşescu în a doua jumătate a anilor '80.

personajului semănau atât de bine cu ale acesteia, încât, în timpul unei vizite în atelierul lui Palade, pictorul Gheorghe Ioniță a identificat cu ușurință personajul real. Palade crede că această claritate a complicat lucrurile ; el nu crede că Suzana Gîdea se temea de reacția la prezența unui doctor în preajma *Conducătorului* ; în opinia pictorului, trăsăturile erau prea distincte pentru un personaj plasat în apropierea lui Ceaușescu. Suzana Gîdea i-a cerut să atenueze prezența femeii sau chiar să o șteargă. Palade a găsit o soluție de compromis : un personaj în alb (dar care nu mai sugerează o uniformă medicală) a rămas în tablou, dar în spatele Elenei Ceaușescu, în stânga tabloului, departe de *Conducător*.

Istorioare despre „arta omagială"

Eugen Palade apreciază că un capitol esențial al artei omagiale precedă cronologic epoca lui Ceaușescu și a pregătit-o în mare parte. Este cazul Cooperativei „Arta Plastică", un ansamblu instituțional din anii '50. Atelierele acestei cooperative erau locurile de producție a pânzelor și pancartelor imense ce reprezentau elita conducătoare a Partidului Muncitoresc Român, precum și a pancartelor care împodobeau festivitățile regimului.

La vârsta de 24 de ani, Eugen Palade era deja șeful unui atelier al cooperativei. Cea mai mare (în toate sensurile cuvântului) realizare a sa a fost un portret al lui Lenin – șase metri pe opt –, pictat în 1953-1954, a cărui instalare a necesitat structuri de susținere metalice pe fațada unei clădiri de pe Bulevardul Magheru din București. În interiorul UAP, cei care au lucrat pentru aceste comenzi politico-artistice aveau o poziție privilegiată, spune Palade. După el, canoanele artei omagiale au fost fixate în acele zile îndepărtate, ca urmare a vizitelor făcute la sediul central al cooperativei (strada Maria Rosetti) de oamenii partidului care făceau comenzile. Artiștii aflați pe statele de plată ale Cooperativei nu se afirmaseră mai rapid în domeniul artei omagiale, pentru că primul conducător comunist român, Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965) – mai ales după 1956 și după denunțarea cultului lui Stalin de către Hrușciov –, nu a încurajat reprezentările artistice[17], chiar dacă – Palade este sigur –, „din punct de vedere tehnic, toate condițiile erau deja create".

17. Pentru ceea ce s-ar putea numi „canonul artistic Gheorghiu-Dej", Palade crede că opera exponențială rămâne lucrarea grafică „Gh. Gheorghiu-Dej" semnată de Adina Paula Moscu, la mijlocul anilor '50, pe vremea când aceasta era tânăr cadru didactic la Institutul de Arte Plastice din București.

*
* *

În timpul discuţiei pe care am avut-o cu el, pictorul Palade a evitat să vorbească detaliat despre tinereţea sa. Totuşi, un episod a revenit de mai multe ori în rememorările sale. În 1947, în urma unui incident asupra căruia pictorul nu a vrut să insiste, Palade – pe atunci student – fusese arestat, pentru şase luni. Acest episod delicat mi-a fost sugerat totuşi de pictor ca explicaţie a incapacităţii sale de a refuza comenzile de artă rituală pe care avea să le primească în deceniile următoare. Totodată, acest episod a fost – mărturiseşte pictorul – motivul pentru care nu a cerut niciodată primirea în Partidul Comunist Român. Rămâne un paradox faptul că unul dintre pictorii cei mai prolifici din ultimele două decenii ale regimului Ceauşescu nu a fost membru al PCR.

*
* *

Ironie a istoriei, fiul lui Eugen Palade a fost arestat în noaptea de 21-22 decembrie 1989, din cauza participării sale la demonstraţia spontană a bucureştenilor împotriva regimului condus de acelaşi personaj pe care îl elogiau reprezentările tatălui său. Începând din 22 decembrie 1989 (ziua în care, la ora 12.30, Ceauşeştii au abandonat într-o manieră tragicomică sediul Comitetului Central), pictorul a fost destinatarul favorit al telefoanelor anonime ce îl acuzau că a fost „unul din stâlpii ceauşismului". Pictorul este convins că în ianuarie 1990 figura (alături de Constantin Piliuţă, Viorel Mărgineanu, Ion Bitzan, Vladimir Şetran etc.) pe o *listă neagră* alcătuită de câţiva membri ai UAP. El crede că doar intervenţia lui Andrei Pleşu (ministrul Culturii de atunci) i-a salvat „de un posibil linşaj".

*
* *

Pentru mine, a fost o adevărată surpriză – ţinând cont de sumele considerabile ce recompensau aceste producţii artistice – să-l întâlnesc pe pictor într-un apartament obişnuit, situat la primul etaj al unui bloc de opt etaje din cartierul bucureştean Drumul Taberei – unul dintre cartierele proletare ce înconjoară capitala română. N-am avut impresia că întâlnesc un profitor al fostului regim, ci mai degrabă victima sa voluntară. În afara pânzelor în care figurează Nicolae şi Elena Ceauşescu, opera lui Eugen Palade practic nu există.

Bibliografie

Deveze, „Ceaușescu ou l'art du portrait, essai sur l'art officiel roumain (1965-1989), *Sources. Travaux historiques*, nr. 20/1989.
Nițescu, Lionel, Timbus, Liviu, „Patria, cabinetul de lucru al președintelui", *Almanah Flacăra 1982*, București, 1981.
Petcu, Mirela, Roguski, Camil, *Ceauşescu: adevăruri din umbră. Convorbiri*, Evenimentul Românesc, București, 2001.
Todorov, Tzvetan, *Teorii ale simbolului*, Univers, București, 1983.
*** *O viață de Erou pentru Partid, Popor și Țară. Album omagial de artă plastică contemporană românească*, Meridiane, București, 1988.

Andreea Iacob

Anti-solidaritatea. Represiunea asupra grevi̦știlor mineri din 1977

În noaptea de 1 spre 2 august 1977, minerii din Lupeni și Aninoasa au refuzat să înceapă lucrul, cerându-le și colegilor de la celelalte mine din Valea Jiului să se solidarizeze cu ei. Se revoltau astfel împotriva aplicării reglementărilor noii Legi a asigurărilor sociale de stat (în privința înaintării vârstei de pensionare și a excluderii de la pensia de invaliditate a unei largi categorii de mineri), a prelungirii orelor de muncă și, în general, împotriva condițiilor improprii de lucru. Autoritățile comuniste au decis să îl trimită la Lupeni pe primul-ministru de atunci, Ilie Verdeț, dar acesta a fost sechestrat de minerii care cereau venirea la negocieri a lui Ceaușescu însuși. Ceea ce s-a și întâmplat. Ceaușescu a sosit în Valea Jiului pe 3 august 1977, iar numărul de mineri adunați în Lupeni a crescut de la aproximativ 20.000 la 35-40.000. Prin intermediul purtătorului de cuvânt al minerilor a fost citită lista celor 22 de revendicări, ultimul punct cerând, intuitiv, ca „nici un grevist să nu fie arestat, anchetat sau persecutat în urma mitingului grevist de la Lupeni”[1]. Întâlnirea cu Ceaușescu a durat mai multe ore, timp în care acesta le-a promis minerilor rezolvarea revendicărilor, „intuind că singura soluție este să facă promisiuni pe care să nu le onoreze”[2].

Represiunea începuse însă deja, prin infiltrarea unor securiști printre manifestanți (celebrele „salopete noi”[3]), și urma să continue

1. Constantin Dobre, „Adevărul adevărat despre greva minerilor din Valea Jiului – Lupeni, 1-3 august 1977”, în Mihai Barbu, Marian Boboc, *Lupeni ’77*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2005, p. 216.
2. Ruxandra Cesereanu, *Decembrie ’89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004, p. 15.
3. Ioan Velica, Dragoș Ștefan Velica, „Lupeni ’77 – Laboratorul Puterii”, în *Analele Sighet 10*, Fundația Academia Civică, București, 2003.

intens după plecarea șefului statului. În mod evident, de la un punct încolo, greva născută din probleme socioeconomice a devenit o revoltă politică împotriva lui Ceaușescu și chiar a sistemului comunist. Deși inițial greviștii doreau să negocieze cu cei din conducerea partidului, ulterior, în prezența liderului suprem al țării, minerii au strigat lozinci precum „Jos Ceaușescu!" ori chiar „Jos comunismul!", caz unic și total surprinzător pentru putere. În aceste condiții, represiunea împotriva greviștilor s-a desfășurat deopotrivă ca măsură punitivă și ca una de siguranță, pentru prevenirea altor eventuale asemenea mișcări, cu atât mai mult cu cât implicațiile politice și gravitatea cu care greva a fost receptată de către putere transpar prin metodele de pedeapsă aplicate.

Din această categorie de măsuri exacerbate fac parte, în primul rând, anchetările gestionate de ofițeri de la Județ sau chiar din București, figuri a căror prestanță era probabil menită să-i intimideze pe mineri. De pildă, patru dintre cei 15 mineri care au fost în cele din urmă condamnați au fost puși sub acuzare pentru fapte comise împotriva colegului lor, maistrul Nicolae Oprea, șef de brigadă la mina Bărbăteni, membru al Comitetului Municipal de Partid Petroșani, al Comitetului Orășenesc de Partid Lupeni și al Comitetului de Partid pe Exploatare. Aparent, acesta se îndrepta spre o ședință unde urma să propună un program de opt ore de muncă pe zi, și nu de șase ore, cum doreau minerii. În urma unei altercații, Oprea a fost lovit, iar pentru cercetări a fost adus pe data de 13 august tocmai medicul legist principal de la Institutul Medico-Legal „Mina Minovici" din București. Prezența acestuia este cu atât mai semnificativ exagerată cu cât certificatul stipulează, la nouă zile după incident, că Oprea necesita pentru vindecare 1-2 zile de îngrijiri medicale[4].

În pandant, autoritățile au încercat să mușamalizeze oficial implicațiile politice ale mișcării: încadrările celor acuzați vizau fapte penale specifice (în principiu, vătămare corporală, ultraj contra bunelor moravuri și tulburarea liniștii publice), în nici un document din dosarele celor cercetați nu se făcea vreo referire la mișcarea de ansamblu și nicăieri nu apărea cuvântul *grevă*.

Factual, după interogarea a peste 600 de mineri și întocmirea a 150 de dosare, 50 de mineri au fost internați de către Securitate la Spitalul de Psihiatrie de la Zam, iar 15 mineri, considerați „țapii ispășitori" ai mișcării din Valea Jiului, au fost condamnați la pedepse între doi și cinci ani cu executarea pedepsei în închisoare sau prin munci corecționale „în alte unități socialiste"[5]. Această formă penală de

4. Mihai Barbu, Marian Boboc, op.cit., p. 107.
5. *Ibidem*, p. 132; Mihai Barbu, Gheorghe Chirvasă (coord.), *După 20 de ani sau Lupeni '77-'97*, Cotidianul *Matinal* și Editura Cameleonul, Petroșani, 1997, p. 115.

„deportare”[6] face parte din instrumentarul de mijloace preventive ale Partidului și Securității, alături de mutarea propriu-zisă din Valea Jiului a peste 300 de mineri, foști participanți la grevă. Intimidările au vizat inclusiv familiile minerilor, mizându-se pe agresarea psihică a acestora, inclusiv prin planul de a regiza accidente de mașină liderilor. Scopuri care par să fi fost destul de bine îndeplinite din moment ce, dacă unii dintre lideri au fost arestați și condamnați, un altul, Constantin Dobre, cel care a citit în fața lui Ceaușescu lista revendicărilor, a urmat ulterior cursurile Academiei „Ștefan Gheorghiu”[7], absolvind în 1986, cu un an înainte de mișcarea muncitorilor din Brașov.

Povestea lui Victor Apostu, fostul inginer-șef de la Aninoasa, relatează perfect istoria intimidărilor la care au fost supuși minerii participanți la grevă: „Nu m-au lovit niciodată. Dar în trei luni de zile am albit (…). Mă intimidau. Încercau să mă intimideze. Eram mereu urmărit. Nu mă lăsau deloc în pace”[8]. Pe de altă parte, minerul Octavian Dumitru povestește[9] că, la două săptămâni după grevă, o Dacie neagră a venit după el și l-a transportat la Petroșani, unde a ajuns în camera de anchetă Securității. Era doar începutul, pentru că: „În total am fost chemat la Securitate de 15 ori, am fost luat de păr și dat cu capul de pereți, mi-au fost strânse degetele la ușă”.

Mecanismul de trădare a celor din jur și de autotrădare a funcționat și prin obligarea minerilor de a-și identifica ortacii din fotografiile cu participanții la grevă, realizate de către Securitate, și prin, poate, metoda cea mai cinică folosită de anchetatori: aceștia i-au pus pe unii dintre minerii aflați sub cercetare să scrie angajamente prin care se autodenunțau și promiteau să nu-și repete faptele: „Subsemnatul Flaman Adolf (…), mă angajez prin prezentul angajament ca în continuare la locul de muncă să am o comportare corectă și să nu întreprind nici o acțiune de natură să aducă atingere normelor de conviețuire socială sau legilor țării. Regret faptele pe care le consider comise într-un moment de rătăcire (…). În cazul că voi săvârși noi abateri să se ia împotriva mea măsuri legale”; sau (Dumitrache Gheorghe): „Mă angajez ca în viitor să fiu un exemplu în muncă și disciplină și să am o comportare frumoasă față de toți tovarășii mei de muncă, cu rugămintea de a nu mi se desface contractul de muncă întrucât am 3 copii, soția e, în prezent, însărcinată și nu am unde pleca cu această familie. În caz de nerespectare a acestui angajament rog organele penale să îmi administreze o pedeapsă exemplară în fața acestui colectiv din care fac parte”[10].

---

6. Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 16.
7. Ioan Velica, Dragoș Ștefan Velica, op.cit., p. 65.
8. Mihai Barbu, Gheorghe Chirvasă (coord.), op.cit., p. 62.
9. *Ibidem*, pp. 97-98.
10. Mihai Barbu, Marian Boboc, op.cit., pp. 132-133.

Pentru cazul în care mai putea exista vreo urmă de inițiativă împotriva ordinii prestabilite, lângă minele din Valea Jiului au fost așezate unități militare, iar comunitatea minerilor a fost infiltrată cu securiști și cu delincvenți de drept comun. Două elicoptere supravegheau Valea Jiului, declarată zonă interzisă până la 1 ianuarie 1978. Pretextul prezenței acestor elicoptere, o măsură de prevenție cu vizibilitate mult peste efectul celorlalte măsuri, pare să fi fost făcut public de către Adrian Păunescu, care, într-un articol din *Flacăra*, în decembrie 1977, „protesta cu vehemență împotriva «minciunilor» unui jurnalist american: acesta pretindea că «Zona Văii Jiului este declarată zonă militarizată – deci închisă», drept care poetul Păunescu explică: «Helicopterele pe care le-a văzut Americanul nu sunt ale armatei – cu atât mai puțin ale poliției [sic!], ci sunt helicoptere recent dăruite de Tovarășul Nostru Drag și Scump, Nicolae Ceaușescu, Spitalului din Lupeni»”[11].

Pe de altă parte, se pare că Adrian Păunescu a fost în fapt singurul scriitor al vremii care a scris despre evenimentele din Valea Jiului din 1977, deși mulți alți scriitori știau încă din august ce se întâmplase: „*August*: P.G. [Paul Goma – n.n.] află de la Virgil Mazilescu, vecin-de-cartier, că «s-a întâmplat ceva grav în Valea Jiului». Mazilescu aflase de la Iulian Neacșu – care era bine informat, de la sursă: Ceaușescu fusese chemat, sechestrat, huiduit, apoi eliberat – la Lupeni; imediat – deși promisese satisfacerea cererilor – Ceaușescu dăduse ordin de represiune”[12]. Concluzia: „Scriitorii români au aflat – la Casa Scriitorilor – cel mai târziu în 6 august că, la Lupeni, s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat. Și totuși, mai apoi, cu toții pretindeau că au aflat... abia de la Europa Liberă – care aflase destul de (foarte) târziu. Nici unul dintre ei nu a protestat: nici marele Bogza, nici vajnicul Jebeleanu, nici Marin Preda”[13].

E de notat faptul că represiunea asupra momentului Lupeni ’77 funcționase și la distanță (geografică și socială), I.D. Sîrbu, a cărui soră locuia la Petroșani, primind, de pildă, ordin ca în perioada evenimentelor din Valea Jiului să nu plece de acasă[14]. Pe de altă parte, analiști mai intransigenți, ca Ioan Velica și Dragoș Ștefan Velica, afirmă răspicat: „Concluzia la acest subiect este că intelectualitatea din România a aprobat în mod tacit, dar fără să se implice în vreun fel, greva minerilor din 2-3 august 1977 de la Lupeni”[15].

---

11. În Paul Goma, *Culoarea curcubeului ’77*, ediția a II-a îngrijită de Florin Ardelean, Biblioteca Revistei *Familia*, Oradea, 1993, „Cronologie”, p. 23, (ediția a III-a, Polirom, Iași, 2005).
12. *Ibidem*, p. 22.
13. *Ibidem*.
14. Mihai Barbu, Marian Boboc, op.cit., interviu cu Lizica Sîrbu, p. 177.
15. Ioan Velica, Dragoș Ștefan Velica, op.cit., p. 63.

Toate aspectele represiunii din 1977 din Valea Jiului demonstrează o strategie de ansamblu a cărei miză principală era nu atât pedepsirea participanţilor ca personaje separate, cât desolidarizarea lor, spargerea grupului, bifând astfel deopotrivă o reacţie punitivă ca scop imediat şi una preventivă, pe termen lung. Partidul înţelesese că „greva reprezenta o ruptură între partid şi muncitori (caz fără precedent, în România comunistă, la o asemenea amploare)”[16]. În condiţiile în care clasa muncitoare era cea privilegiată în comunism şi considerată implicit aliată a Partidului, spre deosebire de intelectuali, lovitura era cât se poate de grea pentru putere. Într-un amplu interviu, Clement Negruţ, secretar cu propaganda în august 1977 în Petroşani, povesteşte un detaliu ce confirmă surprinderea pe care evenimentele au produs-o : se pare că Nicolae Ceauşescu, din momentul când a ajuns în zona minieră, repeta maşinal întrebarea, mai mult pentru sine : „Cum a fost posibil ?”.

Situaţia era cu atât mai gravă cu cât anul 1977 se anunţase încă din primăvară a fi unul dur, odată cu mişcarea lui Paul Goma pentru respectarea drepturilor omului („N-a devenit ceea ce putea şi avea toate şansele să devină fiindcă sistemul respectiv a funcţionat ca o maşină de strivit orice act de contestaţie”[17]), la care aderaseră şi muncitorii, unii chiar mineri din Valea Jiului. Solidaritatea dintre muncitori şi a acestora cu intelectualii, mult mai puternică decât solidaritatea dintre intelectualii înşişi, neliniştea şi luase prin surprindere Partidul. Astfel, represiunea din 1977 a avut o ţintă exactă : distrugerea solidarităţii dintre mineri şi prevenirea refacerii acesteia. Destinul lui Dumitru Blaj, minerul care în aprilie 1977 i-a dus personal lui Paul Goma o scrisoare de aderare la mişcarea iniţiată de acesta, este exemplar. Într-un interviu[18], soţia minerului, Anica Blaj, povesteşte cum, după citirea scrisorii la Radio Europa Liberă, anchetele Securităţii i-au urmărit pe amândoi, Dumitru Blaj fiind denigrat şi batjocorit într-o şedinţă organizată special, la care au participat toţi colegii lui ; Blaj a fost degradat la serviciu de la maistru la vagonetar şi apoi la supraveghetor al magaziei de lemne. Cei doi soţi au fost urmăriţi neîncetat până în vara anului 1980, când minerul a dispărut înainte de plecarea în concediu planificată împreună cu soţia lui. Anica Blaj l-a căutat două zile. În cele din urmă, l-a găsit la morgă la Vulcan : „Era vânăt la faţă, iar la ceafă avea sânge”. Cei de la Miliţie au declarat că îl găsiseră mort într-un şanţ, după ce băuse. Finalul poveştii lui Dumitru Blaj conţine o întreagă filosofie

16. Ruxandra Cesereanu, op.cit., p. 15.
17. Ioan Velica, Dragoş Ştefan Velica, op.cit., p. 62.
18. Mihai Barbu, Gheorghe Chirvasă (coord.), op.cit., pp. 10-15.

a însingurării: „Când a murit el", spune soția acestuia, „șeful de depozit n-a lăsat nici un om să meargă la înmormântare. Nimeni, nimeni".

Bibliografie

Barbu, Mihai, Boboc, Marian, *Lupeni '77. Sfânta Varvara* versus *Tanti Varvara*, Fundația pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2005.

Barbu, Mihai, Chirvasă, Gheorghe (coord.), *După 20 de ani sau Lupeni '77-'97*, Cotidianul *Matinal* și Editura Cameleonul, Petroșani, 1997.

Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004.

Dobre, Constantin, „Adevărul despre greva minerilor din Valea Jiului – Lupeni, 1-3 august 1977", în Mihai Barbu, Marian Boboc, *Lupeni '77*, Fundația pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2005.

Goma, Paul, *Culoarea curcubeului '77*, ediția a II-a, îngrijită de Florin Ardelean, Biblioteca Revistei *Familia*, Oradea, 1993 (ediția a III-a, Polirom, Iași, 2005).

Velica, Ioan, Velica, Dragoș Ștefan, „Lupeni '77 – Laboratorul Puterii", în *Analele Sighet*, 10, Fundația Academia Civică, București, 2003.

Daniel Iftene

Braşov, 15 noiembrie 1987

Revolta muncitorilor de la Întreprinderea de Autocamioane „Steagul Roşu" Braşov, din 15 noiembrie 1987, a fost, fără îndoială, rezultatul coşmarului românesc, întreţinut de regimul Ceauşescu, pe care românii îl trăiau zi de zi : o Românie ce se închidea tot mai mult, asemenea unei închisori, o ţară în care majoritatea bunurilor erau raţionalizate, dar de cele mai multe ori lipseau, în care apa, căldura şi energia electrică erau întrerupte frecvent. Toate acestea pentru a acoperi pierderile unui sistem ineficient, muribund, care nu-şi mai putea acoperi costurile de producţie şi nici nu mai putea vinde ceea ce producea.

Să urmărim pas cu pas filmul evenimentelor. În ziua de 14 noiembrie 1987, muncitorii din câteva secţii de la „Steagul Roşu" refuză să mai pornească maşinile, deoarece pe „fluturaşii" de salariu remuneraţiile le apar micşorate substanţial, cu până la 50%, chiar şi în secţiile care depăşiseră planul de producţie. Tentativele muncitorilor de a obţine o justificare pentru această măsură se lovesc de dezinteresul şi lipsa de tact a superiorilor, care încearcă să-i intimideze cu expresii de genul : „Ce, bă, animalelor, nu vreţi să lucraţi ?" sau „O să vedeţi voi mâine !"[1]. Drept urmare, muncitorii din schimbul trei rămân în secţie şi nu mai pornesc maşinile, cu toate încercările conducerii de a-i face să cedeze presiunilor. Dimineaţa, la schimbarea de tură, numărul celor ce se solidarizează cu cauza protestatarilor creşte, drept care grupuri de muncitori merg din secţie în secţie pentru a-i convinge şi pe ceilalţi să iniţieze un protest colectiv. Astfel se strâng câteva mii de oameni ce se îndreaptă spre sectorul administrativ al întreprinderii, pentru a-şi recăpăta banii care, fără nici o explicaţie, le fuseseră reţinuţi din salarii. Cu fiecare apel la patriotism şi respect pentru orânduirea socialistă pe care îl formulează diferiţi trimişi ai

1. Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Braşov*, Polirom, Iaşi, 2002, pp. 14-15.

autorităţilor, mulţimea devine tot mai agitată şi mai furioasă, mai ales pentru că circulau deja destule zvonuri despre salariile uriaşe pe care le primeau cei din conducere. Pe traseul spre birourile administraţiei, muncitorii distrug produsele sfidătoare ale propagandei comuniste, sparg geamuri şi scandează : „Hoţilor ! Unde ne sunt banii ?”[2]. Pentru că nu se ajunge la un dialog cu reprezentanţii conducerii întreprinderii, în jurul orei 11, muncitorii se hotărăsc să meargă la Comitetul Judeţean de Partid. Deşi mulţimea adunată era de câteva mii de oameni, doar 3-400 au curajul să iasă pe poarta IABv, restul risipindu-se şi întorcându-se în secţii.

Cei care şi-au continuat protestul au luat cu ei, de la poarta întreprinderii, drapelele tricolore, puse special pentru alegerile care se desfăşurau chiar în acea zi, şi au pornit spre Comitetul Judeţean de Partid scandând : „Vrem mâncare la copii !”, „Vrem bani !” sau „Vrem căldură !”. Treptat, revendicările lor de natură economică şi socială s-au transformat în blamări la adresa sistemului comunist şi a celor care îl conduceau. Demonstranţii au început să strige : „Jos comunismul !”, „Jos Ceauşescu !” şi „Libertate !”, reuşind să atragă şi o parte dintre braşovenii care îi priveau, fie emoţionaţi, fie speriaţi, de pe trotuare sau de la balcoane. Însă momentul care rămâne cel mai emoţionant în mărturiile participanţilor este acela când mulţimea reuşeşte, după un început stângaci, să cânte imnul „Deşteaptă-te, române !”.

Ajunşi la sediul Comitetului Judeţean de Partid, o parte dintre protestatari pătrund cu forţa în interiorul clădirii şi, întărâtaţi de mesele pline de caşcaval, banane, portocale, sucuri (produse inaccesibile muncitorului de rând) pregătite pentru a serba victoria în alegeri (căci în ziua de 15 noiembrie 1987 în România aveau loc alegeri, iar populaţia era silită să participe la vot), le aruncă pe fereastră, mulţimii. În furia lor, protestatarii distrug mobilierul şi aparatura, lucruri care le vor fi imputate mai târziu, la anchetă. Însă, în mod simbolic, cel mai mare atac asupra personalităţii conducătorului comunist şi implicit asupra întregului aparat birocratic a fost desprinderea de pe clădirea Comitetului a uriaşului tablou ce-l reprezenta pe Ceauşescu şi arderea lui, împreună cu câteva steaguri ale Partidului Comunist Român. La apariţia armatei şi a pompierilor, mulţimea începe să se disperseze, fiecare protestatar încercând să se retragă neobservat. Dar angajaţi ai Securităţii erau deja infiltraţi printre demonstranţi, reţinând chipurile participanţilor şi, după cum va reieşi în timpul anchetelor, fotografiind sau filmând.

Pentru cei ce nu au fost arestaţi chiar în momentul în care plecau de la demonstraţie, zilele ce treceau deveneau tot mai tensionate.

2. *Ibidem*, p. 15.

Seria de şedinţe de înfierare a evenimentelor din 15 noiembrie 1987 a adus sancţionarea tuturor celor cu funcţii de conducere, care nu au acţionat eficient pentru a evita sau a înăbuşi revolta muncitorilor de la IABv; dar principalul scop al acestor şedinţe a fost pervertirea propagandistică a demonstraţiei anticeauşiste şi anticomuniste (un gest cu miză politică) într-un act de huliganism (de drept comun). În cadrul acestor şedinţe, protestatarii sunt proiectaţi ca „huligani, lipsiţi de patrotism, autorii unor fapte vandalice”[3] şi, în repetate rânduri, diferite voci reclamă pedeapsa capitală pentru a fi soluţionat exemplar, în stil comunist, gestul de revoltă al muncitorilor braşoveni. Aceste atitudini ajung şi la urechile celor vizaţi, mărind presiunea psihică în care au trăit acele zile. Mai mult decât atât, teama le era sporită şi de ieşirile impulsive ale unor superiori sau reprezentanţi ai partidului care încercau să-i intimideze: „Mă, criminalule, tu meriţi să te împuşte! Lasă, o să vedeţi voi...”[4], „Eu v-aş împuşca cu mâna mea dacă aş avea armă”[5].

Toţi cei care au fost arestaţi, începând cu seara zilei de 15 noiembrie 1987, au fost aşteptaţi de miliţieni, ce s-au folosit de motive alse pentru a-i duce la sediul Miliţiei. Fie că era vorba de imputarea unor relaţii cu turiştii străini sau de banale accidente, participanţilor nu li s-a spus adevăratul motiv al arestării, chiar dacă majoritatea intuiau cauza pentru care erau luaţi de acasă.

Pentru mulţi dintre cei arestaţi, primele maltratări au venit chiar din partea celor care îi aduceau la sediul Miliţiei braşovene. Însă, dincolo de durerea fizică, acela care ajungea pe coridoarele instituţiei respective era marcat de atmosfera „de abator”, după cum remarcă unul dintre muncitori: anchetatori şi anchetaţi ce urlă, unii pentru a intimida şi ceilalţi de durere. De aici, din această anticameră a torturii, începea întâlnirea injustă dintre protestatari şi sistemul criticat; dar, după cum conchidea unul dintre participanţi: „N-a fost anchetă. A fost un fel de răzbunare a sistemului împotriva noastră”[6].

Asupra celor arestaţi pentru curajul de a înfrunta regimul comunist în 15 noiembrie 1987 organele de represiune au folosit, fără nici o rezervă, destule tehnici moştenite încă din perioada Gheorghiu-Dej. Bătăile, încercările de a-i intimida pe protestatari prin diverse zvonuri, interzicerea somnului, hrana insuficientă, încarcerarea printre deţinuţi de drept comun (unii fiind chiar informatori ai Securităţii) au

3. Mihai Arsene, *Un tablou uriaş care arde*, Erasmen, Braşov, 1997, p. 62.
4. Marius Oprea, Stejărel Olaru, op.cit., p. 66.
5. *Ibidem*, p. 52.
6. *Ibidem*, p. 73.

conturat acest univers al torturilor pe care securiștii le-au folosit pentru a-și face victimele să cedeze atât psihic, cât și fizic[7].

Pentru a pătrunde în această sferă a represiunii pe care sistemul a folosit-o înverșunat împotriva celor care participaseră la revoltă, ne vom opri, în primul rând, la încercarea reprezentanților regimului de a-și distruge opozanții recurgând la o fragilizare psihică sau chiar la reeducare (după modelul fenomenului Pitești). După cum arătam și mai sus, aceste atacuri încep cu atitudinea superiorilor și a reprezentanților partidului, ce îi amenințau cu moartea pe protestatari, și continuă cu impactul pe care îl aveau holurile Miliției (unde deja se maltrata sau era sugerată și intuibilă tortura) asupra arestaților.

În timpul anchetei, tehnicile de intimidare folosite de anchetatori au fost sistematice. Încercarea era, după cum reiese din analiza mărturiilor celor anchetați, de a-i demonstra arestatului că nu se mai află într-un spațiu al normalității, că a ajuns într-un loc în care totul este posibil și în care propria lui ființă e „o cantitate neglijabilă" (după cum afirmă unul dintre anchetatori), care poate supraviețui sau dispărea după bunul plac al torționarului. Avem aici de-a face cu o reiterare a omnipotenței sistemului comunist, care ajunsese să-și aroge, în fantasmele conducătorilor, drept de viață și de moarte asupra cetățenilor săi.

De cele mai multe ori se încerca, în acest algoritm al fragilizării psihice a anchetatului, intimidarea încă de la primul contact cu anchetatorul. Atât la Brașov, cât și la București, anchetatorii își demonstrează puterea cu care sunt învestiți prin gesturi diverse: unul „își arată mușchii", altul scoate pistolul și-l pune pe masă, altul bate tacticos cu bastonul în lemnul mesei, toate acestea având drept scop impresionarea celui interogat, pentru a da declarația dorită. Mizând pe același efect, alți anchetatori, de exemplu, își încep dialogul cu cel pe care îl au în față descriind toate schingiuirile la care pot apela pentru a-l constrânge să vorbească, dar solicitând colaborarea anchetatului, pentru a nu fi nevoiți să le folosească. Acest joc de-a „anchetatorul bun, anchetatorul rău" este sesizat de mai multe ori în mărturiile brașovenilor. Situația în care un anchetator îl lasă pe interogat să se uite peste fotografiile făcute în timpul demonstrației și următorul anchetator îl bate tocmai pentru că se uită peste fotografii este emblematică pentru această metodă de a menține o atmosferă de haos, de ieșire din normal, în care orice este posibil și totul e permis.

---

7. *Cf.* Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004, pp. 24-43. În capitolul dedicat revoltei muncitorilor de la Brașov, autoarea face o analiză amănunțită a tehnicilor brutale pe care angajații aparatului de represiune le-au folosit în anchetarea protestatarilor.

Fiindu-le tăiată orice legătură cu exteriorul, celor supuşi anchetei le puteau fi date, foarte uşor, informaţii false, cum ar fi aceea că, în momentul în care s-ar întoarce acasă sau la serviciu, ar fi, cu siguranţă, linşaţi de vecini, respectiv de colegi. Unui alt muncitor i se spune că mama şi soţia lui sunt şi ele arestate şi soarta lor depinde întru totul de colaborarea sa. Un alt anchetator perfid îi prezintă unui muncitor toate nenorocirile care ar decurge din întemniţarea acestuia: soţia îl va părăsi sau îl va înşela cu alţi bărbaţi, iar fiul va ajunge infractor, din cauza lipsei figurii paterne.

Chiar scrierea declaraţiilor devine o metodă de tortură, mai ales dacă o punem în relaţie cu bătăile pe care victimele le primeau în paralel. Toate loviturile, dar mai ales cele la palmă făceau din scrierea declaraţiilor un calvar. Declaraţiile ce nu conveneau erau rupte, ajungându-se chiar la situaţia absurdă în care acestea erau rupte fără a mai fi citite. În momentul în care cel anchetat se afla la limita puterilor şi accepta să scrie declaraţia după bunul plac al anchetatorului, i se cerea să recunoască şi ceea ce nu făcuse. În acelaşi fel, muncitorii au fost nevoiţi să transforme realitatea, prin declaraţiile lor, fiind obligaţi, treptat, să se refere la demonstranţi ca la nişte „elemente turbulente", apoi „elemente huliganice" şi, în final, „huligani". Prin această denaturare a specificului real al revoltei muncitoreşti din 15 noiembrie 1987 aparatul de represiune a încercat ştergerea oricăror implicaţii politice ale demonstraţiei, aducându-i, în repetate rânduri, pe cei care deveniseră opozanţi politici la nivelul deţinuţilor de drept comun. Astfel se explică şi de ce li se cerea celor anchetaţi să evite să declare că ar fi strigat „Jos comunismul!" sau „Jos Ceauşescu!".

O altă tehnică de înfrângere a rezistenţei la anchetă, folosită în special la Bucureşti, a fost cea a anchetelor nocturne şi, implicit, a obstrucţionării somnului. Deţinuţii erau luaţi la anchetă după ce se ordona stingerea şi – cum altfel? – erau aduşi înapoi în celulă dimineaţa, înainte de a se ordona trezirea. Pentru că în timpul zilei nu aveau voie să stea decât în picioare sau pe marginea patului, cei anchetaţi nu au mai putut dormi zile întregi, devenind din ce în ce mai tensionaţi şi mai doritori de a face compromisuri. Unul dintre cei care au trecut printr-un asemenea calvar consideră chiar că, pentru el, „lipsa somnului a fost singurul instrument de tortură"[8].

Drumul de la Braşov la Rahova bucureşteană a fost un moment ilustrativ pentru frica întreţinută de organele de represiune şi pentru reacţia victimelor într-un moment de presiune maximă. Transportaţi într-o dubă neîncăpătoare, cu cătuşe şi lanţuri la mâini şi păziţi de soldaţi înarmaţi, ca urmare a zvonului că s-ar putea să fie lichidaţi

8. Marius Oprea, Stejărel Olaru, op.cit., p. 73.

pe drum, în momentul în care vehiculul s-a oprit, mulți dintre cei arestați au început să cedeze psihic și să plângă.

Puterea anchetatorului, care dispunea total de cei anchetați, se făcea însă simțită foarte intens asupra corpurilor acestora. Bătăile deveniseră deseori atât de regizate, încât una dintre victime presupune chiar că securiștii ar fi încercat să facă niște experimente, „să înțeleagă și ei ce văd prin filme”[9]. Unii erau forțați să se întindă pentru a semna declarația și, în acel moment, erau loviți în zona ficatului. Alții erau siliți să stea într-un picior, păziți de câini-lupi, sau să țină, cu nasul, tabloul dictatorului Nicolae Ceaușescu, torturi ce amplificau impresia terifiantă că te afli într-un spațiu ale cărui reguli nu le înțelegi și în care orice devine posibil, chiar și scenariile halucinante și aberante pe care le imaginează torționarii.

Loviturile erau aplicate cu bastoane de cauciuc sau cu picioare de scaune – în mod ironic, unii dintre torționari punându-și victimele să-și aleagă instrumentul cu care vor fi bătute. Cele mai frecvente lovituri erau aplicate în zona tălpilor, a palmelor, a ficatului și a rinichilor, a testiculelor și, nu în ultimul rând, a capului. Unul dintre cei molestați astfel își amintește că pielea capului i se făcuse ca un basc din pricina loviturilor.

Asemenea celor întâmplate în abominabilul experiment de la Pitești, de la începutul anilor ’50, și în cazul muncitorilor brașoveni arestați au fost folosite victime ale torturii securiștilor pentru a lovi alte victime de-a lungul anchetelor ce au urmat revoltei. Unul dintre cei arestați se referă la acest lucru chiar ca la un „obicei” : „Aveau obiceiul să ne pună să ne confruntăm între noi și să ne lovim unul pe celălalt. L-au adus pe Nicuțari în biroul anchetatorului și anchetatorul lui vorbea cu al meu : «Băi, ăsta nu recunoaște că a spart acolo». Am fost pus să-i dau două palme. Ne băteam reciproc…”[10]. Chiar dacă nu s-a ajuns la atrocitățile care au avut loc la Pitești, securiștii au repetat în anchetarea protestatarilor același gest, oferind un indiciu în plus că aparatul represiv comunist nu se schimbase, ci rămăsese marcat de practicile perioadei Gheorghiu-Dej.

Toate aceste practici au făcut ca, în amintirile victimelor, chipurile anchetatorilor să fie reținute ca niște figuri bestiale și sadice : „Am văzut ura și disprețul în ochii lor, în mâini și în picioare. Tot ceea ce făceau parcă făceau din plăcere. Și un animal feroce care te hărțuiește la un moment dat te abandonează, dar ei continuau, continuau…”[11]. Pentru unii dintre cei arestați, teama a persistat de-a lungul anilor, unul dintre foștii protestatari povestind cum, la un an

9. *Ibidem*, p. 114.
10. *Ibidem*, p. 116.
11. Mihai Arsene, op.cit., p. 69.

după anchetă, dacă auzea zgomote pe hol, sărea din pat, cu faţa la perete şi aştepta să vadă ce se întâmplă.

Efectul pe care torţionarii mizau s-a produs, chiar dacă, în prima etapă a anchetei, o parte dintre braşoveni au încercat să mintă în declaraţii sau să riposteze la agresivitatea anchetatorilor. Participanţii la revolta din 15 noiembrie 1987 au fost forţaţi de organele de represiune să accepte, în declaraţii, o realitate şi un statut denaturate. Aşa cum observă cei care au trecut prin acele camere de tortură, au fost siliţi să scrie, cu propria mână, că sunt huligani[12].

După ce, în împrejurările prezentate anterior, cei arestaţi au fost determinaţi să scrie toate declaraţiile după placul anchetatorilor, regimul avea dovezile care îi erau necesare. Trebuia doar să mai pregătească procesul în care dictatorul avea să dea lumii întregi dovada „bunăvoinţei" sale. În acest sens, cei 61 de protestatari care aveau să fie judecaţi[13] au fost sfătuiţi ca la proces să nu spună decât că le pare rău, că se vor îndrepta ; avocaţii lor vor încerca, de altfel, şi vor reuşi să obţină pedepse minime, fără privare de libertate. Rebelii au fost trimişi înapoi la Braşov unde, în data de 3 decembrie 1987, a fost regizat procesul care va fi transmis şi pentru Nicolae Ceauşescu, prin reţeaua internă de televiziune. Anchetatorii şi-au însoţit victimele şi au avut grijă ca acestea să se prezinte impecabil în ziua procesului ; chiar dacă unii protestatari au fost lăsaţi să stea cu familiile până în ziua procesului, ei au fost foarte atent supravegheaţi.

La fel de atent au fost selecţionaţi şi „spectatorii" la acest proces care urma să aibă loc în sala de spectacole a clubului IABv. Fiecare încăpere a fost inspectată şi circulaţia a fost întreruptă pe străzile din apropiere. Gavrilă Filichi, unul dintre cei judecaţi în acea zi, observă artificialitatea acestui „act de justiţie", inculpaţii fiind aranjaţi

12. Romulus Rusan, *O zi de toamnă, cândva. 15 noiembrie 1987, Braşov*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2004, p. 92.
13. Cei 61 de protestatari care au fost judecaţi în procesul din 3 decembrie 1987 sunt : Aurică Geneti, Florin Mutihac, Gheorghe Duduc, Werner Sommerauer, Nicolae Bordei, Dumitru Broască, Ioan Brumă, Nicuşor Cojocea, Petrică Dascălu, Ioan Grădinaru, Gheorghe Gyerko, Ovidiu Mocanu, Costică Sbîrn, Ioan Ştefănoiu, Lucian Tudor Toma, Cristian Zavela, Daniel Anghel, Vasile Anghel, Constantin Cocan, Radu Duduc, Iosif Farcaş, Andras Gherghely, Vasile Mureşan, Pavel Nicuţari, Marian Ricu, Constantin State, Iosif Ion Csomos, Aurel Hoszu, Ionel Ilie, Mihai Macovei, Gavrilă Maniu, Dumitru Năstasă, Marius-Tibi Nicolăescu, Nicuţă Paraschiv, Enea Puşcaşu, Florin Tulai, Pavel Cornel Vulpe, Gheorghe Zaharia, Puiu Apetroaie, Aurel Buceanu, Petru Creangă, Arpad Gherghely, Aurel Huian, Gheorghe Oprişan, Ciprian Pintea, Mircea Sevaciuc, Eugen Tudose, Stan Voinea, Gheorghe Banciu, Costică Băhnăreanu, Petru Marius Boeriu, Gheorghe Haldan, Petru Pricope, Dumitru Robota, Vasile Vieru, Ludovic Vitos, Deneş Bencze, Gavrilă Filichi, Dănuţ Iacob, Ştefan Micu, Ion Năstase.

chiar în ordinea pedepselor primite ulterior: „Ordinea în care eram strigați era de fapt ordinea pedepselor!”[14].

Procesul s-a desfășurat așa cum fusese planificat și pedepsele pentru cei 61, găsiți vinovați de „ultraj contra bunelor moravuri și tulburarea gravă a ordinii publice”, au variat între șase luni și trei ani de închisoare cu suspendarea condiționată a pedepsei. În cazul celor care au participat la revolta din 15 noiembrie 1987, această condiție a fost deportarea.

La noile locuri de muncă, unde cei condamnați trebuiau să uite Brașovul, foarte mulți dintre ei au fost suspectați pe nedrept de a fi informatori ai Securității, drept care noii colegi de serviciu îi evitau. În plus, fiecare era nevoit să meargă săptămânal la angajatul Securității în supravegherea căruia se afla. Soțiile rămase acasă erau întotdeauna îndemnate fie să divorțeze, fie să plece în orașele în care soții lor erau deportați. Chiar dacă pentru unii sentințele au fost doar de șase luni sau de un an, majoritatea nu au avut voie să se întoarcă în Brașov până după căderea regimului Ceaușescu în decembrie 1989. Pe lângă pedepsele dictate, organele de represiune au încercat în mod evident separarea definitivă a protestatarilor de Brașov. Unul dintre cei deportați își amintește că, odată, când a plecat acasă: „M-au adus înapoi și m-au bătut la fiecare bornă kilometrică. Opreau mașina, mă dădeau jos și începeau să mă bată, mă dădeau cu capul de bornă «să-mi iasă Brașovul din cap»”[15].

Aparatul de represiune nu s-a răzbunat numai împotriva celor care au participat la revolta din 15 noiembrie 1987, ci și împotriva celor ce s-au solidarizat cu această cauză. Cătălin Bia, student la Horticultură, apare (la câteva zile după revoltă) în fața cantinei cu o pancartă pe care scrie: „Muncitorii arestați nu trebuie să moară!”. Chiar dacă majoritatea colegilor evită să i se alăture, alți doi studenți, Horia Șerban și Lucian Silaghi, îl susțin. Toți trei sunt reținuți de Securitate și ulterior sunt exmatriculați. Alți trei studenți (Mihai Torjo, Marin Brîncoveanu, Marian Lupoi) au avut aceeași soartă, pentru că au avut curajul să se solidarizeze cu muncitorii de la IABv prin înscrisuri pe pereții Universității din Brașov[16]. Și în cazul celor șase studenți, Securitatea a continuat supravegherea, după ce au fost pedepsiți, până la căderea regimului comunist la sfârșitul anului 1989.

Revolta muncitorilor de la IABv, din 15 noiembrie 1987, a fost un puternic semnal de alarmă care atrăgea atenția asupra faptului că situația economică, socială și politică din România era una de criză,

14. Gavrilă Filichi, *Ziua a cincisprezecea. 15 noiembrie 1987, Brașov, România – o mărturie*, Societatea Culturală Lamura, 1994, p. 50.
15. Marius Oprea, Stejărel Olaru, op.cit., p. 128.
16. *Cf. ibidem*, pp. 221-222.

că în România trebuia să se schimbe ceva. Eşecul regimului comunist se apropia de finalul său, lucru evident în felul în care participanţii la evenimentele din Braşov au lăsat la o parte teama de represiune şi s-au lăsat purtaţi de curajul de a sancţiona în primul rând mizeria şi lipsurile în care trăiau şi apoi sistemul politic vinovat de toate acestea.

Încercarea conducătorilor ţării, prin reprezentanţii lor, de a ascunde la repezeală specificul contestatar al revoltei din 15 noiembrie 1987 era simptomatică pentru un regim letargic. În această prelucrare a realităţii s-au concentrat toate eforturile organelor de represiune, ai căror angajaţi au fost liberi să recurgă la cele mai violente tehnici şi strategii pentru a obţine declaraţiile de care aveau nevoie. După cum remarca unul dintre participanţii la evenimente în ceea ce priveşte raportul dintre anchetatori şi protestatari, în timpul anchetelor s-a dus o luptă ce nu a fost nici egală, nici corectă pentru a retuşa realitatea, pentru ca lovitura pe care braşovenii au dat-o sistemului comunist sa nu ducă la moartea lui, chiar dacă aceasta era intuibilă.

Bibliografie

Arsene, Mihai, *Un tablou uriaş care arde*, Erasmen, Braşov, 1997.

Brudaşcu, Dan, *Dosarele adevărului : Braşov (1987)*, Casa de Editură Sedan, Cluj-Napoca, 1997.

Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucţia unei revoluţii*, Polirom, Iaşi, 2004.

Filichi, Gavrilă, *Ziua a cincisprezecea. 15 noiembrie 1987, Braşov, România – o mărturie*, Societatea Culturală Lamura, 1994.

Oprea, Marius, Olaru, Stejărel, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Braşov*, Polirom, Iaşi, 2002.

Rusan, Romulus (ed.), *Anale le Sighet*, 10, *Anii 1973-1989 : Cronica unui sfârşit de sistem. Comunicări prezentate la Simpozionul de la Memorialul Sighet (5-7 iulie 2002)*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2003.

Rusan, Romulus (ed.), *O zi de toamnă, cândva. 15 noiembrie 1987, Braşov*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2004.

Rusan, Romulus (ed.), *Cei care au spus NU. Oponenţi şi disidenţi în anii '70 şi '80*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2005.

Octavian Coman

Greutatea disidenței asumate. Cazul Doina Cornea

Dezbaterile din presa românească postcomunistă, aflată în proporție covârșitoare sub controlul propagandistic al Frontului Salvării Naționale (în special în 1990), noul organ de conducere instalat la putere după căderea regimului Ceaușescu, au ridicat la rang de merit național noțiunea de *disidență tăcută*. Paginile unora dintre publicațiile ce au prins viață în anul 1990 le oferă cititorilor articole în care autorii își revendică dreptul de a fi subminat regimul comunist prin micile gesturi zilnice de împotrivire față de modul de viață impus de dictatură. Considerațiile acestor „luptători taciturni" sunt cât se poate de explicite în privința rolului pe care l-au jucat în înfrângerea sistemului: actele de revoltă petrecute în intimitatea apartamentului de bloc și fără a fi cunoscute de vecini au însemnat mult mai mult decât „gălăgia" publică a disidenților români popularizați de Radio Europa Liberă sau alte instituții de presă occidentale. Explicația adepților acestei teorii? Disidența lor a stat sub semnul caracteristicilor definitorii ale poporului român – bunul-simț și modestia de sorginte creștină –, în timp ce opozanții care și-au asumat gesturi publice de protest împotriva abuzurilor dictaturii denotă prin acțiunile lor un fel de practici neconforme cu statutul unui român adevărat. Nu a fost exclusă nici ipoteza unei dorințe acute de celebritate și de oblojire a unor frustrări cauzate de nerealizarea profesională sau de neîmplinirea în viața de familie.

Istoricul Dennis Deletant, în cartea sa *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, distinge însă în comportamentul românilor care se autoinclud în categoria disidenților fără a fi recurs la nici o acțiune vizibilă de contestare a regimului un exemplu clasic al duplicității specifice unei populații aflate sub conducerea unei dictaturi. Cercetătorul lasă să se înțeleagă că nu ar fi vorba de o formă de disidență ascunsă, ci, din contră, consideră Dennis Deletant, acest tip de comportament ar reprezenta

o pendulare, imorală pe alocuri, între viaţa „oficială", publică şi cea „neoficială" din cadrul restrâns al căminului.

Pe de altă parte, campania de promovare a „disidenţei tăcute" poate fi interpretată ca o etapă finală într-un proces deliberat de maculare a însuşi termenului *disident* sau *opozant* al regimului comunist. Căderea în derizoriu a acestui, să-l numim, statut, situaţie observabilă la nivelul mentalului colectiv românesc postdecembrist, este rodul strategiilor de manipulare şi dezinformare croite pe parcursul a peste patruzeci de ani de către propaganda comunistă. Începând de la trimiterea în anii '50 a unor falşi luptători în munţi pentru a-i captura pe adevăraţii combatanţi împotriva dictaturii comuniste până la „crearea" unor disidenţi-colaboraţionişti delegaţi în Occident pentru a dezinforma şi a supraveghea diaspora românească şi cercurile cultural-politice anticeauşiste, toate aceste manevre abile au dus la o erodare în timp a termenului *disident* şi, uneori, la conferirea unor conotaţii peiorative acestuia.

Ca urmare, valoarea pentru istoria recentă a României a acţiunilor celor mai cunoscuţi disidenţi români – Doina Cornea, Paul Goma, Vasile Paraschiv şi Radu Filipescu – a fost pusă de multe ori sub semnul întrebării şi al incertitudinilor absurde[1].

Desigur, nu pot fi tăgăduite semnificaţia şi importanţa multor alte declaraţii, luări de poziţie sau acţiuni ale unor români care au avut curajul să-şi asume confruntarea cu regimul comunist şi consistentul său aparat represiv (numărul disidenţilor şi opozanţilor români în timpul regimului Ceauşescu a fost de câteva sute, după unii analişti). Din nefericire însă, mare parte din acţiunile acestor români s-au cufundat în uitare sau au avut efecte limitate în timp şi spaţiu, cu siguranţă una dintre explicaţiile acestei „extincţii" rapide fiind acţiunea imediată şi brutală a autorităţilor.

Totodată, în conturarea unui studiu asupra formelor de protest împotriva dictaturii comuniste, nu trebuie omis impactul în anii „Epocii de aur" ceauşiste al căilor subtile de dezavuare a ceea ce se petrecea în România prin iniţiativele poetice, de pildă, ale Anei Blandiana sau ale

1. Pentru o perspectivă detaliată asupra acţiunilor anticomuniste ale lui Paul Goma şi Vasile Paraschiv, precum şi asupra felului în care Securitatea a reprimat aceste acţiuni şi pe iniţiatorii lor, pot fi consultate mărturiile ample semnate de cei doi: Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77. Cod „Bărbosul"*, Polirom, Iaşi, 2004; Vasile Paraschiv, *Lupta mea pentru sindicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist,* ediţie îngrijită, studii, note şi selecţia documentelor de Oana Ionel şi Dragoş Marcu, postfaţă de Marius Oprea, Polirom, Iaşi, 2005. Pentru cazul Radu Filipescu, poate fi consultată lucrarea semnată de Herma Kopernik Kennel, *Jogging cu Securitatea. Rezistenţa tânărului Radu Filipescu*, Universal Dalsi, Bucureşti, 1998.

lui Mircea Dinescu. Însă, dacă facem apel la o interpretare strictă a termenului *disident*, acesta poate fi folosit ca etalon doar în câteva cazuri. Printre ele se numără și cel al Doinei Cornea.

Referindu-ne la cei care după revoluția din 1989 au pretins că acțiunile lor de protest petrecute în siguranța oferită de cei patru pereți ai domiciliului și fără a-și asuma practic nici un risc cântăresc mai mult și sunt mai oneste decât cele ale unor disidenți ca Doina Cornea, trebuie subliniat că diferența majoră dintre cele două tipuri de atitudini o reprezintă curajul de a înfrunta în mod direct un mecanism al distrugerii și supunerii clădit de regimul comunist. Despre acest mecanism declanșat agresiv împotriva Doinei Cornea va fi vorba în paginile ce urmează.

*

* *

Informațiile întrebuințate în studiul de față provin din câteva surse principale. În primul rând, dosarul de urmărire informativă a obiectivului „Diana", numele de cod al Doinei Cornea, pus la dispoziție de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS). Cele 24 de volume ale dosarului cuprind aproximativ 10.000 de pagini de note informative, rapoarte, corespondență cenzurată, cópii ale unor articole din presa internațională, transcrieri ale unor emisiuni de la Radio Europa Liberă și, nu în ultimul rând, transcrieri ale înregistrărilor făcute cu ajutorul „Tehnicii Operative" (TO), denumire din jargonul securistic ce camufla de fapt întrebuințarea microfoanelor ascunse și obiceiul interceptării apelurilor telefonice deja încetățenit în anii dictaturii[2].

De asemenea, în încercarea de reconstituire a metodelor întrebuințate de organele represive comuniste pentru a o reduce la tăcere pe profesoara clujeană, am făcut apel și la cărțile de interviuri cu Doina

2. DUI „Diana" (DUI – Dosar de urmărire informativă), la care cercetătorii au acces acum prin intermediul CNSAS, este fără nici o îndoială un dosar triat. Un simplu exemplu. Pe filele din dosar există mai multe numerotări ale paginilor: prima făcută probabil în faza inițială a dosarului de către arhiviștii Securității, o a doua numerotare fiind realizată de cei de la Serviciul Român de Informații (SRI) și ultima de către angajații de la CNSAS. Potrivit unei note informative din 4 decembrie 1986, conformându-mă numerotării întocmite de CNSAS, ajunsesem la fila 103; pe spatele foii se distingea următoarea observație semnată de lt. col. Calian Liviu și datată 10 noiembrie 1987 (deci în perioada de „activitate" a dosarului): „Prezentul dosar (vol. I) cuprinde 384 (trei sute optzeci și patru) file numerotate". Într-adevăr, lângă numărul atribuit de cei de la CNSAS, și anume 103, exista și numărul din prima arhivare, adică 384. Făcând o diferență între cele două cifre, se putea observa foarte ușor câte file dispăruseră de-a lungul anilor; sau poate nu dispăruseră, ci fuseseră mutate în alte locuri.

Cornea, precum şi la articolele publicate după 1989 de presa românească sau de cea străină.

Trebuie spus că, pe lângă valoarea lor de maximă utilitate pentru un cercetător, dosarele întocmite de Securitate, chiar şi la atâţia ani de la consumarea evenimentelor, reuşesc să rămână o puternică sursă de presiune psihologică inclusiv asupra unui cititor care a avut prea puţine contacte directe cu acea perioadă.

Dosarele de urmărire informativă în cazul Doina Cornea constituie un film al răutăţii şi laşităţii umane venind din locuri şocante: de la rude şi prieteni până la distinse cadre universitare şi personalităţi ale vieţii culturale. Bârfele josnice, acuzele de debilitate mentală şi schizofrenie la adresa profesoarei clujene, răstălmăcirile, înscenările, toate te fac să pleci din faţa unor astfel de dosare cu încrederea în oameni sfărâmată. Chiar şi numai în calitate de cercetător, îţi trebuie multă putere şi răbdare să parcurgi o astfel de pledoarie a minciunii şi „a banalizării răului", după cum bine remarca istoricul Marius Oprea.

Doina Cornea intră pentru prima dată în vizorul autorităţilor comuniste în 1949, pe când era studentă în primul an de facultate. După o razie în casa gazdei sale din Cluj, agenţii Securităţii descoperă o circulară care îi îndemna pe credincioşii greco-catolici la rezistenţă, după ce Biserica Greco-Catolică fusese desfiinţată prin decret de către comunişti. Doina Cornea primise scrisoarea de la un văr, teolog, cu rugămintea de a o copia şi de a o oferi şi altor cunoştinţe. Ancheta care urmează imediat după arestare nu este brutală, ofiţerii rezumându-se la ameninţări şi la a o forţa pe tânăra, în vârstă atunci de 19 ani, să dea în prima zi de detenţie declaraţii aproape din oră în oră. Cu toate stratagemele şi insistenţele anchetatorilor, nici Doina Cornea, nici gazda sa nu au dezvăluit cine este „sursa" scrisorii. Ancheta nu se încheie însă odată cu eliberarea din arest, ci, timp de o lună, tânăra este chemată zilnic la sediul Securităţii pentru a scrie şi alte declaraţii.

În privinţa arestării din 1949, dosarul de urmărire informativă conţine doar câteva file. Deşi, conform spuselor disidentei, în dosar ar trebui să se afle aproximativ 30 de declaraţii redactate în luna de anchete, în momentul de faţă, în volumele din arhiva CNSAS se regăseşte doar una singură, datată 3 ianuarie 1949, în care tânăra de pe atunci susţine că nu cunoaşte identitatea persoanei de la care a primit scrisoarea.

Prima delaţiune ce o are ca subiect pe Doina Cornea este datată 6 decembrie 1979 şi aparţine sursei „Paul". Informatorul avertizează Securitatea că, la un seminar de limba franceză, asistenta universitară a prezentat studenţilor ultima carte a lui Mircea Eliade, *Încercarea labirintului.* Ca urmare a delaţiunii lui „Paul", Doina Cornea

intră în atenţia Serviciului III al Securităţii. De acum încolo, ea va fi încadrată cu informatori, iar numele său de „obiectiv" devine „Diana". Trupa de colaboraţionişti va oferi de-a lungul anilor informaţii complete despre disidentă: de la aspecte ale vieţii personale până la zvonuri care circulau despre ea. Orice ar fi putut fi folosit pentru a o discredita.

Atitudinea profesoarei clujene şi afirmaţiile pe care le făcea la cursurile de la universitate determină autorităţile comuniste să decidă instalarea unor microfoane în casa Doinei Cornea, cu un an înainte ca aceasta să trimită prima scrisoare de protest la Europa Liberă. Cererea de instalare a „Tehnicii Operative" este aprobată pentru perioada cuprinsă între 12 octombrie 1981 şi 30 noiembrie 1981[3]. În volumele dosarului de Securitate se află şi alte cereri ulterioare de instalare a TO pentru intervale de timp limitate. Probabil că în primii ani instalarea sau reactivarea microfoanelor era una periodizată, în funcţie de context, urmând ca în ultimii ani ai „Epocii de aur" monitorizarea discuţiilor din casa opozantei să se permanentizeze.

Prima scrisoare publică trimisă de Doina Cornea către Radio Europa Liberă a fost difuzată în cadrul emisiunii *De vorbă cu ascultătorii* în data de 22 august 1982. Singura repercusiune a acestui gest o reprezintă, pentru moment, o amendă de 500 de lei. De altfel, fiecare text trimis la Europa Liberă este urmat de o invitaţie la Securitate, un interogatoriu şi o amendă importantă, raportată la salariul de asistent universitar.

Rapoartele redactate de ofiţerii de Securitate certifică faptul că tot ceea ce s-a întâmplat în viaţa profesională a disidentei (ulterior difuzării primei scrisori) a fost atent ghidat şi monitorizat de către cei însărcinaţi cu tutelarea cazului „Dianei". Dovada o constituie decizia de destituire a profesoarei de la Catedra de franceză a Facultăţii de Litere, care a fost luată de reprezentanţii universităţii doar după ce Securitatea, prin lt. col. Calian Liviu, solicită „îndepărtarea ei definitivă din învăţământ"[4].

După ce i se distruge orice oportunitate de a se mai realiza în plan profesional, este declanşată o campanie abilă şi de amploare pentru izolarea ei de familie şi prieteni. În paralel, disidenta începe să fie vizitată frecvent de o categorie aparte de amici, cei veniţi în „interes de serviciu". Informatorii „Simona", „Sonia" şi „Paul" excelează în această perioadă în a se îngrijora de bunul mers al vieţii opozantei şi în a se oferi să o ajute cu tot ceea ce le stă în putinţă. Ulterior,

3. CNSAS, Fond operativ Doina Cornea, DUI „Diana", dos. I 666, vol. 21, f. 248.
4. *Ibidem*, vol. 2, f. 44.

gesturile de prietenie erau materializate şi în declaraţii amănunţite date ofiţerilor Securităţii.

Una dintre atribuţiile principale ale informatorului „Paul" viza câştigarea încrederii disidentei pentru ca aceasta să-i înmâneze textele sale destinate Europei Libere. În conceperea acestui plan operativ, se miza pe faptul că „Paul", un student african aflat la studii în România, avea cunoştinţe în Franţa, iar Doina Cornea ar fi dorit să se folosească de aceste relaţii ale informatorului pentru a trimite scrisorile de protest în Occident. Însă disidenta a conştientizat din primul moment că un student african care îi declară ce mult o admiră pentru atitudinea ei civică nu poate fi decât un pion dintr-o strategie prost ticluită de Securitate.

Tacticile din această perioadă întrebuinţate de cei implicaţi în soluţionarea cazului opozantei frizează ridicolul. Un exemplu. Informatorul „Paul" o roagă pe Doina Cornea să-i traducă lucrarea de diplomă. Fosta profesoară acceptă. Scopul acestei misiuni a lui „Paul" este dezvăluit de ofiţerul care s-a ocupat îndeaproape de cazul Doinei Cornea, colonelul Gocan Ioan. Acesta, într-un document destinat circuitului intern al sistemului represiv, notează că „Paul" i-a oferit „Dianei" spre traducere o lucrare de specialitate, „fapt ce-i dă serios de lucru, ocupându-i mare parte din timp"[5]. Prin urmare, o linie de acţiune în strategia de moment a Securităţii urmărea ocuparea timpului disidentei cu astfel de „sarcini", pentru ca Doina Cornea să nu mai aibă timp să scrie texte pentru Europa Liberă.

Ameninţările venite din partea poliţiei politice se răsfrâng şi asupra familiei opozantei. Leontin-Horaţiu Iuhas, fiul Doinei Cornea, este chemat la interogatorii după publicarea fiecărei scrisori şi e atenţionat că va fi concediat dacă nu o convinge pe mama sa să renunţe la „defăimarea regimului". Pe de altă parte, colonelul Gocan Ioan a recurs la un întreg arsenal de intimidări pentru a-l convinge pe soţul disidentei, Leontin-Cornel Iuhas, să o „stăpânească" pe „Diana".

Anchetele şi amenzile deveniseră pentru opozantă o parte din ordinea normală a lucrurilor. Fiind considerată de anchetatori a fi „un element fanatic", din 1985 se permanentizează întrebuinţarea microfoanelor la domiciliul „Dianei". Acestea erau utilizate şi pentru a verifica onestitatea colaboratorilor, dovadă stând fraza-şablon ce se regăsea la sfârşitul multora dintre notele informative: „Informaţia se verifică prin surse TO".

Atât în notele delatorilor, cât şi în rapoartele cadrelor poliţiei politice revine în mod constant afirmaţia că Doina Cornea ar fi

5. *Ibidem*, vol. 20, f. 228.

„nebună". Vehicularea unei asemenea acuzații în toate aceste documente destinate autorităților comuniste din România poate fi interpretată nu numai ca o simplă defulare a neputinței securiștilor de a îndeplini ordinele de reducere la tăcere a acestei voci mult prea deranjante pentru cuplul dictatorial. În conturarea unei analize asupra diferitelor căi de reprimare a disidenților din România din anii regimului Ceaușescu, istoricul Dennis Deletant citează rapoartele Amnesty International, care aduc la cunoștința opiniei publice internaționale folosirea în acest scop a azilelor psihiatrice. Potrivit istoricului, exista o lege care prevedea că decizia de izolare a unei persoane într-un spital de psihiatrie revenea procuraturii sau organelor sanitare, iar prelungirea perioadei de tratament urma să fie aprobată de o instanță judecătorească. „Din datele culese de Amnesty International rezultă că în spitalele de boli psihiatrice au fost trimiși disidenți care nu avuseseră anterior manifestări de violență și că, în multe cazuri, nu existau fișe de consemnare a consultației și diagnosticului de specialitate"[6], amintește Dennis Deletant. Prin urmare, pe baza Decretului-lege nr. 12, Doina Cornea putea fi internată într-un spital de boli psihiatrice printr-un ordin al procuraturii. Putem specula așadar că referirile constante la o probabilă „nebunie" a profesoarei clujene făceau parte dintr-un plan de rezervă al autorităților, în situația în care toate soluțiile ar fi fost epuizate. De altfel, cazul disidentului Vasile Paraschiv constituie un model al represiunii ceaușiste după un astfel de tipar.

Fiindcă cenzurarea corespondenței nu mai reprezenta nimic neobișnuit, la un moment dat, telefonul Doinei Cornea este decuplat, pentru a-i restrânge astfel și mai mult posibilitatea de a intra în legătură cu alți oameni.

Spre sfârșitul anilor '80, singurele scrisori care îi mai parveneau disidentei erau cele de amenințare. Textele excelează prin grotesc și urmăresc macularea tuturor aspectelor vieții fostei profesoare. Este probabil ca o parte semnificativă dintre ele să fi fost trimise de către agenți ai poliției politice, dar cu siguranță au existat și destui români, ce-i drept manipulați de propaganda comunistă, care pur și simplu credeau în inepțiile așternute pe hârtie și expediate pe adresa Doinei Cornea.

În rândurile ce urmează citez câteva paragrafe din aceste scrisori[7], relevante pentru un anumit tip de mentalitate structurată după limba de lemn a „Epocii de aur".

---

6. Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, Humanitas, București, 1998, p. 105.
7. Scrisorile citate au fost spicuite din CNSAS, dos.cit., vol. 11.

Cea care se semnează „prof. Monica Petrovici" (Gherla) o admonestează astfel pe Doina Cornea: „Cum puteţi vorbi dvs. de iubire de ţară şi de neam, atât timp cât fiica dvs. a fugit din ţară, iar dvs. v-aţi coalizat cu duşmanii noştri? (...) Ce fel de româncă sunteţi? (...) Un bun român (nu aşa cum sunteţi dvs.) nu-şi defăimează ţara". Un anonim o atenţionează: „Nu credeţi că ar fi bine să vă opriţi din acest maraton al prostiei, şi să vă ocupaţi de probleme care se potrivesc cu vârsta şi profesia dvs., până când nu va fi prea târziu? Faptele dvs. au revoltat pe mulţi oameni cinstiţi şi care *sunt români* cu adevărat [sublinierea îi aparţine expeditorului scrisorii], care nu se pot împăca cu poziţia şi preocupările dvs.". Un anonim care semnează indescifrabil: „Sunteţi o lepră socială şi o ticăloasă". Ionel David din Deva o abordează mai voalat: „Cine vă plăteşte pt. a face atâta caz în problema sistematizării rurale? (...) Din felul în care vă manifestaţi, prima care suferă nu poate fi *decât* [sublinierea îi aparţine expeditorului scrisorii] persoana dumneavoastră. Cred că este posibil să vă treziţi cu surprize pe care nici nu le puteţi anticipa şi poate nici nu le puteţi evita". Radu Scorobete, din Simeria, o apostrofează: „Nu aveţi nici un mandat şi nici un drept să ponegriţi ţara şi, ca atare, nu veţi scăpa de judecata poporului. (...) Ai uitat că eşti pensionară, ţara îţi dă pensie, şi nu cei de afară. Ar trebui să-ţi ea pensia [sic!]. Eşti dascăl şi aşa ţi-ai învăţat copii? [sic!]". Un anonim: „Ruşine! baborniţă împuţită! În zdrenţe franţuzite, de târfă josnică".

Scrisori făcute parcă la indigo după acestea vor umple cutia poştală a Doinei Cornea în primii ani de după revoluţia din decembrie 1989, în special pe parcursul mitingurilor din Piaţa Universităţii (22 aprilie – 12 iunie 1990).

Volumul din dosarul de urmărire informativă ce cuprinde corespondenţa nu rezervă doar motive de amar. Aici pot fi regăsite şi telegramele, felicitările şi scrisorile de încurajare trimise din ţară şi străinătate. Doina Cornea nu s-a putut bucura însă de ele decât după 1989, când a avut acces la propriul dosar.

Un aspect inedit este relevat de o adnotare făcută de un ofiţer la sfârşitul unei scrisori a disidentei către fiica sa, stabilită în Franţa. Iată observaţia securistului: „Copia scrisorii care a plecat la destinatar în urma plastografierii"[8]. Pentru a nu mai fi acuzaţi în presa occidentală că cenzurează corespondenţa disidentei, securiştii au preferat să recurgă la o altă strategie, mai subtilă: interceptau scrisorile către Ariadna, fiica Doinei Cornea, scoteau pasajele care nu conveneau, iar apoi un expert plastografia textul „curăţat". Ulterior, această versiune îi era trimisă destinatarei.

8. *Ibidem*, vol. 14, f. 62.

Făcând o comparație între scrisorile originale și copiile plastografiilor se poate observa că acuratețea imitației este destul de ridicată. În acest mod, fiica Doinei Cornea primea scrisori „eliberate" de informații care puteau contura o imagine reală a ceea ce se întâmpla în România. Iată un pasaj care a dispărut din scrisoarea falsă plecată către Ariadna : „Lumea care vrea să intre la noi este nu numai legitimată, dar și împiedicată să intre. Așa s-a întâmplat cu instalatorul de apă pe care îl chemasem în ajun pentru ceva reparații, așa s-a întâmplat cu un fost client de-al lui Tinu care îl căuta pe el. Deși tata a ieșit în stradă, milițianul nu i-a dat voie omului să intre. Au reînceput și convocările la Securitate (unele de 8 ore) ale prietenilor, vecinilor, cunoscuților"[9].

După ce Europa Liberă difuzează primele informații legate de revolta muncitorilor de la Brașov din 15 noiembrie 1987, Doina Cornea, împreună cu fiul ei, în noaptea dintre 18 și 19 noiembrie, răspândește 160 de manifeste în centrul Clujului și în zona industrială, prin care le cere concitadinilor să se solidarizeze cu protestatarii brașoveni.

A doua zi, atât disidenta, cât și Horațiu Iuhas sunt arestați. Acuzele ce i se aduceau Doinei Cornea erau de „propagandă împotriva orânduirii socialiste și instigare publică și apologia infracțiunilor". Horațiu Iuhas a fost reținut pentru complicitate.

După cum reiese dintr-un raport intern, agenții Securității au recuperat jumătate din cele 160 de manifeste pe care le-au răspândit cei doi. Deși ofițerii de la Cluj cunoșteau numărul real al biletelor ce îndemnau la solidarizare, de teama unor posibile sancțiuni, responsabilii pe plan local i-au trimis la București șefului Direcției I/A, col. Rațiu Gheorghe, o descriere a situației în care ascundeau faptul că nu au reușit să adune toate manifestele. Frica era la fel de vie și printre cadrele poliției politice.

După cum mărturisește Doina Cornea, de-a lungul celor cinci săptămâni de arest nu este brutalizată de către anchetatori sau gardieni, dar în cursul interogatoriilor i se aduce constant aminte că e vinovată pentru distrugerea vieții fiului ei. Totodată, după cum o dovedesc și documentele din dosarul de urmărire, inclusiv în celula în care a stat închisă se aflau microfoane. Același lucru se întâmpla și în celula 6, unde se afla încarcerat Horațiu Iuhas.

Ca urmare a protestelor internaționale, Doina Cornea și fiul ei sunt eliberați în data de 24 decembrie 1987. Însă opozanta nu ezită să trimită noi scrisori către Europa Liberă și chiar către Nicolae Ceaușescu, în care solicită respectarea drepturilor omului în România.

---

9. *Ibidem,* f. 63.

După ce în august 1988 îi adresează dictatorului o altă scrisoare de protest împotriva planului de sistematizare rurală, text contrasemnat de 27 de persoane, printre care membrii sindicatului „Libertatea" şi cei din grupul sindicalist de la Zărneşti, din septembrie 1988 începe arestul la domiciliu, care a durat până în 21 decembrie 1989.

Nici cei care şi-au declarat adeziunea la scrisorile de protest nu sunt ocoliţi de represalii. Deşi printre persoanele care de-a lungul timpului şi-au dat acordul de a semna textele Doinei Cornea se aflau şi români interesaţi doar să obţină permisiunea de emigrare, cei care şi-au asumat cu adevărat gestul de protest au trecut la rândul lor prin anchete dure şi au trebuit să se confrunte cu şicanările zilnice ale poliţiei politice comuniste. Profesorii Gina şi Dan Sâmpăleanu sau Ana Hompot sunt doar câteva exemple pe care Doina Cornea ţine să le amintească. Aceştia, în ciuda bătăilor şi arestărilor, pe diferite căi, au menţinut constant legătura cu disidenta.

Măsurile de supraveghere a casei Doinei Cornea erau foarte stricte. Disidenta se găsea, după cum spune, „într-o închisoare ambulantă" ale cărei ziduri creşteau în fiecare zi. Deşi în Cluj instalaţia de iluminat stradal nu funcţiona, casa opozantei era luminată de mai multe proiectoare. Potrivit unui fost ofiţer din cadrul inspectoratului MI Cluj – Serviciul Filaj, tot ceea ce se întâmpla în jurul domiciliului era filmat şi fotografiat din podul unei case vecine[10]. Echipa de filaj era compusă din trei sau patru ofiţeri care efectuau „filaj conspirat deplin". În acelaşi dispozitiv se afla şi un ofiţer „deconspirat" care avea ordin să intervină şi să întrerupă orice convorbire a opozantei cu un cunoscut. Echipajul transmitea constant la sediu poziţia „obiectivului", iar ofiţerul de serviciu trebuia să raporteze direct şefului Securităţii judeţene – colonelul Ioniţă Nicolae.

Alături de scrisorile de ameninţare pe care Doina Cornea le primea acasă, securiştii au recurs şi la alte strategii pentru a-i dovedi opozantei că acţiunile sale nu erau în concordanţă cu opinia majorităţii românilor. Astfel, pe stradă, Doina Cornea era oprită de diferiţi reprezentanţi ai „proletariatului" care o admonestau şi chiar încercau să o agreseze pentru a-i dovedi astfel cât rău face României prin scrisorile şi acţiunile sale de protest. Regizarea acestor acţiuni de către Securitate este confirmată chiar de un ofiţer care a luat parte la ele. Conform declaraţiei sale, doi angajaţi sub acoperire, din inspectoratul judeţean, o acostau la un colţ de stradă neaglomerată şi o înjurau. „După ce era acostată, intervenea ofiţerul de la informativ

10. Toate informaţiile despre filajul din perioada arestului la domiciliu au fost preluate din articolul lui Victor Lungu, „Doina Cornea în cleştele Securităţii", *Evenimentul Zilei*, ediţia on-line, 7 mai 2002, http ://www.evz.ro/investigatii/?news_id=85206.

care era cu noi și o «scăpa» de cei doi pe care, în fața ei, îi legitima și [cărora] le spunea să meargă cu el la Miliție, unde vor fi amendați. Pe schimbul care [sic!] am lucrat s-au întâmplat asemenea scene. Cei doi au fost Vaidasigan și lt. Sasu. «Salvatorul» a fost mr. Bucșe Emil."[11]

Fostul membru al poliției politice menționează că foarte dificile pentru dispozitivul de supraveghere erau zilele în care în Cluj sosea vreun diplomat străin. Atunci, strada pe care se afla casa disidentei era blocată de un camion. De altfel, după cum afirmă și Doina Cornea, blocarea străzii era o modalitate curentă de a-i stârni pe vecini împotriva ei, Securitatea profitând de nemulțumirile acestora, care se vedeau astfel în imposibilitatea de a-și parca automobilele în apropierea caselor.

În fața obstinației Doinei Cornea și mai ales frustrați că după atâția ani de anchete și atâtea strategii utilizate nu au reușit să descopere cum își trimitea disidenta textele în străinătate și să oprească difuzarea scrisorilor de protest la posturile de radio occidentale, agenții poliției politice încep să-și piardă cumpătul. Astfel, după ce, cu ocazia împlinirii unui an de la manifestația muncitorilor de la Brașov, în seara de 15 noiembrie 1988, disidenta își agață pe ușă un afiș pe care scrie „Brașov", iar pe treptele din față aprinde o lumânare, ea este imediat convocată la Miliție. Aici, doi dintre anchetatori o lovesc de câteva ori. La fel, deoarece milițianul ce stătea la poarta casei disidentei avea ordine clare să nu o lase să iasă din curte în anumite zile (când în oraș se aflau jurnaliști străini sau membri ai corpului diplomatic), în momentul în care să încăpățânează să înfrunte paznicii, Doina Cornea este din nou bătută. În urma loviturilor, la controlul medical i se atestă șaptesprezece leziuni și o fractură toracică.

Un incident ce provoacă însă un adevărat scandal internațional este agresarea în fața casei opozantei a ambasadorului Marii Britanii în România, Hugh Arbuthnott, în ianuarie 1989. Diplomatul încercase să o viziteze pe Doina Cornea pentru a vedea dacă nu i se întâmplase ceva.

De asemenea, ca represalii la încăpățânarea disidentei de a nu tăcea, Horațiu Iuhas, fiul Doinei Cornea, este concediat de la serviciu, iar fiicei opozantei, Ariadna Combes, căsătorită în Franța, nu i se mai permite întoarcerea în țară.

Autoritățile comuniste au menținut supravegherea opozantei până în ultima clipă, probabil convinse că, în această luptă între un om și un întreg sistem represiv, nu aveau cum să piardă. Doina Cornea a avut „paznic" la poartă până când manifestanții din decembrie 1989

11. *Ibidem*.

au venit să o ia de acasă. Ultima transcriere a unei înregistrări TO din domiciliul ei, ce poate fi regăsită în dosare, este datată 20 decembrie 1989. Șeful Securității clujene, colonelul Ioniță Nicolae, notează parcă mai hotărât ca niciodată, în antetul documentului : „Să-i urmărim fiecare mișcare și să nu-i permitem nici un contact în afara celor stabilite prin consemnul scris”[12].

În opinia unora dintre jurnaliștii și istoricii străini, acțiunile de protest ale Doinei Cornea au reușit pentru prima dată să dovedească opiniei publice internaționale perfidia și profunda dezumanizare a regimului comunist din România. Ansamblul tacticilor operative prin care s-a încercat discreditarea disidentei și dezavuarea atitudinii sale civice stau ca mărturie a unei astfel de realități. Începând de la utilizarea forței împotriva Doinei Cornea și până la încercarea de a-i recruta ca informatori pe soțul și fiul disidentei, este vorba despre fapte care certifică lipsa de scrupule a securiștilor gata să folosească orice mijloc le stătea la îndemână pentru a-și îndeplini misiunea.

Pe de altă parte, confruntarea cu minuțiozitatea și permanența acțiunilor represive ale Securității compune imaginea curajului Doinei Cornea. Dosarul de Securitate arată că, în lupta pe care o ducea, disidenta avea dârzenia și determinarea luptătorilor anticomuniști din munți. Într-un fel, acțiunile opozantei reprezentau o formă actualizată a valorilor asumate de numiții „partizani”, pentru că acum lupta cu injustețea dictaturii nu mai putea fi dusă cu arma în mână, ci întrebuințând căile oferite de anii ’80, presa internațională fiind un astfel de mijloc. Totuși, trebuie subliniat că, în mare parte, consecințele gesturilor de protest ale opozantei puteau fi aceleași ca în anii de instaurare a comunismului în România.

Bibliografie

Goma, Paul, *Culoarea curcubeului ’77. Cod „Bărbosul”*, Polirom, Iași, 2004.

Deletant, Dennis, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, Humanitas, București, 1998.

Kopernik Kennel, Herma, *Jogging cu Securitatea. Rezistența tânărului Radu Filipescu*, Universal Dalsi, București, 1998.

Lungu, Victor, „Doina Cornea în cleștele Securității”, *Evenimentul Zilei*, 7 mai 2002, http ://www.evz.ro/investigatii/?news?id=85206.

Paraschiv, Vasile, *Lupta mea pentru sindicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist*, ediție îngrijită, studii, note și selecția documentelor de Oana Ionel și Dragoș Marcu, postfață de Marius Oprea, Polirom, Iași, 2005.

12. CNSAS, dos.cit., vol. 23, f. 2.

Indice de nume

A

Abel 156
Aftenie, Vasile 179-180
Aldea, Aurel 43
Alecsandri, Vasile 220
Alexandrescu, Sorin 230
Anania, Bartolomeu Valeriu 175
Anculea, Romulus 102
Anghel, Daniel 278
Anghel, Vasile 278
Anghelescu, Antim 177
Antonescu, Ion 16, 88, 126, 221, 239
Antonesei, Liviu 229
Apetroaie, Puiu 278
Apostu, Victor 268
Applebaum, Anne 192
Arăpașu, Teoctist 180
Arbore, Grigore 230
Arbuthnott, Hugh 291
Arghezi, Tudor 220
Arnăuțoiu, Toma 99
Arsenescu, Gheorghe 83, 99
Augustin, Francisc 182
Avraam 160

B

Bacu, D. 159, 165, 168
Balotă, Nicolae 141, 230
Banciu, Gheorghe 278
Banda, Ion 83
Banyan (Banias), Iosif 183
Barbu, Daniel 225
Barbu, Eugen 229, 236-237
Barthes, Roland 225
Baumgartner, Anton 183
Băhnăreanu, Costică 278
Băieșu, Ion 223
Bălan, Ioan 179-180
Bălan, Ioan Dodu 226
Bălan, Ion 65
Bălan, Nicolae 180
Bălașa, Sabin 254
Bălcescu, Nicolae 239
Băltărețu, P. 211
Băran, Tudor 244
Bencze, Deneș 278
Beniuc, Mihai 220
Bentoiu, Aurelian 76
Bentoiu, Pascal 76
Beria, Lavrenti Pavlovici 196
Berzescu, Ioan 102
Bia, Cătălin 279
Bitzan, Ion 254, 256, 259, 264
Blaga, Lucian 220
Blaj, Anica 270
Blaj, Dumitru 270
Blandiana, Ana 282
Bobu, Emil 256
Boca, Arsenie 173
Bodiu, Filimon 201
Bodiul, Ioan 193
Bodnarenko, Pantelei (Gheorghe Pintilie) 25, 116, 166
Bodnăraș, Emil 75, 171, 185
Boeriu, Petru Marius 278
Bogdan, Cătălin 186
Bogdanovici, Alexandru 156, 166
Bogza, Geo 128, 220, 269
Borca, Toader 103
Borcea, Liviu 131
Bordei, Nicolae 278
Bordeianu, Dumitru Gheorghe 161-165
Borilă, Petre 55
Borostyan, Eugen 183
Bot, Paulus 183
Bota, Ioan 182
Botez, C. 211
Bozgan, Ovidiu 171
Brădescu, Faust 104
Brătianu, Dinu 17, 21
Brejnev, Leonid 200
Breslașu, Marcel 220
Brîncoveanu, Marin 279
Brîncuși, Constantin 239
Broască, Dumitru 278
Brudașcu, Cornel 253-254
Brumă, Ioan 278
Buceanu, Aurel 278
Bucikov, Valerian 24
Bucșe, Emil 291
Bucur, Ioan-Marius 171
Buhoiu, Aristide 244
Bujoiu, Ion 43
Burebista 239
Burtică, Cornel 228

C

Cain 156
Calciu-Dumitreasa, Gheorghe 164, 186
Calian, Liviu 283
Cană, Ionel 211
Caragiale, Ion Luca 153
Cassian, Nina 226-227
Călinescu, Matei 232
Căprariu, Alexandru 223, 230
Ceaușescu, Andruța 257
Ceaușescu, Elena 34, 231, 243-244, 252, 254, 256-264
Ceaușescu, Nicolae 27-28, 34, 36, 41, 58, 133, 147, 179, 208-210, 212, 217, 224, 229-231, 234-249, 251-253, 255-259,

261-264, 266-270, 272-273, 276-279, 281-282, 287, 289
Ceaușescu, Nicu 254
Celac, Mariana 241
Cenușă, Constantin 88
Cernăianu, Grigore 174
Cernătescu, Nicolae 132
Cernescu, Lazăr 104
Cesereanu, Ruxandra 231
Cesianu, Constantin 163
Chertes, Ioan 179
Chinezu, Tit Liviu 179-180
Chiper, Tita 127, 223
Chircă, Ioan P. 99
Chișinevschi, Iosif 59
Cincinnatus 248
Cioroianu, Adrian 239-241
Cisar, Alexandru 182
Ciuceanu, Radu 73
Ciurunga, Aurel 130
Cocan, Constantin 278
Cojocea, Nicușor 278
Colan, Nicolae 180
Combes, Ariadna 289, 291
Constante, Lena 31
Coposu, Corneliu 72, 141
Cornea, Doina 84, 281-292
Cortez, Emil 159
Cosașu, Radu 127
Costenco, Nicolae 196
Courtois, Stéphane 191
Crainic, Nichifor 220
Crăciun, Constanţa 132
Creangă, Petru 278
Cristea, Dan 230
Cristea, Marius 66
Csaba, Ludovic 183
Csomos, Iosif Ion 278
Culcer, Dan 225, 231
Curicheru, Mihail 196
Cuza, Alexandru Ioan 239

D

Damaschin, Dan 227-228
Darabant, Augustin 180-181
Dascălu, Petrică 278
David, Ionel 188
Davidescu, Ștefan Ioan I. 164
Deletant, Dennis 68, 172, 281, 287
Demetrius, Lucia 128
Deșliu, Dan 104, 225
Deveze, Laurent 251
Dimisianu, Georgeta 230
Dinescu, Mircea 283
Dobos, Aron 183
Dobre, Constantin 268
Dobrescu, Miu 254
Dobrincu, Dorin 171, 176
Docsănescu, Elena 230
Dragomir, Ioan 179
Dragomir, Mihu 220
Dragoș, Nicolae 244
Drăghici, Alexandru 40-41, 52, 55, 58-59, 61, 65, 74, 143, 147
Druță, Ion 192-193
Dubček, Alexander 224
Duduc, Gheorghe 278
Duduc, Radu 278
Duicu, Mikșa 92
Dulea, Mihai 228, 256
Duma, Ioan 182
Dumitrache, Gheorghe 268
Dumitrescu, Constantin 230
Dumitrescu, Grigore 163
Dumitrescu, Zamfir 254
Dumitriu, Petru 128
Dumitru, Octavian 268
Dunai, Nicolaus 183
Durcovici, Anton 182

E

Eliade, Mircea 237, 284
Eminescu, Mihai 220

F

Fahrenkopf, Otto Canisius 183
Farcaș, Iosif 278
Fedicikin, Dimitri Gheorghievici 24
Felea, Victor 223
Filichi, Gavrilă 278
Filipescu, Radu 84, 282
Flaman, Adolf 268
Flămând, Dinu 226-227
Florian, Alexandru 32
Florian, Aurel 32
Foucault, Michel 87, 190
Frenţiu, Valeriu Traian 179-180
Fuchs, Gabriel 183
Furet, François 16, 191

G

Gavrilovici, Mihail 24
Geneti, Aurică 278
Georgescu, Teohari 18, 26, 39, 41-42, 48, 54, 56, 58, 115, 120, 143
Georgescu, Vlad 104
Georgescu, Topuzlau 132
Gheorghe, Pintilie (Pantelei Bodnarenko) 166, 175
Gheorghiță, Viorel 156
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 18, 24, 38, 41, 49, 52, 54-55, 59-60, 62, 112, 114, 120, 122, 128, 138, 141, 143, 175, 224, 263, 274
Gherghely, Andras 278
Gherghely, Arpad 278
Ghișe, Dumitru 228
Ghiuș, Benedict 175
Gin, Andrei 91
Girard, René 237
Girardet, Raoul 239, 248
Gîdea, Suzana 254-255, 258, 263
Goglidze, S.A. 195
Goma, Paul 84-85, 141, 162, 230, 269-270, 282
Gordievski, Oleg 24
Gorki, Maxim 128
Grădinaru, Ioan 278
Gribincea, Mihai 198
Grigorescu, Ioan 244
Grigurcu, Gheorghe 223
Groza, Petru 17-20, 82, 89, 109, 173-174
Gruia, Martin 91
Grunberg, Boris (Alexandru Nicolski) 25
Guist, Mihai 92
Gyerko, Eniko 34
Gyerko, Gheorghe 34, 278
Gyr, Radu 220

H

Habermas, Jürgen 86
Haldan, Gheorghe 278
Haller, Paulus 183
Haraszti, Miklos 226
Hatmanu, Dan 261
Haţieganu, Emil 19
Hegedus, Ladislau 255
Hirţea, Iuliu 179
Hodnoghi, Ioan 183
Hompot, Ana 290
Honet, V. 211
Horea, Ion 223

Hossu, Iuliu 179-181
Hossu-Longhin, Lucia 194
Hoszu, Aurel 278
Hristos, Iisus 160-163
Hruşciov, Nikita Sergheevici 202, 263
Huian, Aurel 278
Hurezeanu, Emil 231
Hurmuz, Ioan 175

I

Iacob, Dănuţ 278
Iancu, Avram 89, 97
Ierunca, Virgil 154-156
Ilie, Ionel 278
Iliescu, Ion 35-36
Ionescu, Alexandru 180
Ionescu, Aristide 163, 165
Ionescu, Ghiţă 104, 111
Ionescu, Haralamb 210, 212
Ionescu de la Brad, Ion 126
Ionescu Stăniloae, Lidia 172
Ioniţă, Gheorghe 254, 258, 263
Ioniţă, Nicolae 290, 292
Ioniţă, Nicu 159-160, 162-163
Ioniţoiu, Cicerone 172, 183
Iordache, Mihaela 177
Iov 160
Iovan, Ioan 176-177
Iovanelli, Stanislau Traian 182
Iuga, Nora 227
Iuhas, Leontin-Cornel 286
Iuhas, Leontin-Horaţiu 286, 289, 291
Iuhasz, Anton 183
Ivany, George 183

J

Jar, Alexandru 220
Jebeleanu, Eugen 221, 269
Jianu, Marin 166
Jurj, Lucreţia 93

K

Kennan, George 39
Keresztes, Albin 183
Kogălniceanu, Mihail 220

L

Labiş, Nicolae 223
Lăncrănjan, Ion 104
Lenin, Vladimir Ilici 27, 40, 112, 128, 130, 263
Luca, Vasile 41, 54, 69, 115, 120, 171
Lucian, Toader 103
Lupoi, Marian 279

M

Macovei, Mihai 278
Macoveiciuc, Vladimir 88
Macovescu, George 221, 234
Mailat, Maria 231
Makarenko, Anton Semenovici 155, 167
Manea, Norman 228
Maniu, Gavrilă 278
Maniu, Iuliu 17, 21, 40, 43, 69
Mann, Thomas 230
Manolescu, Florin 153
Marchiş, Iustin 175
Marina, Justinian 170, 174-175, 180
Marino, Adrian 141, 222, 230
Markham, Reuben 18
Martin, Aurel 230
Márton, Áron 182-184
Matală, Dumitru 227
Mazilescu, Virgil 269
Mazuru, Vladimir 25, 39
Măgirescu, Eugen 165
Măgureanu, Virgil 25
Mălăncioiu, Ileana 230
Mămăligă, G.I. 99
Mărgineanu, Nicolae 45
Mărgineanu, Viorel 257, 264
Melbourne, Roy 20
Melinescu, Gabriela 230
Mengele, Josef 154
Menges, Hieronymus 182
Merişca, Costin 156, 158-159
Micu, Dumitru 223
Micu, Ştefan 278
Mihai I 15, 22, 88, 99, 135
Mihai Viteazul 239
Mihalache, Ion 21
Mihălcescu, Irineu 173
Milin, Miodrag 144
Mircea cel Bătrân 239
Mocanu, Ovidiu 278
Modîlcă, Eftimie 254
Moise 248
Moisescu, Justin 180
Molotov, Veaceslav Mihailovici Scriabin 38, 194, 196-197
Monciu-Sudinski, Alexandru 227, 231
Moraru, Alexandru 178
Moraru, Cristian 160
Moscu, Adina-Paula 263
Motrescu, Vasile 88
Mungiu, Alina 155, 158
Mureşan, Vasile 278
Mutihac, Florin 278

N

Năstasă, Dumitru 278
Năstase, Adrian 36
Năstase, Ion 278
Neacşu, Iulian 269
Neculau, Adrian 155
Nedelcovici, Bujor 230-231
Negoiţescu, Ion 227, 230
Negreanu, Elena 230
Negruţ, Clement 270
Nemoianu, Virgil 230
Nichita, Dumitru 132
Nicolau, Anton 211
Nicolăescu, Marius-Tibi 278
Nicolescu, Vasile 230
Nicolski, Alexandru (Boris Grunberg) 25, 39, 43, 140, 153, 166
Nicuţari, Pavel 277-278
Niţulescu, Ştefan 55
Noica, Constantin 221
Nolte, Ernest 190-191

O

Ogoranu, Ion Gavrilă 83
O'Hara, Gerald Patrick 183
Olaru, Alexandru 215
Olteanu, Ioanichie 230
Oprea, Marius 36, 72, 284
Oprea, Nicolae 267
Oprişan, Gheorghe 278
Orlea, Oana 230
Orwell, George 26

P

Pacha, Augustin 182
Palade, Eugen 252-264
Pandrea, Petre 167, 177-178
Papilian, Alexandru 230
Paraschiv, Nicuță 278
Paraschiv, Vasile 209-212, 214, 282, 287
Pașca, Gheorghe 100
Patapievici, Horia-Roman 153
Pauker, Ana 38, 41, 49, 54, 114, 120, 127
Pătrășcanu, Lucrețiu 18, 31, 38, 57-59
Păuna, Aurel 141
Păunescu, Adrian 229, 269
Petcu, Adrian Nicolae 177
Petrescu, Anca 243
Petrescu, Dumitru 55
Petrișor, Marcel 157, 159-160, 166
Petrovici, Monica 288
Pica, Victor I. 102
Pilat din Pont 161
Piliuță, Constantin 253-254, 264
Pillat, Ion 221
Pintea, Ciprian 278
Pintilie, Florin 25
Pintilie, Gheorghe (Pantelei Bodnarenko) 25, 39, 42, 48, 116, 166, 175
Pirogan, Vadim 194
Piticaru, M. 211
Pleșu, Andrei 264
Ploscaru, Ioan 179
Pol Pot 27
Pomian, Krzystof 191
Pop-Negrești eanu, Vasile 254, 257
Popescu, Dumitru 228
Popescu, Dumitru Radu 228
Popovici, Titus 104
Popp, Alexandru 43
Poulet, Bernard 212
Preda, Marin 229, 269
Predescu, V. 210
Pricope, Petru 278
Pușcașu, Enea 278

R

Radics, Ștefan 183
Raicu, Lucian 223
Ramet, Sabrina Petra (Pedro) 172
Rațiu, Gheorghe 289
Rădescu, Nicolae 17, 136
Rădulescu, Banu 155
Rădulescu, Gogu 228
Rădulescu, Mihai 157, 160-161, 165
Rău, Aurel 223-224
Reich, Jens 29
Ribbentrop, Joachim von 194, 197
Ricu, Marian 278
Robota, Dumitru 278
Rodica, Mircea 212
Roller, Mihai 220
Romilă, Aurel 216
Romniceanu, Mihail 18, 20
Rozei, Aurel 132
Rusu, Alexandru 179-180

S

Sade, Donatien Alphonse François de 154
Sadoveanu, Mihail 104
Salati, Francisc 183
Sandu, Alexandru M. 240
Sapiro, Gisèle 218
Sav, Vasile 231
Săroiu, I. 212
Sâmpăleanu, Dan 290
Sâmpăleanu, Gina 290
Sântimbreanu, Mircea 227
Sbîrn, Costică 278
Scheffler, János 182
Schubert, Joseph 182
Scorobete, Radu 288
Sepeanu, Tudor 166
Sevaciuc, Mircea 278
Silaghi, Lucian 279
Sima, Horia 104
Simulescu, Eugenia 212
Sîrbu, I.D. 269
Soljeniț în, Aleksandr Isaievici 190
Solomon, Petru 128
Solon 248
Sommerauer, Werner 278
Stalin, Iosif Visarionovici 29-31, 33, 38, 76, 98, 112, 128, 132, 135, 138, 141, 144, 146, 153, 195-196, 251, 263
State, Constantin 278
Stănescu, Mirel 66, 68
Stăniloae, Dumitru 179
Steinhardt, Nicolae 158
Stoian, Mihai 244
Stoica, Constantin 147
Suciu, Ioan 179-180
Szekely, Arpad 183
Szitter, Iulian 183

Ș

Șandru, Ramona 66
Șerban, Horia 279
Șetran, Vladimir 254, 259, 264
Șincan, Anca 172, 187
Șora, Mariana 230
Ștefan, Pavel 53, 55
Ștefan cel Mare 84, 239
Ștefănoiu, Ioan 278
Știrbu, Sergiu 254
Șușman, Teodor 91, 101
Șușman, Traian 101

T

Tatu Jianu, Anton 55
Tănăsache, Ilie 244
Tătărăscu, Gheorghe 17-18, 21
Theodorescu, Cicerone 221
Tillingher, Francisc 183
Timaru, Mihai 165
Tito, Josip Broz 131, 138, 141, 144
Todea, Alexandru 179
Todorov, Tzvetan 251
Toma, Lucian Tudor 278
Toma, Sorin 220
Tomozei, Gheorghe 223
Torjo, Mihai 279
Truman, Harry 60, 94
Tudor, Daniil (Sandu) 175
Tudoran, Dorin 230
Tudose, Eugen 278
Tulai, Florin 278

Ț

Țăranu, Anatol 203
Țoia, Ștefan 212-213
Țuculescu, Valerian 210
Țugui, Pavel 228
Țurcanu, Eugen 46-47, 68, 153-157, 159, 163-166

U

Udroiu, Neagu 244
Ursachi, Mihai 231
Ursu, Gheorghe 34

V

Valdes, Ernesto Garzon 28
Vásárhely, János 184
Vasilescu, Nicolae 132
Vasluianul, Justinian 173
Vatamaniuc, Ion 88
Velica, Dragoș Ștefan 269
Velica, Ioan 269
Verca, F. 104
Verdeț, Ilie 266
Verhovenski, Piotr 154
Vieru, Vasile 278
Vișniec, Matei 231
Vișoianu, Constantin 60
Vișovan, Aurel 163-164
Vitos, Ludovic 278
Vlad, Corneliu 244
Vlad Țepeș 97, 239
Voinea, Octavian 165
Voinea, Stan 278
Vulcănescu, Mircea 230
Vulpe, Pavel Cornel 278

W

Wurmbrand, Richard 184

Z

Zaciu, Mircea 229
Zaharia, Gheorghe 278
Zaharia, Romulus 231
Zavela, Cristian 278
Zeller, Ludovic 166
Zorzor, Ștefan 76
Zorzor, Vasile 76
Zumthor, Paul 94

Indice de localități

A

Adășeni 117
Adjud 177
Aiud 45, 53, 66, 69, 73-74, 157, 166-167
Alba Iulia 66, 73-74, 182
Almașu Mare 117
Almașu Mic 117
Aninoasa 266, 268
Apateu 117
Arad 73-74, 92, 117, 147
Arpașu de Jos 118
Avrămeni 117

B

Bacău 73, 89, 115
Baciu 118
Baia Mare 73-74, 148
Baia Sprie 47, 74, 180-181
Barba 117
Barcău 117
Batăr 117
Băilești 120
Bălăceana 117
Bălănești 64
Băndoiu 74
Bărbăteni 267
Bârcea Mare 74
Bârlad 73
Beiuș 73
Belfir 117
Berechiu 117
Bicaciu 117
Bicaz 57, 74
Bistra 56
Bistrița 50, 73
Blejești 118
Bogata 175
Borzești 57, 74
Botoșani 73, 117
Bozânta Mare 181
Brad 74
Bragadiru 74
Brașov 34-35, 47, 73, 85, 89, 118, 210, 262, 268, 272, 275-276, 278-280, 289, 291
Brateș 75, 116
Brăești 117
Brăila 73-74, 255
Brâncovenești 74
București 18, 21, 24, 34, 59-60, 64, 69, 74, 115-116, 119, 140, 145, 147, 173-174, 177-178, 182-183, 186, 208-209, 211, 216, 225-226, 230, 234, 240, 242-243, 245-246, 248-249, 253, 255-256, 263, 267, 275-276, 289
Bumbăcari 75, 116, 140
Buzău 73-74, 177, 234

C

Calafat 120
Calafindești 117
Canara 67
Capu Midia 47, 66, 74, 130-131
Caracal 73, 173
Caransebeș 73, 92
Carei 73
Castelu 56, 74
Cavnic 74
Călărași 73
Căminească 118
Câmpina 211
Câmpina-Voila 214
Câmpulung Moldovenesc 73-74
Câmpulung Muscel 73
Cândești 117
Cernavodă 51, 56, 67, 74, 127, 127, 130, 240
Chenetea 117
Cheț 117
Chijapla 118
Chilia Constanța 74
Chirnogi 74
Chișinău 193, 200, 202-203
Cioroiași 120
Ciuperceni 118
Ciupercenii Noi 120
Ciurel-București 73
Cluj(-Napoca) 50, 56, 68-69, 73, 105, 115, 120, 178-179, 184, 253, 284, 289-290-291
Cociuba Mare 117
Codlea 73
Comani 64
Constanța 57, 67, 73, 98, 115-116, 127, 130, 140, 147, 234
Corbii Ciungi 118
Corbii Mari 118
Coroiu 117
Cosmești 118
Costinești 254
Cracalia 117
Craiova 43, 73-74, 147, 210, 215, 234
Craiova (Craiva) 117
Crâscior 74
Cuceu 120
Culmea 57, 66, 74
Curtea de Argeș 180, 237

D

Dăbuleni 120
Dăeni 73
Dâlga 74, 140, 145
Dâlga Nouă 116
Dedulești 74
Dej 73
Dersca 117
Deva 73, 288

Dimăcheni 117
Dobrotești 64, 120
Doicești 74
Domnești 74
Dorobanțu 74
Dorohoi 73, 117
Dragalina Nouă 141
Dragoslavele 179
Drăgănești-Olt 64
Drăgoiești 120
Drăguș 118
Drăuți 73
Dropia 74, 116, 140-141, 145
Dudu 74
Dumbrăveni 73

E

Ezeru 75, 116, 140-141, 145

F

Făgăraș 66, 73-74, 76, 89, 92, 98, 102
Fălticeni 73
Fântânele 74
Feldioara 73
Feteşti 240
Feteștii Noi 141
Focșani 73
Frătăuții Noi 117
Frumușița 140
Frumușița Nouă 75
Fundata 75, 116, 140-141, 145
Fundulea 74

G

Galați 43, 68, 73, 116, 119, 140, 140, 147, 176, 177
Galeșu 56, 74, 130
Geneva 41
Gherla 43, 45-47, 53, 63-64, 66, 73, 164-166, 180, 288
Ghimpați 118
Giriș 117
Girișul Negru 117
Giurgeni 63, 74
Giurgiu 73-74
Grădina 74
Grămești 117

H

Havârna 117
Hălmagiu 73
Helsinki 210
Hilișeu 117
Hiroșima 246
Hunedoara 73, 115
Huși 73

I

Iași 73-74, 103, 173, 175, 261
Ierusalim 162
Ișalnița 73
Iţcani 74
Izvoarele 64

J

Jebel 214
Jilava 68, 73-74, 76, 83, 214
Jimbolia 214

L

Lagos 234
Lăteşti 75, 116, 140-141
Liveni 117
Lucăcești 74
Lugoj 73
Lumina 67
Luminița 130
Lupeni 266-267, 269

M

Marginea 117
Marţihaz 117
Măceșul de Jos 120
Mărcești 64
Mărculești 74
Mărgineni 73
Mărunței 64
Măzăreni 75, 116, 140-141
Medgidia 67, 130
Midia 56, 67, 127, 241
Miercurea-Ciuc 73
Mihai Vodă 74
Mihăileni 117
Milișăuți 117
Mislea 73
Mitoc 117
Modelu 75
Moldovița 239
Morteni 64
Moscova 18, 39, 59, 61, 114-115, 193, 198, 200
Moţiori 117
Movila Gâldăului 74, 116, 140
Mozăceni 64
München 76
Muscel 83, 89

N

Năvodari 67, 130, 241
Negreni 64, 118, 120
Nucșoara 99

O

Ocnele Mari 47, 73
Odorhei 73
Olaru 74, 140-141, 145
Onești 57, 74
Oradea 73, 115
(Orașul) Stalin (Brașov) 73
Oraviţa 73, 116
Ostrov 63
Ovidiu 67, 130

P

Păncota 73
Pelicanu 74, 116, 140-141, 145
Peninsula 47, 56, 66-67, 74, 130-131
Periprava 63, 74
Periș 74
Petrești 64, 257
Petroiu Nou 141
Petroșani 73, 267-270
Piatra-Frecăţei 74
Piatra-Neamț 73
Pitești 45-47, 64, 68-69, 73-74, 131, 153-156, 158-168, 275, 277
Ploiești 64, 73, 115, 209
Poarta Albă 56-57, 66-67, 74, 130-132
Poiana Mare 210, 213-215
Popești-Leordeni 74
Praga 28
Predeal 215
Putna 239

R

Răchitoasa 75, 116, 140-141
Răchiţele 101
Rădăuți 73
Răducăneni 214
Răscăeți 64
Răstoaca 119
Râmnicul Sărat 42-43, 73-74

Râmnicu-Vâlcea 73
Reșița 116, 137
Rogojești 117
Roma 117
Roman 73-74
Roseții Noi 141
Roșia Montană 74
Roșia Pipera 74
Roznov 74
Rubla 75, 116, 140
Rusca 91, 104

S

Salcâmi 74, 116, 140-141
Salcia 47-48, 63-64, 74
Saldabagiul 117
Saligny 74, 130
Satu Mare 73-74
Săpoca 214
Sânpetru 73
Sârbeni 118
Schei 75, 116, 140
Scornicești 257
Scurtu 118
Sebeș 118
Sebiș 73
Sfântul Gheorghe 73
Sibiu 73-74, 89
Sighet 36, 51-52, 61, 65-66, 69, 73, 103, 105, 179-180, 183
Sighișoara 73-74
Sihastru 177
Siliștea 118
Simeria 74, 288
Slatina 73-74
Slobozia 73, 141
Spanțov 74
Stalingrad 197
Stânca 130
Stoenești 63, 74
Strâmba 74
Stroiești 117
Suceava 46, 73, 115, 117, 156, 166
Sucevița 239
Suiug 117
Suraia 119
Susag 117

Ș

Șepreuș 117
Șomoșcheș 117

T

Talpoș 117
Tămădău 21
Tărcaia 73
Tătaru 74
Tătărăști 120
Tătăreștii de Sus 64
Tăuteu 117
Târgoviște 73-74
Târgșor 46, 73
Târgu-Jiu 73
Târgu-Ocna 47, 73
Târnăveni 74
Tecuci 73
Teregova 92
Timișoara 43, 68-69, 73, 84, 92, 116, 147
Timișu de Sus 73
Tiraspol 193
Tomnatic 144
Toporu 74
Tudor Vladimirescu 118
Tulcea 73
Turda 44, 56, 73-74, 148
Turnu-Măgurele 73
Turnu Severin 73

Ț

Țipar 117

U

Ucea de Sus 118
Ucuriș 117
Udeni 118
Urlați 209, 211

V

Vadu Roșca 119
Valea Neagră 67, 74
Valea Nistrului 67
Valea Viilor 74, 116, 140-141
Varșovia 236
Vaslui 73
Văcărești 54, 73-74, 240
Vărșand 117
Vâlcele 64, 120
Viișoara 75, 116, 140, 145
Vladimirești 176-178
Vlădeni 74
Voila 211
Vorniceni 117
Voroneț 239
Vulcan 73, 270

Z

Zagna 116, 140
Zagna Vădeni 75
Zalău 73-74, 117
Zam 117, 267
Zamostea 117
Zărnești 290
Zimnicea 234
Zlatna 74
Zorgheș 118

W

Washington 59-60, 69

PLURAL M

au apărut :

1. Émile Durkheim – *Formele elementare ale vieții religioase*
2. Arnold Van Gennep – *Riturile de trecere*
3. Carlo Ginzburg – *Istorie nocturnă*
4. Michel de Certeau – *Fabula mistică*
5. G.W. Leibniz – *Eseuri de teodicee*
6. J. Martín Velasco – *Introducere în fenomenologia religiei*
7. * * * – *Marele Inchizitor. Dostoievski – lecturi teologice*
8. Raymond Trousson – *Istoria gândirii libere*
9. Marc Bloch – *Regii taumaturgi*
10. Filostrat – *Viața lui Apollonios din Tyana*
11. Diogenes Laertios – *Despre viețile și doctrinele filosofilor*
12. Ștefan Afloroaei – *Cum este posibilă filosofia în estul Europei*
13. Gail Kligman – *Nunta mortului*
14, 15. Jean Delumeau – *Păcatul și frica*
16. Mihail Psellos – *Cronografia. Un veac de istorie bizantină. 976-1077*
17. Cicero – *Despre divinație*
18, 19. Elena Niculiță-Voronca – *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*
20. * * * – *Carmina Burana. Antologie de poezie latină medievală*
21. Paul Zumthor – *Babel sau nedesăvârșirea*
22. Porfir – *Viața lui Pitagora. Viața lui Plotin*
23. E.R. Dodds – *Grecii și iraționalul*
24. Jean Delumeau – *Mărturisirea și iertarea. Dificultățile confesiunii. Secolele XIII-XVIII*
25. Thomas de Aquino – *Despre fiind și esență*
26. I.-Aurel Candrea – *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*
27. Vladimir Petercă – *Regele Solomon în Biblia ebraică și în cea greacească. Contribuție la studiul conceptului de* midraș
28. Emmanuel Lévinas – *Totalitate și Infinit*
29. * * * – *Evanghelii apocrife* (ediția a II-a)
30. Jacques Le Goff – *Omul medieval*
31. Jacques Derrida – *Spectrele lui Marx. Starea datoriei, travaliul doliului și noua Internațională*
32. Gabriel Andreescu, Gusztáv Molnár (ed.) – *Problema transilvană*
33. Seneca – *Naturales quaestiones. Științele naturii în primul veac*
34. Cristian Bădiliță – *Platonopolis sau Împăcarea cu filosofia*
35. Hans-Georg Gadamer – *Elogiul teoriei. Moștenirea Europei*
36. Pavel Florenski – *Stâlpul și Temelia Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*
37. Eugenio Garin – *Omul Renașterii*
38. Julien Ries – *Sacrul în istoria religioasă a omenirii*

39. Virgil Nemoianu – *Jocurile divinităţii. Gândire, libertate şi religie la sfârşit de mileniu*
40. Robert Darnton – *Marele masacru al pisicii şi alte episoade din istoria culturală a Franţei*
41. * * * – *Anticristul*
42. Lie Zi – *Calea vidului desăvârşit*
43. Cicero – *Despre destin*
44. Michel Vovelle – *Omul Luminilor*
45. Françoise Bonardel – *Filosofia alchimiei. Marea Operă şi modernitatea*
46. Tatiana Slama-Cazacu – *Strategeme comunicaţionale şi manipularea*
47. * * * – *Trei apocrife ale Vechiului Testament*
48. Jacques Le Goff – *Sfântul Francisc din Assisi*
49. A.R. Radcliffe-Brown – *Structură şi funcţie în societatea primitivă*
50. François Furet – *Omul romantic*
51. Hans-Georg Gadamer – *Actualitatea frumosului*
52. Plinius – *Naturalis historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate* (vol. I)
53. Arnold Van Gennep – *Totemismul. Starea actuală a problemei totemice*
54. Rosario Villari – *Omul baroc*
55. John R. Searle – *Realitatea ca proiect social*
56. Peter Sloterdijk – *Critica raţiunii cinice* (vol. I)
57. Isabelle Stengers – *Inventarea ştiinţelor moderne*
58. Guglielmo Cavallo – *Omul bizantin*
59. Nicolae Corneanu – *Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creştine*
60. Pierre Teilhard de Chardin – *Scrisori inedite*
61. Andrea Giardina – *Omul roman*
62. Sergio Donadoni – *Omul egiptean*
63. Anne Cheng – *Istoria gândirii chineze*
64. Artemidor Daldianul – *Carte de tălmăcire a viselor*
65. Dolores Toma – *Despre grădini şi modurile lor de folosire*
66. Silviu Rogobete – *O ontologie a iubirii. Subiect şi Realitate Personală supremă în gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae*
67. Plinius – *Naturalis historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate* (vol. II)
68. Jean-Pierre Vernant – *Omul grec*
69. Matei Călinescu – *Despre Ioan P. Culianu şi Mircea Eliade. Amintiri, lecturi, reflecţii*
70. H.-R. Patapievici – *Cerul văzut prin lentilă*
71. Norbert Elias – *Procesul civilizării. Cercetări sociogenetice şi psihogenetice* (vol. I – *Transformări ale conduitei în straturile laice superioare ale lumii occidentale*)
72. Norbert Elias – *Procesul civilizării. Cercetări sociogenetice şi psihogenetice* (vol. II – *Transformări ale societăţii. Schiţa unei teorii a civilizării*)
73. Ute Frevert, Heinz-Gerhard Haupt – *Omul secolului XX*
77.Augustin – *Prima cateheză. Iniţiere în viaţa creştină*
75. Plinius – *Naturalis historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate* (vol. III)
76. Ute Frevert, Heinz-Gerhard Haupt – *Omul secolului XIX*
77. Georges Dumézil – *Căsătorii indo-europene şi Cincisprezece chestiuni romane*

78. Cristian Bădiliță – *Manual de anticristologie. Studii, dosar biblic, traduceri și comentarii*
79. Grete Tartler – *Înțelepciunea arabă (secolele V-XIV)*
80. * * * – *Originile creștinismului*
81. * * * – *Evanghelii apocrife* (ediția a III-a)
82. Paul Ricœur, André Lacocque – *Cum să înțelegem Biblia*
83. Plinius – *Naturalis historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate* (vol. IV)
84. Dominique Camus – *Puteri și practici vrăjitorești. Anchetă asupra practicilor actuale de vrăjitorie*
85. Meister Eckhart – *Cetățuia din suflet. Predici germane*
86. Peter Sloterdijk – *Critica rațiunii cinice* (vol. II)
87. Augustin – *Despre iubirea absolută. Comentariu la Prima Epistolă a lui Ioan*
88. Daniel Dubuisson – *Mitologii ale secolului XX. Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade*
89. Marie Capdecomme – *Viața morților. Despre fantomele de ieri și de azi*
90. Vladimir Petercă – *Mesianismul în Biblie*
91. Evagrie Ponticul – *Tratatul practic. Gnosticul*
92. Iamblichos – *Misteriile egiptenilor*
93. * * * – *Carmina Burana. Antologie de poezie latină medievală* (ediția a II-a)
94. Erving Goffman – *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*
95. Michel Foucault – *Hermeneutica subiectului. Cursuri la Collège de France (1981-1982)*
96. Moshe Idel – *Perfecțiuni care absorb. Cabala și interpretare*
97. Alexandru Zub – *Istorie și finalitate. În căutarea identității* (ediția a II-a)
98. Adriana Babeți – *Dandysmul. O istorie*
99. Plinius – *Naturalis historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate* (vol. V)
100. Andrei Oișteanu – *Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*
101. Xun Zi – *Calea guvernării ideale*
102. Johann Martin Honigberger – *Treizeci și cinci de ani în Orient*
103. Adrian Marino – *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual* (ediția a II-a, cu un post-scriptum al autorului)
104. Seneca – *Dialoguri (I)*
105. Jean Delumeau – *Liniștiți și ocrotiți. Sentimentul de securitate în Occidentul de altădată* (vol. I)
106. Plutarh – *Despre oracolele delfice*
107. Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir – *Explorări în comunismul românesc*
108. Seneca – *Dialoguri (II)*
109. Ruxandra Cesereanu – *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*
110. Plinius – *Naturalis historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate* (vol. VI)
111. * * * – *Întotdeauna Orientul: corespondență Mircea Eliade – Stig Wikander (1948-1977)*
112. Monica Broșteanu – *Numele lui Dumnezeu în Coran și în Biblie*
113. Ruxandra Cesereanu – *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*
114. Gail Kligman – *Nunta mortului. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania* (ediția a II-a)
115. Anca Manolescu – *Europa și întâlnirea religiilor. Despre pluralismul religios contemporan*

116. Jean Delumeau – *Liniştiţi şi ocrotiţi. Sentimentul de securitate în Occidentul de altădată* (vol. II)
117. Seneca – *Despre binefaceri. Despre îngăduinţă (De beneficiis. De clementia)*
118. Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir – *Explorări în comunismul românesc* (vol. II)
119. Mircea Mihăieş – *Cărţile crude*
120. H.-R. Patapievici – *Cerul văzut prin lentilă* (ediţia a V-a)
121. Valeriu Gherghel – *Porunca lui rabbi Akiba. Ceremonia lecturii de la sfântul Augustin la Samuel Pepys. Eseuri şi autofricţiuni exegetice*
122. Alexandru Zub – *Clio sub semnul interogaţiei. Idei, sugestii, figuri*
123. Cristian Bădiliţă – *Metamorfozele Anticristului la Părinţii Bisericii*
124. Vintilă Mihăilescu – *Socio-hai-hui prin Arhipelagul România*
125. Jean Delumeau – *În aşteptarea zorilor. Un creştinism pentru mâine*
126. Corin Braga – *De la arhetip la anarhetip*
127. Salman Rushdie – *Dincolo de limite*
128. Ruxandra Cesereanu (coord.) – *Comunism şi represiune în România*

în pregătire:

Michael Johnston – *Simptomele corupţiei. Bogăţie, putere şi democraţie*
Pier Paolo Pasolini – *Scrieri corsare*

www.polirom.ro

Redactor: Giuliano Sfichi
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Gabriela Gheţău

Bun de tipar: mai 2006. Apărut: 2006
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27,
E-mail: office@luminatipo.com